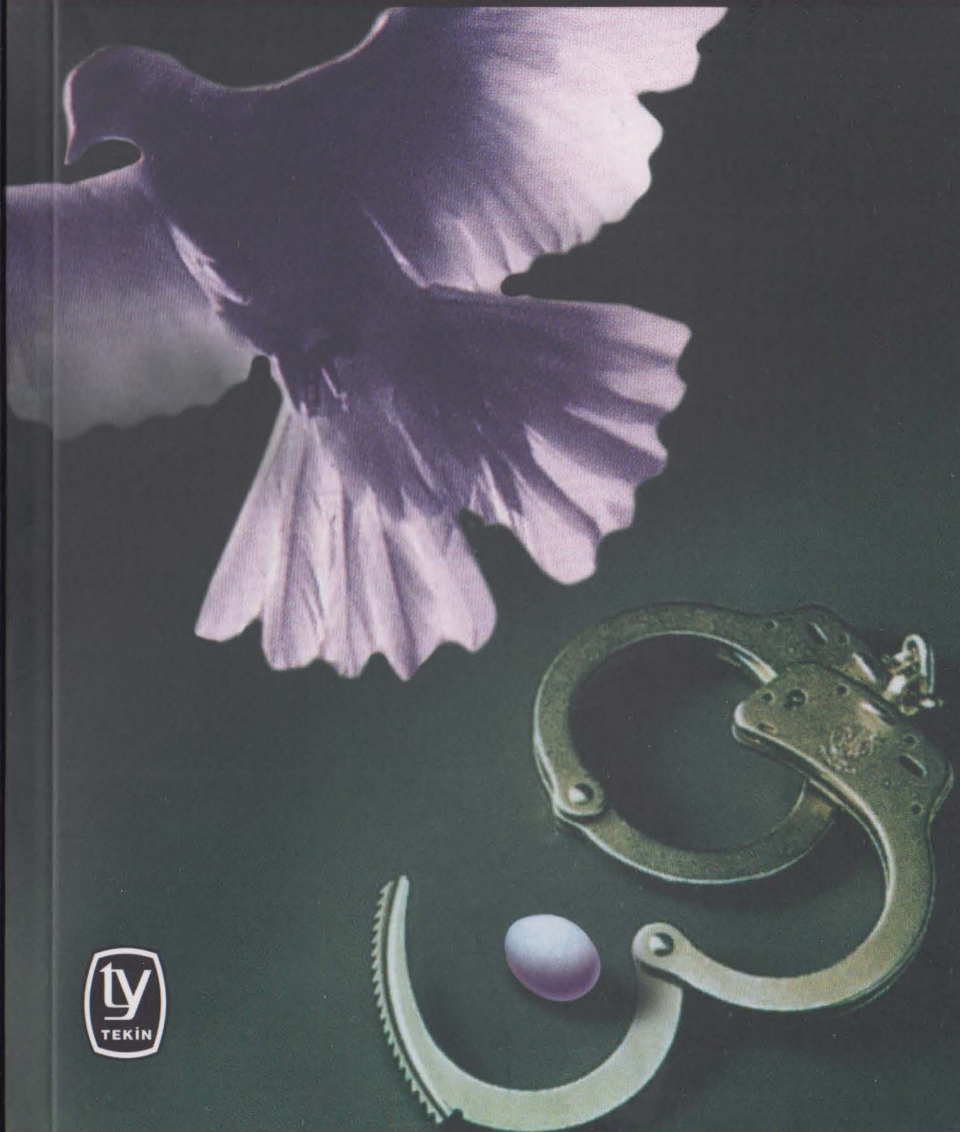
HASAN İZZETTİN DİNAMO

MUSA'NIN MAPUSANESİ

roman

TEKİN

HASAN İZZETTİN DİNAMO MUSA'NIN MAPUSANESİ

Kurucusu
KEMAL KARATEKİN

TEKİN YAYINEVİ

HASAN İZZETTİN DİNAMO
MUSA'NIN MAPUSANESİ

Roman

© Tekin Yayınevi
TÜRKÇE YAYIN HAKLARI

Kapak Tasarım
ERKAL YAVİ

Basım
Şubat 2007

Baskı ve Cilt
Yaylacık Matbaası
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, No: 12
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 567 80 03

www.hasanizzettindinamo.com

TEKİN YAYIN DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Cad. Konak Han 43
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 527 69 69 - 512 59 84 Fax: (0212) 511 11 22
http:// www.tekinyayinevi.com
E-posta: info@tekinyayinevi.com

ISBN: 978-9944-61-006-3

Hasan İzzettin Dinamo

MUSA'NIN MAPUSANESİ

ROMAN

TEKİN YAYINEVİ

HASAN İZZETTİN DİNAMO

Yaşam Öyküsü

1909 yılında Trabzon /Akçaabat /Ahanda'da doğdu. Anne kucağına geldiği an yaşam öyküsünün filmi, Gülcemal'in güvertesinde Karadeniz'in mis kokusuyla başlayıverdi.

İstanbul, Sarıyer'e yerleşen aile yaşama tutunurken, Hasan, beş yaşına gelmişti. Gülcemal kundakta getirdiği Hasan'ı unutmamış, O'nu yine geriye götürmek için gelip geçerken uzun uzun düdük çalarak çağırıyordu.

Bir gün babası Ahmet Çavuş:

— Haydi! Gülcemal bizi bekliyor, dedi.

Trabzon'a dönerken babası bir iş teklifi alınca, Gülcemal onları Samsun'da indiriverdi. Çok geçmeden babası ve ağabeyini Osmanlı Ordusu göreve çağırdı. 1. Dünya Savaşı'nın Doğu Cephesi'nde ikisini de şehit veren Hasan, kısa süre sonra da annesini yitirdi. Sekiz kişilik aileden üç kişi kalmışlardı. İki kız, bir erkek Samsun Öksüzler Yurdu'na yerleştirildi. Bu arada 1. Dünya Savaşı sona ermiş ve Anadolu'nun işgali başlamıştı. Gülcemal, yine onları anımsadı ve Samsun'dan alıp İstanbul'a getirdi. Kızlar, Üsküdar Validebağ Öksüzler Yurdu'na, Hasan da, Beykoz Öksüzler Yurdu'na yerleştirildi. İlkokulu İstanbul'da okuyan Hasan'ın 1924 yılında Gülcemal'le yolculuğu yine başlar. Hasan, bu yolculuğun sonunda Amasya'ya varır. Ortaokulu burada bitirir. (1926)

"Vur demirci çekicini, boş durma sen bugün de,
Ocağından dört bir yana kıvılcımlar saçılsın,
Şimdiye dek, o pas tutan altın örsün önünde,
Sana, bolluk ve mutluluk kapıları açılsın..."

diye başlayan bu şiirini 14 yaşında yazar ve Giresun'da, İzler Dergisi'nde yayınlanır. Şair olarak ünlenmeye başlar. Şiirleri dergilerde yayın-

lanır. Vekil öğretmenlik yapar. 1928 yılında Sivas Öğretmen Okulu'na girer. Toplumsal içerikli şiirleri dergilerde yayınlandıkça ünü artar. Öğretmen Okulu'nu bitirince 1931 yılında iki arkadaşıyla birlikte **"Adsız Kitap"** adlı şiir kitabını yayınlatır.

İki yıl ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'ne girerek yüksek öğrenimine başlar.

Toplumsal içerikli şiirleri büyük dergi ve gazetelerde yayınlanmaya devam ederken bir taraftan da "Faust" ve "Werther" çevirilerini yapar. Soyadı Kanunu çıkınca **"Dinamo"** soyadını alır. Son sınıftan mezun olmak üzereyken 1935 yılında Ceza Yasası'nın 142. maddesine aykırı siyasi faaliyette bulunma suçlamasıyla tutuklanarak dört arkadaşıyla birlikte 4 yıl hapis cezası alınca, yüksek okul diploması alamaz. Aynı zamanda öğretmenlik hakkı da elinden alınır. Ankara Hapishanesi'nde günlerini okumak ve yazmakla geçirir. 1937'de **"Deniz Feneri"** isimli şiir kitabını İstanbul'da yayınlatır. Burada birçok roman ve binlerce şiir yazan Dinamo, 1939 yılında tahliye olur. İstanbul'a gelirken bavulları ortadan yok olur. Yazdığı romanlar ve şiirlerin hepsi yiter gider. İstanbul'da yeni bir yaşama başlar.

Şiirleri ve yazıları yayınlanan dergi ya da gazeteler sürekli soruşturmaya uğrar, bazıları kapatılır ve kendisi de bir yıl ağır ceza alır. Toplumsal gerçekçi şiirleriyle 1940 akımının öncüleri arasındaki yerini böylece almış olur.

1942'de askere alınan Dinamo, yedi yıl süren uzun ve sürgünlerle geçen çileli bir askerlik dönemi yaşadıktan sonra 1949'da terhis olunca İstanbul'a döner. Toplumcu düşünceleri nedeniyle sürekli izlenen Dinamo, yedi yabancı dil bilmesine rağmen düzenli bir iş olanağına kavuşamaz. Takma adlarla yazılarını ve çevirilerini yazmak zorunda bırakılır. Özel yabancı dil dersleri vererek yaşamını sürdürürken, 6/7 Eylül olayları sonrasında haksız yere tekrar altı ay kadar Harbiye Askeri Cezaevi'nde tutuklu kalır. Bu tutuklanma sırasında yine birçok yazılı şiirleri ve romanları yok edilir. Sanki iktidarlar onun hayatını karartmaya ant içmiştir.

1960 yılında Hasan Deniz adıyla "Amatör Fotoğrafçılık ve Adabı Muaşeret Kaideleri"ni yazarak "Karacaahmet Senfonisi" şiir kitabını da yayınlatır.

Milli Eğitim Bakanlığı 1961 yılında "Görgü Kuralları" kitabını Tebliğler Dergisi'nde yayınlayarak ilk ve orta dereceli okullara tavsiye eder.

Yazdıklarını ancak 1965'ten sonra yayınlatabilme olanağını bulabildi. Yazdığı romanlar, şiirler peş peşe yayınlanmaya başladı. Gazetelerde dizi yazılar ve köşe yazıları yazdı. Çeviriler yaptı.

Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet dönemini anlatan "Kutsal İsyan" (5 cilt), "Kutsal Barış" (4 cilt), "Ateş Yılları", "Savaş ve Açlar", "Öksüz Musa" romanlarının yanı sıra toplumsal içerikli "Açlık", "Musa'nın Mapusanesi", "Musa'nın Gecekondusu", "Koyun Baba", Adalet Sıtması", "Anadolu'da Bir Yunan Askeri", "Sübyan Koğuşu" gibi romanlar; "Çoban Şiirleri", "Kavga Şiirleri", "Sürgün Şiirleri", "Özgürlük Türküsü", "Deniz Feneri", "Karacaahmet Senfonisi", "Tuyuğlar" şiir kitapları, "6/7 Eylül Kasırgası", "2. Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları", "TKP Aydınlar ve Anılar", "Savaşta Çocuklar", "Kenti Yiyen Çocuk" gibi çocuk kitapları yazdı.

"Kutsal Barış" ile Orhan Kemal Roman Ödülü'nü aldı.

Yaşamı boyunca edebiyata büyük katkıları olan Dinamo;

Bir Eyüp sabrıyla bekledi, bekledi. Bize umutlarını yıllarca yazarak, seksen yaşında İstanbul'da 20 Haziran 1989'da pırıl pırıl umutlar bırakarak,

"Torunlarımın torunu
Say ki dedelerin bir masal yaşadı,
Say ki acılar masaldı.
Öttür ölümsüzlüğüne doğru borunu!"

diyerek, eller üstünde, bir onur abidesi olarak aramızdan ayrıldı.

Mayıs, yine bozkıra doğanın mucizeli tezgâhında dokunmuş üstüne yan gelinip mutluluk düşleri görülesi bir halı sermişti. Vakitsiz gençlik türküleri söyledik diye mayısın bu çimen, müzik, çiçek desenli halısı üstünden kaldırılıp içeri atıldık.

Mapusane, bize seki seki derinlere doğru inen karanlık cehennem bahçeleri hazırlamış. Can, kapkara, ağılı çiçekler açan bu bahçelerde her an çelik uçlu çakırdikenleriyle dalanır durur. Burada insan bir zavallı buğday tanesi gibidir, her gün kaygı değirmeninin taşları arasında yeniden ufalanır durur.

İyi ki biz yüreğimizi düşüncemizin buyruğuna vermişiz. Belki bu yüzden sarsıntımız daha az olacak. Belki bu yüzden yaşamak sevincimiz daha az ağlayıp saçlarını daha az yolacak.

*

Ankara'nın ünlü mapusanesi, Topal Timur'un Yıldırım Bayazıt'ı yakalayıp arslan kafesine tıktıktan sonra Ankara Kalesi'ne girdiği yerde yayılmış yatıyor. İnsan, içine düşmedikçe neyin nesi olduğunu bilmez. Hatip Çayı'nın yardığı derin uçurum üzerinde çifte kuleleriyle yükselmektedir. Ben, bu kuleleri Hindistan'ın ünlü Susuş kulelerine benzetiyorum. Bu kuleler oldum olası susar. İçinde binlerce ölü parçalansa dışarıya bir şeycik çıtlatmaz, dile gelmez. Yine de bence bunların derin derin sususu şaşılası bir şey. Hiç kimse bu kulelere göğün mavi uçurumlarından binlerce yırtıcı azap kuşunun indiğini görmez. Susuş kuleleri, ölülerevi ya da bir morg değildir. Burada canlar derin derin yaşamaktadır.. Burada insan canavar canavar öfkelenmekte, derin derin düşünmektedir. Burada cansıkıntısı bir devdir. Timurlenk gibi insan başlarından kelle minareler yapar, gözyaşlarından dereler akıtır. Buraya düşen insan kaderin çorak bahçelerin-

de volta vurarak kuzu kuzu kan kusmasını da öğrenir. Bir sevgilinin, bir yosmanın bir bakışı, çıplak kalçaları hiç bir vakit burada olduğu gibi özlenmez. Bu kulelerde karadüşlerin uçurumlarından aşağı ne korkunç çığlıklar salınır kimse bilmez. Bu kulelerde canavar tohumları taşıyan ne gizli yaralar alındığını da kimse bilmez. Bunlar, belki bir yaşam boyunca gönlü, gönülleri yırtıp paralayacaktır. Hindistan'ın Susuş kulelerindeyse keleş akbabaların demir gagalarıyla salt ölü insanlar parçalanır. Sırtlanlar kulelere ah çekip çakallar yalanır. Akbabaların çengel gagalarında insan zekâsının tat verdiği insan eti sallanır. İnsan oradan ölüler cenneti Svarga'ya doğru yol alır. Susuş kuleleri sustukça akbabalar bağrışır, çağrışır. Hintli filozof başını kaşıyarak oturup düşünür: Demek insan bu demir gagalarla Svarga'ya daha kolay ulaşır.

Ankara Mapusanesi'nin Susuş kulelerine inen akbabalar bunlara benzerse de ölüleri yiyen keleş akbabalar gibi göze görünmezler. Evet, bunların gagaları da çeliktendir. Burada dert, üzüntü, aşksızlık, özgürlüksüzlük, kaygı akbabaları, insan yüreklerindeki son güzellikleri, erdemleri yiyerek geçinir.

Burada insan, mahpus, bütün acılar serbesttir. Buranın bekçisi olan kanunun kitabında acıma diye bir şey yazmaz. Buraya artık Müslüman'ın Allah'ı, Türk'ün Tanrısı, Maya'nın Uizlopoçtli'si, Çin'in Tiyan'ı, Eski Yunan'ın Zeus'u, Eski Mısır'ın Oziris'i, İsrail'in Yehova'sı, Alman'ın Gott'u, İngiliz'in God'ı karışamaz. İnsan ne kerte demirden de olsa yine burada en mutlu bir yanını akbabalara kaptırır. İnsanın canını almasalar da çoğu zaman ruhunu bir deri bir kemik bırakırlar.

*

Daha hapisanenin cümle kapısından adımımı içeri atarken güneş ışıklarının sanki arkamdan beni dürttüğünü duyar gibi oldum. Eşikte durarak son kez dönüp dışarı baktım. Yüzümün ortasında doluksamış iki yeşil göz vardı. Dışarısı sanki şimdiye dek hiç görmediğim bir güzellikte, sanki mayısın bahçesinde bıraktığım ilkyaz hiç görmediğim bir ilkyazdı.

Birden bire dışarıda kalan çakır gözlü özgürlük anacığım usuma gelmişti. Onun özlemine zor katlanacağımı anladım.

Ben, böyle itile kakıla içeri atılırken neredeydi o? Yoksa, yine eski kurebisiyle yemişsiz ağaçlar bahçesine odun kesmeye mi gitmişti? Belki bu yüzden beni uğurlayamadı. Heybeme biraz çökeler ney koyamadı.

Çakır gözlü özgürlük anacığım benim, belki dağa bir yük odun etmeye gitmişti de sonra yorgunluktan güneşli bir kuytuda ılgın kokuları koklayarak yeşil yosunlar üstünde uykuya dalmıştı. Bu yüzden oğlunun kodesi boyladığını haber alamadı. Nereden alsın ki, zavallıcık? Onun oğlu yalnız ben miyim ki? Yeryüzü, insan sayısınca onun oğulları, kızlarıyla dolu. Bundan, bağışladım seni, benim kır saçlı buruş buruş yüzlü, benim benden yüz kat daha çok çile çekenim, çakır gözlü özgürlük anacığım benim.

Her akşam demir kapılar paslı gıcırtılarıyla üstümüze kapanırken yoksul kulubeciğinin önünde oturup «Ah, Musa'm» diye içini çekmen bile beni dünyalarca mutlu kılmaya yeter. Dünyanın beni unutması bir şey değil, senin beni unutman ölümden beter.

*

Sanki Dante'nin cehennemine ayak atmıştım. Sanki birden yüzüme boğucu kükürt dumanları çarptı. Avluda volta vuran mahkûmları bu dumanlarla sararmış gördüm. İçimde suçlu bir insan duygusundan çok bir turist heyecanı vardı. Mahkûmlar, bize eskimiş üzüntülerinin kirli camlarından bakıyorlardı. Kısa boylu kocaman başlı, esmer, genç başgardiyan, sürüden ayrılmış birkaç koyun gibi bizi koğuşun bahçe kapısından içeri itti. Çift kanatlı kapının demir çeneleri arkamızdan kapandı. Kocaman bir kilit içinde kocaman bir anahtar döndü.

Bir seyirci gibi seyrettiğim dramın ilk kez lambaları söndü. Karanlıkta seyircisi, oyuncusu birbirine karıştı. Ayaklarımız sanki kokmuş leşlere, göllenmiş irinlere bastı. Bizi mahpusların bakışlarında kezzap gibi yakıcı eskimiş gözyaşları karşıladı. Mapusanenin mayalanmış acılarla cilalanmış kara taşlarında gencecik düşlerimiz sendeleyiverdi.

Bağrım dolu olarak suçlular dünyasına girdim.

«İşte, yeryüzünün en korkunç okulu» dedim. «Böyle bir yere bir turist gibi bile gelmek zor. Buradaki insanların, Dante'nin an-

lattığı cehennemliklere benzer bir yanları yoksa da barındıkları yer o cehennemin havasından haber vermektedir. Sürekli üzüntülerin yüzlerdeki izi, insanın bakışını içinde günâhların yüzdüğü engin bir cehennem denizi gibi alıp götürmekteydi. Burada kükürtten ekmeğini, ateşten aşını yemek mutsuzluğun yazgı kanunu artık. Burada mutluluğun varlığını düşünmek bile zulüm.

Artık, her sabah ruhlar cehenneminden kalkan kükürt dumanları burnumuzun direğini kıracak. Tıpkı ölüler gibi upuzun uzanıp yatarak bitmeyen günleri sayıp duracağız. Prens Sizifos'un cehennemde korkunç acı kayasını ite ite çıkarmaya çalıştığı dik, karanlık yokuşta ağılı dikenlere tutunarak emekleyeceğiz.

*

Mapusanede ilk mayıs gecesi ne zor. Karşımızdaki ceza münferitlerinin pencereleri zifir gibi karanlık. Orada zindan, zindan içinde yeni çileler doluyor. Oradan tadına doyulmaz acılıkta türküler geliyor. Kendimi dinledim: Benim de içimin yepyeni karanlıklarında ilk genç acılar uluyor.

Mayıs olmasa dışarıda mayıs, insanın dışarıyı bu kerte göresi gelmeyecek. Maviye, yıldızlara doğru içimizin bir atılışı var, insana mapusane, demir kapı, dört kalın, yüksek duvar vızgeliyor. Alnımda korkunç acıların cenderesi çatlıyor. Sekizinci koğuşun penceresi yıldızlı gökyüzünün bir parçasını obur gibi yutuyor. Düşlerimizle düşüncelerimiz demir çubuklardan kurulmuş takın altından korkusuzca geçip mapusanenin gerçeğinden hızla uzaklaşıyor. Düşlerle düşünceler, gardiyanların ruhu bile duymadan akın akın yaşamak sevincinin türkü söylediği iklimlere doğru şimşek hızıyla uzaklaşıyor.

Onlar, alabildiğine özgür: Bir bakarsın Sivas'taki sevgilinin yanı başında, bir bakarsın samanyolunun gümüş kuğuları arasında görünür. İnsanoğlunun düşleriyle düşüncelerini hapsedebilene aşkolsun!

Mayıs gecesi, Sekizinci Koğuşun penceresi, gökyüzünün bütün ışıklarını oburca yutup karanlıkları dışarı püskürüyor. Düşüncenin bu yavuz karanlıklarda tek başına yaptığı kahramanlıkları kimse bilemez.

*

Artık, büsbütün suçlular dünyasının malı oldum. Daha birkaç gün önce düşte görsem inanmazdım. İşte, burası suçlular dünyası. Mahpusların kimisi başları yerde, elleri arkasında bahçede volta vuruyor, kimisi de yüksek ranzalarına bağdaş kurmuş oturuyor. Hepsi de dışarıdaki en yoksul Türk insanının katıksız benzeri. Demek, altın olsa kimsenin kabullenmek istemediği suç volkanının üstünde salt yoksullar oturuyor. Bunlar, artık mapusane insanı. Yüzlerinde, gözlerinde, duruşlarında güneş tutulmasına benzer üzgün bir karanlık var.

İlk mapusaneye girdiğim gün, küçümencik bir deney tüpüne doldurulan bir okyanus gibi bir daralış daraldım, sormayın gitsin. Mapusane yüzü görmemiş denizler, bu dediğime kulak versin. Son kez Müdüriyetin penceresinden dışarı baktım. Güneş, dünkü yağmurdan henüz ıslak caddelerde yalınayak gezmekteydi. Çocukların, onun yanı başında gülüşerek, eğlenerek, cıvıldaşarak okula giderken biraz ötelerindeki mapusaneden habersiz görünmeleri hem çok acı, hem de çok mutlu bir olaydı. Ben de vaktiyle öğretmendim, onlara benzer sevimli yavrular okutmuştum.

Bu ara, Ankara bozkırlarındaki eski dostum tarlakuşu da öterek pencerenin önünden geçiyordu. Bak istersen mapusane penceresinden, canına yandığımın, sonuna dek güzel, mayısın bahçesine baksan neresinden. Artık, yeryüzünü, dört yıl yemişlerinden yoksun kalacağım bir bahçe gibi öbür insanlara bıraktım. Sokakta unutulmuş eski bir bohça gibi sekizinci koğuştan içeri atıldım. Adımlarım, darağacına giden bir ölüm hükümlüsü gibi acemi acemi beni koğuşun alacakaranlığına sürükledi.

*

Mapusane, insanı herkesin, her şeyin namussuzca, alçakça unuttuğu yer. Burada yüreğimde gizli, henüz kemikleşmemiş gencecik erdemler, uzun yıllar kaderin pislikleriyle boğuşup duracak. Ben, dışarıdayken Türkiye'nin zavallı insanlarını hep mahpus gibi görürdüm. Zavallıların mahpuslukları, burada bir kat daha katmerleşmiş. Buğdayın, yemişin, güneşin çocukları, burada yoksul mutluluğundan ayrı düşüp büsbütün garip garip düşünür olmuş. Nerede bu zavallılarda Campanella'daki hız?

Bir aydın belki burada erdemleri darmadağın eden karanlığın başını ezerek Schiller'in dediği gibi özgürlüğün şiirine varabilir, kim bilir?

Suçlu insanlar dünyasına bir bataklığa dalar gibi daldım. Ben de artık burada bundan böyle durmadan volta vuran zavallılar gibi bir canavar olarak bilineceğim. Suçlu insanlar dünyasında ellerim arkamda volta vuracağım. Benim için düşünüldüğünü sandığım uzun yılları içimdeki engereklerle boğuşarak dolduracağım. Ben de artık her gün Türkiye bahçesinin lânetlilerinden biri olarak şiir yazmaktan başka bir suçu olmayan sıcacık ellerimle pencere demirlerini kavrayıp gözlerim yaşararak mavi sonsuzluğa dalacağım. Her gün özgürlük denen has ekmeğe kırk yıl aç kalmış bir yoksul gibi yeniden acıkacağım.

Artık, bundan sonra, serbestken bütün Türkiyeme rahmet olmak isteyen şefkatim kendi zavallı leşimin kurtuluşu uğruna gözyaşı döküp duracak.

*

Bir köşede bir karınca halkı keşfettim. Onlara her gün ekmek kırıntıları veriyorum. Onları da bencileyin mapusanenin dört duvarı çevrelemiş. Ancak, ne bir mapusanede bulunduklarından, ne de baş uçlarında hayvan, bitki, insan sevgisiyle dopdolu bir şairin dikildiğinden haberleri var. Şimdiye dek burada hiç böyle bol, zengin yiyecek görmemiş olacaklar ki, bütün yuva canlandı, kımıldadı. Ekmeğin tadının damaklarında kaldığı belli. İnsan, anlaşılan çektiği açlıkların öcünü almak için başkalarının açlığını gidermeye çalışır. Şair, sen bir düşler dünyasının adamısın. Bak, daha gerçekçi köylü arkadaşlar, öte yandan sana kıskıs gülüyorlar. Sen, yine karıncalarına ekmek doğramana bak, aldırma. Dışarıda yoksullara ekmek doğrayalım diyen şiirlerin yüzünden hışma uğradın. Korkma, burada karıncalarına ekmek kırıntıları verdiğinden dolayı hiç kimse seni falakaya yatırmaz.

*

Karaşarlı Hüseyin, Sekizinci Koğuş'un dam ağası. Acar mı acar bir oğlan. O da bencileyin karıncalardan hoşlanır görünüyor. O da arada bir karınca yuvasına uğruyor. Biraz da arkadaşlarına gösteriş yapar gibi karıncalara ekmek doğruyor:

— Ne çalışkan hayvanlar şu karıncalar. Ama, Hükümet nerden bilecek Karaşarlı idamlık Hüseyin'in yüreği de yufkadır karıncalara ekmek doğrayacak kadar. O, boşverir böyle şeylere, salt insan asmasını bilir.

İri, zeki. kahve rengi gözlerinde kocaman gözyaşlarına benzer duygulu bakışlar parlıyordu:

— Ne olur, hükümet de acısa bize. Çocuktuk henüz sekiz yıl önce. Mehmet'le başımızı belâya soktuk. Bilsen, Musa Efendi, ne kerte uzağım o günlerdeki Hüseyin'den. Hükümet, ya sekiz yıl önce assaydı beni daha henüz çocukken ya da şu olgun çağımda kurtarsaydı Çingene'nin ipinden. Bugün asılırsam eğer sekiz yıl öncekinden on kat daha çok acı duyacağım. Ben, suç işlediğim gün dünyada yoktum, ama, bugün varım. Söyle, kimden soracağız bu duyduğumuz acıların hesabını?

İnsan acıyor. Karaşarlı Hüseyin dedikleri dalyan gibi bir babayiğit. Sekiz yıl önce ıssız kır yollarında arkadaşı Mehmet'le birlikte üstünde çokça para bulacaklarını sandıkları zengine benzer bir eşekli köylüyü soymak istemişler. Adamda beş para çıkmamış. Onu öldürmek zorunda kalmışlar. Sonra da ölüyü saklamak üzere dağ taş sürüklemişler. Bu da kendilerine verilen cezayı katmerleştirmiş. Ne yazık ki Karaşarlı'ya artık benim yüreğimden başka biç bir kimse acımayı usundan geçirmemektedir. Felek, gün geçtikçe onunla Mehmet'in defterini dürüp bükmektedir.

*

Günde birkaç kez karıncalarıma ekmek doğruyorum. En büyük üzüntüm, gerek kendime gerekse başkalarına iyilik edememek. Artık, namusluluğuyla böbürlenen özgür insanların arasından atılmışım. Artık, bu namuslu insan yığınlarının paparasından kurtuluş yok. Hükümet, her yurttaşın eline yüzümüze çalınmak üzere birer kova dolusu katran verecek. Mapusaneden çıktıktan sonra, hiç bir mahkemenin vermediği mahpusluk damgası denen o korkunç cezaya da çarpılacağız. Neylersin, felek reva görmüş, ana leylek bir kez yuvasından atmış bizi.

Karıncalarım, şiir yazdığımdan dolayı beni ısırmıyor, kendilerini sevdiğimden dolayı falakaya yatırıp tabanlarımı patlatmıyor, kafamı duvarlara çarpıp kırmıyorlar. Sonra, bana korkunç

adlar takıp Prokrustes'in demir yatağına yatırmıyorlar. Kutsal kitapların dediği gibi Tanrı insanları nasıl karşılıksız, çıkarsız severse ben de onları öyle seviyorum.

*

Bizim Ruşen Zeki Hoca, düşünceleri yüzünden şimdiye dek nice belâlar savuşturmuş, bir kez İstiklâl Mahkemesi'nden bile postu kurtarmış. Bu yüzden yine kurtulacağından umutlu. Salt umutlu değil, bu belâlı yerden yüzde yüz çıkacağına oldu bitti gözüyle bakıyor. Henüz kırk beş yaşında olduğu halde bolca ağarmış saçlarının düşündürdüklerini hiçe sayarak her gece eli kulağa atıp yiğit bir sesle Kozanoğlu türküsünü söylüyor. Evet, yiğitçe bir sesi var. Aynı suçtan gelmiş on yedi arkadaş da ona katılınca bayağı bir koro doğuyor. Derken sıra Gazi Lisesi öğrencisi Erzincanlı Abdurrahman'a geliyor. Soluksuz, zincirleme Trabzon manileri söylüyor. Babaca Trabzonlu, anaca Erzincanlı. Sonra, Kâmuran, burada yazdığı uzun şiirleri okumaya başlıyor. Halk şiirinden başkasına alışmamış olan köylü hükümlüler, onun kimi dizelerine bıyık altından gülüyorlar. Açıktan gülenler de çıkıyor. Köylüler genç adamın şiirleriyle bayağı eğleniyorlar. Müzik Öğretmen Okulu'ndan geldiği halde Hamdi genellikle susuyor. Ancak, Beethoven'in Dokuzuncu Senfonisi'nden bir parçayı her zaman yüksek sesle söylüyor. Batı müziğine göre eğitilmiş sesiyle koroya katılıyor, katılıyor değil de koroyu yönetmeye başlıyor. Hamdi bu, on yedi tutuklunun içinde benim ta Amasya Öksüzyurdu'ndan en eski arkadaşımdı. Bayağı kardeşçe sevdiğim bir arkadaş. Bu yüzden de onun buraya sürüklenmesinden dolayı duyduğum sorum, beni bayağı tedirgin etmekte. Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden Küçük Necmi, Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi'ndeki dişi maymunun maskaralıklarını anlatıyor, gülüşüyoruz. Bana yazdığı bir mektup yüzünden içeri düşmüş olan köy öğretmeni Bahaettin de gün görmüş, hoş bir arkadaş. Yüksek yiğit sesiyle en sonra Köy türkülerine başlayınca bu kez bütün koğuş canlanıyor.

Köylü hükümlüler, öteden coşarak:

— Yaşa, öğretmen enişte, diye haykırıyorlar.

Bahaettin'in sesi, onları bayağı büyülüyor. Ona çiçek atar

gibi övgüler savuruyorlar. Ona enişte demelerinin nedeni var: Öğretmenlik ettiği Alevi köyünden bir kızla oturuyor.

*

Upton Sincalair'in «Bir Provokatörün Romanı» adlı Almanca kitabını okudukça şaşkınlıktan küçük dilimi yutacağım geliyor. Amerika işçi sınıfı içinde esen ihanet rüzgârlarıyla ben de kapı kapı dolaşıyorum. Her kapının ardındaki karanlıkta bencileyin birkaç kişi Prokrustes'in demir yatağına uzanmış yatıyor. Ne var ki, yine de hepsinin yüzünü her idealistin yüzüne vuran o altın ışık aydınlatmakta.

«Eğer bu romanı buraya düşmeden önce okumuş olsaydım, diye düşünüyorum, şu sonucu belirsiz hapisane işkencesi beni ateşten kıskacına alamazdı.»

Roman, sanki bizi derleyip toplayıp polise veren bizim provokatör arkadaşımız Ulvi'nin katıksız serüveni. Vali Nevzat Tandoğan, Polis Müdürü Salih Kılıç, Birinci Şube Müdürü Hamdi'nin bu işi nasıl kotarıp bize nasıl bir tuzak hazırladıkları, bizi nasıl suça zorladıkları kolayca anlaşılıyor.

Suç dediğin de ne?

«Ey Türk işçisi ve köylüsü teşkilâtlan.»

İşte, hepsi bu. Bunu «Beyanname» biçiminde teksir edip atmaya hazırlandık, yakalandık.

Amerikan toplumu, elbette daha kaşarlanmış, daha korkunç. Bizim Ulvi'nin bir prototipini piyasaya sürmüş, bütün solcuları onunla avlayıp duruyor. Birkaç zavallı işçi, daha çok şiir, edebiyat yolcusu, her saat başı küt diye Ulvi'nin prototipinin tuzağına düşmekte. Şimdi bile inanmak istemiyor, ilkin Ulvi' nin tuzağına bizim Ruşen Zeki Hoca düşmüş. Ulvi, onun Sivas Lisesi'nden eski öğrencisi. Orada da bundan birkaç yıl önce böyle bir haltetmişti. Orada da on beş kişilik bir öğrenci topluluğunu yakalatmıştı. Meğer o, o günden beri polisin elinde yemlik olarak bulunuyormuş. Polis, uzun zamandır onunla solcu öğretmenler, öğrenciler avlar olmuş. Gele gele sıra bize gelmiş, dayanmış. Vali Nevzat Tandoğan'la Emniyet Müdürü Salih Kılıç, onu bize tebelleş etmişler. Ulvi, yaz kış, vakitli vakitsiz benim çevremde dönüp durmakta, bana işçiler getirip tanıştırmaktaydı. Sinemada

yüksek sesle Stalin'den, Santral Kahvesi'nde Lenin'den sözedip bizi korkudan titretmekteydi. En sonra da günün birinde:

— Beyanname basıp dağıtalım, boş durmak olmaz dedi. Siz, aydınlar, şairler biz işçileri hiç düşünmüyorsunuz (O, marangozdu) Bak, uzak doğuda Mao Tse Tung nasıl ilerliyor. Türk şairleri de kadınları tavlamak üzere şiirler yazmaktan başka bir şey yapmıyorsunuz. Tehlikeli gördüğümüz her türlü aksiyondan dikkatle kaçınıyoruz. Böyle ihtilâlcilik olmaz, arkadaş, biz işçileri hareket getirmedikten sonra senin şiirlerin beş para etmez. Elime karın doyurmaz şiirler değil beyannameler vermelisin, ateş gibi beyannameler. Bak, o zaman nasıl Ankara'nın altını üstüne getiririm.

İşte ne yazık ki, ben dikkatle hazırlanmış olan bu tuzağa düştüm, arkamdan Ruşen Zeki başta olarak on altı kişiyi daha hapisaneye düşürdü. Gençlikte akla kara arasında kıl gibi bir sırat köprüsü vardır. Bu köprü Yunus Emre'nin dediği gibi kıldan da incedir. Bunun üzerinde denge kurmak, canbazlık yapmak, her babayiğitin işi değildir. Kışkırtıcı anlamındaki Provokatör, en ateşli bir devrimci gibi konuşur. Hiç olmayacak en tehlikeli yerde sesini perde perde yükselterek en yürekli, en inanlı insan gibi konuşur. Ne var ki seninle böyle ateşli ateşli konuşurken gözlerinin içine bakamaz, gözleri hep yerdedir. Bunu sana duyduğu saygıdan yapıyor sanır, bir kez daha aldanırsın. Sesi, kahramanca çıksa da bütün varlığıyle karşında yılan gibi kıvrandığını, sanki girecek bir delik aradığını sanırsın. İşte, bizim Ulvi, tıpatıp bu tanımlamaya uymaktadır.

Ulvi'nin benimle tanıştırdığı Muzaffer'le benim gibi Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencisi Eyüp'e beyannameleri hazırlattım. Uzun şeritlere teksir makinasında basılan bu birkaç yüz beyannameyi Ankara'nın türlü yerlerine atacaktık:

«Ey Türk işçisi ve köylüsü teşkilâtlan.»

Ulvi, hazırlanıp bana teslim edilen beyannamelerden birkaçını görmek istediğini söyleyerek akşamleyin alıp götürmüştü. Meğer bunları doğruca Vali ile Emniyet Müdürü'ne götürmüş, işsizlikten uzun süredir sinek avlayan Ankara Birinci Şube memurlarıyla Vali, Emniyet Müdürü, doğrusu ikramiyelik bir iş başarmışlardı. Bize hazırlattıkları beyannameleri beğenmiş olsalar gerekti. Muzaffer, teksir makinasında çoğalttığı beyannameleri

ertesi sabah bana koşu yerinde teslim edeceği sırada on sivil polis, on kara tabancanın namlusunu ikimizin, burnuna dayadı. Bir polis arabasının hızla dönen tekerlekleri bizi birkaç dakikada Birinci Şube'ye ulaştırdı. Ağır bir araç altında yeni ezilmiş bir nazlı kedi yavrusu gibi özgürlüğün ölüsünü geride bıraktık. Evet, bize yaptırdıkları beyannameyi gerçekten beğenmiş olsalar gerekti. O gece sabaha dek bize nefis bir şölen çektiler... Bir falaka şöleni.

*

Bahtım, bir kez daha umuda meydan okudu. İçimdeki cehennemi bir kez daha yaktım. Bağrımın ocağından ağılı kükürt dumanları tüte tüte tahta kerevete uzandım. Muslukta Elmadağı'ndan kopup gelen su şırıldıyor. Burnumun dibinde leş gibi tahtakurusu kokusu, kafamda ateş almış cephaneliğe benzer tehlikeli, korkunç düşünceler. İlk kez demir kafese kapanılmış kaplan da demir parmaklıkları böyle ısırır, böyle pençeler. Başları, umutsuzluğun kirli yastığına alabildiğine gömülmüş olan bizim çocuklar, mışıl mışıl uyuyorlar.

Elmadağı'nın suları, gece sessizliğinin kapkara mermer kurnasına serinletici müzik damlaları gibi damlıyor. Bu sırada sayısız tahtakurusu orduları, genç insan kanı emmek üzere yavaş yavaş mevzilerinden çıkmaya başlıyor.

*

Betona serilmiş yatağıma uzanmış, umutsuz bir düşünce ya da düş kervanına baş olmuş gidiyorum. Umutsuzluk, kulaklarıma şiir yerine türlü kepazelikler fısıldamakta. Birden bire koğuş kapısının paslı çeneleri gürültüyle açıldı. Eski bir öğretmen arkadaş -Ankara mapusanesinin de öğretmeni- yanında zambak gibi ak bir kadın ya da kızla içeri girdi. Güzel bir kadın yüzünün kutsal ışığı bir anda koğuşun alacakaranlığını büyüleyerek ısıttı. Öğretmen arkadaş, yanındaki bayan öğretmeni bize tanıttı:

— Öğretmen Melek.

O zaman genç kızın kim olduğunu anladım. Hapse girmeden bir süre önce evli bir bayan öğretmen arkadaş, bu güzel kızla bizi birbirimize gıyaben tanıtmıştı. Karşılıklı tanışmamız da gün sorunuydu. Demek ki çok merak ettiği beni hapisanede olsun bir

kez görebilmek isteğine gem vuramamıştı. Kızcağız, sonsuz düş kırıklıkları dolu iri güzel gözleriyle kaçamak olarak beni bir süre süzdü. Bu sırada sanki içimden bir gözyaşı denizi geçti. İçim bir tuhaf oldu. Demek ki onunla ilk ve son kez birbirimizi burada görecekmişiz. İçimde kahpe bir cehennem rüzgârı esti. İçimdeki gürbüz yaşama tutkusunu tehlikeli bir hayvan gibi bütün gücümle yakalayarak betona çarpıp öldürdüm. Sonra, bu ilginç konukların «Allahaısmarladık» diyerek koğuşun kapısından çıktıklarını bir sis perdesi arkasından gördüm. Göğsümün altında çırpınan yaralı kuştan hiç kimsenin haberi olmadı. Demek ki, genç kız, bu sakatlık olmasaydı mutlaka evleneceği zıpır genci ilk ve son bir kez olsun görmekten kendini alamamıştı.

*

Gardiyan Rasim Baba, bu akşam koğuşa zayıf, esmer, gözlüklü bir adam getirdi. Otuz, otuz beşinde efendiden bir adam. Adamcağız öyle dolu ki dokunsan gözlerinden yaşlar fışkıracak. Gardiyan, ona yatacak yer gösterdi. Bu, betona uzatılmış bir adam boyunda kupkuru bir tahtadan başka bir şey değildi. Kendisine battaniye, yastık verdik, adamcağız, bunun üstüne bağdaş kurup oturdu. Gözleri vahşi hayvan kafeslerindeki yırtıcı yaratıklara bakar gibi hükümlüleri korkuyla süzüp duruyordu. Selâm verdiler, selâm verdi. Karaşarlı Hüseyin, yatağında oturmak üzere yer gösterdi. Kahve ocağından çay sundu. Adam, onun ikramına çok teşekkür ettiyse de yerinden kımıldamadı. Ancak, yanı başında bir yığın aydın kişi görünce ilk kaygısı epeyce dağıldı. Onunla saatlerce konuştuk, ufak bir memurdu. Konuşmamız bittikten sonra Rodin'in düşünen adamına benzer bir durum aldı. Adi hükümlüler onu pek yadırgadılar. Anlaşılan, bu uğursuz yere ilk gelişiydi. İnsan, ayıp olur diye suçunu da soramıyordu. Şundan ki buraya gerçekten yüz kızartıcı suçlardan gelenler oluyordu. Herkesin içinde onların suçunu açığa vurmak hiç yakışık almayan bir şeydi. Hükümlüler, birbirlerine:

— Herhalde çok ağır bir suçtan geliyor, diye fısıldaştılar.

Geç vakit, Aynacı Şevki Usta dayanamayarak sordu:

— Bey, sormak ayıp olmasın, suçun ne senin? Allah büyüktür. Burda henüz ceza yememiş olan şu siyasi genç arkadaşlar dı-

şında hemen hepimiz onar, on beşer yılın ya da idamın altında yatıyoruz, sen de Allah'a tevekkel olacaksın. Ağırdır ama yıllar yine kuş gibi kanatlanır gider. İşte, ben Aynacı Şevki, yedi buçuk yıl yattım. Allah'ın izniyle yedi buçuk yıl sonra çıkıp gideceğim. Arkama baktığımda bu yedi buçuk yılı nasıl bitirdiğime hâlâ şaşarım. Allah cemi cümleyi adam öldürmekten korusun, biz, bu Sekizinci Koğuş sakinleri, hep katilden hükümlüyüz. Hükümetin veremediği cezaları bizler vermek zorunda kalınca sonu küt diye buraya düşmek oluyor. Durumundan anlaşıldığına göre sen de adaletin veremediği cezayı kendi elinle vermiş olacaksın?

— Yok. efendim, yok, cezam yirmi dört saatlik, mal beyanından.

İster istemez insanı bir gülmedir alıyor. Ağır siklet hükümlülerden bu sözü alaya almayan kalmadı. Bıyık altından gülerek bakıştılar. Yeni cezalı arkadaş Mustafa Bey, bizimle bir iki konuştuktan sonra düşünen adam biçiminde taş kesilerek sabaha dek kımıldamadan durdu. Tek tahtalık karyolasına uzanmak gereksinimini de duymamış gibi davrandı. Ben onu tehlike sırasında uzun gagasını sazlar kamışlar arasında yukarı dikerek kımıldamadan duran çulluk yavrularına benzettim. Ertesi gün, bahçeye çıkarak tek başına biraz güneşlendi. Sonra yine içeri girerek çullukların kamuflajını sürdürdü. Akşamleyin koğuşun kapısı kapandıktan biraz sonra Gardiyan Rasim Baba, çıkageldi. Bir kâğıttan Mustafa Bey'in adını okudu. Düşünen adam, ağır ağır yerinden doğruldu. İnsan benzeri taş, kaslarında özgürlüğün bütün yumuşaklığı, hepimizi selâmlayarak aramızdan çevik adımlarla yürüyüp gitti.

*

Eski bozkırdan tanıdığım erkek tarlakuşu, baktım, yine gökyüzüne fırlamış. Hemen de mapusanenin üstünde yine eski güzel aşk türküsüne başladı. Tarlakuşu, şimdi, güzel aşk saatlerinin kapısında bozkır ilkyazının en büyük virtüözüdür. Bütün coşkunluğu üzerinde. Kendisinden hiç umulmayacak biçimde göğüs dolusu bir müzik, lirizm şöleni veriyor. Tarlakuşu, bülbül gibi kuytu ormanlar, gül bahçeleri istemez. Göğün mavi ışıklı dallarına konar, sazının tellerine boyundan büyük güzellikler koyarak çalar, çalar. Şimdi de bozkırdaki eski dostluğumuzu anmış

olacak ki yanan yüreğime gümüş güğümündeki şerbet gibi türkülerinden dökerek mapusanenin üzerinden ağır ağır geçiyor. Geçen ilkyaz, höyüklerden birinin üzerinde oturup onu saatlerce seyretmiştim. Müziğin en sevimlisiyle çın çın öttürdüğü gökyüzünün mavi balkonununu bırakıp toprak kesekleri arasına, sevgilisinin yanı başına inmişti. Türküleri, oyunlarıyla büyülemek için onun dört yanında kanatlarını gerip yere sürterek bir dönüşü vardı ki, beni şaşkınlığa uğratmıştı. Bu renksiz kuşun böyle güzel danslar yapabileceği usumun kıyısından geçmezdi. Bu sülün dansı, bana o gün düşümde idealize ederek sevdiğim en eski sevgilimin karşısında havalara fırlayarak yaptığım aşk akrobatlığını düşündürmüştü. Şu güzel ilkyaz gününde ben de serbest olup Müebbet'in karşısında bulunsaydım acaba öyle bir sülün dansını gerçekten yapabilir miydim diye düşünüyorum.

Şimdi, Shakespeare'in, Shelley'nin ünlü tarlakuşu ile yan yana bulutların kapısındayım hemen hemen, ne mutlu sana, güzel tarlakuşu. Özgürlüğün ne biçim şey olduğunu bilmeden hem de düşünmeden özgürlüğün içinde yaşıyorsun.

*

Müdüriyetin geniş, havuzlu bahçesindeyiz. Sekizinci koğuştan Resneli Dilaver soluk, mavi çizgili eski pijamasıyla duvarın dibine çömelmiş, güvercinlerini bekliyor. Onun güvercinleri tıpatıp biz insanlara benzeyen güvercinlerdir. Bir insanın güvercin olması için de kodese yeni girmiş, kendisini savunmak için avukata, dava vekiline, dilekçeye gereksinme duyan bir kişi olması gerekir.

Dilaver, mapusanenin çok tanınmış kader kurbanlarından biri. Bizimle tatlı tatlı konuşur, halleşir. Bu yüzden yine bir iki laf etmek üzere yanına sokulduğumuzda:

— Aman çocuklar, gözünüzü seveyim, biraz öte durun, ürkmesin güvercinlerim. Şimdi, zamanıdır, yem yemeye gelirler yavrular. Sonra başımı kalabalık görünce ürker sokulmazlar. Gücenmeyin, sakın, ürkmesin güvercinlerim diye söylerim.

Yanından uzaklaşarak onu birer ikişer sökün eden güvercinleriyle baş başa bıraktık. Dilaver'in dışarıda hiç bir geçim olanağı yoktur. Burada güvercinlere dilekçeler döşenerek geçinmenin

yolunu bulmuştur. Onun koskoca bir yaşam serüveni vardır. Dilaver dediğin ne günün adamı. Makedonya dağlarında arkadaşları Liman'la, Ramazan'la birlikte kırmadık fındık, yarmamış baş mı komuş vaktiyle Rumeli bizdeyken. Ne var ki, hepsi de yurt, ulus kaygısıyla yapılmış işler. Güçlü Makedonya diyeleğiyle bunları bir anlatır ki sana, hepsi belleğine sanki demir kalemle kazılmış gibi olur. Heyecanlı laflar ederken iri, zeki, mavi gözleri kıvılcımlar saçar gibidir. Bu bakışlar, öfkelendiğinde, kimi zaman su karıştırılmış iki kadeh rakı gibi bulanır. İşte, o, (....) Belediye Başkanı Yusuf Bey'le arasındaki çetin, kanlı hikâyeyi anlatırken gözleri bu anlattığım biçimde bulanmaya başlar. O, vaktiyle (....)'a değiştirilen göçmenlerden biri olarak yerleşmiş. Hükümet, ona Rumlar'dan kalma bir fındık bahçesi vermiş. Ne de olsa Dilaver Avrupalı. Fındık bahçesini bir yetiştirmiş, bir yetiştirmiş, milletin parmağı ağzında kalmış. Peki, neyle yapmış bunu? İşte, bu çok ilginç. Fındık fidanlarına yunus balığı leşleri vermiş gübre yerine. Sanki, onları kuş sütüyle beslemiş. Balıkçıların vurup kıyılara attığı yunusların leşlerini toplayarak verdiği cılız fındık çalılıklarının karınları öyle doymuş ki çabucak göğerip şişmanlamışlar, (....)'un en bereketli ürününü vermeye başlamışlar.

Gelgelelim, ortada Belediye Başkanı Yusuf Bey var. Yusuf Bey deyip geçmeyin: Onun dediği dedik, çaldığı düdüktür. Astığı astık, kestiği kestiktir. Dilaver'in bahçesine göz koymuş. Abandıkça abanmış, çullandıkça çullanmış onun üzerine. Yusuf Bey'in gücüne güç mü yeter? Kanun manun, göçmen hakları filân vızgelmiş. Günün birinde silâhlı adamlarıyla, bir daha çıkmamak üzere zavallı Dilaver'in bahçelerine dalıvermiş. Bahçelerin dört bir yanını tel örgüyle çevirtmiş. Başına silahlı bekçiler dikmiş. Oradan Dilaver'in adını sanını silmiş. Adamcağız bakmış ki (....)'da adalet hak getire, Ankara'da almış soluğu. Dahiliye Vekili'nin kapısı önünde üç ay nöbete durmuş, dilekçe üstüne dilekçe vermiş. Karşı damdaki leylekler sevişip yumurtlamış, kuluçkaya yatıp yavru çıkarmış, yavrularını uçurmuş, bizim Dilaver yine orada bekler. Dilekçelerinin altındaki adres şu: Dahiliye Vekili'nin kapısının önü. Netsin neylesin Dilavercik? Mal canın yongası. Yusuf Bey de öyle bir Yusuf Bey, Ankara' nın bütün buyruklarını boşa çıkarmış. Dilaver'in bağrında açılmış ya-

raların üzerine tuz biber ekip durmuş. En sonra, zavallı Dilaver, şöyle ilginç bir dilekçe yazar:

«Türkiye Cumhurbaşkanı Atatürk'ün eliyle Allaha.»

Artık, böyle tehlikeli bir kaçığın Ankara'da yeri yoktur. Şükrü Kaya'nın polisleri hemen bu zırdeliyi bir güzel ıslattıktan sonra yaka paça Ankara'dan sepetlerler.

Yusuf Bey, iri gövdesiyle sarsıla sarsıla gülerek ona şöyle yanıt verir:

— Çekil karşımdan, kızdırma kafamı, Dilaver, artık, çok olmaya başladın.

İşte, bizim Dilaver, o zaman adalet sıtmasından zangır zangır titreyerek eski can yoldaşı altı patlarıyla kahvede adamlarıyla oturan Yusuf Bey'in karşısına dikilir, göbeğine göbeğine dayanır altı patları. İlk kurşunu yiyen harami:

— Aman, Dilaver, ben ettim, sen etme diye yalvarır, ben bu yarayla ölmem, başka kurşun atıp da hem beni hem kendini mahvetme.

Bu söz üzerine divaneye dönen Dilaver:

— Nee, Nee, demiş, demek bu kurşunla gebermeyeceksin ha?

Altı patların topuzunu eliyle çakmak çakar gibi döndürerek:

— Al sana, demiş, iki, al sana, demiş, üç, dört.

Böylece altı kurşunu da Yusuf Bey'in karnına göğsüne, kafasına boşaltmış, sonra da doğruca polise gidip teslim olmuş. Mahkeme, ona on beş yıl ağır hapis cezası vermiş. İşte, o günden bu yana aradan beş yıl geçmiş. Şimdi, onun çıkmasına daha on yıl var. Bu süre içinde de salt bu güvercinlerin getirdiği üç beş kuruşla geçinip gidecek. Demek ki, beş yıldır ejderha Yusuf Bey yerin altında, zavallı Dilaver de yerin üstündeki mezarda yatıp durmakta.

*

Pencerenin önünde iki genç akasya ağacı var. Salkım salkım ak çiçekler açmışlar. Bir mapusane ağacı deyip geçmeyin. Burada bir zavallı ağaç, koskoca bir ormandır, özgürlüktür, dağlardır, bağlardır, bahçelerdir. Şırıl şırıl söğütlü derelerdir. Elmaysa, Amasya'nın bütün elma bahçeleridir. Akasyaysa bütün Ankara bozkırları. Şundan ki, Gazi Orman Çiftliği'nden başlayan akas-

ya istilası bütün yöredeki bozkıra yayılmaktadır. Bozkırı yemyeşil düşüncelerle şenlendirmektedir.

Bir mahpus ağaç, çok şeydir, çok. Mahpusların gönülcüklerini köy köy, orman orman, yayla yayla gezdirip dolaştırır. Mapusane ağacı, mavimtrak sıla ağrılarını yelpazeler durur akşamlara değin. Mapusane ağacı, cennet düşünün vatanı, cennetse yaşamın çiçeği.

*

Eyüp, battaniyesinin üstüne sırtüstü uzanmış yatıyor. Güzel, mavisi solmuş gözlerine baktım. Dalıp gitmiş bakışlarında ruhu, Chopin'inkilere benzer bir acı noktürn mırıldanıyor. Dudaklarında işitilir işitilmez bir şarkı. Ancak, ölümün ufkuna kanat açmış kuğu kuşları söyleyebilir bu şarkıyı. Chppin'in «Cenaze Marşı» bile bundan daha oynaktır denebilir. «Ben Şalyapin'e bayılırım» diyorsa da, iş hiç de böyle değil. O, bu melankolik havada boğulup gitmiş. Hemen bütün arkadaşlarda aynı üzüntü, aynı tatsızlık. Genç insanın umutsuzluğundaki kanatsızlık ne korkunç.

Bu yüzden onun bu karanlık müziğini benden başka ne bir kişi işitmiş, ne de kimsenin, onun ruhundaki gizli kangrenden bilgisi var. Eyüp, her kara yaprağında ağılı, insancıl bir noktürn mırıldanan engin gecenin içine dalıp gitmiş, kimsenin gözüyle görmediği, ruhu cehennem ırmağına doğru sürükleyen o karşı durulmaz akıntının içine dalmış.

*

Unutma ilâcı Lete'in suyundan birkaç yudum tatmak istedim. Büyük Fransız Devrimi'nde, içinde çok ilginç bir şiir dünyası taşıyan, kellesini giyotine kaptıran Andre Chenier'nin «La jeunne Captive» adlı şiirini andım. Birkaç gün sonra kendisinden sözettiği güzel kadın da kendisi de yeryüzünün güzelliklerine sonrasız veda edip gideceklerdir. Henüz gençtirler, ölmek de istemiyorlar. Durup dururken yaşamın sayısız vaatlerle dolu altın kapısı önünden yaka paça yakalanıp hapse atılmak, temelde bir genç insan için ölümden başka nedir? Dışarıda bırakıp geldiğim ilkyaz, başımda gece gündüz çan çalıyor.

Bak, Karaşarlı'nın yatağında yine barbutçular toplanmış.

Hepsi de her şeyi unutmuş, hepsinde yeni, heyecanlı bir işin sarhoşluğu var. Karaşarlı'nın lunklayarak göğsüne indirdiği yumruk, zarları sindirip korkutmak içindir. Talihi yumrukla uysallaştırıp öbür oyuncuları utmak içindir. Sen de bırak şu yaşanmışa benzeyen şeyleri. Biraz da şu mapusane barbutuna bak. Karaşarlı Hüseyin, yaman adam. İdam altında sekiz yıldır yatıyor. Bu durumda bile felâketlerden mutluluk damlacıkları sızdırmaya bakıyor. Bir kez dam ağasıdır. Şanso Panso'su ufak tefek, fare bıyıklı Mehmet, altı lira için bir eşekli yolcuyu soyup öldürdükleri günden beri bir gölge gibi Karaşarlı'nın yanından hiç ayrılmamış. Dendiğine göre ecel şerbetini de kaderin tasından birlikte içecekler.

Onlar, sekiz yıldır Lete'nin suyundan içmektedirler. Bilmeden adını bile işitmedikleri lotos yemişleri yemişler. Sonra, dünyayı unutarak birlikte mapusane türküleri söyleyip durmuşlar. Böylece gelip dayanmışlar en yiğit erkeklik çağına. Artık, dışarıdan hiç bir umutları yok. Bu yüzden Sekizinci Koğuşu ipe gidinceye dek İrembağı'na benzetmeye çalışıyorlar.

*

Karşımızdaki kapkaranlık ceza münferitlerinden yine idamlık Çingene'nin yanık türküleri geliyor. Çok da dokunaklı söylüyor. Sanki bunlara binlerce yıl süren Çingene göçmenliğinden özel ezgiler katıyor, bir alaturka Çigan havası yaratıyor. Maltızlarda acı dumanlar savuran marsıklar, insanı bu sesten daha çok çarpmaz. Maltızlar, bahçede ışıldayarak tütmeye başladı. Tencerelerde ne pişecek dersiniz? Elbette, akşam garipliği. Şaka bir yana, kuru fasulye, tarhana, bulgur pilavı filân pişecek. Bizim sarı kedicik, çöp tenekesini karıştırarak ölü yavrusunu bulup getirmesin mi? Bir üzgün, acıklı miyavlaması var ki! Bir mahpusun, Ebulkasım Tanburi'nin kunduralarına benzeyen ayakkabıları, merdivenlerde zavallı cılız yavrucağı yamyassı etmiş. Ana kedicik, bende ölüme karşı ilâç olduğunu sanmış olacak ki bu ilk talihsiz yavrusunu getirip dizlerimin üzerine bıraktı. Bütün mahpuslar buna şaştı kaldı.

*

Akşamla birlikte yine idamlık Çingenenin türküsü işitilmeye

başladı. Kapısının sürgüsü üç gündür kapalı. Üç gün önce sabaha karşı herkes derin uykulardayken onu alıp ceza münferidine koymuşlardı. Bir terslik mi çıktı nedir hâlâ ipe çekilmeyi bekliyor. Darağacı görenek olarak hep Müdüriyet'in avlusunda kurulmaktadır. Bir kaatil, bir kişiyi bir kez öldürür, böylece bin kez ölür. O da hücresinin yanındaki komşu hücrede kapatılmış olan Mevlut Ağa'yla birlikte gidecek darağacına. Mevlut Ağa dedimse, bir ağa değil gerçekten. Duruşuyla, davranışıyla ağa. Yoksa, orta halli bir köylü. O da Çingene gibi boylu boslu, yiğit yapılı, buğday benizli. Yüzünden demir gibi görünüyorsa da içinden gizliden gizliye kan ağlasa gerek. Şu da var ki düşmanını çok dillerde gezecek biçimde vurmuş. Böylece o da kaatillik tacına defne yaprakları dizmiş bulunanlardan. Güzel bir ölüm uyguladığından mapusanenin saygı uyandıran kaatillerinden biri durumuna yükselmiş bulunuyor: Bir akşam üzeri gerçek bir ağa olan düşmanının penceresine mavzerini doğrultmuş, yağlı kurşunlarla herifin kafatasını bir şapka gibi başından uçurmuş. Ancak, bu iş, birkaç kurşunla sona erinceye dek anlaşılan çok uzun, korkunç bir karşılıklı savaştan, öldürücü bir adalet sıtması boğuşmasından, karışık bir iç savaş sürecinden geçmiştir. Mevlut Ağa'nın görünüşü, sessiz, düşünceli, saygı uyandırıcı. O da yaşamı boyunca bir kez erkeklik edeyim derken burada altı yıl karılık etmiş olanlardan, Türkçesi yatmış olanlardan. Daha çok genellikle dıştan görünüşü böyle. Bir de derinden onu yoklayacak olursanız, darağacına hoşnut gittiğini görürsünüz. Şundan ki, bağrında, cehennem gibi yıllarca yanıp durmuş olan adalet sıtmasını söndürmüş, rahata ermiştir. Ölüm de ancak olsa olsa en çok adalet sıtması kertesinde yakıcı, kahredicidir. Hükümlü köylüler, mapusanede yatmaya karılık etmek derler. Adalet sıtmasını dindirmek uğruna düşmanını can ağacından bir armut gibi indiren Mevlut Ağa'nın, Çingene'yle yan yana asılacağı söyleniyor. Onun ufak bir kaygısı varsa salt bundan. Bunu gardiyanlara, eşe dosta da söylemekten geri kalmamış. Bir Çingene'yle yan yana asılmak onun için küçültücü bir şey. Ancak, Tanrısından güvenli, ahiretini bağışlayacağını biliyor.

*

Penceremizin önündeki şu çifte akasyalara imreniyorum. Ne kilit, kasa, kapı kırmışlar, ne de can ağacından armut gibi insan indirmişler. Yıldızlar, hemen başlarının üstünde. Her akşam, bizim gibi demir kapılar gürültüyle üstlerine kapanmıyor. Şu demir kapıların kapanışı yok mu, bunda bile öldürücü bir iblisçe müzik var. Onlar, neden kodesteler, bildikleri yok. Merak etmeyin, bizim köylü hükümlülerin de buraya neden düştüklerinden pek haberleri yok.

Kader kurbanları demişler kendilerine bir kez: Kader istemiş, öldürmüşler, kader istemiş çalmışlar, kader istemiş asmışlar, kader istemiş kesmişler. Eğer evrende kader denen nane olmasaymış bunca mahpus da bunca mapusane de olmayacakmış.

*

Başımı, sinirlerimi karadüşe benzer işkenceli bir düş bunaltıp dururken, bir sabah dışarıda birden silâhlar patladı. Düşümdeki yüzlerce karadüş, yarasa sürüleri gibi havalandı. Sabahın mavimtrak camı kurşunlarla birkaç yerinden delindi. Bütün koğuş ayağa fırladı. Uzaktan bağırışmalar çağırışmalar işitildi. Hepimiz taş gibi donduk kaldık. Bir çoğundan çok görgüsü olan Karaşarlı Hüseyin, uzun ak kuşağını beline dolayarak ateş gibi yerinden fırladı, don-gömlek demir kapıya koştu. Hâlâ havada kurşunlar cıvlıyordu. Karaşarlı, büyümüş gözlerle kendisine bakan koğuş halkına şöyle bağırdı:

— Uşak, firar var. Acaba kaçanlar kimler ola ki? Kurtulabildiler mi acaba? Yoksa kurşunu yiyip duvarın dibine mi serildiler?

Dışarıda tüfekler patlayıp dururken kilitli demir kapılar ardında hiç bir şey bilmeden durmak ne zordu. Sonra, silah sesleri kesildi. Hiç bir gardiyan kapıyı açmaya gelmedi. Saatler emekleye emekleye geçti. Kapılar bir türlü açılmak bilmiyordu. En sonra, nasıl olduysa demir kapının paslı çeneleri açıldı. Gardiyanlar geldi. İşi anladık: Çerkes Nusret'in elebaşılığında birinci münferitlerden on üç kişi kaçmış, bir münferit hücresinden ta dış duvarın ardındaki mezarlığa dek derin bir tünel açmış, dışarı dökülmüşlerdi. Uzun, sabırlı bir çalışma isteyen zor bir işti bu. İlkin hücrenin beton tabanını delmeye başlamışlar, hücre duvarının altından geçmişler, hücre duvarıyla dış duvar arasındaki dar

yolun altını da kazmışlar, kalın, derin temelli dış duvarın altından da lağım atıp dışarı çıkarak mezarlığa ulaşmışlardı.

Kaçaklardan on ikisi delikten çıkıp birer birer sıvışmış, on üçüncü kişi zavallı bir berduş, İsmail, delikten başını çıkardığında tanyeri atmıştı. Sağ kuledeki nöbetçi jandarma, delikten başını çıkaran bu iri tarla faresini görünce işi çakıp deliğin ağzına basmış kurşunu. Biraz sonra mezarlığa koşuşan jandarmalarla gardiyanlar, Aşçı Kel İbrahim'i mezar taşlarının arasına sinmiş olarak pijamasıyla, berduş İsmail'i de deliğin içinde perişan kılığıyla enselemişler.

Durum hemen Ankara Emniyeti'ne bildirilmiş. Jandarmalarla polisler bir koşu genelevlerin bulunduğu Bentderesi'ne varmış, iki üç kaçkını da orada yakalamışlar, genel kadınların yatağında keyif çatarken.

Aradan bir hafta geçmeden elebaşı Çerkes Nusret dışında bütün kaçkınlar yakalanıp zifir gibi karanlık ceza münferitlerini boyladılar. Gardiyanlar, ellerindeki kalın sopalarla orada zincire vurulmuş kaçkınların, her gün birkaç kez tozlarını alma yarışına giriştiler. Elebaşı Çerkes Nusret gitti gider. Gardiyanlar, sopanın en kalınını ona sakladıklarını söyleyerek dişlerini gıcırdatmaktadırlar.

Şimdi, Çingene'yle Mevlut Ağa'nın bir aradaki idamından kurtularak boşaltıp gittikleri ceza münferitlerinde onların yerine mapusane kaçkınları, yanık Anadolu türküleri söylemektedirler.

*

Elmadağı'nın içilesi tatlı suyu, gecenin kara mermerine aralıksız damlayıp duruyor. İçimde sıla ağrısının çaldığı uzak, düş gibi çan ya da çıngırak sesleri. Arkadaşlar, yine bir okul yatakhanesinde yatar gibi birbirine sokulmuş, mışıl mışıl uyuyorlar. Gece batıya doğru ilerleyen bir kara tren sanki, düşüncelerimi bedavacı yolcular gibi alıp götürmekte. Kulaklarımda gecenin uzak bir yerine damlayan sular gibi sıla çanları. İnsanları bir yana komuşum: Düşüncenin, duygunun ıssızlığında henüz türünü bilmediğim acıların kırık camlarına basarak gezip tozuyorum. Yüreğimi söküp parçalamak için Susuş kulesinin kurşun damlarına her dakika bir başka akbaba iniyor.

Sıla çanları, benim kulağımda çocukluğumdan beri çalar durur. Bu müzik, çocukluğumdan beri üzgün güzelliğiyle içimi parçalar durur. Ancak, şimdikiler bir başka türlü. Daha derin, daha içli, daha çok sesli. Bu müzik, bu ölüme benzer müzik, beni gerçekler dünyasından alıp bir yerlere götürmek istiyor sanki.

Bu iniltimi işitmeyeceksen de hiç olmazsa telepatiyle duy. Sana mayıs günlerinde yazdığım bir şiirin düzyazı biçimini sunuyorum:

«Mayıs, sevgilim, mayıs. Delirmek işten değil. Hatip Çayının top top iğdeleri, baştan çıkaran kokularını mapusane duvarlarının üstünden aşırıp bize yolluyor cömertçe.

Mayıs, sevgilim, mayıs. Sevişmek, oburca öpüşmek ayı. Ben, içerdeyim, sen dışarıda. Yeryüzünü delişmen bir şeyler, ışıklar, renkler, kokular doldurmuş. Mahpusların en sümsüğü bile Hafız Burhan, Karacaoğlan kesilmiş. Sakız gibi gevelenip uzatılan yanık Anadolu ezgileri, mapusanenin pencerelerinden altın renkli sıcak, yakıcı kıvılcımlar gibi yağıyor. Kader kurbanlarının yüreklerinin kapısına sürülen sürgüler açılmış. Kel Memiş'le Kör Memiş bütün yürekleriyle güneşe çıkmış.

Mayıs, sevgilim, mayıs. Hava şakıyor, tarla kuşu, mavilik şakıyor, kuledeki nöbetçi jandarma şakıyor. İnsan, kendini aşk düşlerine bir bırakıyor, bir bırakıyor, sorma gitsin. Ne var ki, mapusane duvarları somurtkan. Kaf Dağları kesilmiş meretler sanki. Bize dışarıdaki sizler gibi hep yukarıdan bakıyorlar.»

*

Şair, şimdilik, şu çileler evinde, halinden pek öyle yakınmayan senden başkası yok gibi. Dostoyevski buraya «Ölüler Evi» demiş. Burası çileliler evi. Burası ya sömürür iskelete çevirir, ya da bir kez daha dev yapar bir devi.

Demir kapılardan içeri adım atan her kader kurbanı:

«Ben, suçsuzum» diyor.

İlk günlerde sararıp soluyor, mum gibi eriyor. Sonra, yavaş yavaş çevresini dinliyor. Çabucak anlıyor ki buradakilerin hepsi de kendisi gibi suçsuz. Hepsi, hemen hepsi bir suçlunun cezasını vererek gelmiş buraya. Kurbanının kafatasını bir kurşunla, yağlı bir kasket gibi başından uçuran, sonra da öbür dünya yolculuğu-

na çıkacağı günü bekleyen Mevlut Ağa bile, bu düşüncede başkalarından ayrı değildi. Her yeni gelen kader kurbanının bu üzgün hikâyesine bıyık altından gülünüyor. Böylece bir zaman sonra suçsuzluk çırası, kötü kötü tüterek sönüyor.

Suçsuzluk, kader kurbanının, anlatmak isteyip de bir türlü anlatamadığı şey. Böylece, zamanla kendi içine kapanıp, kendi hikâyelerini yalnız kendisi dinliyor. Adam vurmuş, vurmuş ama, kendisi haklı. Şundan ki, düşman da kendisi gibi tabancalı, mavzerli, bıçaklı. O vuracaktır, o vurmasa onu. Onu vurup içindeki kavurucu adalet sıtmasıyla her an yok olup gitmek korkusunu dindirmiştir.

*

Sekizinci Koğuşun bahçesinde güneşleniyoruz. Üstümüzde avuç içi gibi masmavi bir gökyüzü parçası. Mapusane çölünün üzerinde bir cennet vahası gibi ışıklı, mutlu yine de. Ne o bize yaklaşabilir, ne de biz ona. Kırlangıçlar orada çığlıklar atarak mekik dokuyor. İlk kez burada kanatsız olduğuma yandım. İlk kez insanın bir hiç olduğuna inandım. Gözlerimde, umutsuzluğun yaktığı alevden bir üzüntü. Ne yapmacık kahkaha, ne türkü, hepsi vızgeliyor. Burada özgürlük, ancak benim karıncalarım için. Şundan ki onlar, benim gibi şiirle beslenmiş, zengin bir özgürlük düşüncesine konuk değiller. Birkaç kırıntı bulabildikleri bu yerde özgürdürler. Benim özgürlüğümse, beni, Türkiyemi kasıp kavuran çilelerle boğuşmakta bekliyor.

*

Sevgilim, sana gönderilmeyecek mektuplar yazmak, benim için ancak bir avunma şölenidir. Böylece karşımdasın sanıyorum. Kendi kendimi aldatarak sevgilisiz değilim demek istiyorum sanki.

Biliyor musun bana bugünlerde en çok dokunan nedir? Koğuş bahçesinin ortasına çiçek ekmek için olacak bir göbek yapmışlar. Gelgelelim, mahpusların yüzde doksanı köylü. Arslanağzını, şebboyu, sardunyayı, gülü, karanfili bir yana bırakıp bu çiçek göbeğine buğday ekmişler. Anlatması kolay değil, sevgilim, bir avuç buğday, sanki mapusanede engin bir buğday tarlası yaratmış. Ne de göğermiş mübarekler, ne de. Mahpuslar, her Allah'ın günü bu

tarlanın başında çepeçevre oturup yürekleri gözyaşı içinde yüzerken gözleriyle, elleriyle okşaya okşaya bir hal oluyorlar bu güzelim yeşilliği. Bu tarla, bugünlerde Sekizinci Koğuş'un biricik şenliği. Biz de köylü arkadaşlarla birlikte onun başına oturup tatlı düşler, düşünceler içinde yitiyoruz. Ara sıra çırılçıplak düşüncelerimizin üstüne eski ceketimizi atıp çene çalıyoruz.

Bir öğle vakti, Karaşarlı, uzun adımlarla geldi:

— Uşak, dedi, ne de güzel göğermiş şu bizim tarla. Ah, poyraz yelinin dalga dalga tarazlayıp geçtiği böyle bir tarlada bir daha boy verecek miyim? Böyle bir tarlayı bir daha dünya gözüyle görecek miyim?

Sonra, kocaman avucuyla bir tutam ekini sıvazladı. Elini burnuna götürdü. Derin derin kokladı. Elini yüzüne gözüne sürdü.

Şimdi, bütün köylü mahpuslar da onun gibiydi. Gözleri dalgın, dudakları, ağız çizgileri sarkıktı. Sıla özlemi en korkunç bir dertti şimdi. Tepemizde haziran güneşi, ayağımızın altında ısınmış toprak. Burada güneşlenen kocaman kertenkeleler gibiyiz. Ne sevişmek, ne yaratmak.

*

Sevgilim, şunu bil: Mapusanede suçlu insan pek çoksa da kötü insan pek öyle sanıldığı gibi çok değil. Gerçekten bunların yüzde doksanı iyi insan, gerçekten kader kurbanı. İnsan, burada insanları daha iyi tanıyor: Hepsi de dışarıda tanıdığımız kişilere benziyor. Ancak, onlardan daha talihsiz, daha beceriksiz. Dışarıdakilerin çoğu, suçlarını saklayabiliyor. Rastgele bir insanın avuçlarını aç, bak, nice gizlenmiş suçlar göreceksin. O kerte tecrübesizliğin, temizliğinle sen bile bilirsin ki, sevgilim, dışarıda kollarını sallayarak tümen tümen suçlu dolaşmaktadır. Dışarıda nice ırz düşmanları, nice gizli kaatiller, nice gizli hırsızlar, gerçek vatan hainleri, doludizgin yaşıyor, kanun, ancak bunların sembolik denecek kerte az bir bölümünü yakalayıp içeri atabiliyor. Bilmem doğru, bilmem yalan, burada yirmi beş kuruşluk zimmet yüzünden üniversite görmüş bir genç eczacı bile yatmaktadır.

Nasıl gelmez akla
Sözleri rahmetli Ziya Paşa'nın?
Yok mapusanede yeri
milyonlar çalanın.

Her neyse, seni mahpusların dertleriyle üzdüm yine. (Oradaki seni değil, benim içimdeki seni). Biliyorum ki sen bir havai kuşsun. İstersin bir şair aşktan konuşsun. Nedim gibi Saadabad'dan konuşsun. Faruk Nafiz gibi yangınlı, Keremce aşklardan dem vursun.

Misket elması yüklü ağaçlar altında seni bir kez olsun öpecek miyim? Ak kiraz çiçeklerinden taçlar altında sana aşkımı söyleyebilecek miyim? Ben ki özgürlüğümde bile seni öpmeyi suç sayanlardandım. Ruhumu salt aşkının ölümsüz miskiyle yıkamak isterdim. Yine burada seni, ayışığı vurmuş güzelliğinle düşünüyorum. Dört yanımı çevreleyen uçuruma düşmemek için senin güzelliğinle, insancıl inanışlarımın granit kayasına sarılıyorum. Sen artık erişilmez bir cennet düşünden başka bir şey değilsin, Dante'nin erişilmez Beatrice'si gibi, sana ancak şiir yazılabilir. Seni ben, içimde ölümsüzlüğe uzayan ak ışıklarla yıkanmış üzgün bir gerdek gecesi şiiri gibi taşıyorum.

*

Aylardır hayalim öyle aşırı biçimlerde işledi ki, gerçekten yorulmuş duyuyorum kendimi. Sanki kafesinde ilk günlerin ayaklanışıyla çarpınıp çırpınan bir yırtıcı kuşum. Bitti, artık, her şey bitti. Mahpusluk başa geldi, çekilecek. Burası İrembağı değilse de, oranın gül fidanlarından dikilecek buraya da. Başka yolu var mı? Sihirli değneği ele almalı, kara güllere değdirip pembeleştirmeli. Acımızı bir süre Dante'nin cehennemindeki zavallıcıkların acılarıyla karşılaştırmalı. Kara çalılardan ak güller devşirmeye bakmalı. Leş gibi kokan bir tahta kurusu, bir misk keçisine benzemese bile yine ondan aşağı kalmamalı.

*

Artık, düşlerim bana bir şey söylemiyor. Yatağımda bağdaş kurup düş görmeyen düşüncelerimin üzerine uysal uysal oturu-

yorum. Ankara Mapusanesi, yörenin köylüleriyle tıklım tıklım dolu. Sekiz yüz mahpusun yüzde doksanı köylü, yüzde doksanı kaatil, yüzde doksanı suçlu. Mal, mülk, toprak su, davar, otlak, avrat işlerinden.

Anlatıyorlar, dinliyorum: Hemen hemen hepsi de kaatil oluncaya dek yumurtalarının üstünde yatan bir kuluçka tavuk gibi uzun zaman sabır örneği kesilmiş. Anadolu köylüsü ilk ağız dalaşında hemen mavzere, ya da altı patlara davranmaz. Kem sözlere, kem gözlere hemencecik silahla karşılık vermez. Araya yüksek bir mapusane duvarı gibi, uzun bir zaman parçası girer: Sözle itişip kakışmalar, her iki yanda da cevheri görünmez patlayıcı maddeleri biriktirir durur. Orada köylü felsefesi şudur: Yiğitliğin koşulu ondur, dokuzu kaçmak, biri hiç görünmemek. Böylece her iki yan da, on koşulun dediğini yerine getirmek uğruna bütün içtenliğiyle çalışır. Atılan kem söze, bakan kem göze kanunun eli ulaşmaz. Gözler yavaş yavaş kinden kararmaya başlar, gönüller derinden kırıktır.

Adalet sıtması, yavaş yavaş Türk köylüsünü sarsmaya başlar. Adalet sıtmasıyla savaş kolay değildir. Bu melun hastalık, sıtmadan yüz kat daha tehlikelidir: Ne ateprinle iyi olur, ne de kininle. Ancak, en sonra bir bıçağın, bir kurşunun ucunda hasmın can evine uçan kinle şifa bulur. Kötü söz, sahibinindir, derlerse de kulak asmamalı, bu söz karşımızdaki kişiye ağılı bir kama gibi girer. Sahibi onu, etkisini denediğinden ağılı bir vahşi oku gibi kullanır.

İşte, bunun hukuku, kanunu, manunu yoktur. İnsanoğlunun kanunu, bu konuda henüz pek toy. Damardaki kanı, akmadan önce durdurmaya gücü yetmiyor, şimdilik. Kan akınca da birinin yakasına ölüm, öbürününkine kanun yapışır. İnsanoğlunun kini, çalımı ancak ölümün kapısında diner.

*

Dostoyevski'nin hakkı var. Her ülkede kanunlar, köylü düzeyine göre yapılmış. Köylünün de en kara cahili, en zavallısına göre. Bir Einstein, bir Shakespeare, bir Dante, bir Tolstoy, bir Goethe ya da bunların kültür düzeyine yaklaşmış kişiler için başka mapusaneler gerekli. Bu da gülünç bir düşünce ya. Herif-

çioğlu seni, bu zindana yoketmek için atıyor. Kültürlü insan zaten buraya salt siyasal rejimlere kafa tuttuğundan dolayı düşer. Rejimi güdenler, onun muhalif kültürünü yoketmek için, onu yoketme düşüncesi peşindedirler. Köylü mapusaneleri de bu iş için biçilmiş kaftandır.

Zavallı köylücük, mapusanede ancak yan gelip dinleniyor. Hele güzel avratçığını da yanına verirseniz mahpusluğun anlamı büsbütün sıfıra iner. Kara taştan, kara ekmeğini çıkaran köylü, için mapusane gerçekten bir dinlenme yeridir. Yoksul Türk köylüsü, dışarıda bir cehennem yaşamı geçirir. Ne var ki işlediği suç, çoğu zaman, on yılı aşan çok ağır yargılar getirdiğinden zavallı, burada dinlenmek yerine zamanla çürür gider. Dışarıya ancak bir yıkıntısı çıkar.

İnsan yığınları, henüz okumamış, insan yığınları henüz Taş Çağı inşanı. Müziği, şiiri, silâhı, hanı, apartmanı varsa da, ne yazık, henüz insan, Taş Çağı insanı. Bu sağır insan yığınları arasında kültürlü insan, bir başka yıldızdan düşmüş, kolu kanadı kırık Tanrılara benzer. Onların kanunu acımak, büyük acımak, çok büyük acımak, sonsuz acımak. İşte, bu, gerçek Tanrı acıması. İnsanoğlunu aşar, en zavallı hayvana, en cılız, anlamsız gibi görünen ota dek uzanır. «Can»ı korumak uğruna içi titreyerek adım adım izler. Elbette, görünmez kazalardan, belâlardan.

Ne yazık ki yine de can, kazalar, belâlar karşısında öksüzdür. Bir kanun, bunu görecek durumda değil. O, ancak, kötü ruh, insanoğlunun kökünü yeryüzünden kazımasın diye çabalamakta. Bu yüzden, aydının, cahilin serüvenini bir kalem geçivermiş. Zaten hapse, siyasal suçlular dışında gerçek aydınlar hiç bir vakit düşmemektedir. Demek ki bütün insanoğlu okutulmuş olsa mapusaneler bomboş kalırdı.

Kanun, şimdilik salt insanoğlunun en büyük yarasını ele almış: Onun kan dökmek, ya da öç almak tutkusunu. Kanunları, daha çok malların, mülklerin çoğunu, elinde bulunduranların haklarını korumak uğruna yapılmış görünüyor.

*

On üç kişinin lağım vurarak kaçışı, mapusane sorununu birden bire ön plana getirdi. Biz, geldiğimizde mapusane müdürsüzdü. Zaten on üçler bundan yararlanarak kirişi kırmıştı.

Bugün, arkasında bir sürü gardiyan, başgardiyanla yeni Müdür alayı, Vali ile sekizinci koğuşa girdi. Boğa başlı, kalın, kısa boyunlu, iri yarı, heybetli bir adam. Elleri arkasında, bir kabadayı gibi yürüyor. Eski, ünlü bir jandarma subayı. Görevini iyi yaptığından dolayı Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan biraz sonra mesleğinden uzaklaştırılmış bir «mağdur»:

Mustafa Kemal'in tehlikeli bir muhalifi haline gelen Trabzon mebusu gazeteci Ali Şükrü Bey, bir gün ortadan yitip gidince bütün Ankara, Hükümet, yerinden oynamıştı. İlk akla gelen siyasal bir cinayetti. Bu yüzden Hükümetin buyruğuyla Emniyet, Jandarma güçleri, Ankara' nın dağını taşını araştırmaya başlamıştı. İşte, o zaman acar bir Jandarma Teğmeni olan bu Kemal Bey, bütün Ankara'nın arayıp da bir türlü bulamadığı zavallı Ali Şükrü Bey'in ölüsünü yeşil ölü sinekleriyle kara eşek sineklerinin bulut bulut uçuşup durduğu bir toprak tümseğinin altında buluvermiş. Burası, Topal Osman'ın Çankaya'daki evinden ancak birkaç yüz metre uzaktaymış.

Teğmen Kemal, sinek bulutlarının uçuştuğu yeri kazdırınca Ali Şükrü Bey'in ölüsünü, bu ivedi açılmış çukurda başaşağı atılmış bulmuştu. Adamcağızın ayakları da nerdeyse topraktan dışarı taşıyormuş! (Bu Ali Şükrü serüvenini Müdür Kemal Bey, sonraları bizimle ahbap olunca Susuş Kulesine sık sık uğradığı zamanlarda anlatacaktır.)

Özet olarak, Ali Şükrü Bey'i, Mustafa Kemal'in Muhafız Milis Komutanı olan Topal Osman, boynuna bir ip geçirerek boğmuş. Ortadan yitip gitmiş olan korkunç muhalifin ölüsünü bulmak talihsizliğine uğramış olan genç Jandarma Teğmeni de mesleğinden uzaklaştırılmıştı.

Şimdi, geçmişi bırakarak yeni Müdürün, Sekizinci Koğuşa girişini izleyelim: O, bugün bütün koğuşları gezerek mahpuslarla tanışıyordu. Gardiyanlar hemen bahçede bizi ikişerli sıraya dizdiler. Sonra Müdür, adını, memuriyetini söyleyerek bizimle tanıştı. Küçük boğa gözleriyle yüzümüze dikkatle bakarak, önümüzden geçmeye başladı. Mahpuslardan bir çoğu onun bunca yakından bakan gözlerinin gücüne dayanamayarak gözlerini aşağı indirince şöyle bağırdı:

— Dimdik, asker gibi durun, gözlerimin içine bakın. İnsan gözden alır.

Mahpuslardan sonra koğuşu da, arkasındaki gardiyan sürüsüyle dolaşıp gördükten sonra, başka koğuşları dolaşmak üzere çekip gitti.

Hemen ertesi gün, bütün tahta, demir ranzalar kaldırılıp koğuşlardan dışarı atıldı. Yataklarımızı çıplak betona sermek zorunda bırakıldık. Nedeni de şu: On üç haşarı, kaçmak üzere mapusaneyi delerken çıkardıkları bütün toprağı yüksek ranzaların altına yığmıştı. İşte, böyle bir kaçışa bir daha meydan vermemek üzere, Kemal Bey, hepimizi yükseklerden solucanların süründüğü soğuk, pis betona indirdi.

*

Müdüriyetin, geniş, çiçekli, havuzlu bahçesindeyiz. Mahpuslar burada işe çıkarıldığından, biz de parazit olarak aralarına karıştık, havalanıyoruz. Ortada küçük, cılız, zavallı bir dut ağacı var. Dallarında, belki de ilk cılız yemişlerini sergiliyor. Vitaminsizlikten canları çekilen birçok mahpus, ağaca saldırdı. Biz de içlerinde, alçak dallardan toplayıp yiyoruz. Bir dutun bu kerte tatlı, canlandırıcı olduğunu bilmezdim.

Son kaçışta tünel ağzında yakalanan on üç numaralı hükümlü de aramızda; ötekiler, hâlâ zindanda yatarken onun serbest bırakılışı, zavallı bir insan oluşundan. Serbest dedimse temelli de serbest değil. Ayakları prangalı. Ayaklarının birine bağlanmış bir zincirin ucunda on kiloluk bir demir gülle var. Berduş İsmail'in boyu da kısa olduğundan, en alt dallara bile zor yetişiyor. Bu yüzden bir tek dut koparabilmek uğruna on kez zincirlerini şangırdatarak havaya sıçrıyor. Zinciri de pek uzun olmadığından gülle aşağıdan onu çekip yere mıhlamaktadır. Bu kez hepimiz dut toplamayı bırakıp neşeyle gülerek onu seyrediyoruz. O da bir yandan gülerek işini sürdürüyor. Yukarı dallardan bir avuç dut toplayarak ona verdim, çok sevindi.

— Sağ ol, abi, dedi, canım da öyle bir yemiş istiyor ki bilemezsin. Kara ekmekle sudan başka bir şey girmiyor kursağıma yıllardır. Bana berduş diyorlar, ama, ben bir berduş değilim, ben kundura boyacısıyım. Bana, ekmeğime tebelleş olan bir namussuzu ağır yaraladım, beş yıl yedim. Keşke öldürseydim de on beş yıl yeseydim. Dışarıda etliye sütlüye karışmaz bir insandım.

İki yıl sonra tahliye olunca yine bir boya sandığı edinip eski işimi yapacağım. Kundura boyacılığı deyip geçme, abi, direnip çalıştın mı, karnını doyurur, Allah için.

İsmail, genç bir adam. Yüzü, besinsizlikten tütün yaprağı sarısına boyanmış. Açlık, vitaminsizlik, güneşsizlik, yoksulluğun türlü koşulları irin gibi akıyor yüzünden. Parça parça kirli mintanının yakasında balmumu renginde yoksul insanlara özgü sefil bitler dolaşıyor.

— Nasıl oldu şu sizin kaçış, İsmail, diye sordum, senin şurda kala kala iki yılın kalmış, böyle bir belâyı nasıl satın aldın başına?

— Bırak, abi, dedi, Nusret'le arkadaşları ağır cezalı olduğundan kaçınayı kararlaştırmışlar. Bizi de kendileriyle birlikte kaçmazsak vuracaklarını söylediler. İster istemez onlara uyup uzun günler, geceler yerin altında toprak kazdık. Daracık bir delikte toprak kazmanın, çalışmanın ne zor olduğunu bilmezsin abi. Deyyuslar, bize bunu da yaptırdılar. Hepimiz sıraya girmiştik. Dört münferitin uşağı, çalışmak zorunda kaldık. İşin tersliğine bak ki elebaşımız Çerkes Nusret, bizim münferittendi. Bu yüzden lağımı bizim oradan vurmak zorunda kaldık. En kötüsü, biz de kaçmak zorunda bırakıldık. Sonu da bu.

— Öbür münferitlerdekiler sezmediler mi sizin lâğım kazdığınızı?

— Sezmez olurlar mı? Hem de cin gibi. Ama, ölüm korkusu dağları beklediğinden...

İsmail'i, dut ağacının dibinde bırakarak uzaklaştım, o, hâlâ bir tek dut koparabilmek için belki on kez sıçramak zorunda kalıyor. Dudaklarımda acımakla gülmenin tonları birleşiyor. Yaşama sevincinin ayaklarında, her zaman böyle bir pranga demiri mi şangırdayacak diye düşünüyorum.

*

İnce uzun boylu, esmer, her zaman çakırkeyif, yine de iyi bir adam olan gardiyan Rasim Baba, akşamüstü koğuşa enine boyuna, dev yapılı, geniş omuzlu, esmer ablak yüzlü otuz-otuz beş yaşlarında genç bir mahpus getirdi:

— Alın size yeni bir arkadaş, çocuklar. Yeni dediysem pek

de öyle yeni değil. Eskiden bizim malımızdı. Sinop Mapusanesi'ne gitmişti. Bizi özleyerek yine buraya gelmiş. İçinizde onu epeyce tanıyanınız vardır, sanırım.

Yüze yaklaşık baş kapıya döndü. Karaşarlı Hüseyin'in yüzü kül gibi kesildi. Yine de yüzünde dost bir gülümseyişle yeni gelene doğru ilerledi:

— Hoş geldin, Bayram Ağa. Dağ dağa kavuşmaz ama insan insana kavuşur derler. Doğrudur. Yıllardan sonra işte, yine karşı karşıyayız.

Bayram, son kerte iri gözlerini koğuşta kendisine ilgiyle bakanlar üzerinde gezdirdikten sonra Karaşarlı'ya sordu:

— O ibne, yok mu burda, nereye gitti?

— O mu? Kayseri Mapusanesine sürdüler.

Kayseri Cezaevi'ne sürüldüğü söylenen kişi, ufarak, çelimsiz bir delikanlıydı. O zamanın damağası olan Bayram'la araları açılmış, Bayram'ın türlü aşağılamalarına, ölüm tehditlerine uğramıştı. Bir gün de canına tak edince ejderha Bayram'ı bahçede gafil avlamış, elindeki falçatayla karnını baştanbaşa yarmış, bağırsaklarını dışarı dökmüştü. Neye uğradığını anlayamayan Bayram, bağırsaklarını elleriyle toplayarak karnına doldurmuş, hastaneye güç yetişmişti.

İşte, şimdi koğuşa gelen, bu Bayram'dı. Karaşarlı Hüseyin'in kalkıp kendisini karşılayışından hoşnut kalmıştı. Sırıttı, iri, kara, biraz puslu gibi görünen gözlerinin bakışları hiç değişmeden deve tabanı gibi geniş ayalı elini ona uzattı:

— Hoşbulduk, Hüseyin Ağa, dedi.

Baktım, öbür mahpuslar, çoktan fısıldaşmaya bile başlamışlardı. Herkesin yüzünden biraz korku, biraz güvensizlik akıyordu. Demek ki belâlı Kızılcahamamlı Bayram, sürgünden dönmüştü. Birkaç yılda kimbilir kaç mapusane gezmişti dümbelek. Mahpusların fısıldaşmalarından kulağıma çalınanlar bunlardı.

Sarışın, ufak tefek, sivri tilki yüzlü, iyi bir adam olan ya da bu izlemi herkes üzerinde bırakan Aynacı Şevki Usta, kulağıma eğilerek:

— Kulak asma, dedi, kalıbının adamı değil. Üç yıl önce bu koğuşun bahçesinde kendisinin bacağı kadar bir çocuktan öyle bir bıçak yedi ki, karnı baştanbaşa yırtıldı, bütün bağırsakları dı-

şarı döküldü. Daha başka bıçak yemekten kurtulmak için bağırsaklarını elleriyle toplayarak koğuşa dar attı kendini. Yine de derim ki belâlıdır bu Kızılcahamam uşakları. Yeni Müdür de Kızılcahamamlı olduğundan onu Sinop'tan buraya getirtmiş. Belki de fedai olarak kullanacak. Ama, boş durmaz bu oğlan, Müdür'ün başına epeyce belâlar açar. Eğer koğuşumuzda uzun kalırsa ilkin dam ağalığı yüzünden Karaşarlı ile takışırlar. Ama, benim bildiğim Karaşarlı, çok acar bir oğlandır, ona postu kolay tuzlatmaz.

Kızılcahamamlı Bayram, anlamlı anlamlı fısıldaştığımızı görünce huylanarak dikkatle bize baktı. Bir yığın öğretmen, öğrenci, toy çocuklar.

Şevki Usta, Bayramın bakışlarını üzerinde duyunca:

— Hoş gelmişsin, Bayram Ağa, dedi.

— Hoşbulduk, Şevki Usta, bakıyorum da epeyce yeni gelen var koğuşa.

Karaşarlı Hüseyin güldü:

— Eh, uşaklar büyüyüp yiğitleşiyor, Bayram Paşa. Bu gençler de bizden başka türlüsü. Siyasi bunlar. Hani, vaktiyle bu koğuşta bir Sarıbaş yatmıştı ya onun gibi.

— Anladım, Nâzım Hikmet mi neydi o Sarıbaş'ın asıl adı. Şiir de söylerdi ellaam, aklımda kaldığına göre. Demek ki Sarıbaşın sülâlesinden bu delikanlılar? Sarıbaş acaba şimdilerde nerde ola ki?

— Nerde olacak? olsa olsa bir başka mapusanede. Anlaşılıyor ki katillik gibi onun düşüncesindekilere de bu memlekette yaşamak haram.

Karaşarlı, sonra sözün sarpa sarmaya başladığını görerek:

— Otur, şöyle bir hoşgeldin çayı demleyelim, dedi. Ulan Mehmet, çok demli bir çay hazırla Bayram Ağa için.

Ufak tefek, fare bıyıklı, çevik, genç bir adam olan cinayet arkadaşı, seğirterek dipteki kahve ocağına gitti.

Bu çay ocağı, hapisaneye ilk girdiğimiz günler, bizi epeyce sömürmüştü. İdare, hepimize her gün birer kara kuru tayin veriyordu. Biz de dışarıdan zeytin, peynir gibi katıklar alarak yiyeceğimizi biraz daha güçlendiriyorduk. Gelgelelim, bunlar da kuru kuru boğazımızdan gitmediğinden, her arkadaş için ocaktan her sabah en aşağı ikişer bardak çay alıyorduk. Komuna dediği-

miz, ekonomik örgütümüzün cılız parası da bende duruyordu. Veresiye alınan öteberi başlangıçta bedavaymış gibi insana tatlı geliyordu. Sonunda deftere yazılan hesabı Karaşarlı'dan istediğimde şaşırıp kaldım. Cebimdeki ufak paranın hemen yüzde doksanını süpürüp götürdü. Atacak taşımız kalmadığından ocaktan çay içmeyi kesmek zorunda kaldık.

Bizde sömürülecek epeyce bir şeyler bulunduğunu sanan Karaşarlı, alış verişin kesilmesine çok üzüldü. Kolay değil, on yedi müşteri birden yitirmişti. Bir iki gün sonra benden akşama vermek üzere birkaç lira istedi, arkadaşlara danışarak çıkarıp verdim. Gerçekten de Karaşarlı dediği saatte getirip parayı verdi. Sonra, hemen ertesi gün yanıma sokularak alçak sesle benden ödünç biraz daha para istedi. İstediği para ilk istediğinin birkaç katıydı. Yarın getirip vereceğini söylediğinden, elini boş çevirmedim. Ne de olsa ilk sınavı eksiksiz vermişti. Tersliğe bakın ki, ona verdiğim para, son paramızdı. Hemen ertesi gün, geri getirileceğini bildiğimizden vermekte bir sakınca görmemiştik.

Bekledik. Aradan yirmi dört saat, iki gün, üç gün, beş gün geçti, para bir türlü geri gelmiyordu. Bir ay sonra, Karaşarlı yanıma yaklaşarak biraz utangaç, parayı bana uzattı. Geciktiğinden dolayı da okkalıca bir özür diledi. Meğer, Karaşarlı'nın bize oynadığı oyun-ödünç para koparabilmek için özel bir yöntemmiş. İlkin gelip senden biraz para istiyor, bu parayı söylediği belli saatta hemen getirip veriyor. Gerekirse bunu bir iki kez yapmakta yarar görüyor. Bu sırada sana geri verdiği para da senin verdiğinden başkası değildir. Paraya gizli bir işaret koysan bunu kolayca anlarsın. Birçok dolandırıcı, bu yöntemi kullanarak önemli paralar dolandırır, hiç bir zaman da geri getirip vermezler. Karaşarlı Hüseyin, elbette, bir dolandırıcı değildi. Çok dara geldiğinden bize bu oyunu oynamak zorunda kalmıştı.

Kızılcahamamlı Bayram, Karaşarlı'nın yatağında bağdaş kurup oturdu. Gelen çayları gürültüyle içmeye başladı.

Şevki Usta, yine eğilerek kulağıma şunları fısıldadı:

— On yıldı cezası, otuz yıla çıkardı. Tam mapusluk herif. Tam mapusane yetiştirmesi. Bir Müslümanı öldürmeye yeter içindeki pislik. Bunun kahrını ancak bu zavallı dam çeker bu zavallı dam.

Sarı yüzlü, sarı gözlü, kurnaz, iyi görünüşlü Şevki Usta, duvarların kulağı olacağı gerçeğini de bilen bir adam gibi parmağını susmanın altın olduğunu anlatır biçimde dudaklarının üzerinden geçirerek sustu. Anlaşıldığına göre Kızılcahamamlı Bayram, bildiğimiz ortalama kader kurbanı katillerden daha başka türlü bir adamdı.

*

Son duruşmamız da bugün oldu bitti. On yediden on üçü, beraat edip gitti. Geride dört arkadaş, dörder yılın ağırlığı altında donduk kaldık. Ağzımız ağı gibi acılaştı. Ekmeğe aşa aldırış etmez olduk. Cezamız, en acımaz kanun maddelerine göre, en çok altışar aydı. Bu sürpriz karşısında gerçekten çarpılmışa döndük. Hele beraattan başka bir şey beklemeyen Ruşen Zeki Hoca, büsbütün şaşkın. Birimizin ağzını bıçak açmıyor. Ağır Ceza Reisi'nin cezayı keserken sanki gözlüklerinin arkasından bize bakacak yüzü yokmuş gibi geldi bana. Kurban Bayramı'nda kurbanlık koyununa acıyan, ama onu yine de çatır çatır yatırıp kesen umarsız bir adama benziyordu. Bundan bizi acıyarak harcadıklarını anladım.

Mapushaneye döndüğümüzde leş gibi yataklarımızın üzerine serildik. İçimiz, dışımız ateş gibi yanıyordu. Ağızlığına bir efkâr dağıtma sigarası takan Ruşen Zeki'nin elleri titriyordu. Öteden mahpuslar, daha yüzümüze bakınca yediğimiz cezanın ağırlığını anladılar. Ne var ki koğuştaki en yeğnik cezalı hükümlü, on yıl gibi ağır bir yükün altında yatıyordu. Bu yüzden kendileriyle hiç bir biçimde aşık atamayacağımızı biliyorlardı. Yine de yediğimiz cezaları merak ettikleri anlaşılıyordu.

Üzgünlüğümüzü dağıtmak üzere her yandan:

— Geçer, arkadaş, geçer, dediler. Şöyle uzanın, biraz soluk alın. Ne ceza kestiler? diye sordular, söyledik.

Birisi:

— Dört yıl ne ki? çocuk oyuncağı, diye kestirip attı.

Karaşarlı Hüseyin, ekmek kesmek üzere hapisanede kullanılmasına izin verilen tenekeden yapma bıçağı havada sallayarak:

— Ah, kardaşlar, ah, kardaşlar, diye acıklı bir sesle bağırdı, Dördünüzün de cezaları benim olsun, verin. Müebbet hapse de çoktan razıyım ben. Yalnız şu yağlı iplerin şerrinden kurtarın be-

ni. Ah, keşke ben de sizler gibi okumuş, efendiden bir adam olsaydım da, sizinki gibi oyuncak suçlardan yakalanıp buraya tıkılsaydım. Adam vuracağıma kâğıt atsaydım sizler gibi sokaklara. O zaman yakalanınca gelir burada güle oynaya gül gibi yatardım. Ah, ah, kardaşlar, kardaşlar.

Karaşarlı Hüseyin başını duvara çevirmiş hüngür hüngür ağlıyordu.

*

Mapusane, mihenktaşı. Abdurrahman'la Kâmuran kavgaya tutuşup birbirinin başında hemen hemen bütün tabaklarla bardakları kırdıktan birkaç gün sonra öbür arkadaşlarla beraat edip gittiler. Kâmuran Sivas'tan benim eski bir şair arkadaşımdı. Yetenekli bir şairdi. Hukuk öğrencisi olduğu gibi geçimini sağlamak üzere memurluk da yapıyordu. Tahliye edildikleri gün arkadaşlarına şöyle salıkta bulunduğu kulağıma çalınınca çok üzüldüm:

«Biraz bulgur, öteberi atarız önlerine ondan sonra sen sağ ben selamet.»

Ruşen Zeki'nin de Sivas Lisesi'nden yakın tanıdığı olan bu içten arkadaşım, yaşamım boyunca bende en büyük düşkırıklığı yaratmış insanlardan biri olmaya aday gibi görünüyor. Beraat edenler arasında en kötü iş, zavallı Abdurrahman'ın başına geldi. Gazi Lisesi'nde yatılı olarak okuyan bu arkadaş, her halde okuldan güler yüz görmemiş olacak ki dışarıda barınamayacak duruma gelmiş, çıkışından hemen bir hafta sonra Karaoğlan'daki Atatürk heykelinin kaidesine tırmanarak:

«Ben, komünist değilim» diye bir süre bağırıp durmuş.

Masum bir Hayt Park hatibi gibi bu en tehlikeli sözleri haykırıp duran zırdelinin çevresi hemen meraklılarla doluvermiş. İşe polisler karışarak onu yaka paça Polis Müdüriyeti'ne götürmüşler. Salih Kılıç'la Vali Nevzat Tandoğan, bu kendi marifetlerinin kurbanını elbette hemen tanımışlar. Oğlan, deli teşhisi konularak apar topar İstanbul Akıl Hastanesi'ne gönderilmiş.

Mahkeme, zaten onu komünizmle uzak yakın hiç bir ilgisi olmadığından dolayı salıvermişti. Gelgelelim, dışarıdaki sorumlular onu okula almamışlar, delilik olayını hızlandırmışlardı. Yoksa, o, bütün yaşamı boyunca şöyle böyle normale yakın bir

insan olarak yaşayıp gidebilirdi. Ben, onu yıllardır tanıyordum. Kafasında teşhis ettiğim çatlaklık, sokakta dolaşan normal saydığımız insanlarınkinden çok daha belirgin değildi. Topların, tüfeklerin patlamadığı, hızlı, sürprizli olayların geçmediği ortamlarda pekâlâ normal bir kişi gibi yaşayabilirdi.

Mapusane, gerçekten mihenktaşı. Abdurrahman'ın başı, burada mapusane duvarına çarparak önceden beri taşıdığı gizli çatlağın biraz daha genişlemesine yolaçtı. Dışarıdaki yepyeni olaylar da, bu çatlaktan içeri büsbütün yağmurla rüzgârın girmesini sağlayarak oğlanı güneş altındaki yaşamının umutlu bahçelerinden aldı götürdü. Kim bilir, belki hiç hapse düşmeseydi bile yarın, yaşam sahnelerinden birinde kafasını sertçe bir şeye çarpabilir, yine özdeş sonuçla karşılaşabilirdi. Bu sert madde, görünür ya da görünmez granit türünden bir şey de olabilirdi.

Abdurrahman'ın her başı dara geldikçe Türk Devleti'nin en yüksek kişilerine başvurarak işlerini çözümlemek alışkanlığı vardı. Fiziyolojik kimi rahatsızlıklardan dolayı Asker Lisesi'nden ayrıldıktan sonra doğru Ankara'ya gelmiş, birçok Bakanlığın kapısını aşındırarak Gazi Eğitim Enstitüsü'nün bir bölümü olan Gazi Lisesi'ne yatılı girmişti. Tanışmamız oradandı. Abdurrahman, bir yere kolayca sığan bir adam değildi. Türlü, tedirgin edici sorunlar, ona çarpabilmek üzere sanki çevresinde sıra beklerdi. İşte, o günlerde yine sıkıştırıcı bir sorun yüzünden başı belâdaydı. Okuldan çıkarılmak tehlikesi başgöstermişti. Abdurrahman, birkaç kapıya başvurmuşsa da tehlikeyi savuşturamamıştı. Bu kez, Türkiye'nin en büyük adamına başvurmaya karar vermiş, bu kararını da bir gün uygulamıştı. Atatürk, Orman Çiftliği'ndeki Marmara Köşkü'nun bahçesinde tek başına oturmuş dinlenirken, hızlı adımlarla ona doğru ilerlemiş, birkaç adımda onun karşısına dikilivermişti. Çevresinde sürekli olarak gözcülük eden polislerin onun yanına hiç kimseyi yaklaştırmadıklarını bildiğinden, ona yaklaşırken biraz da koşarcasına ilerlemişti. Yabancı bir adamın hızla Atatürk'ün üzerine varması, bir suikast yapılacağı kanısını uyandırmış olacak ki pusudaki sekiz on muhafız polis birden tabancalarını çekerek Abdurrahman'ın üstüne atılmış, onu tabanca kabzalarının yardımıyla hemen oracıkta yere yıkmışlardı. Sonra, Atatürk, üstü başı dikkatle

aranıp bir şey bulunamayan Abdurrahman'a konuşmak fırsatı tanıyınca o da hacetini anlatmış, Atatürk de onun işinin izlenmesi için gerekenlere buyruk vermişti.

Ne var ki Abdurrahman'ı teslim alan Vali Nevzat Tandoğan'la Polis Müdürü Salih Kılıç, yirmi dört saat tozunu silkmişler, yine de onun altında bir komplocu arayıp durmuşlardı. Şimdiyse oğlan, İstanbul'daki binlerce deli arasında Atatürk'ün kendisini değil, resimlerini bile görüp dertleşececek durumdadır. Zavallı Abdurrahman!

*

Mapusanenin basımevini işleten hükümlü eski polis, yeni mürettip Tatar Kadri, küçük mavi gözlü, iri yarı, orta yaşlı, kıranta bir adam. Bu akşam, bize, bizde kalması dileğiyle acı bir haber verdi:

— Bizim hanım, dün gece Ağır Ceza Reisi'nin evindeymiş. Reis, dert yanarcasına demiş ki ev halkına: «Vicdanım sızlıyor birkaç zamandan beridir. Meslek yaşamımda ilk kez 'yukarıdan gelen emirle' birkaç zavallı gence dörder yıl ağır hapis cezası vermek zorunda bırakıldım. Oysa, bir ceza vermek gerekseydi en çok altışar aydı cezaları.»

Bu haber evliyaları bile gavur eder, diye düşündüm. Sayın gözlüklü Ağır Ceza Reisi, vicdanının sızlamış olması bile bir ilerleme sayılabilir. Hep birkaç kuruş ekmek parası yüzünden değil midir ki vicdanının sesine kulaklarını tıkamak zorunda kaldın. Yukarıdan gelen emir, benim «Tren» şiiri için küplere binen İsmet Paşa'yla Şükrü Kaya'dan gelebilir. Sen de işinden olmamak uğruna adaletin kıçına bir şaplak indirip onu kapıdan kovdun. Dört yılın cehennem gibi fırınında dört genci kebap etmeyi göze alabildin. Peki, peki, yargıçlık bunun neresinde? Bunu doğrudan doğruya onlar da yapabilirdi, neden seni bir zavallı maşa gibi kullanarak adaleti böyle kötü bir biçimde kirlettiler?

*

Matbaacı Tatar Kadri'den bu haberi aldıktan sonra bütün namuslu duygularım tedirgin oldu. Bir adalet sıtmasına tutuldum ki sormayın gitsin. İçimin binlerce yakınışını dinledim. Bence adaletsiz ne Tanrı olur, ne de evren. Adalet sıtması, deprem gibi

sarsar insanı. Adalet sıtması, kanı ateş gibi yakar. Aşk ateşi bile bence böyle zorlu olmaz. İnsan, kavrulur, kül olur adalet sıtmasıyla.

Altın adalet terazisi, evrenin bir ucundan bir ucuna kurulur. Bir an düşlerimin gözleri kamaşır. Evrenin altın adalet terazisi, altın ölçü ağırlıkları yerine insan zekası, insan yüreği, insan vicdanı, en sonra insan düşüncesi taşır.

Bu gece, kendimi yuvasından atılmış bir leylek yavrusuna benzettim. Çarpınıp çırpındım düşüncelerimle dövüşerek delice. Bir kez daha anladım ki adaletsiz bir Tanrı da, adaletsiz bir insan da evrende uzun boylu dikiş tutturamaz.

*

Ekim gecesi serin. Bakır ayı dilimleyen demirlerin alnıma soğuk soğuk bir değişi var ki! Kafamı saldım dışarılara. Gezsin dolaşsın bakalım. Daha henüz pek genç. Henüz en romantik duygularını bile yitirmemiş. Saldım kafamı dışarılara. «Gezsin dolaşsın haşarı» dedim. Başıma bu işi açtıktan sonra da benim gibi yoruldu. Ben, onun yerine çile çekerim. Kafamı saldım dışarılara. Hemen Ankara'nın ünlü höyüklerine, o eski kral, kraliçe, at mezarlarına doğru atıldı. Söğütlü Çubuk Çayı boyunca yürüdü. Orman Çiftliği çayırları koyun, yonca kokuyordu. Söğütlerin altı düş görür gibi aydınlıktı. Bozkır üstünde yıldızlar cümbüş yapıyordu.

Ekim gecesi serin. Son cırcır böcekleri, birer yana gizlenmiş, umutsuzca ötüşüyor. İçimde henüz anlamını anlamadığım üzüntülerin kara çiçekleri ay ışığına karşı ağılı gülümseyişleriyle açılıyor.

Ey cırcır böceği, benim eski bozkır bülbülüm, çünkü bozkırda başka bülbül yoktur. Söyle, ölüm senin melodilerinden daha üzücü mü? Mahpusların türküleri yanıksa da, senin kanatlarınla çaldığın türküler, ateş gibi cana değiyor. Bana Türkiyemin nerelerini düşündürmüyor ki.

Usturadan daha keskin dişleriyle yeni bir vampir, ruhumun damarlarında açtığı yaradan acımaksızın kan emip durmakta.

Ekim gecesi serin. Mahpusların bakışları sıcak. Mahpusların sesleri derin. Çifte akasyaların yaprakları son umutlar gibi yere

damlıyor. Doğayı, üzgün ölümünde bile ancak düşüncelerimle uğurlayabiliyorum.

Ekim gecesi serin. Kafamdaki düşünceler üşüyor. Hiç bir polisin, gardiyanın yapamayacağı işkenceler, yüreğimin kapısında sıra bekliyor.

Ekim gecesi serin
Bin yıllık bir ceza gibi uzun
Bir gecenin önünde
Düşünüyorum derin derin.

Ekim gecesi serin. Ceza münferitlerinden gelen türkülerin yalnızlığı kafamı tütsülüyor. Biz, Mevlût Ağa'yla Çingenenin asıldığını sanıyorduk. Meğer idamlarını bugünlere bırakmışlar. Adamcağızları bir kez daha getirip karşımızdaki korkunç zindanlara tıktılar. Bir iki gün içinde de, oradan alıp bir tanyeri sularında sallandıracaklar. Yanık olmaz da ne olur idamlık Çingenenin sesindeki ölüm çığlığı? Uzun boylu, sarışın, orta yaşlı Çingene, akşamla birlikte yine türküsüne başladı. İdam hücresine kapatılalı üç gün oldu. Yine hâlâ darağacı görünmedi. Hala bu ışıksız zindanda kapalılar.

Ey sarışın Güneş Tanrısı başlı Çingene
Ağıl mı bastın?
İnsan mı kestin?
Bilmiyorum ama
Genç insan yüreğimde bir acıma bir acıma.

*

Bahçede volta vuruyordum. Birden birisi arkadan kolumu çekti, döndüm, Karaşarlı Hüseyin'di.

— Gel biraz Musa Efendi, diyerek beni bahçe kapısına doğru götürdü. Yüksek, geniş kapı kemerinin üstünde kazınarak silinmeye çalışılmış kimi işaretleri bana gösterdi:

— Bunları buraya kim yaptı biliyor musun? Sarıbaş yaptı sekiz yıl önce Sarıbaş. Saz şairi, âşık neymiş de türkülerini biraz kıvrakça yaktığından dolayı tutup getirdilerdi buraya. Doğrusu, hoş çocuktu.

— Nâzım Hikmet mi demek istiyorsun?

— Heye. Yiğit uşaktı doğrusu. Bır zaman bizimle birlikte yattı. O da sizler gibi esrail, esrar tütün ney kullanmazdı. Yatağıma ara sıra bağdaş kurar, demli çaylar içerdik. Sarıbaş, benden de daha uzun boyluydu. Sarı tiftik gibi kıvırcık koca başlıydı. Çok keyifli adamdı. Güzel yüzü, iri, mavi gözleri vardı. Gençti ama, çok okumuş adamdı dendiğine göre. Başvekil filan olsaydı asılmaktan kurtarırdı bizi ellaam. Sorardık da idamın karşısında olduğunu söylerdi. Bizim işlediğimiz suçları hep okumamışlığımızdan, cahilliğimizden işlediğimizi söylerdi. İnsanlar, hele okumamış insanlar asılmaz, okul çocukları gibi ele alınıp okutulur, eğitilir, insanlaştırılır, derdi. Ne olur devlet adamı ol da bizleri ipten kurtar, dediğimizde, ben şairim, arkadaş, devlet adamı olamam, ben ölünceye dek şiir yazıp duracağım. Ne fayda ki biz öbür dünyada şiirlerini okuyayamayız ki, deyince, sizin çocuklarınız, torunlarınız, öbür sülaleniz okur, derdi. En sonra, çocuklar, beni çok konuşturmayın, yarenliğimize başka anlamlar verenler çıkar da başımıza bela açarlar, derdi. Çok üstüne varınca bize Anadolu üstüne yazdığı şiirleri okurdu gizlice. Kem kulakların, gardiyanların bizi dinlediğini görürse hemen Namık Kemal diye bir şairin şiirini okuyayayım da dinleyin çocuklar, der, bize daha az anladığımız şiirler okurdu. Bir gün, nah şuraya bir orak resmi çizdi. Orak, bildiğimiz oraktı. Doğrusu bundan kendi hesabıma hiç bir şey anlamamıştım. Bu aygıt, korkulu, yasak bir şeymiş meğersem. Bir iki gün, bu işaret orada zararsızca durduysa da, sonra iş bomba gibi patladı. Mapusane Müdürü, Başgardiyan, bütün gardiyanlar telaş içinde etekleri zil çalarak geldiler. Birlikte merdiven de getirdiler. Hemen en genç gardiyan çıkarak elindeki demirle işaretleri, işte şu gördüğün biçimde kazıdı. Hepsi, hâlâ soluk soluğaydı. Kül gibiydi benizleri. İçimden, ulan hanyoslar, ulan deyyuslar, dedim, demek ki bu dünyada sizi de korkudan, titreten şeyler varmış. Hep biz korkacak değiliz ya, biraz da siz korkun. Onların bu halleri bizi çok güldürdüydü. Bu köyümüzün, o masum yüzlü orağı meğersem iblisin ta kendisiymiş de haberimiz yokmuş. Sarıbaşı sen de tanır mısın? diye sordu.

— Şiirlerini bilirim ama, kendisiyle yüzyüze tanışmayız.

— Ankara'daki paşalardan birisi onun dayısıymış, en sonra

onu kurtardı. Ankara'da yakın akrabası da vardı. Her zaman onu görmeye gelirler, bol yiyecek de getirirlerdi. Sarıbaş, çokça gelen yemeklerinin bir bölüğünü yoksul mahpuslara dağıtırdı. Bana bile bir gün gelen pişmiş tavuklardan irice bir but düşmüştü. Bana çok acırdı: «Arslan gibi adamsın be Karaşarlı, derdi, nasıl öldürdün şu eşekliyi de başını belaya soktun? Sen, bu zekânla, aklınla okumuş bir adam olmuş olaydın göze çarpan bir adam olurdun. O seni okutmayanlarm Allah bin kez belasını versin.» Böyle derken bakardım, bayağı gözleri doluksardı. Bir gün birden bire tahliye emri geldi. Hepimizi uzun kollarıyla kucaklayıp helallaşarak çıkıp gitti. Keşke biz de böyle kör cahil, yoksul olmayıp da okumuş insanlar olsaydık mapusanenin yanından mı geçerdik. Kestiğimiz suçsuz insanlar böyle düşlerimizde bizi her gece tırpanla kovalayıp durmaz, Sarıbaş gibi ayağımız sürçüp içeri düşsek bile okumuş hısımlarımız elimizden tutar, bizi dışarı alırdı. Ah, Musa Efendi, ah. Ne bitmez tükenmez şeymiş şu okumamışların karayazısı?

Karaşarlı, böyle ağlamaklı bir sesle içini döktüğü sırada Gardiyan Rasim Baba, demir kapıyı açarak bahçeye girdi. Hemen kapının önünde konuştuğumuzdan dışarıdan konuşulanlara kulak verdiği anlaşılıyordu. Bizimle yarenlik etmeye gelmişti:

— Şu Müdüriyetin önündeki meydanın dili olsa da söylese, dedi. Nice büyük dediğimiz adam, şu siyaset meydanında darağacına çekildi. Onların suçu dağlar gibiydi. Senin ufacık suçuna benzemezdi, Karaşarlım. Hepsi de vaktiyle hükümet etmiş, İttihatçı, zorlu babayiğitlerdi. İttihatçıların hükümet ettiği zamanlarda Maarif Nazırlığı yapmış olan Şükrü Bey'i İzmir'de astılar. Dağ gibi, arslan gibi, göbekli de bir adamdı. Enver Paşa zamanının en büyük, en sözü geçen adamlarından biriydi. Adam, belki yüz elli okka çekiyordu. Çingene, adamcağızın ayaklarının altından masayı bir türlü çekip alamadı. Onu çekebilecek sandalye bulunamadığından Şükrü Bey'i bir masaya çıkarmıştık. Dediğim gibi cellat namussuzu, masayı çekip onun ayaklarının altından alamayınca ne yapacağını şaşırdı. Avluda bir yığın insan sıralanıyorsa da, hiç kimse cellatlık etmeye özenmediğinden Çingene çaresiz kaldı, en sonra eline geçirdiği kalın bir odunla masanın bacaklarını kırdı. Şükrü Bey zavallısı, birden bire boşlukta

bir iki gidip geldi, darağacı bir iki gıcırdayıp iniledi. Sonra, gözlerimizin önünde korkunç bir şey oldu: Elleri arkadan bağlı olan Şükrü Bey küt diye yere düşüverdi. O kalın, yağlı ip adamı tartamamıştı. Adam, biraz sersemlemişti ama kendindeydi. Yerden, kesilmek üzere yatırılmış bir sığır zavallılığıyla korku içinde, bize bakıyordu. Gözlerinde, biraz yalvarışa benzer bir şeyler varsa da, dili bağlıydı, hiçbir şey konuşmuyordu. Bizim eskiden beri işittiğimiz bir şey vardı. Bir idam mahkûmu ipi koparıp düştü mü affederlerdi onu. Ama, bu herifler Atatürk'ün de can düşmanı imişler. Onun için affedileceği kuşkuluydu. Nitekim de öyle oldu. Savcı, sağlam bir iple sağlam bir sandalye getirilmesini buyurdu. Denilenler getirildi. Adamı bu kez sağlamca bir sandalyeye çıkardılar, bir yandan da sandalyeyi kırmasın diye birkaç kişi onu tutuyor, bayağı payandalıyordu. Bu kez, cellat adamın ayağının altından sandalyeyi kaşla göz arasında alıverdi. Kurban, çabucak öbür dünyayı boyladı.

İşte, Karaşarlım, bu birinci siyaset kurbanı öbür dünyayı boyladıktan kelli gelelim ikinci siyaset kurbanına:

Bak bakalım, senin sudan bir şey sandığın siyasetin başının altından ne çapanoğlulları çıkıyor. Siyaset dediğin de oğlum, kahpe mi kahpe. Birinin yüzüne gülerse, böyle onunu darağacına gönderir. Siyaset, bir cambaz ipine benzer: Hiç bir vakit bu ipte iki cambaz birden oynayamaz. Mutlaka biri düşer, can verir. Biz asılan, kurşunlanan siyaset adamlarının hepsini suçlu sanırız. Hiç de değil. Salt rakip olmasınlar diye ortadan kaldırılırlar.

Rasim Baba, burada baltayı taşa vurduğunu anlayarak hemen dilinin sürçünü düzeltmeye çalıştı:

— Ama, bizim astığımız hınzırlar Atatürkümüzün canını almaya kastetmişlerdi. Suçüstü yakalandılar. Deminki sözümüz bunlardan dışarı. Yahu, durun hele, bana sözümü şaşırttınız. Az kalsın İttihatçıların Maliye Nazırı Cavit Bey'in asılışını unutup gidiyordum.

Bak, siyaset, sandığın gibi kolay mıymış? Öldürelim! derken Atatürk'ü, hepsi de verdi cellada kürkü. Hele Cavit Bey, İttihatçıların o ünlü Maliye Nazırı. İpte başlayınca sallanmaya, altına etmeye başlamasın mı? Bir çatırtı, baktık, zavallı adamın paçalarından aşağı dökülmeye başladı, yüzünüze güller. O hikâye

de öylece bittiydi. Sen, kulak asma. Hüseyin Ağa birader, siyasetle uğraşmak da akıl kârı değil. İnsanı öldürmenin de, siyasetle uğraşmanın da kapısında, her zaman yağlı iplerle darağaçları bekliyor. Ama, sözümüz meclisten dışarı. Siz, suç işlerken henüz cahil çocuklardınız. İnşallah, sizin başınıza böyle işler gelmez. Allah büyüktür.

*

Bugün, Sekizinci Koğuştan ayrıldık. Bizi mapusanenin arka duvarı üzerindeki çifte nöbetçi kulelerinden soldakinin altında bulunan iki odalı koğuşa verdiler. Böylece bütün bayağı hükümlülerden bizi ayırmış oldular. Ben, bu kuleleri hep Hindistan'da azınlıktaki bir din inanırlarının mezar diye ölülerini bıraktıkları Susuş kulelerine benzetirdim. Bu benzetişim, bana öyle geliyor ki sonuna dek sürüp gidecek.

Mapusanede hemen herkesin dışarıdakinden daha zengin, daha korkunç, daha tehlikeli bir iç yaşamı var. Hükümlü, bununla yatar, bununla kalkar. Günü dolup da, eğer, çıkabilirse bununla çıkar gider.

Bayağı hükümlülere siyasal mikroplar saçmayalım diye bu Susuş kulesini bize uygun buldular. Biz de, işte, bundan sonra burada iç yaşam serüvenimize başlayacağız: İki, orta halli odacık. Bir küçük koridor. Elmadağı'nın tatlı suyunu akıtan bir musluk, bir ayakyolu. İşte, yeni taşındığımız Susuş kulesinin içi. Müdür Kemal Bey, yataklarımızı tahta sedirlere sermemize müsaade ederek bize bayağı hükümlülere yapılmayan bir iyilikte bulundu. Mapusanenin sekiz yüz çilelisi, yataklarını kuru beton üzerine sererek yatıyor.

Kulenin üstündeki odada yaz kış türkü söyleyip tepinen nöbetçiler barınıyor. Biz, mapusaneye geleli altı ay olmuş. Daha üç buçuk yıl yatacağız. Kim bilir, belki de bunu burada dolduracağız. İçimiz çürürse burada çürüyecek, olgunlaşırsa burada olgunlaşacak. Şiir, yaşamın en parlak, en güzel ışıldağı gibi karanlığını aydınlatıp duracak. Burada günlerimi gerçekten bir şair çilesi olarak sürükleyeceğim.

Hani nerede yaşamın yedi renk su akıtan şadırvanı? Ölü günler kervanı ilerlemeye başladı. Ben de Fuzuli gibi bu kervana baş oldum. İlerliyoruz, ağır aksak, ilerliyoruz yavaş yavaş.

İlerliyor gibiysek de, hep geri geri gitmekteyiz. Geçer şey mi kırk sekiz ayın o karınca sürüsüne benzer günleri? Elimizde anılarımızdan özge oyuncak yok. Vardığımız ufuk, hiçbir umut aydınlığıyla yıkanmamış.

Sıla ağrıları, geceleri ağlar sesli çıngıraklar çalar durur. Gece yarıları, evren, sessizliğin sonsuz sularında yüzerken bu hep böyledir. İlerliyor ölü günler kervanı. Bataklıklardan, çöllerden geçiyor. İçinde yılanlar, ejderhalar kaynaşan karanlık göllerden geçiyor, petrol renginde kara göllerden. Çocukluğumun karadüşlerinden daha iğrenç, daha korkunç, daha karanlık, daha yapışkan bir zaman, bana bir dakika acımadan vıcık cıvık boğazıma dek yükselmekte.

*

Bugün, sıkılıyorum, sıkılıyorum. Sabahleyin bahçeye yine yalnız başıma çıktım, ardımca güzel anılardan bir orkestra sürükleyerek. Bu gecikmiş güz güneşi, neden Verlain'in o, az sözlü, üzgün güz şiirini andırıyor? İçim tıpkı o sarışın şiir rüzgârını duyuyor. Geceleri bozkırın kırağısını yiyen toprak, ayağımın altında ölü. Derinlerden hiç bir nota işitilmiyor. Böyle de olsa geçmişin sevgili senfonilerinden bir savaş destanı gibi gürültülü bir şeyler işitmek istiyorum. Sevgili toprak, bağrın ne de katı. Uyuyor gibisin son sarışın güz ışıkları altında çırılçıplak. Sana içimin bilmediğim bir yerinden bir ışık vuruyor. Sonra, bir duygular bahçesi kesiliyorsun, şiirin, sanatın ellerinden geçmiş.

*

Sıkılıyorum, sıkılıyorum. Sıkıldıkça kerevetime yıkılıp atıyorum kendimi sağır boşluklara. Şiiri, şairi, dostu veriyorum rüzgâra, rüzgâra. En usta bir yogi becerikliliğiyle ruhumun yazısını, turasını siliyorum. Soluyan ölüler arasına çekiliyorum. Ruhumda mavi kahkaha çiçekleri ateşe değmiş gibi kıvrılıp büzülüyor. Yediveren güllerim akşamın alacakaranlığına girmiş gibi yüzlerini güzelleştiren kan rengine veda ediyorlar. Hükümlülerin ahmakça böbürlenmeleri bana gelinceye dek eriyip bitiyor. O zaman en güzel gerçek, bir avuç toprak gibi artık düş görmeyen avuçlarımdan akıp gidiyor. Bonnivard'ın zincirlendiği zindan, kutsal güzelliğini yitiriyor. Uyanıkken gördüğümüz düş, bizi bı-

rakıp gidince artık yaşamak, ha bir çöplük, ha bir kara taş. İnsan, bir solucan, eciş bücüş.

*

Uyku, beni kolları arasında belki yirmi dört saat sallıyor günde. Ben ki dışarıda koskoca evreni bile dar bulurdum. Biraz daha başıboş bıraksam, ruhum, Alaeddin'in Lambası hikâyesinde şişeye kapatılmış ifrit gibi korkunç bir yaratık olup çıkacak. Şu var ki ben içimde ifrit barındırmayacağım. Yogi stilinden yararlanacağım. Ölümün, Stiksin suyu gibi karanlık yarı ölümün idilinden yararlanacağım. Sokrates'e içirdikleri baldıran benim içimin laboratuvarında kendiliğinden hazırlanıyor. Hükümlüler, mis gibi «esrail» çekiyorlar. Ben de kendi içkimden içiyorum bardak bardak. Benim için artık, imreniş, seviş, kıskanış gibi şeyler, uzak yıldızlarda yaşayan kavramlar. Ne onlar bana gelebilir, ne de benim onlara gidecek gücüm var. Ne tuhaf, sanki içimde kinler bile uyumuş. Demek ki buymuş kış uykusu dedikleri. Tütsülenmiş başım, boşluklara düşüyor. Anlıyorum ki kış uykusuna yatmışım.

*

Sabahattin Ali, Hamdi eliyle bana anti-faşist Alman şairlerinden derlenmiş acı, acıklı şiirlerle dolu Almanca bir şiir kitabı gönderdi. En baştaki şiirin adı şu: «Kaçarken Vurulmuştur.» Anladım, Nazi Almanya'sında aydınları, yazarları, şairleri öldürmenin bahanesi bu! Kaçarken vurulmuştur. Bu gidişle orada aydınların kökü kazınacak. Ne var ki yine bir aydın ölü, yüz diri faşistten daha güçlüdür. Pek çok anti-faşist Alman sanatçısı, şairi, SS'lerce Almanya'nın sınırlarına götürülüp kaçıyor diye aziz gövdeleri faşist kurşunlarıyle doldurulmuştur.

Kaçarken vurulmakta hepsi sınır taşında
Sınırtaşları, mezartaşı hepsinin başında.

*

Küçücük kulaklık radyomuzdan Eyüp, zaman zaman Ankara Radyosu'nun verdiği Şalyapin'i dinliyor. Sesinde biraz erkeklik, biraz kendine güveniş, biraz çeki düzen. Lermontof'un «Zamanımızın Bir Kahramanı»'nı Bulgarca'dan Türkçeye çeviriyor.

Kafir, Hayyamist kesilmiş sanki. «Piy piy piy bratko moy» diye başlayan Epikürcü şarkıyı dudaklarından düşürmüyor.

Bugün, ilk kez Nadejda geldi onu görmeye. Söz aramızda: bu, Eyüp'ün, kadına taktığı Rus adı. İki tavuk, biraz güzel yiyecek. Oğlanın yüzü güldü. Biraz kendine geldi. Nadejda, ince, uzun boylu, ak pak bir kadın. Bir Bulgar inşaat ustasının karısı. Eyüp'ün dışarıdan tanıdığı. Otuzunu biraz aşkın görünüyor. Görüşmecim Hamdi'yle görüşmeye indiğimde gördüm. Yan yana sık kalbur telleri arasından görüşmecimle görüşürken, bir yandan da onları dikiz ediyordum. Kadının Eyüp'e bir bakışı var, seven bir kadın, sevilen bir erkeğe ancak böyle bakar, bu katıksız altın bakışlarla. Eyüp de kadınları çekecek yakışıklı bir erkek. Bulgaristan'da Öğretmen Okulu'nu bitirip bir süre üniversiteye de gitmiş. Aydın, yumuşak, mavi gözlü, kumral bir genç erkek yüzü.

Koğuşa dönerken sordum:

— Sen de âşık mısın yoksa?

— Yok canım, ne gezer.

Yiyecekler, bu sırada aşktan daha önemliydi. Haşlanmış tavukların üzerine aç kurtlar gibi atıldık. Böylece, biz de umulmadık bir zamanda Eyüp'ün aşk bahçesine düşen bu cennet «taam»ından nasibimizi aldık.

*

Mapushanedeki bir delikanlı için hiç bir şey seven yada sevilen bir kadın kertesinde kutsal değildir. Mayısın bahçesinde gül, karanfil, bülbül, kiraz neyse sevilen bir kadın ya da kız, mapusanede odur. Dişinin güçlü varlığı, bu ruh ölüleriyle tıklım tıklım dolu mezarlığı çiçek bahçeleriyle bezer. Ruh ölüleri, gövdenin ölüsünden daha çirkin. Ruh ölüleri, kokmuş gövde ölüsünün içinde kaynaşan kurtlar, çıyanlar. Her gün bir erdemi kemirirler, her gün bir yaradan mosmor kanlar akar. Seven, sevilen bir kadın, bu iğrenç leşi kolları arasında kaldırıp ak buluttan yataklara yatırır. Gülden tüllere sarar, ak köpüklü kevserlere baktırır. Seven bir kadın, evrenin en tatlı gücü. Seven bir kadın, mahpusun başından dikenli tacı alıp kendi başına kor. İsa'nın acısı nasıl boşa gider? Seven kadın, mahpusun ha karısı, ha kızı, ha bacısı. Eğer bu meleklerden birkaçı mahpusun yüreğinde koğuşa girmişse, dert umacısı artık o koğuşla başa çıkamaz.

*

Sabahattin Ali bana koskoca Almanca bir roman daha gönderdi. Upton Sinclair'in Petrol'ü. Bu Almanca romanı yepyeni bir coşkunlukla okuyorum. Şaşıyorum, beni pek çok şaşırtıyor. Satırların demiryolları üzerinden bugünkü Amerika'nın bütün sosyal, siyasal, ekonomik yapısını hemen hemen gezip dolaşıyorum. Petrol kralları, birkaç milyon dolar harcayarak kimsenin adını işitmediği bayağı bir adamdan nasıl bir Cumhurbaşkanı çıkarıyorlar. Sonra, Harding, bu doların doğurduğu Başkan, seçim kampanyasından önce imzaladığı gizli belge gereğince ülkenin en zengin petrol yataklarını devlet adına petrol kralларına kiralıyor. Artık, kim korur dersiniz, gerideki ulusun haklarını?

*

Bizim Eyüp keyifli keyifli beni süzüyor. Gözlerinin iki mavi gölünde yüzen sonsuz bir mutluluk görüyorum. Şundan ki Nadejda yine güzel yiyeceklerle geldi. Eyüp, şu saatte insan kanıyla geçinen, üzüntü denen o pis kokulu böceklerle hiç de tedirgin edilir gibi görünmüyor. Oğlan, formunda bugün, ruhça, gövdece. Atletçe yürüyüşünün güzelliği, bir umut türküsü tutturmuş gidiyor. Bu, mutluluk ülkesine doğru bir yürüyüşe benziyor. Yine de yanılabilir insan. Mutluluğumuzla mutsuzluğumuzu gösteren ibre, o kerte titrek ki her an bir sınırdan öbürüne geçiveriyor. Koca bir mutluluk dağı, birkaç saniyede gümbür gümbür göçüveriyor. Eyüp'ün gözlerindeki ölümsüz melankoli, yerini masmavi bir yaz gününe bırakmış. Nadejda'nın uzun parmaklı ak, becerikli elleri, onun kapkara üzüntülerini yoğurup helva yapmış.

*

Doldurun mapusanenin bir koğuşuna bütün peygamberleri, gün gelecek göreceksiniz, hepsi de zıvanadan çıkıp ağız dalaşına başlayacaklar. Felsefeye, hikmete sığınmak bile zamanla insana gülünç geliyor. Mahpus, tetik üzerinde bir adam. En ufak sesten irkiliyor. Hemen cinleri başına toplanıyor. Keçileri kaçırıveriyor. Artık, kaçan keçileri ne Müdür tutabilir, ne gardiyanlar, ne de mapusane nöbetçileri. Belki tutarsa Mazhar Osman tutar.

Barometreye bakın, yağmur mu, fırtına mı var: Mahpuslar hep barut fıçısı gibidir. Ufaktan bir dokun, ya ana avrat dümdüz giderler, ya da kendi kendilerini yerler. Kimisi susar, bir köşede oturur, kimisi volta vurur, kabadayı kabadayı. Mahpus, bir celallı yaratık olmuştur artık. Yüzü fırtına bulutu gibi karanlıktır, Ruhunda bin türlü serüven almış yürümüştür. Kanser yarasına benzer binlerce kara diken, karakoncalar gibi başvermeye başlar.

*

Ankara bozkırları üzerinde soğuk, karanlık bulut yığınları kaynıyor. Gökyüzünde her şey kımıldıyor. Her şey yürüyor, yuvarlanıyor, koşuyor, oynuyor. Şimşekler çakıyor, bir ufuktan bir ufka sanki dağlar yuvarlanıyor gümbür gümbür.

Biraz sonra bozkır yıkanacak. Öyle bunalmışım ki sanki bunca yağmur benden boşanacakmış gibi şimdiden bende bir ferahlık başladı. Ressam Mahmut İnci ise üçüncü münferitlerdeki hücresinde hüngür hüngür ağlıyor. Bahçede volta vururken onun hıçkırıklarını dinliyorum. Onun cılız gövdesi, rüzgârlı ruhu, korkunun karanlık uçurumlarını daha çok seyretmeye dayanamamış olacak. Yine koridorda tek başına volta vuran bizim Bulgaristanlı Küçük Hasan'ın pençelene pençelene Ebülkasım Tamburi'nin ayakkabılarına dönmüş ağır kunduraları, bize posta koyan kalın dört duvarı ürkütmek istercesine küt küt yerleri dövüyor. Gökyüzündeki tiyatroyu belki de bilerek kulak arkasına atıyor. Yirmi yaşındaki gönlünün altın ışıldağını yakmış, içine saldıran karanlıkları dağıtıyor, yakıp kül etmeye çalışıyor. Muzaffer, arslan gibi gövdesiyle boylu boyunca yatağına uzanmış, kafasında, gezginci tiyatrolarda çalışırken birer birer yokladığı genç oyuncu, kantocu kadınların aygın baygın hayalleriyle şakalaşmakta. Elleriyle sedirin tahtasında tarmpet çalarak ara sıra oynak bir türkünün bir parçasını mırıldanıyor.

Ruşen Zeki Hoca, yine küskün. Yarım sigarasını ağızlığına takıp hiç birimizin yüzüne bakmaksızın fosurdatıyor. O da bize duyduğu öfkeyle eski güzel günlerinin tatlı saatleri arasında bir sarkaç gibi gidip geliyor. Ne para ne pul. İçmesin de ne yapsın zavallı Hoca, günde ancak iki sigara? Bu yarım sigaralar bile sırasında söndürülüp saklanıyor. Bir kara efkârlanma dakikasında

yine yakılıp tüttürülmek üzere en zavallı bir izmarit olarak saklanıyor. Doğrusu, tiryakilerin hali yaman. İyi ki ben bu zıkkıma alışmamışım. Ne şeker, ne kahve, ne çay. Değme efendi, bey, burada her Allah'ın günü çay, kahve içemez. Zamanlar çetin. Burası, yoksul bir ülkenin, yoksul mapusanesi. Herkes kaderin çömezi kesilmiş. Nikola peyniriyle kuru ekmeği Elmadağı suyu ile gövdeye indirip, sonra şükür Allah'a diyor. Bizim canlar, Susuş kulesinde uzun zamandır Nikola peyniri yiyor. Bizim Küçük Hasan'ın deyimiyle tuz-biber, Nikola peyniri demek.

*

Bizim Susuş kulesinin kapısı bugün geç açıldı.

Hıdır:

— Gazata, gazate, diye bağırarak içeri daldı.

Hıdır, mapusanenin en ilginç tiplerinden biri. Kocaman sarışın bir başı, iri, zeki, sonradan bir kaza sonucunda şaşılaşmış mavi gözleri, var, zekâsından kuşkulandırmayacak geniş, kemikli bir yüzü. Giydiği şeylerse yürekler acısı: Üstünde yırtık pırtık bir asker ceketi, bacağında fitillene fitillene paçaları neredeyse dizlerine çıkmış delik deşik bir pantalonun yırtıklarından etleri görünüyor. İçinde çamaşır da hak getire. Ayaklarında topuklarına basılmış eski püskü bir çift ayakkabı. Topukları kapkara kemre yada nasır bağlamış. Yirmi beş yaşlarında görünüyor. Ancak, sanmayın ki Hıdır salt budur. Dışarıda bulunduğu sürece polisin espiyonudur. İçeride de Müdürün, Başgardiyanın, gardiyanların. Bizden de haberler taşımak için olacak, yolunu sık sık bizim Susuş kulesine düşürür. Biz, yine de severiz onu. Hıdır, zararlı espiyonluk görevinden başka, eğlenceli işler de görür: Mapusanenin en yeni haberlerini bir koğuştan öbürüne taşır. Hıdır, tipik Kars diyeleğiyle bir filozof gibi derin derin düşünüp konuşur. Mükerrer sabıkalı bir hırsızdır. Bu yafta, bu eski saf, temiz ırgata öyle komuştur ki sizinle tanışır tanışmaz, bütün geçmişini biliyormuşsunuz gibi, hemen bu konuyu açar, uzun uzun konuşur. Şu sırada bayağı çarık hırsızlıklarından dolayı içeride yatan Hıdır, anlattığına göre birkaç yıl önce toprakla boğuşmayı delice seven bir köylü çocuğu, bir ırgattı. Sonra, bütün gücüyle çalıştığı halde sürüp giden parasızlığa, yoksulluğa karşı

ayaklanmış. Beş parasız çalışkanlığı, namusu, eski bir gömlek gibi çıkarıp bir yana atmış. Hıdır, Çorum'a bağlı Osmancık kasabasının ünlü hırsızı olmuş. Bir gün, ağasının sandığındaki on altı bin sarı altını heybelere doldurup yine ağasının katırına yüklediği gibi ver elini demiş dağlara. Ancak, aradan yirmi dört saat geçmeden jandarmalarca enselenmiş. En çok yandığı o ki bunca paradan ancak, iki yumurta ile iki bazlama parası yiyebilmiş. On altı bin çil çil sarı altın, yirmi dört saat içinde sahibini buluvermiş. Şimdi bile hikâyesini anlatırken gözlerinde ışıl ışıl altınların hayali yanan Hıdır garibine birkaç araba sopa attıktan sonra, süresiz mekân olarak mapusanenin yolunu göstermişler. O da ondan sonra birçok kader kurbanı gibi mapusane kuşu olup çıkmış. Her kış içeride, her yaz dışarıda. Mapusanenin gerçek Adem Babalarından biri.

*

Yaşını, adını bilene aşkolsun. Yalnız Arap Hacı derler. O da bundan hoşnuttur. Onun yoksulluğu öyle komiktir ki kader kurbanları onu görünce hemen gülmeye başlarlar. Gülünecek hali mi var zavallıcığın? Eski Yunan'ın filozof Diyojen'i bile o ünlü fıçısıyla Arap Hacı'dan daha az yoksuldu. Arap Hacı'nın yeryüzünde biricik evi mapusane. Bir un çuvalını hem iç çamaşırı hem de giynek olarak kullanıyor: Çuvalın dibinin ortasından, sonra bunun her iki yanından kafasıyla kollarını geçirmek üzere birer delik açmış. Arap Hacı, bu katıksız berduş, bu çuvalın içine dalıvermiş, balıklama. Başı, cascavlak. Ayakkabısı desen toprak. Kucağında iki tombul nazlı kedi yavrusu. Öyle ki Arap Hacı, bu dramlar konusu haline gülsünler diye iki küçük kara zeytin gibi gözleriyle de çevresinden durmadan ilgi bekler. Oysa, Arap Hacı, bu durumda meydana çıkınca insanın dudağında acı, zehir zemberek bir gülümseme çiçeklenir. Arap Hacı, Adem Babaların en düşkünü. Yine de her Allahın günü, her fırsatta ortaya çıkıp göbek atarak türlü Arap oyunları, çiftetelli oynar. Çevresini alan mahpuslar, bir yandan el çırpar, bir yandan da kahkaha atarlar. Arap Hacı, Bağdatlı olduğunu söyler. Türkçe'yi çölden yeni gelmiş gibi konuşur. Oysa, kırk yıldır buradadır. Bağdat çölleri nerede, Ankara nerde? Neylesin, düşmüş bir kez. Felek düşene güler yüz göstermez. O, bu yaşta felek sillesi yemenin ne

demek olduğunu bilir. Felek sillesi deyip geçmeyin. Ne kanunu kurtarabilir onu artık ne mecellesi. Bana öyle geliyor ki onun bu vurdumduymazlığa benzeyen maskaralıklarının altında acı bir filozofluk yatmaktadır. Kendisi, kuru değnek gibiyse de, kedi yavruları tombul tombuldur. Ne eder, eder, bulur buluşturur, onları doyurur.

Arap Hacı, bel kıvırıp oynar, millet keyiften yerlere yatar. Ne var ki onun derin göz çukurlarının içinde göz görevi gören iki kapkara zeytin, bu sevincin zavallılığıyla inceden inceye alay eder, eğlenir.

*

Koğuşları soluk tıkayan keskin bir mangal kömürü dumanı sardı. Maltızlar, avlularda akşamın alacakaranlığına meydan okumak ister gibi ışıldıyor. Hava, soğuk, somurtkan, karanlık. Yıldızlar çıktı çıkacak. Avlularda volta vuranlar, adımlarını daha sıklaştırıyor. Bu gözü açık düş görenler, mapusane özgürlüğünün bahçesinden son mutluluk kırıntılarını toplamak hevesindeler. Başları, gözleri hep yerdedir. Mücevherlerle işlenmiş serbestlik anılarının çiçeklerine ivecen ilkyaz arıları gibi hızlı hızlı konup geçmektedirler. Şundan ki münferitlere girince, kalabalık içinde düşleri birbiriyle çarpışacak, en gizli, kutsal anıların gerdek odasına utanmaz, arsız yabancı düşüncelerle yüklü bakışlar dalacaktır.

Birkaç mahpus, ısınabilmek için ileride, birdir bir oynuyor. Havada sıkı bir kırağı hazırlığı var. İnsanın burnu, gecenin bu oyununu şimdiden kokluyor. Geceleyin bozkıra ak çiçek bahçeleriyle süslü korkunç bir ayaz çullanacağa benziyor. Gardiyan Cafer, beylik paltosunun yakasını kaldırmış, demir kapıları şangırdatarak gürültülerle kilitlemeye başladı. Doğanın rüzgârı hep aklı başında esmez ya! Havada nereden geldiği belli olmayan birkaç gecikmiş zavallı kırlangıç dolaşıyor. Bu havada, o zavallılar için ne bir tropik iklim sıcaklığı, ne de bir yem olanağı var. Anlaşılan, bu gece hep bu talihsiz, sahipsiz kuşların korkunç belkilere doğru yol almış serüvenlerini düşüneceğim. Maltızlar üzerinde fokurdayıp duran tarhana, kuru fasulye tencereleri, Cafer gardiyanın hışmından münferitlerin koridorlarına sığındı. Ancak, felek, bu akşam da bir kez olsun küçük berduşların ba-

rındığı ikinci kuleden yana dönüp bakmadı. Orada yine bir yığın yataksız, yorgansız çocuk aç, umutsuz birbirine sokulup ısınmaya, canlı kalmaya çalışacak. Yoksulluk, yoksulluğu ısıtacak.

Keşke karıncalar gibi küçük olsalar da mapusane ekmeğimden onlara da doğrasam. Ey tasam, bakma o yana, uyu, n'olur!

*

Sık sık bize uğruyor Keskinli Ömer. Keskinli Ömer'in, ne terbiyeli, uslu bir hali var. Onun üstüne söylenenler, doğrusu insanın garibine gidiyor: Bilenlerin anlattığına göre:

«Bâbam yedi kişi öldürdü, ben ondan daha çoğunu öldüreceğim. Şimdilik, birincisini serdim yere,» diyesiymiş.

Yaşı yirmiye varmadığından şimdilik yağlı iplere konuk olmamış. Keskinli Ömer, tekin değil. Keskinli Ömer, durmadan bir şeyler kuruyor. Gelip sabah akşam kuzu kuzu yatağımızda oturuyor. Donuk, terbiyeli, saygılı bakışlarla yüzümüze bakarak salt konuşulanları dinliyor, kendisi hiç konuşmuyor. Sabah akşam beş vakit namaza duruyor. Kim bilir belki bunlar perde. İnsanın gözünden kaçmıyor: İçerlerde, içerlerde, pek içerlerde gizli bir şeyler kuruyor Keskinli Ömer.

*

Jandarma, üstümüzdeki nöbetçi kulesinde türkü söylüyor. Yanık sesli bir memleket çocuğu. Sesinde uzak, ıssız köyler, ovalar, ormanlar yankılanmakta. Bu karakışta iki saat nöbet kolay değil. Susuş kulelerinin dışı bomboşsa da içi düşünüyor. Altındağ Tepesinin ardına çekilmekte olan akşam güneşi, Susuş kulelerinin tepelerini çok tatlı bir çilek reçeli rengine boyadı. Münferitlerin ufacık pencereleri, altları çürümüş kocaman gözler gibi mosmor. Aşağıdan münferitlerde konuşulanlara kulak vererek ağır ağır bize doğru gelen genç, acar gardiyan, Zeki Jandarmanın türküsüne sıtma görmemiş yüksek sesiyle şu karşılığı verdi:

Şu dağlara karlar yağdı üşümedin mi?
Sen, bu işin sonunu hiç düşünmedin mi?

Bu, biraz da biz mahpuslara atılmış bir taş değil de nedir? Şair, sen mapusaneye girdiğin gün, bozkır, koyungözleri, sarı

hardal çiçekleri, kır nergisleri, kahkaha çiçekleriyle süslüyordu. Üç Höyükler'den mayıs, mayıs mayıs esiyordu. Yaşam mucizesinin en güzel mayıslarından biri. Ankara kenti, sarı çiçek rüzgârlarıyla sarhoş olmaktaydı. İnsanın baş ucunda en mutlu dakikalar cennet yemişleri gibi hevenk hevenk asılmaktaydı. Gençlik, en güzel düşlerini birer altın top gibi avuçlarında atıp tutmaktaydı. Doğayı bir kat daha güzelleştiren büyü, şairin gözlerine yerleşmişti. Aşıklar, kırlarda mutluluk çiçekleri püsküren dakikaların üzerine basıp geçmekteydi.

Şimdiyse yukarıda mosmor bir gökyüzü, aşağıda ışıksız sonsuz ruh bahçeleri. Yıldız yıldız feri sönüp gitmiş mahpus gözleri.

Artık, bakmak boşuna pencereden
Yakalım içimizdeki, lambaları
Hayır yok sabaha dek geceden.
Bırakalım dışarda baş başa,
karanlıkla karı
Yansın yorganlarımızın altında
Donanma gecelerine benzer
gençlik hülyaları.

Jandarma, tepemizde ısınmak için koşup duruyor, ter ter tepiniyor. Sigara üstüne sigara yakar gibi, türkü üstüne türkü yakıyor. Artık, bu gürültü, sabaha dek sürüp gider, bizde de uyku hak getire. İşte, en sonra, nöbet bitti:

— Neden geç kaldın, ülen Ahmet?

Yeni nöbetçinin de türküye başlaması üzerine biz de sözlerini Nâzım Hikmet'in yazmış olduğu Jandarma Şarkısını yüksek sesle söyleyerek ona karşılık veriyoruz:

Ayışığı jandarmanın süngüsünü yakıyor
Mahpus yoldaş pencereden jandarmaya
bakıyor

Jandarma, bu bir ağızdan söylenen şarkıyı dinlemek ister gibi susuyor, tepinmesini de durduruyor. Hoca, yarım sigarasını ağızlığına takarak hepimizin üzerinden aşırma düşlerine dalıyor.

*

Üçüncü münferitlerden İpsiz Recep, Aşık, hem de ne âşık, sırılsıklam. Kara sevdalı. Zavallının hali, Vergilius'un şiir kahramanlarından Genç Aleksis'in sevdasıyla yanıp tutuşan, yine de ona derdini açamayan çoban Koridon'unki gibi yürekler acısı.

Bir zamandan beri genç münferit arkadaşı Halil'in aşkı onu yakıp kavurmaktadır. Hep âşık Ali İzzet' in «Şavkı beni yaktı geçti» ünlü türküsü sabah akşam dudaklarında. Bunu münferitin penceresinden dumanlı bir alev gibi çıkarken görürüz sanki. Recep, bizim uzun gezinti yerimiz olan koridora çıktığında da bu türküyü bütün gücüyle bağırarak söyler. Zayıf kırmızı yüzü, ince uzun gövdesi, şakacı hali, bir de uzun kırmızı kuşağı, bizde kalan ilk izlenimler. İpsiz Recep'in aşkı, karşılık göremeyen bir aşk. Bu, onun yanıp yakınmalarından belli. Doygun bir âşıkın böyle aşk çığlıkları savurduğu görülmemiştir. Hepimizin karşısında oğlan, onun türkülerine gülüp durmakta. Ne var ki oldukça saygılı. Zavallı çocuk, netsin, neylesin? Hiçbir geleni gideni yok. Bu yüzden, yine de yüz vermediği İpsiz'in sofrasına oturmakta. İpsiz Recep, Priştineli. Şimdi bile Rumeli diyeleğiyle uzun kırmızı kuşağını yiğitlik namusu olarak taşıyor. Türküleri, kırık plakların bitmez tükenmez falsolarıyla münferidin küçük penceresinden dışarı dökülürken yoldan geçenler, bir kez gülümser, hâlâ İpsiz'in «vuslat» ateşiyle yanıp durmakta olduğunu anlar. Hırsız mı, kaatil mi, dolandırıcı mı bilmem. İpsiz Recep, ateşinden duramadığı delikanlıyı elinden gelse kuş sütüyle besleyecek. Anlaşılan, granittendir oğlan. Bakıyorum, günden güne türküler daha çok yanıklaşıyor, sesler daha çok yanıklaşıyor. Yalnız, İpsiz Recep dedikse, sakın Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki Kefken Adası kahramanı ünlü Karadenizli İpsiz Recep sanılmasın. Bu bizimki, nankör bir mapusane aşkından yenik düşmüş bir başka İpsiz, işte. Mapusanede aşk her gün ateşte yalınayak dansedip durmaktır.

Benim kış uykusuna yatmam da işe yaramadı. Bu güzelim yogi yöntemi de boşa gitti. Şundan ki pek gencim henüz, «Je suis jeune encore.» Andre Chenier'nin şiirini ben erkekleştirdim. Bu yarım dizecik dudağımdan hiç düşmüyor. Kış uykusuna yatmak bir türlü elimden gelmiyor.

Sevdiğim bunca kızdan öpmemişim henüz
hiç birini
Henüz seyretmemişim özgürlük içinde
doğanın güzelliklerini
Şiirin öz kaynaklarını yoklamaya
vakit bulamamışım henüz
Büyük bir şeyler vermenin peşindeydim yalnız.

Şimdi, şiirim astma tutuldu, göğsüm astıma. Büyük işler düşü bir yana, şimdi, özgürlük denen sıtma, gövdemi zangır zangır titreterek sarsmakta. Bir yandan da şiddetli astım saldırıları gece uykularımı haram ediyor. İçimde bir kaçmak hevesi canlandı, yeşil kırlara, yeşil, ıssız ormanlara doğru. İçimde öyle korkunç bir sıla ağrısı başladı ki Susuş kulesini bir yumrukta dağıtasım geliyor. Beynim zonkluyor, kafatasım yerinden oynuyor sanki. Muzaffer'le Eyüp'ü kandırdım. Plan tasarladık, kaçabileceğimiz iki yer var: Bir, koğuşun altından lağım vurmak, bir de ayakyolu çukurundan yararlanmak. Ruşen Zeki, yaşlı olduğundan bize ayak uyduramaz diye onu kaçış planından haberdar etmedik. Hapisaneden çıkar çıkmaz birer kat köylü giyneği bulup giyeceğiz. Gerekirse bir eşek satın alacağız. Eyüp'ü köylü kadını kılığına sokup Çankırı yolu boyunca Muzaffer'in memleketi olan Kastamonu'ya doğru yürüyeceğiz. Kaçtıktan sonra uzun süre, Türkiye'de barınamayacağımızdan ister istemez yabancı ülkelere kaçmanın yollarını araştıracağız. Salt mapusane sorumlularını değil, bütün Ankara sorumlularını da heyecana vereceğimizi düşünerek kıs kıs gülüyorum. Nevarki, mapusaneden kaçan kişiyi felek bir daha onların ellerine düşürmesin.

*

Ne yazık, bizim kaçma tasarısı suya düştü. İlkin Eyüp caydı, sonra da Muzaffer vazgeçti. Demek ki diyorum, onların içi benden önce kış uykusuna yatmış.

Ruhumdaki ayaklanmış, kriz.
Sürüp gitmekte henüz,

N'olur dinse biraz alı
Şu genç arslanın ataklığı.
Beni de alsa koynuna n'olur
Sabrın o iğrenç bataklığı.

Korkma, iş, en sonunda oluruna varacak, sabrın engin bataklığı seni de alacak koynuna. Çürümüş varlık kokan bu bataklığa boğazımıza dek gömülüp tarlakuşunun yukarıdan gümüş kıvılcımlar gibi yağdırdığı, sıcacık nisan, mayıs türkülerinin yaratıcı, canlandırıcı güzelliğine boşvereceğiz. Bütün sevdiğimiz kızları bir magazin resminden daha çok önemsemeyeceğiz. Aşkı, ancak, talihli kimi kahramanların yaşadığı bir özel Zümrütüanka serüveni sayacağız. Mapusanenin dışından gelen yaşam senfonisine kulağımızı tıkayacağız.

Andıran andıracak bizleri
Rastgele bir kaya parçasının zavallı kaderi.

Elden geldiğince az soluk alacağız. Karşı duvardaki ezilmiş tahtakurusunun meydana getirdiği kızılımsı noktaya dalacağız. Yüreğimizin atışı gittikçe yavaşlayacak, işkence, gittikçe daha az duyulacak. Belki de bitecek.

*

Aziz Pelligo,
Senin mahpusluğuna her zaman imrenirim:
Ne peygamberce bir mahpusluktur o.
Ne iyi yüreklisin, ne yumuşak başlı
Çarklarına karşı zulmün
ne tatlı bakışlı.

Keşke ben de mapusaneyi senin benimsediğin gibi peygamberce benimseyebilseydim. Bende ne bu deli düşünceler, ne de ruhumu kasıp kavuran bu işkenceler kasırgası kalırdı. Bu mapusane psikozu bildiğin gibi değil, aziz şairim. Senin İsa'dan pek çok sabır dersi aldığın belli. Profundis'çi Oscar Wild de almış, nitekim. Ya zavallı Bonnivard'ın acıklı hali? Byron gidip, Chil-

lon kalesinde onu keşfedip de anlatmasaydı, bu bağımsızlık, özgürlük şampiyonunu hangimiz bilecektik?

Pelligocuk, sen de mahpusluk günlerini yazmasaydın kim bilirdi çektiklerini, kim anardı seni?

Sanatçının tılsımlı eli
çıkarır güneşe
Zindanlarda zincirlenen güneşi
Karışsa da tozu dumana
Zamanın tabutunda yiğitin leşi.
Ne yazık ki her kahraman
Anlamaz yazmak sanatından.
Sen de gömüldün sabrın bataklığına
Hem de boğazına dek aziz Pelligo,
Anılarında İsaca konuşman bundan.

Yurttaşın Campanella, senden önce geceli gündüzlü yirmi beş yıl aynı sabır tespihini çekmiş, en son günü koltuğunda bir «güneş kenti» ile meydana çıkmış. Domini Canes'in, yani allahın köpekleri denen engizitörlerin hışmına uğrayan bu büyük papaz, ömrünü «Güneş kenti»ne gömmüştü. Her büyük mahpus, mapusaneden biraz ışık, biraz güneş çıkarıp insanoğluna armağan eder.

Benim tiksindiğim heriflerden senin modern yurttaşın Mussolini ya da öbür adıyla «Duce»:

«Bir devlet adamı en aşağı iki yıl mapusanede yatmalı» buyurmuş.

Şundan ki İl Duçe, Duce olmadan önce, yani, henüz sosyalistken mapusanede iki yıl bir güzel dem almıştı. Ne yazık ki bizim devlet adamı olacağımız yok. Buna göre bizim yatacağımız dört yıl boşa gidecek. Duce, ileride İtalya'ya iyi devlet adamları yetiştirmek için olacak bütün sosyalistlerle komünistleri mapusanelere doldurmuş, inim inim inletiyor.

Yine de avunuyor insan
kendinden önce
Nice büyük adamların da kodeste

demlendiğini düşününce.
Selâm sana, Pelligo,
Avrupa yine karışıyor.
İnsanların alınları yine kırışıyor.
Galile'ye de selâm
Eskisinden daha hızlı dönüyor dünya.
İşte, tanrıdan, daha derin olsun
sonsuz uykun.

*

Bizim Osmancık Hırsızı Kars'lı Hıdır'la iyiden arkadaş olduk. Müdüriyete giden dar yol boyunca volta vurup duruyoruz. Bizim her zamanki hava alma yerimiz burası.

Hıdır:

— Ben, hırhuzluğu sanki zenaat mı edinmişim, diyor.

Yırtık papuçlarını giyip:

— Karnım aç, karnım ekmek ister, kimse iş vermez. İnsanın eli, tıpkı bir aç kurdun açlıktan bilenmiş dişlerine benzer. Uzanır ister istemez yemiş yüklü bir dala. Haydi derler, ondan geri, mapushanede Adem Babalık etmeye. Ben, aslında ireçberlukla yogrulmişum. Osmancık'ta ırgatlarla bir girerdik yarışa, Allah inandursun seni, Musa Efendi, dalardım torpağa fırtına gibi, öbür ırgatlar yarı yoldayken elimdeki belle ben öbür başa varurdum. Torpahı devirirdum pendir gibi. Artık, ne cennet kokulu torpahı göreceğumuz var, ne de o altın belle altın orağı. Bu pis hırhuzluğa hiç benzemezdi benim tarlada çalışmam. Bayılırdı çalışmama kızlar, kadınlar. Altın gibi uzun saçlarım vardı. Gözüm de böyle şaşı değildi. Gözümün şaşlığı da bir kaza eseri. Bizim beyin oğlunun bir kaza kurşunu, girdi gözümün altından, çenemin altından çıktı, beni de bu biçimsiz hale getirdi. Ondan kelli oldu adımız şaşı Hıdır. Gözüm sola kayarak doğru bakışını yitirdi. Felek, insana vurunca her yandan vuruyor.

*

Artık boşverdim içimden çağıl çağıl akan yaşa. Anladım, burası yeni bir üniversite. Felek, seni elinden tutup cennete koymaz ki hiç bir zaman. Kendin, binlerce labirente benzer yol ara-

sından bir yol bulup oraya varacaksın. En sonra anladım, burası benim ikinci üniversitem. Bir üniversitenin kapısından çıkıp öbüründen içeri girmişim de kendimi hala mapusanede sanıyorum. Maksim Gorki'nin üniversiteleri de bu çetin gibi görünen yolların ucunda değil miydi? Eğer insanın içi karanlık değilse gece ne kerte karanlık olursa olsun yaşam yine bence günlük güneşliktir. Şimdi, Elmadağı'nın suları muslukta daha dostça şırıldıyor. Ey Susuş kuleleri, ruh ölülerinin kahpe mezarlığı, siz de bilir miydiniz günün birinde üniversite olacağınızı? Bu üniversiteyi ısıtmak için gönlümün ocağını bütün gücümle yaktım. Sonra, bir plan yaparak harıl harıl çalışmaya başladım. Almanca, Fransızca, İngilizce, Lâtince, Rusça, gözlerimden kan sızıncaya dek kafamı yormaya başladı. Felsefe, şiir, roman derken, zaman, parmaklarımın arasından, kum saatinden boşalan kum gibi akıp gitmeye başladı. Artık, bir dakikanın bile sonsuz bir değeri var. Gecelerin sessiz sonsuzluğunu salt soğuk kış yıldızlarına bırakmayıp ucun ucun çalmaya, kemirmeye başladım.

Sonra bakar
Kendisinden daha güçlü onu tutanlar
Vahşi fil, hemen yelkenleri indirir suya.
Yatar usunun ışığında
İlk rahat uykuya.

*

Hemen beş on adım ötemizdeki ikinci Susuş kulesinde en küçük kader kurbanları oturuyor. Oturuyor demek de doğru sayılmaz ya. Şundan ki son kerte kalabalıklar. Öyle ki atlar, sığırlar gibi ayakta, birbirlerine yaslanıp uyuyabilirler. Koğuşlarının kapısı da sabahtan akşama dek kilitli durur. Oysa onlar için gezip dolaşmak, son kerte önemlidir. Münferitlerin pecerelerine tırmanıp biraz yiyecek dilenmek, yada herhangi bir mahpusun koynuna girip birkaç kuruş kazanabilmek ancak buna bağlıdır. Başkaca hiç bir umutları yoktur. Bütün öbür mahpusların gözleri, onların üzerinde olduğundan bu zavallılar bütün gün kapalı tutulmaktadırlar. İçlerinden büyükçeleri ara sıra gardiyanların ağzından girip burnundan çıkarak dışarıda kalmanın yolunu bulur, hemen münferitlere kapağı atarak akşama dek cinsel açlık

içinde kıvranan hükümlülerin sırayla gönlünü eder, birkaç günlük nafakalarını çıkarmış, olurlar. Bu olayda olanların hepsi de berduştur. Ana baba öksüzü, ahlak öksüzüdür, o demek ki gavurca adıyla homoseksüel, Türk argosunda puşt, ibne yada cinsi sapık. Babuk oğlanı, hasta da denmektedir bunlara. Bütün mapusane değilse de, hemen hemen bütün münferitler bu depodan geçiniyor denebilir. Bunlar, ara sıra hava almaya çıkarıldığında her an bir vukuat beklenebilir. Bundan dolayı, yataksız, aşsız, çökmüş gözlerle demir parmaklıklardan dışarısını gözetleyerek umutsuzluk içinde kıvranırlar. Onların bakışları, insanoğlunun yitirdiği en güzel şeylerin, boş kalan yerlerinde sırıtan yürekler acısı ağılı karanlıklarla doludur.

Bu da sözüm ona, Susuş kulesi: Bunun içini aydınlatan isli adalet lambası, insanoğlunun yüz karasını meydana vuruyor. Toplum, onların namusunu çalmış, onlar da toplumun ufak-tefek malını, parasını. Para çalanlar, kodeste, namus çalanlar, dışarıda kollarını sallayarak serbest dolaşıyor. Şair, bu toplumsal eleştiriyi burada kes. Bak, küçük berduşların kapısı açıldı. Bütün o sevimli haşerat dışarı döküldü. Hepsi ikinci münferitlerin pencerelerine asılmış, ekmek katık istiyor. İçeriden kurt gibi aç bir sürü göz, karanlıkta parlayarak sanki onları parçalayıp yemeye çalışıyor. «Kürek Cehennemi»'nin zulmü buradakinden daha mı acı? Tulyo Muri'nin kulakları çınlasın. Daldım toplum denizinin derinliklerine. Daha altta kim bilir kaç kulaç var?

*

Kaskatı kesilmiş kar üzerinde hava almak için biraz volta vurayım dedim. Baktım, Sidikli İsmail, yine kule helasının pencere çıkıntısındaki taşlar üzerinde soğuktan tortop olmuş yatıyor. Ara sıra zangır zangır titreyince örtündüğü kapkara çulun depreme tutulmuşcasına havalandığı, savrulduğu görülüyor. Onu gerçek Susuş kulesine akbabalar yesin diye bırakılmış bir sahici ölü sanırsınız. Çuluna öyle sarınmış ki hiçbir yanı görünmüyor. Şu sırada oğlanı ne biçim yırtıcı kuşların parçaladığını bilemeyiz. Ancak, benim açıkça gördüğüm iki demir gagalı akbaba var: Biri dondurucu soğuk namussuzu, öbürü de demir pençeli açlık. Bunların her ikisi de bu bir deri, bir kemik kara

oğlanda pirzolalık ne bulurlar bilmem ki. Sidikli İsmail, en çok on ikisinde, uzun, ince, kara, dal gibi bir çocuk. Kimi zaman, tüy gibi, hayal gibi bizim kulenin kapısına gelir dikilir. Biz de ne yazık ki kuru mapusane ekmeğine açlığı katık ettiğimizden ona verecek hiç bir şeyimiz yoktur. O da, ötekiler gibi «mükerrer» hırsızlıktan düşmüş içeri. Ne çalar ki yalınayak garip Sidikli? Çalsa çalsa bir gömlek, eski bir çift papuç, bir iki salkım üzüm, bir kaç paket sigara, bir de yatağında yattığı, üstelik de yatağına işediği herifin saatini çalar. Sonra, küt diye içeri. Mapusaneye gelince de yeri bellidir. Çocuklar, hemen onu helanın üstündeki çıkıntıya atar. Çocuklarla koyun koyuna yatsa onların üstüne başına işer. Bu kez ıslanmış giynekleri içinde onlar da sabaha dek soğuktan tir tir titrer. Bu iş onların başına çok geldiği, çok denendiği için artık ona acımaz olmuşlardır. Değişecek bir ikinci kat giynekleri, çamaşırları olsa, yine de onu koyunlarına almaya razıdırlar. Sidikli, çok da yumuşak başlı bir babuk oğlanıdır. Bu sidik kokan, üstüne başına bakmadan kendisinden tat almaya kalkanlara karşı her zaman minnet duygularıyla doludur.

Helanın penceresinde cam da yoktur, demir parmaklık da yoktur. Pencere, birbirine dolanmış dikenli telle örtülüdür. Yırtık pırtık kapkara bir örtü, altında döşek, üstünde yorgan görevi görmektedir. Gardiyan acımadan geçer yanından. Acımadan yağar üstüne kar. Rüzgâr ona acımadan çarpar. Kayaları çatır çatır çatlatan soğuk, onu acımadan zangır zangır titretir. Titreme sanatını gerçekten beceremezse oğlan, gözümün önünde donup gidecek. Mapusane avlusunda diz boyu kar. Münferitlerde aksırıp tıksırmalar sıklaştı. Her iki kulenin tepesinde nöbete durmuş iki jandarma, ısınmak için tepinip durmakta. Hava kudurdukça kuduruyor. Sidikli İsmail, çuluna sarınmış, boşvermiş dünyaya. O, yaşamının en alçakça, en rezilce, en namussuzca ders veren okuluna öğrenci olarak yazılmış bir kez. Orada ölümle karşılıklı judo egsersizleri yapıyor.

Gerçekten de mapusanede karın hiç bir romantik güzelliği yok. Bu ak zulüm halısına ikinci kuledeki çocukların yalınayakları nasıl basacak? Aptesanenin camsız penceresinde zavallı Sidikli şimdiden kıkırdamış.

Nasıl basacak bu aynasız kara
Dilenirken münferitlerin pencerelerinde
Birkaç dilim ekmek, bir yarım cigara?

*

Küçük Mustafa, koşarak geldi:

— Abi, dedi gülerek, bizim kulede cümbüş var. Çocuklar Köse'yi paylaşamıyorlar. Herifi tıkmışlar helaya, bir türlü bırakmıyorlar dışarı.

Köse dedikleri yirmi yaşlarında sakalsız, bıyıksız, buruşuk yüzlü, ufak tefek, giyimli, kuşamlı bir oğlan. Babuklar onu dışarıda çıplak koymuyorlarmış. Ne yazık ki bu sanatıyla dışarıda geçinemeyen Köse, ikide bir eski sanatı hırsızlıktan sık sık buraya gelir gider. Çoğu, babukların öte berilerini yürütmekten. Köse, mapusaneye gelince bütün kuledeki çocuklar bayram yapar. Hepsi, geceli gündüzlü kuyruktadır. Sidikli İsmail bile sıradan şaşmaz. Bize anlatmaz ama, Küçük Mustafa bile yaşının küçüklüğüne bakmadan sıradaki yerini alır. Köse'nin bunların hiç birine karşı durup naz ettiği görülmemiştir. Dışarıda her gün kart kart hovardaların altında hırpalanıp durduğundan buradaki körpe çocukların işleri ona tatlı okşamalar gibi gelir. On yaşında külhaniler bile sıraya girer. Şölen, bedavadır. Para pul istemez Köse. Kırk yaşında olgun bir erkek görünüşündedir, Köse dedikleri. İnsanoğlunun güzellikleri ona hiç göz atmadan yanından geçip gitmiş gibidir. Geceleyin yataklı birinin koynunda biraz yatıp dinleneyim der. Olacak iş mi bu? Gece yarısı, aklına gelen kalkıp zavallının koynuna girer. Dediğimiz gibi ne gündüzü vardır Köse'nin, ne de gecesi. Zavallı Sidikli de bıkmış usanmıştır bundan. Elinden gelse aptesaneyi yerinden kaldırıp bir başka yere götürürdü. Zavallı, aptesanede bir kaç dakikacık olsun kendi düşleriyle baş başa kalamaz. Şöyle dalıp dinlenemez birazcık olsun. Kanunsuz sevişme makinesi, aralıksız işler durur. Bir yandan ayaz, bir yandan uykusuzluk, bir yandan da Köse'nin saltanatı, Sidikli'nin tüy gibi yeğnik varlığına kaya gibi, demir gibi katı katı çarpar. Onun yarım yamalak düşlerini karadüşe benzer bir zulümle darmadağın eder.

*

Siz, ne derseniz deyin. İnsan ancak gençlikte arkadaş edinebiliyor. Arkadaş deyip de geçmeyin. Böyle kara, kapkara günlerde kim güzel cancağzını üzüntüyle, tehlikeye atar da yararsız bir arkadaşı göreceğim diye somurtkan gardiyanların, sivil polislerin karşısında dikilmeyi ister? Hem mapusaneye elleri boş da gelinmez. Biraz yiyecek filan ister: Mayıssa kiraz, yazsa sebze, domalan. Konuşmacımın geldiğini bildiren bir kâğıt geldi. Her iki yanı kalınca kalbur telleriyle örtülü konuşma yerine indiğimde baktım, Sivas Öğretmen Okulu'ndan, Gazi Eğitim Enstitüsü'nden arkadaşım Kemal, tellerin ötesinde dikilmiş, küçük oynak gözleriyle beni arıyor. Dikkat ettim, arkasında kuşkulu bir gölge dikiliyor: Polis.

Kemal'le, suya sabuna dokunmaz konular üzerinde konuştuk. Bana en sonra şöyle bir öneride bulundu:

— Eskiden seninle ilgilenen bir iki kıza mektup yazıp seninle asıl bundan sonra ilgilenmelerini söyleyeceğim. Bakalım, içlerinden seni seven çıkacak mı gerçekten? Boşuna mı harcadığın bunca sevgi? Ne oldu onlara yazdığın tonlarca şiir? İşte, geldi çattı ak gün kara gün hikâyesi. Sevecekleri varsa böyle günde sevsinler. Öyle sanıyorum ki «M.» seni şimdi bile sever.

Ben, şimdi bile biraz romantiğim ama, anlaşılan, Kemal benden de romantik. Mektup yazacağı kızlar, şimdi öğretmen. Başlarında kavak yelleri esiyordur. Üstelik, siyasal korkunun da dağları beklediği bir zamanda Kemal'in düşüncesi olanaksız bir düşten ileri geçemez. Hele, seven kızları hiç mi hiç incelememişiz. Onlar, böyle işlerde ceylandan daha ürkek. Korkunç terör dönemi, ruhlar üzerine yağmış kalın bir kırağı örtüsü gibi egemen olduğu sırada.

— Peki yaz, Kemal, dedim, ama, sanırnam bundan bir şey çıkacağını.

— Ben yazayım da sen gör. Bak, şeytanın bacağını nasıl kıracağım.

Kemal, gitti. Herhalde mektup yazıp selâm etmiştir. Tısss. Ölüde ses var, onda yok.

Kara gün gelip çattı, şair, kara gün.
Sen, artık, lânetlisisin yerin, göğün.
Bil ki kara günde kadın
En ürkeğidir dostların.
Evet, sen içeri düştüğünde
Şakkadak düşüp bayıldı
Sivaslı sevdiğin kız
Ankara'dan iki kız gözyaşı döktü
Bu ölüme benzer gidişe,
Ne yazık bunlar romantik şeyler
dokunmaz dişe.

*

Efendiler Koğuşu, Birinci Koğuştan önce -Efendiler Koğuşu Sekizinci Koğuştu,- hepimiz, efendiye benzediğimizden oradaydık, Cemil Selman, eski Hamburg Başkonsolosumuz, sık sık bize uğrar, çene çalarız. Mahpusların ağzı durur mu hiç? Para yemiş diyorlar birkaç bavul dolusu. Böyle para yiyerek içeri düşenlere de bir yandan gizli bir hınç besliyorlar. Dışarıda soygun yaparak buraya düşmüş olanlar bile bu genel hıncı paylaşıyorlar. Bunların daha kolaylıkla, adam öldürmek gereğini duymadan parayı elde edişleri onları kıskandırıyor.

Cemil Selman, uzun boylu, dolgun gövdeli, aydın yüzlü. Altın çerçeveli gözlüklerinin altında zeki, halden anlar, alaycı, biraz da önemli bir bürokrat ağırbaşlılığı taşıyan iki görgülü, kahve rengi göz, karşısındakini etkilercesine bakmakta. Üç Avrupa dilini çok iyi biliyor. Mapusane anılarını Fransızca yazıyor, İngilizce seri kovboy romanları ile Edgar Wallace'ın korkunç romanlarını okuyor, Almanca, hapishaneye gelip giden sevgilisi Alman kızıyla uzun aşk söyleşileri yapıyor, Türkçe de çoğu zaman susuyor. Ara sıra bize uğrayınca dili çözülüyor, İki kançıları da onunla birlikte içeride. Sabit Sami ile Fazıl, Cemil Selman'ın amansız düşmanı. Çünkü, diyorlar, Konsolosluğun parasını yerken bizi de işin içine soktu. Beşer altışar yıl ceza yememize bütün yaşamımızın altüst olmasına yolaçtı. Kahrolsun. Kemikli yüzlü, uzun boylu, entellektüel başlısı Sabit Sami, gözleri yaşlı, sırça yürekli otuz beş yaşında iyi bir adam. Dilaver'in di-

lekçecilikte en tehlikeli rakibi. Ayrıca edebiyattan da anlıyor, tercüme yapıp yazı yazabiliyor. Hamburg'ta seyrettiği Galsworthy'nin «justice-Adalet» adlı oyunundan sık sık sözediyor. Adalet mekanizmasının dişlilerine bir kez takılmaya görsün insanoğlu, artık kurtuluncaya dek onun son kerte kötü işleyen çarklarını inceler durur. Bizim yolda her gün Sabit Sami ile uzun voltalar vuruyoruz. Uyanık bir kafa. Onunla her şey konuşabiliyoruz. İyi arkadaşız.

Öbür kançılar Fazıl, dış görünüşüyle daha çok bir Alman'a benziyor. O da hoş bir adam. Selman, on yılın altında yatıyor. Kançılarları ise dört yıllarını doldurmuşlar, iki yıl sonra çıkıp gidecekler. Bizim Muzaffer'le Cemil Selman karşılıklı geçip tekerleme yarışı yapıyorlar. Cemil Selman, içinden yaşayan bir adam. Biraz biraz bizde açılıp neşelendiği oluyor. Dam, onu epeyce sersemletmiş. Ancak, en dertli, bir de en sevinçli günlerinde gelip bizi buluyor. Sevinçli olduğu günler, Hamburg'tan birlikte getirdiği boylu poslu yosma Alman kızının, yani metresinin, görüşmeci olarak mapusaneye geldiği günlerdir. Öbür günler, içine kapanık, üzgündür. Aralarında yirmi beş yaş fark varsa da iri, güzel, mavi gözlerinin altı çürük çürük Alman kızı, eski Konsolosa bağlı görünüyor. Dışarıdan kulağımıza gelenlerse başka telden çalıyor. Kız, belki de Hitler'in ajan ordusundan biri. Öbür yandan da, bu erkeği bol, kadını kıt memurlar kentini doyuranlardan biridir. İçimizden Cemil Selman'a acımışız ne çıkar? Bu zeki adam, bunu nasıl olur da bilmeyebilir. Az mutluluk mu güzel Alman kızını haftada iki kez tellerin arkasından da olsa yakından görmek, onun taze izlenimini bir demet zambak gibi koğuşa götürmek, sonra, bütün gece bu güzel, ışıklı hayalle baş başa kalmak? Cemil Selman'ın bu vefalı sevgilisinden başka hiç bir geleni gideni yok.

Keşke her mahpusun böyle bir yosma kızı olsaydı. Lokman Hekimin ye dediği böyle cennet taamının seyri bile doğrusu cana değer. Belki felek bir zaman daha Cemil Selman'a yar olur.

*

Bugün, nedenini bilmiyoruz, mapushanede trafik hızlandı. Önemli bir gidiş geliş, bir göçettiriş var. İkinci münferitleri bü-

tün boşalttılar. Başsavcı Baha Arıkan, Müdür Kemal'le birlikte kısa boylu, esmer, kalın kaşlı, kocaman başlı, kalın dudaklı başgardiyanın arkasından koşuşup duran bütün gardiyanların etekleri zil çalıyor. Başgardiyan, en sonra gizli tutulmak dileğiyle haberi çıtlattı:

— Arabistan'da bulunan Çerkes Ethem'in Atatürk'e suikast yapmak üzere örgütlendirdiği bir sürü Adanalı Çerkes yakalanmış. Başlarında da Urfa kahramanı Ali Saip var. Çerkesleri ikinci münferitlere, Ali Saip Bey'i de sizin kuledeki küçük odaya kapayacağız.

İkindi üstü, bir sürü savcı, sivil polis, Mapusane Müdürü, Başgardiyan, suikast sanıklarını önlerine katıp getirdiler: Başta Ali Saip yürüyordu. Kara paltolu, orta boylu, Kürt-Arap benzeri, kırk elli arası bir adam. Eski İstiklâl Mahkemelerinin alikıran, baş kesenlerinden biri olan bu adamı, Ankara Mapusanesi, yeryüzünün en talihsiz sanıklarından biri olarak yutuyordu. Şimdiye dek bu türden suikast sanıklarından hiç biri, celladın elinden postu kurtaramadı. Bakalım, Ulusal Kurtuluş Savaşı kahramanları birbirini yiyerek ne zaman bitecekler? İttihat ve Terakki'nin bütün eski yanına varılmaz ejderhaları, yerin altındaki son sığınaklarında böceklere beyinlerindeki, kemiklerindeki fosfor ışıklarından donanma, şenlik geceleri yaşatmakta. Şimdi, anlaşılan bu şehrayin gecelerine yeni kahraman kuşaklarının gövdelerindeki fosfor hazineleri de ışık tutacak.

Ali Saip'i karşımızdaki ufacık soğuk odaya yerleştirdiler. Kapısına kocaman bir kilit vurdular. Ali Saip Ursavaş, eğer bu korkunç kilidin altından kurtulup çıkabilirsen o zaman sana gerçekten babayiğit diyeceğim. Urfa'nın Kurtuluşu adlı kitabını Sivas Erkek Öğretmen Okulu'nda okuduğum bu eski asker, bende bir saygı uyandırıyor.

*

Ali Saip'le öbür sanıkları salt gardiyanlara bırakmaya güvenememiş olacaklar ki Birinci Şube'nin komiserlerini de onlara gardiyan yaptılar. Cumhuriyet Başsavcısı Baha Arıkan, her gün kısa boyu, kırarmış kocaman başı, somurtkan esmer yüzüyle mapusanede mekik dokumakta. O da işi gardiyanlığa dökmüş gibi. Şundan ki korku dağları bekliyor. Çankaya'daki kartal yu-

vasından iki mavi, keskin göz, mapusaneye dikilmiş, Ursavaş soyadını verdiği maiyet kahramanının altından ne çıkacak diye son kerte merakla bekliyor. Artık, bizim koğuşumuz nöbetçi sivil komiserler bürosu oldu. Koğuşumuzdan başka dinlenebilecekleri uygun bir yer bulunmadığından bizde oturuyorlar. Uzun boylu, zayıf, sarışın, mavi gözlü Rumeli çocuğu Çakır Osman, iri yarı Kırşehirli Ali Rıza, yine iri yarı, göbekli hoş bir adam olan Bulgaristanlı Sabri, her akşam, öbür koğuşlar kapanınca gelip bizim koğuşa yerleşiyor, suikastçıların kaçmaması, yada gardiyanlarca birbirleriyle görüştürülmemeleri için son kerte uyanık bulunuyorlar. Sabahlara dek dama oynayıp çene çalıyoruz. Beni Birinci Şube'nin bodrumunda falakaya yatırıp bir araba sopa çeken Çakır Osman, şimdi, sanki kırk yıllık ahbabımız. Kapımız, artık kilitlenmiyor, sabahlara dek açık. Polisin, gardiyanın, biri girip biri çıkıyor. Öbür odada yatan Ali Saip'ten çıt çıkmıyor. Çakır Osman, bir akşam iki gözü iki çeşme kapıdan içeri girdi. Sağ elinin orta parmağı havadaydı:

— Bakın, çocuklar, dedi, şu parmağımın haline bakın.

Baktık. Orta parmağı cerahat bağlamış, korkunç bir dolama.

— Ağladığımı çok görmeyin. Cehennem gibi yanıyor. Vakit yok hastaneye gitmeye. Görev, görev diyerek geberip gideceğiz. Vakit yok evimizde oturup bir saat dinlenmeye.

Komiser Çakır Osman'ın iri mavi gözleri, gözyaşının en temiziyle örtülmüştü. Görgülü bakışları iki afacan çocuk gözü gibi tertemizdi. Bu adamın ağlayınca böyle çocuk temizliğine bürünmesi, beni bayağı şaşırttı. Onu kendime yakın buldum. Birinci Şube'nin bodrumunda iri, ayı gibi bir polisin eliyle bana falaka dayağı çektirirken, ben de daha çok dayanamamış, onun bu sırada ağladığı gibi ağlamıştım. Acaba o da görev belasından bana çektirdiği bu sopanın altındaki iniltilerimden duygulanmış mıydı?

— Ben, Leblebici Ahmet'i bile danalar gibi böğürttüm bu mahzende, sen nerden dayanacaksın, diyor, habire vurduruyordu.

Çakır Osman, o gece beni yirmi beş mumluk bir ampul ışığında dövdürmüştü. Bu yüzden gözyaşlarımı bile görememiştir. Oysa, şimdi o burada yüz mumluk bir ampul altında ağlıyor. Ben ki bir kaç yıl olsun ilkokul öğretmenliği etmiştim. Öğrencilerimin gözlerindeki yaş, ancak böyle temiz, böyle inandırıcı bir içtenlik-

le dile gelirdi. O nemrut adamın bu lirik havası, içimde ılık, insancıl bir ılıca yarattı. Bir kedi yavrusu gibi şefkatimize sokuldu. Mucize değil bu; granitlerin bile bir gün ağlayası gelir. Bu küçük insana acımaktan başka bir şey gelmez elimden. Bağışlıyorum bodrumda koşturup koşturup bana attırdığı bir araba sopayı.

Anlıyorum ki yok
Acımaktan daha soylu duygu.
Gerçek uygarlık bunda
İnsanda yaşayan tek Tanrı bu.

*

Her gün buracığa bir şeyler karalamasam ben bu mapusaneye sığmaz olurdum. Taşardı öbür hükümlü arkadaşlar gibi tasam. Her gün karalanan birkaç satır, içimdeki civa gibi oynak, ağır koskoca bir denizi cehenneme boşaltır, ben de meltem gibi yeğnikleşirim. İçim, dağlarca kaygılara karşı Zaloğlu Rüstem gibi dikilir.

Şoför Şükrü, türkü söyleyip boşalıyor, bizim Muzaffer, şarkı söyleyip parmaklarıyla trampet çalarak boşalıyor, ya Keskinli Ömer, öyle mi? Tüysüz bir delikanlı, henüz on yedisinde. Ellerini arkasına atıp sabahtan akşama dek bir şeyler kurarak volta vuruyor. Keskinli Ömer'de bir tıkanıklık var. Keskinli Ömer, işkencede. Bak, ressam Mahmut İnci, sırasında herkesin karşısında şıpır şıpır gözyaşları dökerek ağlayabiliyor, koca Sabit Sami, karşımızda ağlayabiliyor hiç çekinmeden. İpsiz Recep dünyaya boşverip mapusaneyi çın çın öttüren yanık türküler söyleyebiliyor. Arap Hacı, tek çuvalı içinde göbek atıp gönül eğleyebiliyor. Ne var ki, yalnızca düşünüyor Keskinli Ömer, elleri arkasında. Doğrusu, her zaman saygılı, terbiyeli bir hali var bize karşı. Bizimle birkaç laf etmek üzere değil de, ancak bakışmak üzere sık sık bizim kuleye uğramaya başladı. Genç adamın melankolik, kararlı durumunda bayağı ürkütücü bir şey var. İçinde hiç kimseye açamadığı bir şey var ki onu böyle kara kara düşündürüyor. Anlaşılan, bu bilinmez şey, ona çakırdikenleri gibi batıp durmakta, onu tedirgin etmekte.

*

MUSA'NIN MAPUSANESİ

Ressam Mahmut İnci, biraz önce geldi. Geçen yıl, gözlem altına alınmak üzere nasıl tımarhaneye girip çıkmış olduğunu anlattı. Ressam Mahmut, bu ölü günlerde epeyce ilginç bir eğlence. Ne garip, ne acı serüvenleri var ruhumuzun. Hem güldük, hem ağladık anlattıklarına uzun uzun. Bu serüven öyle bir serüven ki şu sırada bile ona egemen. Cinayet gibi ağır suçlar işlemiş birçok kişi, bir dedeye mum adar gibi bir kez olsun Mazhar Osman'a uğrar. Orada bir kurtarıcı delilik arar. Ressam Mahmut da bunu aramışsa da bulamamış. Yine demini almak üzere mapusaneye geri gönderilmiş. Karısını öldürmekten yedi buçuk yılın altında yatıyor. Şimdiyse elinde bir deli romanı yazdıracak bollukta malzeme var. Onu dinledikten sonra mapusane gözümde bir güzelleşti sormayın gitsin. Felek bizi istese oraya da gönderebilirdi. Ne yalvarıp yakarış ne de gözyaşı dinlerdi. İyi ki buradayız diye düşünüyorum.

*

Ressam Mahmut, bizim Eyüp'le sıkı fıkı arkadaş oldu. Dışarıda saatlerce, birlikte volta vuruyorlar. Eyüp de ressam, bizim resim şubesindendi. Belki ahbaplıkları bundan ileri geliyor. Bana öyle geliyor ki ressam Mahmut'un kafasının çok uzaklarında zincire vurulmuş bir rüzgâr var. Bu rüzgâr uluyup dururken yecüş mecüşler, her gece onun usunun duvarlarına tırmanıp delicesine bu duvarı delmeye ya da yıkmaya çalışmaktalar. Ressam Mahmut İnci, konuşkan, yapışkan, vuruşkan. Üçüncü münferitlerin bir hücresinde oturmakta. Yanı başındaki hücrede oturan talihsiz Yüzbaşı'ya takmış, şimdi. Kafasının değirmen taşları, karısının cesedi gibi daha birçok insanı buğday tanesi biçiminde öğütmek üzere her an alarmda. Şu sırada onun mikrosefal başı, bu zavallı Yüzbaşı'yla dolu.

*

İnsanın başı daraldıkça bir yandan güzel zamanlara özlem duymaya başlıyor, bir yandan da uzaktan uzağa da olsa Toptaşı görünüyor.

İnsan, uçmakta düş düş güzel zamanlara
Düş yeşilliklerine, yeşil ormanlara.
Mapusanede insan sesyile yüzünden bıkılıyor,
Herkesten habersiz

Yeryüzü gezilerine çıkılıyor.
İnsan, yalnız başına
Vurup sırtına küçümencik us dağarcığını
Gözü açık görülen düşlerin
ülkesine dalıyor.
Campanella da görmüş bu düşleri
Kalın duvarlı zindanında yirmi beş yıl.
Yok benim güneş şehrimden
daha güzel şehir
Diye okumuş, aç yüreklere yaldızlı bir şiir.
Dara geldikçe insanın başı,
Ya gözyaşı oluyor
Ya da güzel düşler en iyi arkadaşı.

*

Ne yazık, felsefe gibi uzun yaşamış değilim. Henüz yirmi altı yaşım. Felsefenin külrengi, yemişli dallarına değmişse de başım, henüz ısırmamış bu korkunç sabır yemişlerini. Bu yüzden zor benim için demir parmaklıkların ardında tünemek. Bu yüzden zor gençlik günlerini, kapıları örülmüş kulesinde çocuklarının ölülerini yemek felaketine uğrayan mutsuz Ugolino gibi bu Susuş kulesinde kıtır kıtır yemek.

En güzel günlerimin leşleri
Lime lime sabrımın dişlerinde,
Acılar, uzun, yosunlu dişleriyle
Gençlik günlerimin peşlerinde.
Mapusane güzel belki de kim bilir?
Prometeus'a Kaf Dağları'nda vurulan zincir.
Büyüttü ölümlü Prometeus'u bir Tanrı kadar.
Ah, o akbabalar, o kartallar...

*

Atatürk'e, Çerkes Ethem'in yaptıracağı söylenen suikast işi de fos çıkmışa benziyor, «İhtilattan yasak» işi de kalktı. Artık, Ali Saip de bizimle bahçede volta vurabiliyor. Ancak, zavallı Adanalı Çerkesler, şimdi bile birbiriyle de, Ali Saip'le de görüş-

türülmüyor. Hele Atatürk'e kurşunu, ya da bombayı atacağı söylenen genç, yakışıklı Çerkes Yahya, son kerte sıkı bir kontrol ve zulüm altında inlemekte. Münferitte tek başına, yataksız, yorgansız, ot bir minder üzerinde büzülmüş yatıyor. Kütür kütür öksürüyor. Belli ki bu kumral yakışıklı adam, daha yargılanmadan önce ölüm yargısını yemiş bulunuyor.

Varlığını alıp götürmesin diye o sonsuz akşam
Korkunç titremelerle bir savaş veriyor Yahya
anlatamam.

Yattığı hücrenin penceresinden gizlice kafamı uzatıp içeri ivedi bir göz attım. Gözlerim doluksadı, ağlayacaktım. Dışarıda buram buram kar yağıyor. Fırtına, bir kurt sürüsü gibi ulumakta. Ağı gibi acı bir soğuk, sanki sığınacak sıcak, şefkatli bir koğuk arıyor. Evet, Yahya, bir tek ot minder üstünde yazlık ceketi, pantalonuyla bir köpek gibi kıvrılmış yatıyor, yalnız, sağ olduğu ağzıyla burnundan çıkan ak buğu direkçiklerinden anlaşılıyor. Ara sıra da zangır zangır bir titreyiş.

Demek onu orada öldürmeye kararlılar
Henüz suçlu olduğu bile belli değil adamın.
Demek yarısını bu ağı gibi soğuk
Üzerine almış bulunmakta idamın.

*

Ressam Mahmut İnci, Yüzbaşı'yı karikatürize edip duruyor. Bütün kafamızı, bütün koğuşu Yüzbaşı'yla, Yüzbaşı'yla, Yüzbaşı'yla dolduruyor:

Yüzbaşı sabahleyin ayakyolına gider. Hükümlüler, asker değil ki yol versin. Hükümlüler asker değil ki selâm dursun. Hâlâ orduda sanıyor kendini Yüzbaşı. Hükümlüleri selâma durdurmak bütün işi:

«Ulan, ben, Yüzbaşıyım. Siz de hep askerdiniz vaktiyle. Hepiniz, şimdi bile benim erlerim sayılırsınız. Ben, geçerken, hazırola geçip selâm vereceksiniz. Yine ordudaymışsınız gibi bana saygı göstereceksiniz.»

Yüzbaşı, sözde bunları diyesiymiş. Oysa, Yüzbaşı, kendi halinde bir adamcağız. Görüşme günleri, hiç birimizi ayırt etmeksizin başı önde, önümüzden geçip gidiyor. Son kerte üzgün bir hali var. Kim bilir başından ne gibi bir kaza geçmiş. Şerefli mesleğini yitirmiş, belki yaşamının en kara günlerini yaşıyor. İçindeki karanlığa eğilmiş bir kader kurbanı. Kim bilir ne gibi acılarla boğuşuyor. Yitirdiği mesleğine mi yansın, çoluk çocuğunun dışarıda aç kaldığına mı?

Ne var ki Mahmut İnci, ona bir kez takmış. Bu yüzden onu millete deli olarak göstermek gerek. Kızdığı herkese melankolik diyor, manyak diyor. O, ne derse desin arslan gövdeli, kader kurbanı Yüzbaşı, kendi acı düşüncelerinin patikasından yine sert asker adımlarıyla gelip gidiyor. Ancak, başı asker gibi dimdik değil de yerde.

Ressam Mahmut İnci'nin sarı gözlerinde oynak bir ışık var ki insan dikkatle bakınca irkiliyor. Baştan onunla aramızda arkadaşlığa benzer bir içtenlik doğar gibi olmuştu. Tımarhane anılarıyla hadden aşırı ilgilenmiştim. Onun anılarını bir sanatçı coşkunluğuyla dinlemiştim. Bunlardan bir roman çıkarmayı bile düşünmüştüm. Sonra, benimle de yıldızı barışmadı. Anlaşılan belalı bir duvarda hızı kırılıncaya dek çarpıp duracak sağa sola.

*

Ruşen Zeki Hoca'nın tersi döndü. Artık, büsbütün kapandı bana karşı. Sağır bir duvar gibi. Küçük, zeki, kahve rengi gözlerinde bana karşı salt tiksinti, kin okunuyor. Çok dokunuyor bu benim gencecik yüreğime. Hiç kaşarlanmamışım bu alanda. Ne var ki insan yavaş yavaş tiksinmeye, kızmaya, kin tutmaya alışıyor. Bir kez bu maya yürekte tuttu mu artık insan bunu en keskin içki mayası gibi kullanabilir. Bir kin ocağı gibi yanabilir insan. Akşam kinle yatıp sabahleyin kinle kalkabilir. Artık insan, tiksintinin tiryakisi oluyor. İnsan, kinin en iyi dostu oluyor.

Ruşen Zeki, durmadan «hata»dan sözediyor. Bizim, kendisinden habersiz bildiri basarak kendisini içeri düşürdüğümüzden yakınıyor. Oysa kendi eski öğrencisi olan provokatör Ulvi'yi bize yamayarak başımızı nasıl belaya soktuğunu hiç düşünmüyor. Bu çocuk, vaktiyle Sivas Lisesi'nde de on yedi kişinin başını

yaktığı halde üzerine eğilip biraz olsun düşünmemiş. Bu çevrenin insanı, bu kerte körlemeden nasıl yaşar?

Ankara polisinin bize yaptırdığı beyanname işi olmasaydı nasıl olsa bir başka bahane bulunup ona ve bana kancayı takacaklardı. Yıllardır mektuplaşıyorduk. Bunlar, polisçe biliniyordu. Ankara polisi, Ulvi'nin kişiliğinde yanı başımızda kocaman iki polis gözü, yine kocaman iki polis kulağı olarak pusudaydı. Hoca, vaktiyle İstiklâl Mahkemelerine de gittiği halde su testisinin su yolunda kırılacağını bilmiyordu. Devlerin bahçesinden elma çalmaya giden bir adam olduğunu unutuyordu.

*

En iyi dostum olarak sabrı sağıma alıyorum. Yatağıma bağdaş kurup Dostoyevski'nin «Ölüler Evi»'ni okuyorum. Geçmeyecek gibi görünen dört yıla uçsuz bucaksız, karanlık bir mağaraya bakar gibi bakıyorum. Kış gecesi soğuk. Fırtına mapusanenin kalın duvarlarında acı acı ıslık çalıyor, boğuk boğuk ötüyor.

Ali Saip'in ihtilattan yasak durumu kalktıktan sonra bir yiğitlendi. Müdüre, küçük odada yatamayacağını, oranın aptesane koktuğunu, siyasilerin odasına geçmek istediğini söyleyerek posta koydu. Onu bizim kocaman koğuşumuza tek başına koyarak bizi kibrit kutusuna benzeyen ufacık odaya tıktılar. Çok rahatsız olduk. İktidarın suçlusu mapusanede de olsa rahat yere yerleştiriliyor. Bizim minik koğuşumuz ağzımızdan, burnumuzdan çıkan ak buğularla ısınırken Ali Saip' in saç sobası gürül gürül yanıyor. Ali Saip Ursavaş, Ruşen Zeki, Muzaffer, Eyüp sobalı sıcak odada uzun saatler oturup çene çalıyor, çay içiyorlar.

Ben, soğuk odada kitabımı okurken çay kaşıklarının bardaklarda çıkardığı şıkırtı, burnuma mis gibi hayali çay kokusunu da getiriyor. Bu güzel koku, yeryüzünün en güzel çiçek kokularından biri gibi ruhumun derinliklerine dek yayılıyor. Öyle çay içmek istiyor ki canım, yaşamının en bunalımlı dakikalarını yaşıyorum bu yüzden. Hoca, benimle kavga ederek bizim kıt soframızdan koptuğundan artık onunla karşılaşmak bana işkence oluyor. O da Ali Saip'in sofrasına yanaştığından beri benimle karşılaşmak işkencesinden kurtulmuş oluyor. Bizim yoksul soframızdan uzaklaşan Hoca'nın, Ali Saip'in ellerini yıkamasına yardım

için ibrik, havlu tutması, beni çileden çıkarıyor. Arkadaşlarla konuştum bu sorunu. Onlar da doğru bulmadılar. Ona yakıştıramadılar bunu. Ama, şimdi onlar da o sofraya yarı yarıya çökmüş durumdalar. Çocukların canı çay istiyor. Bizim çay, şeker alacak paramız yok. Arkadaşlar içinde yalnız bana kızkardeşimden on lira harçlık geliyor. Ötekilerin zırnık gelirleri yok. Bu on lirayı Hamdi'ye veriyoruz, bize bununla bir aylık yiyecek alıyor. Yarı aç, yarı tok idare etmeye çalışıyoruz. Bu buz gibi gecede okuduğum kitabın verdiği güzel imgeler bile çaya karşı duyduğum özlemi gideremedi. Yaşamım boyunca ne kadın çekti içim, ne ekmek bu kerte! Çay kaşıklarının bardaklarda çıkardığı şıkırtılar, senfonileşerek kulaklarıma çarparken Ali Saip'in yüksek sesle konuşmaları da bu senfoninin biricik soloları gibi iştiliyor:

«Annamı çok severdim» diye annesinin sözünü ediyor.

Ali Saip, hiç usunda yokken birden bire ayaklarına dolanan bu ateşten zinciri bin türlü zeka oyunuyla kırıp parçalamak çabasında. Yine Çukurova'da, Urfa'da vaktiyle Ulusal Kurtuluş Savaşı günlerinde gösterdiği örgütçülük gücünü göstermeye yelteniyor:

— Şu Çerkes Ethem'in adamları denen suikast sanıklarıyla hiç bir ilgim yok, Allah inandırsın sizi. Şöyle uzaktan tanırız birbirimizi aynı bölgenin adamı olarak. Hepsi benim çiftliğime yakın köylerin adamları. Nerden çıktı bu bela anlayamadım. Kim yaptı bu işi, nasıl taktılar bizi birbirimize? Bu cahil köylülerin vereceği yanlış anlatımlar, Allah etmesin hepimizi büsbütün batağa sürükler. Mapusane belasından hem kendimi hem de onları kurtarmak için çalışmam gerek. Ben, vaktiyle İstiklâl Mahkemelerinin önemli adamlarından biriydim, bilirsiniz. Bu gibi korkunç mahkemelerin karşısında alışık olmayan sanıkların dilleri tutulur, ya da eşeğin kurda doğru koşması gibi sersemlikten mahkemenin uzattığı ipe doğru koşarlar.

Şimdi, şu bizim eski örgütçülüğümüzü ele alarak bizim Çerkesleri hizaya getirmeliyiz. Böylece benim yanım sıra onlar da kurtulmuş olurlar. Yoksa, insan maazallah, okkanın altına gidebilir. Biliyorum, bu zavallı Çerkeslerin de hiç bir suçu yok. Hepimiz bir iftiranın kurbanıyız. Canımızı korumak, kutsal bir görev. Sizden çıkmaz, söyleyeyim: Bütün gardiyanları üç beş ku-

ruşla elde ettim. Şimdi, hepsi, benim, bizim kurtuluşumuza çalışıyorlar. Para adamcağızların en zayıf yanı. Şimdi, bütün sanıklar, ağız birliği etmiş bulunuyoruz. Mahkemenin karşısına böyle çıkacağız. Bilir benim suçsuz olduğumu Atatürk- o büyük adam. Beni, bu acı günler için mi doğurmuştun, annam?»

Benim tarihte adım var. Kirletir miyim hiç bu güzel adı ben? Dünyada yapacağım başka iş kalmadı da tutup velinimetim Atatürk'e suikast mı yapacağım? Olmuş anlaşılan kimi gevezelikler. Şu münferitteki Çerkes delikanlısı Yahya, Arabistan'daki Çerkes Ethem'e gider gelir. Belki de Çerkes Ethem, bunun aracılığıyla Atatürk'e son bir suikast yaptırmak istemiş olabilir. Sözde örgüt kurulur. Suikastçılar, baş olarak bulup bulup beni bulurlar. Bir ihbarla bir sürü Çerkes ele geçer. Haber oraya ulaşınca Ankara da heyecana kapılır herkes, Atatürk'ten başka.

«Usumdan geçmez, demiş, Ali Saip Ursavaş'ın beni vurduracağı. Ben, onu kurtarabilirim ama varsın mahkeme yoluyla kurtulsun daha iyi. Kötü niyetlilerin de ağzı kapanır hiç olmazsa. Böylece herkeste yerleşen kuşku da dağılmış olur.»

Bu haberi ev halkından aldıktan sonra, Ali Saip'in içi çok rahat. Bu yüzden Susuş kulesini konuşur bir hale getirdi. Sabahtan başlıyor, geceyarılarına dek nutuk üstüne nutuk atıyor:

— Atatürk, suikastlere karşı çok hassas, diyor, ta İttihat ve Terakki devrinde bile onu çekemeyenler olmuş, öldürmeye çalışmışlardır. Enver Paşa, henüz genç bir subay olan amcası Halil Beyi (Paşa), onu öldürmeye memur etmiş. İttihatçı düşmanı Mustafa Kemal, yürekliliği sayesinde ölümden kurtulmuştu. Sonra, düşmanlar onu Samsun'a çıktığında öldürmek üzere bir adam kiraladılar. Paşa, ondan da kurtuldu. Siz de bilirsiniz, Paşa'yı İstanbul Hükümeti Sivas'ta Elaziz Valisi Ali Galip eliyle öldürtmeye kalktı. Onu da başaramadılar. İstiklâl Savaşı içinde Çerkes Ethem ona iki kez suikast hazırladıysa da ikisinde de bir şey yapamadı. Zaferden sonra yine bildiğiniz gibi Ziya Hurşit'le arkadaşları büyük bir suikast örgütü kurarak onun aziz canına kasdetmek istedi. Yakalanıp toptan cezalarını gördüler. Ondan birkaç yıl sonra Kuşçubaşızade Eşref'in kardeşi Hacı Sami ile arkadaşları Söke bölgesinden Türkiye'ye girerek Ata'yı öldürmek üzere Tahtacılar'ın barındığı dağlık bölgeden Ankara'ya

gelirken onlarla aralarında çıkan bir çatışma sonucunda orada öldürüldüler. Yüzelliliklerden Eşref de, Hacı Sami de, Enver Paşa'nın en yakın adamlarıydı. Şimdi, bir de bizim suikast işi çıktı.

Ali Saip, bu son sözü söylerken sinirli sinirli güldü.

*

Karlar üstünde volta vurmaktan vazgeçerek koğuşa girdim. Sobamız yoksa da hiç olmazsa yatağımız var. Ancak, böylece Ankara'nın dondurucu soğuğuyla başa çıkabiliyoruz. Okuduğum romanlardaki türlü serüvenlere katılıp ben de kahramanlar gibi yaşıyorum. Onların davranışlarıyla ısınmaya çalışıyorum. Bir kış ki doğrusu epeyce çetin. Bir kış ki milletin canını burnuna getirdi. Pek eskimiş paltomu tersyüz etmeye başladım. Yeniden dikiyorum. Yoksa salt ceketle bu kış kıyamette dışarı çıkıp volta vurmak her babayiğidin kârı değil. Bütün bir hafta uğraşarak dikişi bitirdim. Son kerte acemice bir terzi işi. Yine de sevinçle sırtıma geçirip dışarı çıktım. Hiç olmazsa Arap Hacı zavallısının sırtına geçirdiği un çuvalından çok daha koruyucu. Daha dışarı adımlarımı atarken iki azılı düşmanı, soğukla karı karşımda küçülmüş gibi gördüm.

*

Sobası gürül gürül yandığından Ali Saip, bu karlı kışlı havalarda bile tahtakurusu taburlarıyla saldırı-karşı saldırı durumunda bir savaş sürdürmekte. Burada, çoktan beri unuttuğu tahtakurularıyla savaşmanın stratejisine, taktiğine de alışıyor. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda epeyce işler becermiş olan kahraman, tahtakurularının zekasına hayran. Eve yazdığı bir mektubu okudu bize:

«Çok akıllı hayvanlar şu tahtakuruları, vesselam. İlkin cepheden saldırıyorlar, mevzilerimizi söktürüp geçemeyince taktiklerini değiştirip bambaşka bir yandan saldırıya geçiyorlar. Bu da bence zekalarını gösteriyor. Anlatayım da dinleyin: Karyolanın ayaklarına içi su dolu teneke kutuları yerleştirerek rahat bir uykuya yattım. Aradan çok geçmeden bir de baktım, tavandan yüzüme yağmur gibi, toz gibi tahtakurusu yağmuru yağmıyor mu? Haydi, yen bakalım, dedim, şu mendeburları Urfa'da Fransızları yenen kahraman. Meğer, aşağıdan söktüremeyince bu sefer hep-

si duvarlardan tavana yürümüş. Sonra, şavullayıp... şavullayıp suratımı, paraşütle atlar gibi kendilerini aşağı bırakmaya başladılar. Nasıl altedeceğimi bilemiyorum bu yecüç mecüç sürülerine benzeyen alçakları? Eh, serde askerlik var. Bunun da çaresini bulacağız, dedim, bir sürü taktik denedim. Ne gezer, bunca strateji, taktik boşa gitti. Boşa gitti bunca edilen askerlik.»

Ali Saip, mapusanenin üzgün gecesinde esmer, canlı, biraz uzunca yüzünün ortasındaki kara zeytine benzeyen gözleriyle, konuşmasındaki güney diyeleğiyle yakın tarihten kopmuş bir yaprak gibi bir değişiklik oluyor. Ne var ki ikimizin arası açık. Bir gün dışarıda volta vururken yalvardı, yakardı 1930'da Sivas'a trenin ilk varışını anlatan uğursuz şiirimi okumak istemedim ona çünkü. Beni dört demirden ceza dağı altına gömen bu uzun isyancı bir şiirdi. Başvekil İnönü'yü kızdırıp ifrit eden şiirin ta kendisiydi bu. Polis, beni tutukladığından onu da yüzlerce şiirimin arasında bulmuş, yemeden içmeden İnönü'ye yetiştirmişti. İnönü de yürüttüğü tren siyasetine karşı bularak ezilsin, demişti, bu yılanın başı. Tren gelmesin dememiştim oysa ben, korkunç emeklerle geliyor, demiştim, tren. Bu şiir yüzünden «Yukarıdan verilen emirle» dört yıl yemiştim. Ben, bu şiirimi hem çok seviyor, hem de ondan tiksiniyordum.

Ali Saip, duvarın sedir biçiminde uzayan çıkıntısı üzerinde oturmuş, iyimser gündüz düşleri görüyordu. Ben de bahçede boydan boya volta vuruyordum.

— Musa, diye seslendi.

— Buyurun, dedim.

— Gel, otur şöyle yanıma, seninle bir iki laf atalım, dedi.

Gittim, yanına iliştim.

— Ruşen Zeki anlattı, dedi, sizin bu dörder yılı yemenize senin «Tren» şiirin yol açmış. Nasıl bir şiir bu kuzum? Gerçekten pek merak ettim. İsmet Paşa'yı kızdırdığına göre herhalde güzel bir şey olacak?

İsmet Paşa'nın kızdığını anlatırken keyifli keyifli güldü:

— Haydi, oku bakalım, dedi.

Şiir ezberimde değildi. O yaşa dek binlerce şiir yazmış olduğumdan artık onları belleğimde tutamıyordum.

— Okuyamam, ezberimde yok, dedim.

— Oku, diye emretti.

Kafamın tası attı. Ben de terslendim:

— Okuyamam, belleğimde yok, yoksa size bu arzunuzu tekrarlatmazdım, dedim.

Bunun üzerine Ali Saip, o eski Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki İstiklâl Mahkemelerindeki alıkıran, baş kesen Ali Saipliği'ni takındı. Sertleşti, otoriter sesiyle:

— Haydi, kalk, git buradan, dedi.

Güldüm:

— Yahu, burası mapusane, dedim, bütün dışarısını sahiplendiğiniz gibi mapusanenin içini de mi sahiplenmeye kalkıyorsunuz?

Bunun üzerine Ali Saip, mahpus psikolojisinin ezik havasına dönerek somurttu. Gövde gösterisi yapar gibi böyle bir süre küskün küskün yan yana oturduk. En sonra ben kalkıp yine voltama başladım.

Bundan sonra o çıkıp gidinceye dek bir daha hiç yüz yüze gelmedik. Ancak, giderken sevinçten uçuyordu. Bana da elini uzatarak Allahaısmarladık demekten kendini alamadı. Yaşamı boyunca görev gereği birçok adam astırıp öldürtmüş olan bu adam, Atatürk'ün ilk günlerinde olsaydı mutlaka asılırdı. O da bunu biliyordu. Çünkü, o da bir ihtilâlciydi. Bir adamın asılması ya da kurşunlaması için mutlaka suçlu olması gerekmezdi. Bu işin o dakikada gerekli olması yeterdi, böyle bir yığın insan asılmış ya da kurşunlanmıştı. İşte, şimdi, beraat ederek çoluk çocuğuna kavuşmak üzere koşan eski Kuvayı Milliyeci, uzun karadüşlü günler, gecelerden sonra darağacının kıyıcığından dönüşünün anlatılmaz sevinci içindeydi.

*

Bugün, komplocuların son yargılanması yapıldı. Aylardır işkencede yatan zavallılara ummadıkları bir zamanda kurtuluş yolu görünmüştü. Yargılama beraatleriyle sonuçlandı. Sevinçten uçarcasına gelmiş olan Ali Saip, akşamın alacakaranlığında evden gönderilen pilava, şeker hastası olduğu halde, habire kaşık atıyor, arkadaşlarla şakalaşıyordu. Bu büyük sevinç sırasında karın da acıkır mıymış insan şaşıp kalıyor. Şundan ki mahpuslar,

tahliye edilecekleri günlerde hep ekmekten, aştan kesilmektedirler. Bunun epeyce de örneğini gördük.

Ali Saip, hem atıştırıyor- hem de makina gibi konuşuyordu:

— Ben, söyledimdi size, çocuklar, adalet var Türk Mahkemelerinde. Hiç kimse karışmadı hakimlere, karar verdiler ellerini vicdanlarına koyarak serbestçe. Şimdi, mapusaneden çıkar çıkmaz üstümdeki mapusane kokusuyla hemen Çankaya'ya koşacağım. Mübarek ellerini öpeceğim büyük Ata'mın. Eğer Ağır Ceza Reisi'ne yukarıdan ufak bir işaret gelseydi böyle bir davadan kurtuluş yoktu. Vallahi adamın derisini yüzerlerdi. Neyse, Allaha şükür, bu en kötü davanın altından alnım açık çıkıp kurtulabildim. Ben de İstiklâl Mahkemelerini yürüttüm vakti zamanında. Çok insan çürüttüm zindanlarda, çok insan sallandırdım darağaçlarında. Ama, hiç haksızlık etmedim. Ben, salt haklı kararlara imzamı attım.

Ali Saip, sefertaslarıyla bavulunu gardiyanlara yükleyerek hepimizin elini sıkmış, mermi gibi koğuştan fırlamıştı. Öbür köylü suikastçılar heybelerini omuzlamış, aylardır yitirdikleri özgürlüğü kaymaklı sütler gibi içmeye gidiyorlardı. Ayakları birbirine dolaşıyor, tökezleyip birbirlerinin üzerine düşüyorlardı. Yalnız, adı Başsuikastçiye çıkan Yahya aralarında yoktu. Birkaç gün önce zatürreden Ankara Memleket Hastanesi'ne kaldırılmıştı. Sonradan dünyasını değiştirdiğini işittik. O da ötekiler gibi suikast işinden beraat etmişse de Çerkes Ethem'in yakın adamı olduğu kanısıyla, yoklama kaçaklığı ve daha başka hesapta olmayan suçlardan on yıl hapse mahkûm edilmişti. Adliyeye gidemeyecek durumda olduğundan ceza gıyabında verilmişti. Çok daha sonraları kulağımıza çalınan söylentilere göre bir doktor «Yukarıdan gelen emirle» onu bir iğnenin ucunda turist olarak öbür dünyaya göndermişti.

Bir düşünür, «Sanatçının söyleyeceği bir şey varsa o klasik olur» gibilerden bir laf etmişti. Sanatçıya söyleyecek bir şey gerek. Acı çeken insansa çok şey demek ister. Acı çeken sanatçı, durup dinlenmeden ölüme meydan okumak uğruna sanat güzelliklerine sığınır. Lirik, ya da realist, sürrealist sanatçı biteviye konuşmak ister. Dert içinde yüzen şair, pislik yiyip altın yumurta yumurtlayan bir tavuk bellense yeridir:

Yepyeni birçok acı yoklamakta hergün içimi
Dizelerimde vermek istiyorum
Bu acılara en güzel biçimi.
Sanatçı olmasaydı eğer
En acı doğa yemişlerini
Kim getirirdi en tatlı yemiş biçimine?
Doğa çektiği dertleri
Söylemek, yazmak gücü vermiş
bencileyin kimine.
Oturup dört bin yıllık Eti desenleriyle süslü
bir Ankara köylüsü kilimine
En acı dertlerimi
Bal petekleri yapmaya çalışıyorum.
Anlıyorum ki artık ben
Salt doğru ve güzel şeyler için yaşıyorum.
Salt güzel ve tatlı şeyler.
Evet, yeni bir çaba içindeyim:
Gönlümün potasında
Sokrates'in içtiği baldırandan
Sızdırmak istiyorum bal ve şeker.

*

Ruşen Zeki Hoca, kendisini mapusaneye benim düşürdüğümü ileri sürerek bu sabah son kerte kabaca ağzını açarak gözünü yumdu. Can düşmanı olarak bellemiş beni. Belli, içkisizlik onu marsık dumanı gibi çarpmış. Nasıl içsin Hoca rakı yerine su? Şimdi, bana duyduğu kini içiyor rakı yerine. Mapusanede tiksintinin, kinin ellerine düşmek ne korkunç şey. Aramız iyice açıldı. Oysa, sevgiden, saygıdan anılarımız geçmişin bahçesini bir minyatür dünyası gibi çiçeklemekteydi. Bundan sonra, aramızdan daha korkunç kara kediler geçmek üzere karanlıkta sıra beklemektedir. Benim sarı mapusane kedilerim artık onun gözünde birer kara kedi kesilmiştir. Hoca, geçmişteki dostluğun üzerinden acımaksızın sünger geçirmiştir.

Eski dostluk ağacı kara yemişlerle yüklü
Korkunç dallarla yere eğilmiştir.

Birisiyle konuşurken o
Sesi beni kurşun gibi yaralıyor.

Her bakışı içimdeki
Kin ve tiksinti cehenneminin
Ateşten kapısını biraz daha aralıyor.
O da arada bir bana kaçamak bakınca

Görüyorum bakışlarını
Kahverengi bir tiksinti yalıyor.
Felek sokmuş iki dostu ufacık bir kafese
Hırpalıyor ha babam hırpalıyor nedense.

*

Ben, tiksintiyi kini ilk kez burada tanıdım, ne yazık, bunları en çok sevdiğim insandan öğrendim. Artık, anladım ki dirimi salt sevgi yönetmiyor. Genç bir yürek, ilk kez tiksintinin kara pençesini yedi. Yemyeşil çini ışıklı kubbesiyle bir tapınak gibi sevgi, beni ilk öksüzlük yıllarından beri çevrelerdi. Sevmek, sevilmek üzere yaratılmış bir şey sanırdım bütün evreni. Ben de kendimi beni seveni sevmekle ödevli bilirdim. İlkönce Hoca, bu güzel duygumu acımadan tutup haça gerdi. Artık, tiksintiyle kinin karanlık galerilerinde, iğrenç iblis suratlarıyla, süslü korkunç ruh labirentlerinin karanlığında yolculuk edeceğim.

Yaşamak, sevginin ufuklarından da geniş
Yaşamak, kinle kavganın kıyılarında demirlemiş
Yaşamak, cennete götüren duyguların
O gönülden geçen tatlı akar suların
Alevden cehennem ırmaklarıyla pençeleştiği

Ufuksuz, sınırsız bir er meydanı.
Yaşamak, bütün güzelin, çirkinin
Yaşamak, bütün cennetin, cehennemin canı.
Yaşamak, dirimin en büyük düşmanı.

Yaşamak, cennetin, cehennemin vatanı.

*

Kedilerim yaramaz. Hoca'yla aramı büsbütün açtıkları yetmiyormuş gibi şimdi de Hasan Saka'nın şoförü Şükrü'yü düşman ettiler bana. Şükrü, Suşehirli iyi, hoş bir çocuk. Dayamış lüveri bar kadını sevgilisinin bağrına. Kadıncağız, soluksuz öbür yanı boylamış. Daha önce şımarık bürokrat yamaklarından Recep Zühtü de böyle bir haltetmişse de tımarhane doktorlarından deli raporu alarak on beş yıl yemekten yakayı kurtarmıştı. Bar kadınını vurduktan sonra, Şükrü tabancayı kendine çevirip bir el ateş etmiş, kurşun, kalbinin yanı başından sol akciğerini delip geçmiş. Zavallı cahil oğlan, simdi on beş yılın altında yatıyor. Ciğerindeki delikle sırtındaki on beş yıl, onu bunalttıkça bunaltmakta. Vekil Hasan Saka'ya iltimas ettirip kendini oldukça rahat bir koğuş sayılan bizim Susuş kulesine verdirtti. Ne var ki, oldu olacak ona bir de espiyonluk görevi yüklemişler. Elbette, siyasal hükümlülerin yanında gerek Müdür'ün, gerekse Savcılığın bir espiyonu bulunması gerekliydi. Bu yüzden, bu görevi yüzünden burada bizimle boğuşa boğuşa yaşamak zorunda kalacak.

*

Kar, lapa lapa yağıyor. Çok şükür, koğuşumuz sıcak. Zonguldaklı Uzun Mehmet'in toprağı bol olsun. Zonguldak'ın bu kara elması belki donmuş umutlarımızı da ısıtacak. Kibrit kutusuna kapadığım bir çift ocak çekirgesi ya da cırcırböceği, geceleyin kibrit kutusunu delip tavana tırmandı. Doğanın son güzel sesiydi onlar bence. Susuş kulesi yine sessizliğe gömüldü.

*

Bizim şoför Şükrü'nün canı çok değerlidir. Hoca'dan birkaç gömlek daha yukarı kedi düşmanıdır. Onca bir tek kedi tüyü ciğerini delip geçen kurşundan çok daha tehlikeli. Şimdi de yatağına bir pire dadanmış. Onu deli etmekte. Bir haftadır onu avlamaya çalışıyor. Köstebek, yer altında yolunu kazarken nasıl yeryüzüne öbek öbek toprak çıkarırsa bir dizi halinde, hınzır pire de tıpkı onun gibi sakız gibi ak, tertemiz çarşafları utanmazca noktalayıp geçiyor. Şükrü, pireyi avlamak için her gün yatağı yorganı altüst ediyor. Pireye günlerce pusu kurdu. Gecelerce uyanık

durdu. İki düşman, strateji, taktik, Tanrı ne verdiyse kullandı. Bir türlü nakavt olmadı pire. Bütün zekasıyla sağlam mevzilere yerleşmiş, tam siper yapmış gibiydi. Şükrü'nün kar gibi ak çarşafları her gün biraz daha noktalandı. Şükrü'de sövüntünün bini bir paraya. Oğlan, öfkesinden hastalandı.

İkinci Susuş kulesinden, yani Sübyan Koğuşu'ndan Küçük Mustafa'nın hikâyesi uzun. Yozgat'ta beş yaşında bir arabadan üzüm çalarak hırsızlığa başlar, kendi anlattığına göre.

«Ondan kelli,» kara kediler girer araya, ayrılır anadan babadan. Küçük Mustafa, kızlı erkekli on üç kardeşin en küçüklerinden biri. Zekâ ışıklarıyla parlayan yemyeşil gözleri kurnazlıkla da dolu. Mapusane Okulu, onu dersanesine almış habire eğitiyor, okutuyor. Onu mapusanede gelip gören bir tek kızkardeşi var. O da kendisinden bir yaş küçük olanı. Dokuz yavrulu bir dişi köpek gibi Mustafa'nın bir yığın sabıkayla dolu peşi. Onun işi, çengelle kilit kırmak. Bu yüzden bir yanda bir kilit kırılınca polis onu eliyle komuş gibi bulup dama yolluyor. Küçük Mustafa, mapusaneye her gelişinde ufacık yaşamının bahçesine diktiği kara kokular saçan suç çiçeklerini sevgilerle suluyor.

Küçük Mustafa'nın hikâyesi uzun. Dostluğumuzun saatleri bunları dinlemekle geçiyor.

— Ama, diyor, ben artık cepçilik yapacağım. (Yankesicilik anlamına) daha sağlam iş kilit kırmaktan. Doğrusu, epeyce ustalık öğreniyor burda insan. Çok usta çocuklar var, abi, Düşündüm taşındım en temizi cepçilik, yine. Hiç olmazsa insanın eline doğrudan doğruya para geçiyor. Satılamayacak eşyayı ne yapayım ben? Vurup sırtıma Samanpazarı'na götürüyorum, bir de bakıyorum, dikilmiş tepeme aynasızlar.

Küçük Mustafa'nın üniversitesi de yine burası. Zavallı kunduracı babası, onu aylarca özel olarak yaptırdığı bir demir kafese mi kitlememiş, ona araba araba sopa mı, çekmemiş, aç mı komamış onu günlerce, öldürmeye mi kalkmamış onu boğarak, hiç biri yaramamış işe. Küçük Mustafa, yine denk geldiği kilitleri kırıp durmuş, almış soluğu yine damda.

— Artık, para etmez, diyor, ağzımla kuş tutsam da. Ne anam inanıyor bana artık, ne babam, ne de polis. Bizi hapis paklar bundan kelli, Musa abicim, hapis.

*

Cırcır böcekleri çekiyor
Uzun, uykulu yaylarını.
Kurmuşlar bizim beğenmediğimiz
Susuş kulesinin bir yanına saraylarını.

Ben, şu sırada Latince gramerin sayfaları arasında Jül Sezar'la baş başayım. Gözlerim kapanıyor uykusuzluktan. İçim, garip bir susuzluktan yanmakta. Elmadağı'nın tatlı suyu bile susuzluğumu dindirmiyor.

Anlıyorum kanlı bir direnme
hiçliğe karşı insan.
Nerde körpe aşk Tanrısının büyülü oku
Korkunç bir geceyi bin türlü güzellikle donatan
İnsanı bahçesinde gezdiren bin türlü tadın?
Nerdesin
kadın
kadın
kadın?
Cırcır böcekleri çekiyor
Uzun, uykulu yaylarını
Uyu, uyu, Musa, unutacaksın.

*

Hapse ilk düştüğüm günlerdeydi. Bir garip duyguya kapılmıştım. Kendimde şimdiye dek tanımadığım bir kahraman bulmuştum. Bu arada Cumhuriyet Gazetesi'nde bir de resmim çıkmıştı. Gazeteci Hilmi Tunalı eliyle yapılmış bir resim. Artık, bana varlığım bir başka geliyordu, sesim bir başka, bakışlarım bir başka. Nereden, nasıl gelmişti bana bu gülünç duygu? Demek ki insanoğlunun huyu bu. Demek ki, kıl payı bir aralık var delilikle Tanrılık arasında. Demek, her hükümlünün serüveninde kocaman birer kahraman gizli. Demek, Küçük Mustafa, bir kilit kırar gelir, kahramandır. Dilaver, Yusuf Bey'i öldürür gelir, kahraman. En küçük hükümlüden en ağır hükümlüye dek mapusaneye sayısız kahraman girer. Her yürekte bir arslan yatar demezler mi? İşte, bu arslanlar, herhangi bir olayı fırsat bilip pençesini gösterdi

mi mapusaneyi arslanlar doldurur. Mapusanede elini sallasan kahramana değer. Yürekte yatan arslan, artık, bu gizli ormandan dışarı çıkmıştır. Şimdi, öbür arslanlara karşı açıktan açığa kükremektedir. Artık, bütün arslanlar, inlerinden dışarı uğramıştır. Artık, mapusane bir arslanistandır. En ucuz matahtır kahramanlık...

Kimse bilmez mapusanelerin
Kahramanlarla dolup taştığını,
Bir mahpus solucanın bile
Kahramanistan'ın bahçelerinde
gezip dolaştığını.
Bundan, oraya ilk giren insan
Bir tek kendini sanır kahraman,
Bakar herkese şöyle yukarıdan.
Zaman geçtikçe o da anlar
ki yatmaktadır mapusanede
daha kaşarlanmış kahramanlar.
Anlaşıldı mı bu iş bir kez
Artık, başlar yiğitlik yarışı.
Hayal kahramanlıklar tükenmek bilmez,
kotarılır durur temcit pilavı gibi.
En bücür mahpusun içini yar
kan kırmızı çıkar.
bağdaş kurar yatağına
Kelleden minareler yapmış
bir masal devi gibi.
Nasıl kahramanlık maskesi takmışım
Bir zaman nasıl ben de?
Zavallı insanlara
Kocaman gözlükler arkasından bakmışım.

İnsanda hiç de utanmak arlanmak yok. Şöyle öbür kişilere bakıp toparlanmak yok. Demek bir ara insanlarla yüzüme bir kahramanlık maskesi takarak konuşmuşum. Ne gülünç şey. Demek, onlara büyük tarih kişilerinin sesiyle ünlemişim. Ne var ki, belki onlar da benimle benzer duygularla konuşup görüştüklerinden taktığım gülünç maskeyi ayırt edememişlerdir. Şu sırada

derinden anlıyorum ki konuşacağım her mahpusla bir kahramanla konuşur gibi saygıyla konuşmalıyım.

*

Dışarıda ilk bıçağı ya da ilk kurşunu kendi benzerlerinden birinin gövdesine saplayan kişi, artık, günlük insan yaşamının çerçevesinden çıkmış sayılabilir. İlk korkunç adımdan sonra artık, külrengiden türlü karanlık tonlara doğru değişen basamakları birer birer iner. Artık, kanunsuz insan, bilinçaltının balta girmemiş ormanlarmdadır. Kanunun koruyucu niteliğinden bir kez umudunu kesen, artık, elinde tabancası bıçağıyla kendisi kanunun arkasına düşüp onu pislediği yere dek kovalayacaktır. İşte, kanun, bundan dolayı bir yumrukta yere serdiği en kanlı kaatili bile nakavt ettiği yerden kaldırıp yine demir eldivenli eliyle okşamalıdır hiç olmazsa. Kesilmemelidir hiç bir zaman devletin ve kanunun babalığından umut. Devletin ve kanunun babalığı mahpusu külrengi merdivenlerden bilinmez pis uçurumlara doğru inerken durdurur: İşte, en ince bilim burada başlar.

Kanun, bir babadır
Çocuğunu elinden tutmuş
gözünde yaşlar.
Külrengi derinliklere doğru
Tekerlenen insanın inişi yavaşlar,
inişi durur.
Tekerlenen insan
Kendine şöyle bir çeki düzen verip
oturur.
O zaman insan
Külrengi merdivenlere doğru inerek değil
Tutup umut kuşunun altın kanatlarından
Tırmanarak altın merdivenlere doğru
İnsanca çile doldurur.

*

Müdür Kemal Bey, yanında kısa boylu kocaman başlı Başgardiyanla koğuşa damladı sabahın köründe. Müdür'ün küçük boğa gözleri, benim mini mini bir medrese rahlesinden başka bir şey olmayan çalışma masama dikildi. Hemen kafamda keskin

bir kuşku şimşeği çaktı. İşin içinde bir piçlik olduğunu anladım: Marx'ın üç cilt Almanca Kapital'i tehlikedeydi. Büyük bir araştırma yapılacağı söylentisi üzerine yavaş yavaş okuduğum bu son kerte değerli Almanca kitapları rahlemin altındaki boşluğa yerleştirip üzerlerine kalın bir mukavva çakmıştım. Bu işi o kerte gizli, dikkatli yaptığım halde demek ki yine de Şükrü'nün gözünden kaçmamıştı.

Müdür'ün kocaman eli, rahlenin altındaki mukavvayı söktü, kitapları karaya vurmuş iri balıklar gibi zuladan çıkarıp ortaya döktü. Bu sırada bakışlarının acı yırtıcılığıyla Şükrü'nün yüzünü buldum. Gözlerini hızla kaçırdı. Müdür'le Başgardiyan, bir tek laf dahi etmeden bizim üç cilt Kapital'i alıp gitti. Bunları koltuğuna vuran Başgardiyan, evinden üniversiteye yollanmış bir profesör çalımıyla gidiyordu.

Bu sırada bizim Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın şoförü Şükrü, hem de bir hemşeri, yer yarılsa içine girerdi. Çocuk olsa anlardı onun espiyonladığını. Baktım, utanç, bir paçavra gibi tutmuş silkeliyordu onu. O, bu çirkin işi bizim serbest havadar koğuşumuzda biraz daha çokça kalabilmek uğruna yapmıştı. Anlıyorum ki bu espiyonluk ona benden daha çok zarar vermekte. Dili damağı kurudu, su içti kana kana. Zavallı kaatil Şükrü, insan satmanın insan vurmaktan daha çok insana koduğunu anlıyor gibi.

*

Hıdır, yine her sabah olduğu gibi «gazeta, gazata» diye bağırarak koğuşa daldı.

Ulus Gazetesi'nde -hep onu okuyoruz- koskoca bir manşet:

«İspanya'da İç Savaş.»

Oysa pek az zaman önce zavallı İspanya halkı büyük bir umutla Cumhuriyetçileri iktidara getirmişti. Ayaklanan eski soylu subayların başında geri, kara düşünceli General Franko var. Korkunç Orta Çağ engizitörlerinin kurduğu Tanrısal hakları kara ellerinde, kara korsan bayrağı gibi dalgalandıran biri. Gerici Katolik Ordu, papazların iki bin yıldır ezip durduğu çileli halkla birlikte onun ilerici, sosyalist temsilcilerini karşısına almış ha babam iki bin yıllık kanlı, paslı kılıçlarını biliyor.

Faşizm, İtalya'dan, Almanya'dan sonra şimdi de orada güç gösterisine başladı. Servantes'in Don Kişotları bir kez daha yel

değirmenlerine saldırmaya başladılar. Ne yazık ki bu seferki Don Kişotlar, ilk Don Kişot'tan ders almışa benziyorlar. Ağabeyleri Mussolini ile Hitler, hemen bu veletlerin çevresini aldılar. Avrupa'nın siyasal havası birden bire rüzgârlanmaya başladı. Hitler, dünyanın göbeğine gamalı haçı dikmek düşü peşinde. Dünya bir kez daha Arap saçı.

*

Bızdık Hasan'a -bu ona Muzaffer'in taktığı addır.- Erich Maria Remarque'ın «im westen nichts neues»'unu okutuyorum Almanca'sından. O da karşılığında bana Büyük Bulgar şairi Hristo Botef'ten özgürlük şiirleri fısıldıyor. Bizi dinleyen Eyüp'ün kafasında Sofya'daki üniversite yıllarından anılar canlanıyor. Genç yaşında ölen büyük proleter şairi Smirnenski'den kimi şiirler anmaya çalışıyor. Kömür madenlerinde çalışan işçiler için yazılmış «derine, derine» diye başlayan ateşli şiirini okuyor. Smirnenski'nin veremli hayali bir ışıktan düşünce, şiir, ideal heykeli gibi karşımıza dikiliyor, kendisini andığımızdan dolayı sanki bize sonsuz bir dostlukla gülümsüyor.

*

Pek eski karanlıkların çocuğu İspanya halkı
Söylemeye başlamıştı ilk kez
Kralsız, papazsız güzel bir şarkı.
Yepyeni aydınlıklarla dolup taşmaktaydı
yaşayış parkı.
Açılıverdi birden bire
Eski kanlı Dominikenlerin yattığı
Kriptoların mermer kapakları.
Bütün işkence çarkları
Fırladı aydınlığa gözlerinde çapakları.
Yürüdüler üstüne
Tatlı İspanya güneşinden
İlk altın çiçekleri toplamaya özenen
yiğit halk çocuklarının.
Kan, ateş, et parçalarıyla kirlendi
Pırıl pırıl masmavi ipek kumaşı
İspanya ufuklarının.

Eyüp koskoca renkli bir İspanya haritası yaptı. Ruşen Zeki'nin yatağına bitişik duvara astık. Ne yazık ki talih Faşistlere daha çok güler yüz göstermekte. Her gün kararmakta biraz daha zavallı İspanya haritası. Cumhuriyetçilerin safında son kerte yiğitçe dövüşen Badajoz köylülerinin yığınla kurşuna dizilişi bütün sinirlerimizi bozdu. Günün birinde bütün ileri düşünceler, oradan tası tarağı toplayacağa benzer. Bütün Cumhuriyetçiler, uluslararası tugay, Caballero, Madrid savunucusu general Miaja, bütün Madrid, Barselona işçileri, bütün Basklar, Badajoz köylüleri, İl Duce'nin demir çizmesi, Hitler'in gamalı haçı, kara cehennemliklerin ortaçağ katranıyla sıvanmış ordusu önünde geri çekilmekte.

Dikerek ahiretin kara bayrağını
Yemyeşil yeryüzü umutlarına bağlı
İnsanların oturduğu topraklar üzerine
İlerliyor kara cübbeleri yerler süpürerek
papaz sürüleri
Bir kez daha ölü toprağı serperek
Dünyacıl umudun yemyeşil gözlerine.

*

Bugün, mapusaneye küçük bir tutuklu topluluğu daha geldi. İsmet Çavuş'la bankacı ve arkadaşları. İkinci münferitlere verildiler. Okul çocuklarını ayartıyorlar diye yakalanıp ilkin Vali Nevzat Tandoğan'a götürülmüşler. Vali, Ankara'nın üçüncü amiridir. Bütün sanıklar, mapusaneye, mahkemeye gitmeden önce bir kez ona uğratılır, Vali'nin kim olduğu onlara bir güzel tanıtılır, bu tanıtma çoğu zaman kalın sopaların aracılığıyla olur. Dediğimiz gibi Nevzat Tandoğan, bütün yanlış adım atmış olan yurttaşlarla, hemşerilere Türkiye'nin Atatürk'le İsmet Pasa'dan sonra üçüncü önemli adamı olduğunu mutlaka bir kez göstermek ister. Tandoğan, hemen her fırsatta Merkez'in üçüncü gücü olduğunu göstermek için antenlerini dikmiş bekler, hiç bir fırsatı da kaçırmaz. Geniş penceresi, kente bakan dairesinde kristal camla örtülü bürosuna kurularak sırtını geniş kapının iç yanındaki dayakçı dev yapılı polisleri saklayan paravanaya dayar.

Nevzat Tandoğan, mahkemelik bir duruma düşmüş herhangi bir sanığı polisten, Sorgu Yargıcından, Yargıçtan önce kendi karşısına diker, ona İstanbul'da Mütareke yıllarında polislik yaptığı sırada öğrendiği en yakası açılmamış sövüntülerle söver. Eğer karşısındaki adam, mazlum bir durum takınıp da onun ocağına düştüğünü, halinin diliyle anlatmamışsa vay haline. Bir işaretiyle paravananın arkasından iki izbandut gibi polis fırlar. Dairenin halısını silker gibi evire çevire adamcağızı bir güzel ıslatırlar. Adamcağız, bu arada canı yanıp da bir ufak karşılık vermek gafletinde bulunmuşsa o zaman Vali de yerinden fırlar, polisin elinden kaptığı kalın sopayı adamın sırtında kırıncaya dek vurur. Böylece, talihsiz kişi, Türkiye'de bir üçüncü büyük gücün yaşadığını anlamış olur. Haftanın hemen birkaç günü, Nevzat Tandoğan'ın dairesi, bayağı bir mahalle karakolu gibidir.

Ben de ilk yakalandığım gün, Muzaffer'le onun bürosuna götürülmüştüm. Muzaffer'i biraz ötede bırakan Nevzat Bey, beni masanın önüne dikmiş, bir saat boyunca, anama, yedi sülaleme sağnak gibi bir sövüntü yağmuru yağdırmıştı. Ara sıra ben onun hızını kesen mizahlı, zekice yanıtlar verdikçe, arkadaki paravana, odaya sert bir rüzgâr girmişçesine kımıldıyor, dev gibi polisler, sabırsızlıktan başlarını uzatıp Vali'nin yanında süt dökmüş kedi gibi oturan Polis Müdürü'nün işaretini bekliyorlardı. Demek kurbanların biraz direnç gücü göstermesi, onların ellerini kaşındırıyordu. Ne var ki ben, Tandoğan'ın beklediğinden daha suples sahibi, daha zeki çıkmış, hem onun, hem de bekleyen polislerin iştahasını kursaklarında bırakmıştım.

İşte, İsmet Çavuş'la Rasim de Vali'nin katına çıkarıldıktan sonra, içeri atıldıklarını söyleyince o geçmiş dramı bütün ayrıntılarıyla bir kez daha yaşadım. İsmet Çavuş, yerden yığma Hitit arslanı yüzlü, geniş omuzlu, güçlü bir halk iş adamı. Geçmişi cephe savaşlarının makinalı tüfek, top sesleriyle dolu. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda kasığından aldığı şerapnel yarası onu iyice sakat bırakmış. Valiye açıp kasık bağını göstererek:

— Vali Bey, Vali Bey, diye bağırmış, ben bu hale Sakarya Meydan Savaşı'nda geldim. Bana hakaret edemezsiniz.

Vali de:

— İyi, hoş, ama, demiş, İsmet Efendi, biz de İstiklâl Har-

bi'nde gazi oldun diye sana mükâfat olarak çocuklarımızı mı düzdüreceğiz?

İsmet Çavuş bizim koğuşun önünde Vali'yle olan serüvenini anlatırken bunu bile anlatmaktan çekinmedi.

Suç arkadaşı Rasim, uzun boylu, yakışıklı, entellektüel görünüşlü, otuş beş yaşlarında yumuşak bir adam. Çok da nazik, terbiyeli bir hali var. Baktım, bir gün elinde André Gide'in ünlü cinsel inceleme kitabı Coridon var. Demek iyi Fransızca da biliyor. Ben de kitap avcısı, kitabı okuyup geri vermek üzere ondan istedim. Okudukça şaştım. André Gide, cinsel sapıklığın gerekliliğini ispatlamak üzere derin incelemelere girişmiş. Özet olarak der ki:

«Her erkek, on beş yaşına dek kendinden büyük erkeklere karılık etmeli. Ona da o yaştan sonra daha genç yaştaki erkek çocuklara kocalık etmek üzere sıra gelecektir.»

En sonra, İkinci Susuş kulesinin çocukları arasında dışarıdan Rasim'i tanıyanlar çıktı. Onun iki yanlı cinsel çalışmada bulunduğunu anlattılar.

Hitler'in orduları Çekoslovakya'ya girdi. Başladı demek artık «Drang nach osten». Doğuya giriş. Oysa Faust'un atılışı yukarıya «Analar»'a doğruydu.

Alman Orduları, Faust'un evinin bulunduğu Prag'a girince Faşist yardakçılarının zafer uğultuları her yanı tuttu: İkinci münferitlerde Rasim bile şapkasını havaya fırlatarak «heil Hitler» diye bağırdı. Mahpus Ankara köylüleri gâvurca bir şeyler geveleyerek şapkasını havaya fırlatan Rasim'e aval aval baktılar. André Gide, Komünizm sempatizanı olarak Moskova'ya gitmiş, dönüşte «Mon retour»'u yazmış, sempatizanlıktan vazgeçmişti. Onun çömezi olan Rasim, acaba hangi yollardan Faşizme gelmişti? Gerçekten merak edilecek şeydi.

Mapusane arkadaşlarımızdan Çekoslovakyalı Jozef, uzun boylu, ince, uzun yüzlü, mavi gözlü, şakacı, konuşkan bir adam. Hitler Ordularının Çekoslovakya'ya girdiğini işitince çılgına dönmüştü. Fırsat buldukça bize uğrayıp laflamasını seven Jozef, Türkçe konuşuyordu. Hükümet, bütün bu teknisyenleri, işçileri sınırdışı etmek üzere kovalıyor, cezaevlerinde konuk ediyordu. Bankacı Rasim'in Hitler ordularının Çekoslovakya'ya girmesini

kutlamak üzere şapkasını havaya fırlatmasını dile dolayarak Hitler'e de sövüp sayıyorduk.

Bu sırada Jozef'e sordum:

— Bir gün Hitler eline geçse senden ona, bir ceza vermeni isteseler ne gibi bir ceza verirdin?

Hiç düşünmeden şu yanıtı verdi:

— İnsan boyunda, mayalanmış insan bokuyla dolu bir fıçının içine kordum onu. Sonra, alırdım elime son kerte keskin bir kılıç. Sallardım uçurmak üzere pis herifin kafasına, sallardım kafasına. Herif, kellesini kurtarmak için ister istemez sinecek. O zaman kafası da elbette boka gömülecek. İşte, bana kalsa onu öldürmez, her Allah'ın günü birkaç saat bu cezaya çarptırırdım.

Bu ceza türüne uzun uzun güldük. Ne var ki Jozef, büyük kaygılar, üzüntüler içindeydi. Faşistler, güzel yurdunu hiç bir direnmeyle karşılaşmadan bir daldan bir armut koparır gibi almışlardı. Kim bilir, oradaki ailesinin başına ne türlü işler gelecekti.

Jozef:

— Çocuklar, dedi. Bu Faşistler, bütün yeryüzünü ellerine geçirmenin peşinde. Bu herifler korkarım, bir zaman sonra Türkiye'ye de gelirler. Hele sizi böyle hapiste ellerine geçirirlerse hemen şu pencerenin önünde kurşuna dizerler. Faşist canavarlığının sınırı yoktur. Almanya'daki sosyalistlerle komünistlerin anasını belledi̇ler. Şimdi, sıra Çekoslovakya'nın zavallı yurtseverleriyle sollarında. Toplama kampları harıl harıl insan yutuyor.

Jozef, bu trajik konuşmanın üstüne Yugoslavya'da öğrendiği, sık sık neşeyle yinelediği hayyamist «daumreti moram» şarkısını söylemeye başladı. Bu sürekli bir mutluluktan umudunu kesmiş insanın şarkısıydı. Hele zavallı Jozef, bundan sonra bu sürekli gurbette büsbütün bu durumdaydı. Kim bilir, savaş ne zaman bitecek, bu arada sağ kalırsa yurduna ne zaman dönecekti? Türk makamları onu yakalamış sınırdan dışarı kusmaya hazırlanıyordu. Casus tehlikesi yüzünden her ulus, içindeki yabancıları sınırlarından dışarı püskürüyordu. Hangi ulus alırdı onu içeri bu durumda? Yoksa, en sonra onu Nazilerin kucağına mı atacaklardı?

— İş bu kerteye varırsa ne yaparsın, Jozef?

— Nasıl olsa öleceğime göre ilk fırsatta bir iki Nazi öldürüp

sonra da yeraltı örgütlerine kapılanırım, ya da olmazsa kendimi öldürüp yeraltı fabrikalarıyla ölüm kamplarında damla damla ölmekten kurtulurum.

Bir gün Jozef Ustayı alıp götürdüler.

*

Müdür Kemal Bey, bugünlerde eski bir göreneği kırdı. Ankara'da salt mahpuslar için pişirilen, ne ununda yapıldığı da anlaşılamayan kapkara çamur gibi ekmeği kaldırdı. Şimdi, fırınlar bizim için de mis gibi has ekmek pişiriyor. Has ekmek deyip geçmeyin. İnsan onu kurabiye gibi yiyor. Onu yerken yemek filan aramıyor insan. İnsan mutluluğunun yarısı ekmek, ekmek, has ekmek.

*

İpsiz Recep, cümle kapısından gözlerini silerek geliyor. Demek bu sabah sevgili hücre arkadaşını yolcu etti. Bundan geri salt gözyaşını konuk edeceğe benzer hücresinde. İpsiz Recep, İpsiz Recep olalı belki hiç böyle ağlamamıştır. O biricik bel bağladığı, gitti. Hem de ardında romantik bir gönül sürüyerek gitti. Evet, kendisine türkü üstüne türkü yaktıran, gitti. Çocuk zühre yıldızı gibi akıp gidince İpsiz Recep de bitti. İflahı kesildi İpsiz Recep'in. Zaten nesi vardı ki yeryüzünde? Bir sahlep güğümü vardı, dışarıda kalmıştı. Bir yâri vardı hayırsız, şimdi, o da dışarıda. Ne Rasim gibi «Coridon» okuyup avunabilir, ne Karacaoğlan gibi yaratıcı şiir ocağının başına geçip ısınabilir. Yalnız ve yalnız, acılarının ateşten yatağına tek başına uzanıp karın ağrısı tutmuş gibi sabahlara dek kıvranabilir. Güğüm elden gider, serbestlik elden gider, yar elden gider. İpsiz Recep'in hikâyesi de buracıkta biter.

*

Bu sabah, bizim Arap Hacı da tahliye edildi. Bu Mezopotamyalı sevgili Diyojen, sabahleyin erkenden giynek yerine giydiği çuvala bir çeki düzen vererek her iki omuzunda birer tombul kedi yavrusu ile evsizliğe, barksızlığa, açlığa doğru çıktı gitti. Havalar serin. Dazlak kafasını kirli çaputlara, bezlere belemiş. Filozofça gülümsedi geçerken yanımızdan.

— Uğurlar olsun, dedim.

Bir el işareti yaptı, boşver anlamına. Acı gerçeği kavradım: Bu tahliye, güzün bu serin günlerinde Adem Babayı barınağından kovmaktan başka neydi ki? Onu evinden dışarı atmışlardı.

*

Bir koğuş dolusu ağır cezalı yada idamlık kader kurbanı. N'etsin, neylesinler? Canları sıkıldıkça zarları ele alıp, esrailli (esrarlı) sigarayı sarıp idamlık dev yapılı Bağlumlu'nun yatağında sabahlara dek güm güm göğüslerini dövüp vakit öldürebilirler. Bir yandan çay ocağında mis gibi çaylar demlenip duracak.

Orta koğuşların üzerinden geçen bir çatı arası koridoru var. Bu gece nöbetçi gardiyanlar, orada tilki adımlarıyla vızır vızır dolaşmaktadırlar. Özel gözetleme deliklerinden bu en azılı idamlık kader kurbanlarının bir türlü bitmek bilmeyen barbutlarını gözetleyip durmaktadırlar. Gardiyan, Cafer, İsmail, Zeki, Rasim Baba, kedi ayağıyla bir yandan da biraz sonra başlayacak cümbüşün peşin keyfiyle kıs kıs gülmektedirler. Kaderin korkunç çelmesini yemiş on beş yirmi ağır siklet kurban, zarlardan hırsını alamayarak hâlâ güm güm göğüslerini yumruklayarak öttürmektedirler.

Birdenbire, yukarıdan bir gizli kapak açıldı. Kumarcı topluluğunun ortasına iki teneke buz gibi su boca edildi. Ağır sikletler yerlerinden fırlayarak yukarıya birer kantarlı sövüntü savurdular. Gardiyanlar, kikirdeyerek bir zaman güldüler, sonra çekilip gittiler. Sövüp saymaktan başka ellerinden bir şey gelmeyen idamlıklar, en sonra birbirlerinin sırılsıklam hallerine bakıp gülmeye başladılar, şakalaştılar. Damağası Bağlumlu'nun çaycısına çay üstüne çay demlettiler.

Hikâyeyi sabahleyin bizim kapıyı açan gardiyan Cafer'den dinledik. İyi bir adam olan Cafer, idamlıklara yaptırdığı bu gece yarısı duşundan öyle hoşlanmıştı ki hikâyeyi anlatırken bile durmadan gülüyor, gözlerinden yaş geliyordu.

*

Paşalığı filan yoksa da her nedense ona mapusanede Kara Paşa derler. Kısa boylu, kara yağız, tatlı yüzlü, kömür gibi alevi pas bıyıklı, yumuşak bakışlı güleç. Pirinç gibi apak dişleri, yü-

zünün esmerliğine meydan okur gibidir. Mapusanede eşkıyalıktan yatan Kara Paşa'nın bir tek korkunç yanı, son kerte gür çıkmış olan pos bıyıklarıdır. Yoksa, gerisi şeker, bal. İri, çocuksu bakışlarla süslü gözleri bir tatlı bakar insana ana kuzusudur dersin. Bilinmez, belki temelli öyledir. Gerçekten mapusanenin şeker gibi kader kurbanlarından biri. Kara Paşa'yı görünce mahpusların yüzleri güler, şakalaşmak gelir içlerinden. Ancak, onun tutuklu kağıdında «eşkıya» yazması birçok mahpusu gülümsetmektedir. Onun boyundan büyük mavzerle dağlarda gezdiğini düşünürseniz dudaklarınızda ister istemez bir gülümseyiş belirir. Şaka değil, dağlarda gezmiş. Can yakmamışsa da korku salmış epeyce yabana. Şimdiyse geleni yok, gideni yok, gülü yok, dikeni yok bir garip kişi. Dam ağalarından birinin hizmetini yaparak birkaç lokma bir şey yiyebiliyor.

İşte bir tek kapkara, kalın pos bıyıklarıyla mavzerinden başka her yanı tatlı Kara Paşa, bugün özel olarak eşkıyalara verilen yedi buçuk yılını doldurmuş çıkıyor. Baktım, her zamanki çocuksu dost gözleriyle durmuş bana bakıyor.

— Nereye böyle Kara Paşa, tahta bavulunu yüklenmiş? Yoksa, yine askere mi gidiyorsun?

Yaptığım şakaya gülmekle birlikte tahliye edildiğini zekice anlatan şu yanıtı verdi:

— Nereye olacak, Musa Efendi, yine dağa taşa.

— Ziyan olursun Kara Paşa.

— Sıkıysan köyde yaşa.

Geldi, elimi sıktı, sonra, tahta bavulunu yere sürürcesine sallayarak Müdüriyet'e giden yoldan aşağı indi gitti. Yüzünde hiçbir sevinç izi yoktu. Sanki dışarıda, özellikle köyde kendisini bekleyen serbestlikten ürküyor gibiydi. Yavaş yavaş aşağı doğru uzaklaşırken buradan daha geniş, daha sürprizli bir başka mapusaneye gidiyormuş gibi düşünceliydi.

*

Küçük Mustafa, bugün cezasını doldurup tahliye edildi. Benimle helallaşırken:

— Musa abi, dedi, dışardan ne getireyim sana? Sevdiğin kitapların adlarını bağışla. Sen, kitabı seversin. Şah İsmail, Arzu

ile Kanber, Tahir ile Zühre, Ferhat ile Şirin, Kesik Baş ney ister misin? Bu kares (bu kez) para geçecek elime, inan, para. Dolgun çarıklara el atacağım artık. Bundan kelli cepçilik edeceğim. Çengelle kilit kırmak metelik getirmiyor.

Küçük Mustafa, morarmış ellerini kara ince bezden ceketinin ceplerine sokarak aşağıda kendisini bekleyen Cafer gardiyanın yanına seğirtti. Müdüriyete gittiler. Dışarıda vefalı kızkardeşi onu bekliyordu. Bahçenin ucuna dek yürüdüm. Daha usturuplu suçlar işlemek üzere mapusane okulunda eğitilmiş olan Mustafa, gülerek kızkardeşine sarıldı. Isırıcı soğuğun etkisinden büzülerek, birbirine sokularak uzaklaştılar. Mustafa, on sabıkalı, on bir yaşında bir çocuktu. Bir mutluluğu vardı: Bütün hırsız çocuklar gibi puşt değildi.

*

Ressam Mahmut İnci, küskün bana. Salt küskün değil, kızgın da. Anlayabilirsen anla nedenini. Zurnada peşrev olmaz ne çıkarsa bahtına derler. Elbette bunun nedenini de öğreneceğiz bir gün. Bugün, hiç deşmeye gelmez. Mapusane insanı normal insan sayılmaz, biraz dışarıdakinden başka oluyor. İçine bir şeyler atıp kuruyor, kuruyor da kuruyor. Artık, o kuruntuyla kalkıp onunla oturuyor. Mahmut İnci, bugünlerde yanından geçerken şimşekli bakışlar fırlatıyor bana.

Ressam Mahmut İnci, bizim Eyüp'le çok sıkı fıkı bir arkadaşlık kurdu. Hergün uzun koridorda susarak volta vurup duruyorlar. Gezinti saatlerini böylece dolduruyorlar. Mahmut'u görünce hep konuşup ilk dost olduğumuz günleri anıyorum. Çekinmeden, bir psikiyatriste anlatır gibi bize anlattığı tuhaf şeyleri düşünüyorum: Yeni evlenmişti. Karısıyla olur olmaz zamanlarda sık sık yatıp kalktıklarını, neler yaptıklarını, ayrıntılarıyla utanmadan, sıkılmadan rahatlıkla anlatıyordu. Anormal bir ruh ve yaşam fırtınası içindeydi. Çevresi de bunu ayırt etmişti. Karısı korkarak evden kaçmıştı. Buna içerleyen Mahmut, daha bir sürü kışkırtıcı olaydan sonra gencecik kadını öbür yana yolcu etmişti en sonra. Tutuklanıp hapse atıldıktan sonra gösterdiği tuhaf haller yüzünden İstanbul'a Akıl Hastanesi'ne gönderilmişti. Oradaki izlenimlerini anlatırken tüylerimiz diken diken oluyor, bir yandan da gülmekten kırılıyorduk. Mahmut, bunları anlatırken bayağı akıllı bir adam izlenimi bırakmıştı üzerimizde. Şu sı-

rada yedi buçuk yılın altında yattığına göre işlediği cinayette demek hafifletici nedenler bulunmuş. Demek, deliliği benimsenmiş ki indire indire cezasını buraya dek indirmişler. Küçük, sivri bir yüzü, oynak, yuvarlak gözleri, ince, uzun bir vücudu, ince, uzun bir boynu var. Dışarıda tabelacılık yapmaktaymış. Dostluğu, saniyede düşmanlığa dönüyor. Benimle çok iyi dostken birden bire düşman oldu. Nedenini anlayabilirsen anla. Şimdi, Eyüp'le volta vururken hiç konuşmuyorlar. Kim bilir, belki de telepatiyle konuşarak, böyle karıncayı incitmemesine kedi adımlarıyla gidip geliyorlar.

Eyüp'e soruyorum:

— Bana küskün duruyor Mahmut, neden?

— Benimle bile neden gezip dolaştığını bilmiyorum. Susarak dolaşıyor yanı başımda hep. Kim bilir, belki de üçüncü münferitlerde çok düşmanı olduğundan dışarı kaçıyor. Benimle gezmesi de anlaşılan içeriden kaçması için bir bahaneden başka bir şey değil. Orada kalsa sık sık düşmanlarıyla dalaşmaktan korkuyor herhalde. Belli mi olur? Belki de Mapusane Savcılığının emriyle bizim casus mu neyin nesi olduğumuzu anlamaya çalışıyordur.

— Hayır, Eyüp, hayır, diyorum, senin yanı başında dolaşan, bir başka Susuş kulesi, bir başka Pandora kutusu, bir başka zindan. Sakın kendini ondan.

*

Benim de görüşmecim geldi bugün. Konuşuyorduk, ama, öyle bir bağırtı çağırtı vardı ki anlayabilirsen anla. Görüşme yerinde Cemil Selaman'la yan yana düşmemiş miyiz? Baktım, güzel Alman kızı, hemen karşımdaydı. Gözlerinin altı mosmor. Sanki sabahlara dek mıncıklanıp durmuş, hiç uyku yüzü görmemiş. Faust'un zavallı Gretchen'ini anıyorum her nedense. Demek ki Faust'u ilk okuduğum günden beri, on yedi yaşından beri Faust'la doluyum. Almanca konuşuyorlar. Kulak konuğu oluyorum.

Kız, diyor ki Cemil Selman'a:

«Beni sınırdışı edecekler, çünkü seninle evli olmadığımı anladılar. Eğer evli olsaydık... Polis, bütün Almanların casusluğundan kuşkulanıyor. Ben de bugün bunların arasında sayılıyorum. Çok sıkışık durumdayım. Keşke baştan kalkıp seninle buralara gelmeseydim. Böyle tutuklanıp hapse atılabileceğini bana biraz-

cık sezdirseydin seninle gelip böyle gurbet ellerde yalnız başıma kalmazdım hiç olmazsa. Hapse gireceğini bile bile bencilliğinden dolayı beni de tutup buralara sürükledin. On yıl nasıl beklerim seni ben bu koşullar altında, dışarı atılmasam, salt biz Almanlar değil, kuşkulu bütün yabancılar birer birer sınırdışı ediliyor. Birgün sıra bana da gelecek. Bana bunu sezdirdiler bile. Beni Türkiye'de bıraktırmak uğruna hiçbir Hükümet sorumlusuna başvuramaz mısın?

Şu sırada Cemil Selman da Türkiye'de Gretchen'indan daha çok talihli sayılmazdı. O, Gretchen'inden başka herkesçe terkedilmiş kimsesiz bir garip kişiydi. Hele ihtilas, para yemek gibi uğursuz bir suçtan hükümlü bulunuşu, siyasal suçlular gibi bütün bildiklerini korkutup yöresinden kaçırıyordu.

Cemil Selman'ın ta Hamburg'tan beraberinde getirdiği bu biricik umudu -seine einzige- sınırdışı edilince kendisinin durumu ne olacaktı? İnsan, ekmeksiz bile yaşayabilirse de umutsuz yaşayamazdı. Elli yaşındaki adamın başına bir yıldırım düşmüş gibiydi. Yine de kendini çabuk topladı:

— Serçe parmağını sok, dedi, tellerden içeri.

Tellerin aralığı öbür parmakları içeri almayacak kerte dardı. Genç kadın, uzun, ince, ak, tırnağı pırıl pırıl cilalı serçe parmağını zorla kalburlu tellerden içeri soktu. Cemil Selman bu küçük, güzel armağanı tuttu, okşadı, öptü, uzun boylu sevdi durdu. Gözleri artık, dünyayı görmüyordu. Alman güzeli bütün görüşmecilerin kendilerine baktığını görünce parmağını zorla çekip kurtarmaya çalıştı. Öbürü, bu yandan parmağı bırakmak istemiyor, ona hızlı hızlı yüzlerce öpücük konduruyordu. Ne olurdu, Alman güzeliyle gardiyanlar göz yumsaydı da Cemil Selman bu ufacık armağanı koğuşa götürebilseydi.

Mehmet, Haymana'nın köylerinden bir köylü. Orta boylu, kara kuru, iyi yüzlü, iyi huylu bir adamcağız.

— Sen, akıllı adamsın, Musa Efendi, diyor, düşünürsün bütün işleri ileri geri. Sizin gibi düşünemez elbette bizim gibileri. Bir af ney olur mu ola dersin bu yakınlarda? Bizler, ne yazık, Onuncu Cumhuriyet Bayramı'ndan sonra düştük içeri. Bu yüzden büyük aftan yararlanamadık.

Mapusanede edilen iki laftan biri mutlaka afla ilgilidir. Mapusane kuşları için af kutsal bir sözcüktür. Ener'le, uzun Müdüriyet yolunda volta vuruyoruz. Bana yaşamını, mapusaneye düşüş nedenini anlatıyor:

— Kendisine diş bilediğim bir canavarı, bir azılı düşmanımı gebertip de yatsam yine yanmazdım. Biliyor musun nedir benim suçum? Benim de soruşuma bak, nerden bileceksin benim suçumu? Anlattıkça içim yanar da böyle bir arkadaşa anlatmaya başlayınca, şaşırır, tökezlerim. Evlat kaatiliyim ben, Musa Efendi, evlât.

Durup bu evlat kaatiline bir kez merakla baktım. O da durdu. Kara kuru ince parmaklarıyla bir gazete kâğıdı parçasına bir sigara sarmaya başladı. Sigarasından bir iki soluk çekerek anlatışını sürdürdü:

— Herkes suçsuzum der, ama, çoğu düşmanının başını yer de gelir buraya. Kimisi doğrar en yakın hısmını lokma lokma gözünü kırpmadan. Ben de sözüm ona, mapusane defterine göre kaatilim ama, ne bir kurşun attım bir düşmanıma, ne de herhangi bir insanın kanını döktüm.

Mehmet Ener'in sesinde gözyaşları titriyordu. Derin derin içini çekti. Sonra, bana uzun uzadıya volta vurduğumuz koridorda, küçük acıklı serüvenini şöylece anlattı:

Mehmet Ener'in karısı, her sabah onunla birlikte ekin biçmeye giderken bir tek yavrularını -ki henüz yürüyecek çağda değildir- hep ona taşıtmaktadır. Mamasını o verir, bezlerini o değiştirir, sanki yavrunun anası Mehmet Ener'dir. Toprak işleri, hem karıyı, hem de kocayı, ilerisini düşünemeyecek kerte yormuş, birer makine gibi kurutmuştur. Artık, onların katında bebeğin bir pisi yavrusundan çok ayırımı yoktur. İşte, bir sabah, karısının bu korkunç ilgisizliğine artık iyice içerleyen Mehmet, yavruyu kucağına almadan evden çıkar, hızlı hızlı tarlaya yollanır. Henüz sabahın alacakaranlığıdır. Tarlakuşları bile henüz uyanmamıştır. Sabah tarhanasını içerken sundurmada yere uzatılan yavrucak, orada kendi başına debelenip durmaktadır. Daha önce kaçarcasına yola çıkan Mehmet, karısının da biraz sonra kendisine yetiştiğini görür. Ona öfkeyle gidip bebeği almasını söyler. Karısı, onun bu sözlerini işitmezlikten gelerek orağını sallaya

sallaya adımlarını daha çok açar, sanki koşarcasına tarlaya doğru uzaklaşır. Elinde ekmeği, ayran testisini taşıyan Mehmet, adımlarını açarak ona yetişir. Bir kez daha çocuğu gidip getirmesini buyurur. Kadın da onun gidip getirmesi için diretir. Böylece, bebeği alma işini birbirinin üzerine ata ata giderler. En sonra tarlaya varıp ekin biçmeye başlarlar. Yine de uslarına geldikçe birbirlerine gidip çocuğu getirmeyi öğütlerler. Ne yazık ki bütün bu öğütler artık lafta kalmaktadır. Her ikisi de işin en kızgın zamanındadır. Gözleri dünyayı görmez. Öğle olur. Korkunç, kızgın bir samyeli ortalığı kasıp kavurmaktadır. Ana ile baba, yufkalarını yiyip, ayranlarını içerek yine orağa başlarlar. Akşam olur, eve dönerler. İkisinin içinde de bir tek korku vardır. Ne yazık ki korktukları başlarına gelmiştir: Yavrunun güneş çarpmasından ölmüş olduğunu görürler. Kadın, birden çığlığı basar. Saçını başını yolarak dövünmeye başlar. Başlarına toplanan köylülere kocasının çocuğu öldürdüğünü söyler. Jandarmaya haber salınır, Mehmet Ener'in ellerine vurulan kelepçe, ancak Ankara cezaevinde açılır. Kadın, şimdi, köyde, daha o günlerde peylediği âşıkı ile birlikte oturmaktaymış.

İşte, bizim Mehmet Ener, bu biçim bir evlat kaatili olup çıkmış, Türkiye'nin pek kalabalık kaatilleri listesinde yer almış. Yediği ceza beş yıl ağır hapis. Şimdi, soruyor:

— Ölsün mü, öldürsün mü?

Demek ki şimdi, asıl gerekli cinayeti işlemek, gerçekten katil olmak için Mehmet'in içinde tehlikeli dinamit demetleri yerleşmiş bulunuyor. Ara sıra insanların eski şeytanı, elindeki çakmaktaşıyla, kavla bu dinamit demetlerine yaklaşır, yaklaşır kaçar:

Öbür kaatiller
Bıçak vurmuş, kurşun atmış
Kurtulmuş kendini kavuran
Adalet sıtmasından
Hiç olmazsa giderken mapusaneye.
Ne var ki bizim Mehmet Ener
İlk kez mapusanede başlamış duymaya
adalet sıtmasını.

Boşalarak çıkar gider burdan öbür katiller
Ne yazık, dopdolu çıkacak buradan
Yanık yüzlü, lirik sesli, Haymanalı
bizim Mehmet Ener.

*

Cezaevine yeni elektrik tesisatı yapılıyordu. Bizim Muzaffer de iyi bir teknisyen olduğundan tesisatı yapan grupta işçi olarak çalışıyordu. Bu yüzden cezaevinin her yanına kolayca girip çıkıyordu, Müdüriyet bölümü de içinde olarak. Sempatik, yakışıklı bir genç olduğundan herkesçe de seviliyor. Onun bu sempatik ilişkileri, Müdür Kemal Bey'den tutun da Başgardiyana, bütün gardiyanlara, bütün hafif, ağır hükümlülere dek uzanıyor. Bir dev olan idamlık Bağlumlu'ya varıncaya dek ahbaplığı var. Uzun boyu, geniş omuzları, güleç yüzü, tatlı, şakacı konuşması, herkeste benzer iyi etkiyi yapıyor. Müdüriyet bölümündeki ambarın elektrik işlerini yaparken espiyon Şükrü'nün espiyonlayarak aldırdığı benim üç cilt Kapital'i orada görünce hemen elektrik malzemesi arasına karıştırıp yürütüvermiş. Hırsızlığın bu çeşidi her zaman mubahtır.

Bunları, her gün Şükrü'nün gözleri önünde okuyup durdum. Ahmak, bunların o kitaplar olduğu bir kez bile usunun kıyıcığından geçmemiştir. Okurken ondan saklamadığım için bunları bayağı roman filan sanıyor. Ancak. Müdür Kemal Bey, ara sıra koğuşa gelince üstlerine rastgele bir örtü atıyorum. Beni bir kez tanıdı ya her gelişte benim rahleye dik dik bakıyor, sonra gülerek:

— Adi hükümlülerde şiş, bıçak, esrar, eroin arıyoruz, sizde de kitap, diyor.

Oysa Kapitaller dışında şimdiye dek okuduğumuz hiç bir kitaba ilişmedi.

*

Eyüp, en sonra, altı aydır sırtından çıkarmadığı yün kazağını çıkardı. Elbette, bu bir olay oldu. Bu kazak, bir garip cennet bağını andırıyordu. Ne var ki bu mutlu bahçeyi dolduran cennetlikler, çimenler üzerinde çifter çifter birleşmiş iri, besli gurbet kuşlarından başkası değildi. Öyle korkusuz, öyle güven içinde, rahatlar ki her saat bu cennet yeşilliklerine binlerce yumurta

yağdırıyorlar. Bu alacakaranlık cennet bahçelerinin mini mini sahipleri, parlak gün ışığı ile karşılaşınca birden bire şakıdılar. Baktılar, gitti elden yedikleri manca, post da gidecek, köşe bucak kaçınayı denediler. Sevgilisini bırakan kaçıyordu. Oldukları gibi birlikte kaçınayı deneyen çiftler de vardı. Ne var ki kaçacak güçleri yoktu. Şimdiye dek hiç korku, zulüm, tedirginlik nedir bilmemişlerdi. Bu yüzden kördü silahları, çifter çifter ateşe atıldıklarında bile minicik çığlıkları işitilmedi.

*

Mapusanede türkü yasak değilse de her türlü çalgı yasak. Ne bir bağlama sesi işitilir, ne ut, ne kemence. Bu müzik, saz düşmanlığı neden mi? Millet, vaktiyle çalgıların içine afyon, esrar, eroin yerleştirip içeri sokmuş. Sonra, iş çakılınca, ne dümbelek kalmış mapusanede ne ut, ne keman.

Dün gece üçüncü münferitlerden bir ut sesi işittim. Tın tın edip duran usta bir ut sesi. Öyle ustaca iniyordu ki tellere mızrap, saatlerce alaturka müziğin en güzel bir yığın bestesi kulaklarımızda geçit resmi yaptı. Pencereden baktım: Gardiyan Zeki, ut çalınan hücrenin penceresine kulağını vermiş, gülümseyerek keyifli keyifli dinliyor. Ut, yine de şakıyor, kahkaha atıyor, inliyor, vıcıldıyor, yüreklilikle, güzellikle dopdolu. Gardiyan Zeki, neden alıp parçalamıyor bu udu hemen? Şaşıyorum. Yoksa, kalktı mı saz yasağı? Ut sesleri, saatlerce mapusanenin sessizliği üzerinde saltanat sürdü. Sabahleyin tanıdım ut çalanı: Sivaslı Ahmet'ti. Garson Ahmet. Koridorda uzun uzun volta vurduk. Udu, ağzıyla çaldığını öğrenince şaştım, kaldım. Gerçek bir müzik şöleniydi. Udun neden parçalanmadığı böylece anlaşıldı.

*

Uzun zaman bir gençlik aldanışına kurban olarak «M.» dan mektup bekledim. Kemal'in yazdığı mektuba yanıt olarak. Beni çılgınca sevdiğini bildiğim kızı ben de daha önce evlenmek düşüncesinden uzaklaşarak epeyce üzmüştüm ya. Korkunç bir felaketin çarkları arasında diriminden umut kesilen bir erkek, nice üstün nitelikleri de bulunsa artık sokağa atılmış bir paçavradan başka bir şey değildir. Vaktiyle seviştiğimiz kız da bu durumda

her kadının yapacağı olağan bir şeyi yaptı. Ancak, bilen bilir, mapusanede, bir kadından, bir sevgiliden mektup beklemek nedir?

Birbirine eşit upuzun mapusane gecelerinde
Sevilen bir kadının, kızın düşü
İnsanı ne de tatlı tatlı avutuyor.
Benim sevdiğim bir kız varsa da
Burda dişime dokunacak bir tek anım yok,
Onlarla birlikte yazdığımız bir romanın yok.
Hepsi Shakespeare'in tülden ince ak Ofelya'sı.
Üflesem dağılacak bulut gibi.
Evet, yok dişe dokunacak bir yanları.
Onların şimdi dışarda kaynıyor kanları,
Başlarında kavak yelleri esmekte.
Aşk haramileri yolları kesmekte.
Bu işte sana kalan
Upuzun bir bir ooooffff çekmek
zavallı çocuk.

*

Eyüp, Lermontof çevirisini bitirdi, okuyorum.

— Oku da zayıf yanlarını düzelt, dedi.

Eyüp, formunda bugünlerde. Mırıldandığı şarkılarında, bakışlarında, konuşmalarında, normal kültürlü kişinin tatlılığı. Ne var ki yine de kafasının gizli laboraratuarında yepyeni bir makine çalışıyor gibi. Bunu ben, salt ben seziyorum. Ara sıra, gidişen kimi sezemediğim düşüncelerini kaşıyor tırnaklarıyla kanatırcasına.

*

İlk marifeti Keskinli Ömer'in: Bir gece Birinci Koğuşta, canlar, uyumakta derin derin. Keskinli İsmail'le Keskinli Ömer'in arasında bir başka Keskinli yatıyor. Boydan boya soğuk betona sıralanmış yer yatakları. Geceyarısını biraz geçe, Keskinli Ömer'in kirpikleri kımıldadı. Yanındaki Keskinli'nin bir ötesinde yatan Keskinli İsmail, derin uykularda. Esmer, yuvarlakça, otuz beş yaşlarında, kendi halinde görülen bir köylü. O da uzun yılların altında katilden suçlu. Keskinli Ömer, başını şöyle bir kaldırdı. Çabucak koğuşa göz gezdirdi. Koğuşta uykudan başka bütün canlar uyumakta. Ömer, yatağından şimşek gibi hızlı bir

şiş çıkardı. Ortada yatan Keskinli'nin üzerinden uzanıp şişi bütün gücüyle sırtüstü yatan İsmail'in göğsüne gömdü. Korkunç bir çığlık. Bütün koğuş ayakta. Ömer, yaradan çekip çıkardığı kanlı şişle korkaklığa meydan okumakta. Yumruklandı demir kapılar, haykırışlar yırttı geceyi. İsmail'in göğsüne ikinci vuruş inmeden neyse ki yürekli bir iki kişice Keskinli Ömer'in kolları tutuldu.

Keskinli Ömer, ruhundaki gizli iblisler ordusuyla ilk saldırıya geçmişti. Dendiğine göre, bir zaman önce Keskinli İsmail, namusunu isteyesiymiş Keskinli Ömer'den peynir ekmek gibi. On yedi yaşındaki Keskinli Ömer'i bir erkek gibi meydana fırlatan işte buymuş.

Baktım, geliyor yine Arap Hacı. Daha iki ay önce çıkmıştı mapusaneden. Her iki omuzunda yine o iki kedi yavrusu. Ancak, bayağı büyümüşler. Sarı ile kara. Öyle uslu oturmuşlar ki çuvalla örtülü omuzlara, sosyete hanımlarının sırtında iki tilki, yada iki sansar sanırsınız. Yavrular biraz daha palazlanmışsa da Arap Hacı biraz daha yorgun, bitkin görünüyor.

— Hoşgeldin, Arap Hacı.

— Hoşbulduk.

Korkunç bir yaşlılıkla yoksulluk, pis, iğrenç bir koku saçarak geçti yanımdan. Cafer gardiyan, üçüncü münferitlerin dış demir kapısını açtı. İtti bu eski Adem Babayı içeri, gülüp şakalaşarak. Arap Hacı'yı gören kader kurbanlarının yüzü güldü. Epey gırgır geçeceklerdi onunla yine. O da bu ilgiden her zaman hoşnuttur. Kendisine gülerek hoşgeldin diyenlere bir Romalı soylu gibi çuvalını savurarak selam verdi. Dişsiz ağzı bir kızıl mağara gibi açılıp kapandı. Bozkırdan, iri yağmur tanelerini savurarak buz gibi bir rüzgâr esiyordu.

Mahpuslar, hep bir ağızdan haykırdı:

— Hoşgeldin, Arap Hacı.

— Hoşbulduk, arkadaşlar.

— Arap Hacı. Kiraladın yine oteli bahara kadar.

— Yine hırsızlıktan mı Arap Hacı?

Adem Baba, acı acı sırıttı:

— Ya hayyo, sizler gibi kaatil olmaktansa hırsızlık bin kere güzel. Bizim hırsızlık, hesaplı hırsızlık, maksat, bulmak bir mekan kışlık.

Bizim Bağdatlı yaşlı Diyojen, bir kez daha ilkyaza dek kurtuldu evsizlikten.

*

Cumhuriyet Bayramı yaklaştıkça hükümlülerin ayranı kabarır. Hemen hepsi, açık kapalı, af bekler. Mucize biçiminde gökten birden bire düşecek bir af. Onuncu Yıl'da Atatürk'ün yaptığı Genel Af, artık bir gelenek yaratmış. Her Cumhuriyet Bayramı yaklaştıkça mahpuslar sorar durur aklı erenlere. Her gün bir koğuştan bir koğuşa af haberi götürenlere rastlanır. Birinci Koğuşta bir af yalanı söyleyen, Sekizinci Koğuşa varan yalanı işitince kendisi de inanır. Bu allanmış pullanmış yalanı bir başka af haberi sanarak başkalarına iletir. Türkçesi: Türk'ün bu en büyük bayramında bütün konuşmalar üzgün bir af destanına benzer.

*

Dört gardiyan, bir Savcı, Müdür Kemal Bey, Başgardiyan, bir de bir başka genç adam, uzun boylu, esmerce, aydın görünüşlü, gürültüyle, baskın yaparcasına koğuşa daldılar. Susuş kulesinin eski püskü döşemeleri kendine güvenen ayaklar altında bir daha sarsılıp gıcırdadı. Gerçekten de bu gelişte amansız bir baskın havası vardı. Sanki bizi bir kez daha tutuklamaya geliyorlarmışcasına şahince bir atılışları vardı. Ancak, at koşusu yerinde sekiz on polisin, tabancalarını çekerek Muzaffer'le ikimizin üstüne atıldığında gözlerinde korku saçan avcı kuşların vahşi bakışı bunlarda yoktu. Özellikle koğuşa ilk giren şık giyimli entellektüel görünüşlü genç adamın yüzünde sonsuz, insancıl bir hoşgörünün gülümseyişi parlıyordu. Bu da bizim için gerçekten şaşırtıcıydı:

— Ben, Cezaevleri Genel Müdürü Mutahhar Şerif.

Bunun ağabeyi, Muzaffer Şerif de Gazi Eğitim Enstitüsü'ne Amerika'dan yeni gelmiş bir öğretmendi. Tanışıyorduk. Okuduğum, apansız geldiklerinden saklamaya da vakit bulamadığım kocaman İngiliz şiir antolojisini alıp baktı. Bana Shelley'nin «Away, away from men and town» diye başlayan şiirini okutarak dinledi. Natur sözcüğünde yaptığım okuma yanlışını düzeltti. Ben onu Fransızcadaki gibi okumuştum. Böylece ilk fırsatta bize güzel İngilizce bildiğini öğretmiş oldu. Sonra, yataklarımıza otu-

rup konuştu bizimle. Sanırsın, kırk yıllık ahbap. «Das capital»'den, «La pain rouge»'a dek bir yığın kitap adı saydı döktü:

— «Das capital»'i okudum ama hiçbir şey anlamadım, diye güldü.

Anladığıma göre kafası değilse de kulakları marksist literatürle doluydu. Avrupa'da eğitim gördüğü anlaşılıyordu. Biz de Marx'ı mapusane üniversitesinde bin türlü korku içinde okumaya çalışıyorduk. Avrupa'ya giden olanak sahipleri bunları rahatça okuyup Türkiye'de bunları okuduğundan dolayı da öğünebiliyordu.

Neyse, işin en hoş yanı, idealist Genel Müdür'ün Türkiye'de seksen bin kişi olduğu söylenen kader kurbanının alın yazısına el atmış olmasıydı. Demek, artık, insan şefkatinin, ulus şefkatinin eli, mapusanelerin üzerine de uzanacaktı. Anlattığına göre, Mutahhar Şerif, bütün Avrupa mapusanelerini gezip görmüş, incelemişti. Kader kurbanı insanı kurtarmak uğruna gençliğinin en güzel yıllarını harcamaya hazırlanıyordu. İdealist gençliğin en güzel coşkunlukları, Genel Müdürlüğü'nün ağırbaşlılığından dışarı taşıyordu. Bu da bizim Müdür Kemal Bey'in gözünden kaçmadığından bıyık altından gülüyordu. Mutahhar Şerif, sanki yapacağı işi bu sırada gözlerimizin önünde yaşıyordu. Artık, Türk kader kurbanları da, insan gibi modern cezaevlerinde yaşayacaklardı. Mapusanelerden kurtulacaklardı.

Artık, umutsuzluk, Türk mahpusuna katran gibi bulaşmayacaktı:

— İşte, İmralı. Bütün Türkiye cezaevleri böyle olmalı. Çok çetin iş bu, çok çetin. Ancak, Türk ulusunun üstesinden gelemeyeceği hiçbir zorluk yoktur. Modern cezaevine girip çıkan, bir daha dönmeyecek geri. Salt acı birer anı olarak kalacak onun cezaevi yılları, «mükerrer kaatil» yetiştirmeyecek, mükerrer hırsız yetiştirmeyecek, Türk cezaevleri.

Türkçesi: bizi bataklığa doğru sürükleyen
bu korkunç ölü günler kervanı
Şefkatle, müzikle, insanlıkla süslenecek.
Ruhumuzda mantar gibi büyüyen ifritler
Şefkatin, sevginin

Kızkardeş eliyle göğüslenecek.
Bir sevinç kervanı olacak ölü günler kervanı.
En önde modern düşüncenin altın çanı.
En önde insancıl şefkat.
En önde insanlığa dönüşün ak bayrağı
En önde Mutahhar Şerif'in uğurlu ayağı.

Mutahhar Şerif, bir turist ilgisiyle bir de grup olarak fotoğrafımızı çekti. Yüzündeki, davranışlarındaki dost hava, içimizin yalçın karanlıklarını aydınlatmaya, tiksinti granitlerimizin ağır yığınlarını yumuşatmaya yetmişti.

Bayram yapıyordu içimiz,
Yeterdi bizi birkaç gün insan etmeye
Bu insanlık ufkundan kopmuş sevincimiz.

*

Birden bire mapusanede bir af fırtınasıdır esmeye başladı. Nereden esmişti bu söylenti? Bilene aşkolsun:

— Af var, uşaklar, af.

— On beşinci Cumhuriyet Bayramında mutlaka af var. Cumhuriyet gazetesinde okumuşmuş Dilaver. Ne var ki ben denkgelmedim böyle bir şeye.

— Sen, belki görmemişsindir.

— Af olmuş, olmamış artık bize yararı yok, oğlum. Bizim ceza bitti. İki ay kaldı şunun şurasında en çok. Af olacağını da sanınam yakında

— Elbette af olmaz, sen çıkıyorsun ya.

— Ben çıkayım, çıkmayayım, her yıl af olmaz ki.

— Biz, sanki her yıl olur mu dedik? On beşinci yılda olur dedik.

— Haydi, oradan sen de düdük. Sen ne anlarsın aftan. Aftan büyük ne var? Hele oku Kur'an-ı Azimüşşan'ı, bak her ayeti aftan sözediyor. Allah diyesiymiş ki kurban olduğum Kur'an'ında, tövbekarları affederim ben. Dinledimdi köyde bizim hoca Ahmet Efendi'den. Aftan daha sevap bir iş mi olur? Affeden kişinin gönlüne mağfiret nuru iner, Alimallah. Hükümet de herhalde se-

vaba girmek ister. Affetmeyi Tanrı buyurmuş, büyüklerle hükümetlere. Onlar da bu buyruğa uymak zorundadır. Sen, Allah'ın buyruğuna karşı mı duracaksın?

— Tövbe, tövbe, bize dinsizlik de konduracaksın. Ulan, Allah'ın buyruğuna karşı duran kim?

Böylece ipe sapa gelmez uzun boylu tartışmalar: İnsan, dinler, dinler de anlar ki en sonu, umarsız kalmış insan, bir kurtuluş mucizesi beklemekte Tanrısından.

*

Ramazan geldi. Birkaç kişiyi geç, bütün mapusane oruç tutup namaz kılıyor. Şeyh Said'in oğlu Salahattin, uzun boyu, kanburca gövdesi, kansız, hasta görünüşlü yüzüyle hepsinin imamı. Onu Türkler de Kürtler kertesinde seviyor. Salahattin, çok ağırbaşlı. Ne var ki aydın bir kişi değil. Ben dışarıdayken, yıllarca önce Bağdat Harbiyesi'nden mezun olan Şeyh Said'in oğlu Türkiye sınırlarından içeri girerken yakalandı, diye yazmıştı gazeteler. Buna göre karşıma enerjik bir asker göreceğimi sanıyordum. Baktım, Salahattin, babasının kara kıl çadırından yeni çıkmış bir utangaç delikanlıya benzer, bütün iç, dış görünüşüyle. Ne var ki herkes sayıyor onu burada. O da kendine siyasal bir din adamı pozu verip, o biçim bir yaşam tutturmuş. Kısaca, bütün görünüşüyle namazında niyazında bir adam. Kendisini epeyce deşmek istediysem de hiç tınmadı. Biz de onun gibi siyasal suçlu olarak yattığımız halde zerrece düşündüklerimizle ilgilenmiyor. Ancak, gülümseyerek birkaç satır lâfladıktan sonra kendisini tanıyan, tanımayan yığınla insanın getirdiği armağanları almak üzere görüşmeci yerine doğru sağlıksız gövdesini sürükleyerek uzaklaşıyor. Kim bilir, belki de boş yere yatıyor burada. Belki de bir provokasyona düşmemek için akıllıca susuyor.

Çankaya'daki mavi gözlü adam, İngiliz emperyalistlerinin kışkırtmasıyla babasının döktüğü Türk kanlarını şimdi bile affetmemiş görünüyor. Şundan ki, kışkırtmaların arkası gelmemiştir. Ağrı çevresinde, Dersim bölgesinde, petrolden giynek giydirilmiş yabancı düşünce şeytanları, hâlâ vızır vızır dolaşıp durmaktadır.

Şunu da söylemek gerek: Buradaki sekiz yüz şeytan yada şeytana benzer kişi içinde yine yok Salahattin'den başka melek.

Kızılcahamamlı Ahmet Ağa, yine her zamanki gibi hoşbeş etmek üzere gelip bizim yatağa bağdaş kurdu.

Ahmet Ağa'nın da hikâyesi okkalıca: Yanında çalıştırdığı yanaşma genç çoban, henüz askerliğini bile yapmamış, o kerte genç. Ahmet Ağa'nın kızına göz komuş. Göz komuş değil de iki genç insan bayağı sevişmişmiş. Ahmet Ağa, çobanın isteğine karşı durmuş. Genç çoban, genç kızla mercimeği fırına vermiş. Ahmet Ağa, keçileri kaçırayazmış, genç çobanı kovmuş kapısından. Ne var ki kızın gönlü çobanda, çobanınki onda. Uzun boylu sürüp gitmiş savaş. Ahmet Ağa'nın ak sakalı öfkeden titrer olmuş yavaş yavaş. En sonra, bakmış ki çoban, kızı neredeyse dağa kaldıracak, günlerden bir gün, çıkarıp sandığın dibindeki pişstolu, delikanlı çobanın göğsüne boşaltıvermiş. Aşık oğlanı cansız yere sermiş. Komuş geride sürüyü, komuş geride birkaç eksiketeği, komuş geride kızı, komuş geride yaşamayı, komuş geride Kızılcahamam'ın o güzelim yaylalarını. Bir daha çıkmamacasına kapılanmış bu Allah'ın belası yere. Altmışını epeyce aşkın. İşlediği cinayetten en aşağı, bir on beş yıl yer. Daha nasıl çıkmayı umabilir? O da burada yaşadığı sürece af umudunun mis kokulu kahküllerine asılarak günlerini dolduracağa benzer.

Eski kasketi, geniş, kırışık alnı, yüzü, ak saçları, ak sakalı, iri yarı gövdesiyle Ahmet Ağa, yine de buranın en neşeli insanılarından biri. Bizim Muzaffer'den çok hoşlanıyor. Daha kapıdan girerken:

— Neredesin Bay Nizafer Efendi? diye sesleniyor.

«Bay Nizafer Efendi» deyimi elbette günlerce dilimizden düşmüyor. Gülüp duruyoruz.

Ahmet Ağa, böylece haftada birkaç kez gelir, oturur, güler, güldürür, ağı, ağı konuşur, sonra çekilir gider. Ondan geri, ayıklamak bize düşer yatağa konuk bıraktığı bakla gibi bitleri. Muzaffer, onun bitlerinden kurtulmak uğruna yatağını gündüzleri dürer büker oldu. Ahmet Ağa, bu kez kuru tahtalara oturmaya başladı. Yine de neşesinden bir şey yitirmedi. Bu kez Muzaffer, bitleri tahtaların üzerinden topluyor.

Ahmet Ağa'nın bize her gelişinde vurduğu genç çobanın görüntüsü de (Hayalet) gelir. Oturur onun yanı başına, en içten arkadaşına dert yanarcasına bana şunları yineler durur:

«Ne severdim onu, ne severdim.
Ne güzel kaval çalardım, pınarbaşlarında
tazelenince derdim.
Ne zalim adam ah,
Şu Ahmet Ağa.
Beş yüz davarı
Götürürdüm dağa,
Otlatır doyururdum,
Kurttan kuştan korurdum,
Bir yandan da sevdiğimin malıdır diye..
Ahmet Ağa ne bilecek sevgiden.
Ahmet Ağa kadınları
Dağdan taştan toplar
yaban yemişi gibi.
Rastlamamış ki yaşayışı boyunca
bir kez sevgiye.
Zeliha'mın gözleri ah
Ne güzeldi ne güzel.
Seviştiğimizde
Terlerdi de
Yapışırdı yüzüne
Altın saçı tel tel.
Birlikte güderdik
İlk günlerde sürüyü,
Az zamanda sevgimiz
Yangına verdi köyü.
Severdim onu
Bilmezsin ne severdim.
İşte, en sonra
canımı onun
uğruna verdim.
Ah, bu Ahmet Ağa, Ahmet Ağa
Vallaha müstahaktır asılmağa.
Onun sözlerine kulak asmayın.
Onu hem sürünün hem Zeliha'nın
Kaatili sayın.

*

Ahmet Ağa'nın vurduğu genç çoban yine dikildi yamacıma, ancak, ruhumun kulaklarıyla işitebildiğim şu ağıtı söyledi:

Tuz yalamış davarı
Bendim susuz götürüp ırmağa
Susuz getiren o genç çoban.
Yaylalar yakınıcı Ahmet Ağadan
Artık, güzel kaval sesi nedir bilmeyecek
O dağlar, taşlar, o yeşillikler.
Ahmet Ağa belki de mapusta ölecek
Belki de köye ölüsü gelecek.
O da bir şey değil
Benim ölümüm de bir şey değil
Bir şey değil yarsız kalması da Zeliha'nın
Güzel bir kaval sesi
Eksildi dağdan.
Çınar ağaçları, çamlar, meşeler
Artık, bundan geri
İşitmeyecek söylendiğini
Güzel Zeliha'dan.
Ahmet Ağa, gözün kör olsun e mi!
Tek başına kodun
Dağda sevdiğimi.
O, yine kendine denk bir uşak bulur,
Ne olursa gidene olur.

*

Kızılcahamamlı Ahmet Ağa, bugün de geldi gitti. Arkasından Muzaffer'in yatağına bir avuç bit armağan etti. Oğlan, onları ayıklamaya çalışıyor. O gider gitmez arkasından çıkageldi genç şehit. O güzel kaval çalan körpe aşk şehidi:

Bana: «Sen de sözüm ona, şairsin, dedi, neden koyuyorsun koğuşa bu zalim adamı? Neden benim üstüme atıp tutsun diye onun dert dediği çöplüğü deşiyorsun?»

«Beni ilgilendiren o değil, dedim. Ben, onun derdini deşer

görünüp senin üstüne daha çok bilgi edinmek istiyorum. Şundan ki çok acıyorum sana, genç çoban.»

O zaman genç çobanın yüzü güldü Yanından eksik etmediği ışıklı, saydam kavalıyla:

Bir hava vurdu orta Anadolu'dan
Dağları, taşları dile getiren
Bir hava vurdu.
Kulağımı müzik, yüreğimi acıma
Gözlerimi de yaşla doldurdu.

Başladı, sürmekte «drang nach osten». Doğuda, doğuda, Avrupa'nın doğusunda hergün bir tepeye gamalı haç dikilmekte. Hitler gâvuru, uluslardan birer birer baç yada haraç istiyor. Bizim ağır cezalı hükümlülerle idamlıklar da için için seviniyorlar. Ölesiye bir sevinç şehrayini bu. Ağır yükü altında inlediğimiz cezayı ancak büyük bir savaş, bir karışıklık temizler diyorlar. Kurtlar, dumanlı havayı sever, diyorlar. Yaşa bire Alman Padişahı Hitler, diyorlar. Bir kez patlasın tüfekler, bir kez patlasın toplar, bir kez kara kedi, geçsin bütün ulusların arasından. İşte o zaman, yine ferman Ankara' daki mavi gözlü Padişahın, dağlar bizimdir.

Bala'lı iri yarı eşkiya Mustafa, karışıyor söze:

— Uşak, benim gençliğimde oldu da biliyorum. Eğer yabancı bir devletin orduları girmezse memleketimize hiç birimize kurtuluş yoktur. Ben, ömrümde iki savaşa girdim. Seferberlikte hiç bir mapusane boşanmadı benim yaşadığım yerlerde. Yunan Savaşında epeyce bir şeyler oldu. Yunan gâvurunun girdiği yerlerdeki mapusaneler hep açtı kapılarını. Mapusların çoğu dağa taşa dökülüp canını kurtarmaya baktı. Çerkes Ethem, Kütahya yöresindeki isteyen mapusları asker edip Yunan'a karşı dövüşmeye gönderdi. O zamanlar Hakan dedikleri Ankara Valisi Yahya Galip Bey de Ankara Mapusanesi'nden dövüşmek isteyenleri çıkarıp Sakarya Meydan Savaşı'na sürdü. Elbette, hepsi de ham olduğundan cephede sinek gibi kırıldılar. Cepheye gitmek istemeyenler, savaştan sonra yapılan aflarda kurtulup daha uzun zaman yaşadılar. Yunan Savaş'ında baktım, postu tuzlayacağız. Ben de kaçarak canımı kurtardım. Ama, dağlarda gezmekten adımız eşkıyaya çıktı. O gün bugündür birtürlü iflah olmadık.

Yunan, Haymana önlerine dayandığında Ankara Mapusanesinde cepheye yazılmayan mahkûmları düşmanın eline geçmesinler diye zincire vurup Kayseri'ye doğru yola çıkardılardı. Kurt, dumanlı havayı severse de kurdun başı dışarda, burada olduğundan daha çok belâdadır. Yunan Savaşı'nda karlı kışlı aylarda ben de içlerinde olarak birçok eşkiya, mapusaneleri bayağı özler olmuştuk. Oturun oturduğunuz yerde babayiğitler.

Balalı eşkıya Mustafa, hani, eşkıyaya da benzemez değil: İri yarı, kalın sesli, yeşil gözlü, sert duruşlu, yağız esmer, orta yaşlı bir adam. Ellerini arkasına atar, dolaşır benimle ara sıra. Onun eşkıyalık serüvenleriyle birlikte yaşamının destanını dinlerim. Sıkı sıkıya yalvarıp yakarmasam anılarını da pek anlatmaz. Uzun eşkıyalık yaşamı, ona giz saklamasını öğretmiştir. Dağdan inmiş insan hali üstünden akıyor gibidir. Nerde Kara Paşa nerde bu? Hâlâ yeşil gözlerinde şahin bakışı var. Hem saban, hem mavzer tutan eli, arslan pençesi gibi güçlü.

*

Dış duvarla üçüncü münferitler arasından geçip Müdüriyete giden yolda her zaman olduğu gibi dinlenmek, daha çok yazmakta olduğum romanların gidişini tasarlamak üzere her zaman saatlerce volta vurduğum olur. Kimi zaman her nasılsa koğuşlardan dışarıda kalmış bir tanıdık, yanıma sokulunca çok canım sıkılır. Mahpuslar, ancak birbirlerinden kaçarak erince, dinlenme olanağına kavuşabilmektedirler. Hele ben, durmadan okuyup yazan bir kişi olduğumdan yalnızlığı herkesten çok gereksiyorum. Biricik gezinti yerimiz olan bu uzun, daracık yolda volta vururken herhangi geveze bir mahpusla karşılaşacağım diye her zaman ödüm kopar. Bugün de eski ayak izlerimin üzerinden binlerce kez geçerek yine volta vuruyordum. Tersliğe bakın ki görüşme günü olduğundan üçüncü münferitlerle koğuşların bütün görüşmecileri, Müdüriyet'in bahçesindeki görüşmeci yerine gitmek üzere bu yoldan geçmek zorundadır. Bundan dolayı da yanımdan gelip geçenler çok oluyor, kimisi de benimle bir iki laf olsun etmek üzere yanımda birkaç volta vurmaktan kendini alamıyordu. Böyle bir bölük mahpus savmıştım ki yanıma bir başka mahpus yanaştı. Baktım, hiç gözüm ısırmıyor. Selam verip

benimle birlikte yürümeye başladı. Kaşla göz arasında bana bütün cahil, zavallı mahpusların sorduğunu sordu:

— Beyim, acaba af var mı?

— Daha yeni yapıldı, dedim, bilmem, yine yaparlar mı? Zor iş.

Avutucu, umutlandırıcı birkaç söz söyledim. Sonra, dikkatle adamın başına baktım. Çavuşkuşunu bir andırışı vardı ki insanın güleceği geliyordu. İki sert ahmak bakış, kara, kuru, sert bir yüz, çakı gibi dik, sert, çevik bir gövde, bacağında Adıyaman'da giyilen türden kara bol ağlı bir bez şalvar. Kısacası, öyle bir görünüş var, sanırsın, Adıyamanlı Abuzer, dağdan inmiş kırk yıllık eşkıya. Adamın giyiminden güneyli olduğunu anlayıp nereli olduğunu sordum. Adıyamanlı olduğunu söyleyince bir hemşerimi görmüşcesine ısındım ona. Düşüncem, orada öğretmenlik yaptığım o özgür, o coşkun yıllara uzanıyor. Güzel sesli Adıyaman'ın sessizliğini çın çın öttüren kalabalık sınıfının şarkısını bir kez daha dinler gibi oluyorum. Çaylağımla ıssız kırlarda gezdiğim günleri anıyorum. Bana en çok şiir yazdıran o ılık güney güzünün şefkatli güzellikleri beni bir kez daha oralara çağırıyor. Abuzer'den ayrılıp içeri gidiyorum. Tatlı anılar, eskimiş şarap gibi beni sersemletiyor.

Bir süre sonra yine dışarı çıktığımda bakıyorum, Abuzer, hâlâ elleri arkasında cakalı cakalı volta vuruyor. Artık, ayrı ayrı volta vuruyoruz. O yukarı çıkarken, ben aşağı iniyorum. Böylece düşüncelerimiz bir süre olsun çarpışmadan yürüyebiliyoruz. Ne var ki Abuzer, benim hizama gelince birkaç saniye zınk diye durup başıyla beni selamıyor, sonra yine voltasını sürdürüyor. Bir saat karşılıklı gittik, geldik. Abuzer, her satırbaşı yeni karşılaştığı bir tanıdık gibi beni yeniden başıyla selamlayıp geçiyor. Abuzer'in bu bitmez tükenmez selamlayışları beni hem güldürüyor, hem de sinirlendiriyor. Bu da düşüncelerimin gerekli zincirini kırıp parçalıyor. Koğuşa girsem orada görüşmeci için çıkmış Birinci Koğuştan bir sürü ahbap oturmuş, Hoca'yla, arkadaşlarla ipe sapa gelmez konular üzerinde çene çalıyor. Orada hiç oturulamaz.

Zavallı Abuzer'de korkunç bir katil yüzü var. Hele selâm verirken kılıç gibi kaşları daha çok çatılıyor, yüzü daha çok kor-

kunçlaşıyor. Sanki, o ara üstüne atılıp elindeki şişi, ya da Bursa bıçağını yüreğime saplayacakmış gibi bir duygu altında bunalıyorsun.

«Yahu, lanet, diyorum, böyle ahbaplığa.»

Abuzer'in şerrinden voltayı bırakıp uzakça bir yerde dikiliyorum, gözlerimle gökyüzünde ağır ağır ilerleyen birkaç bulut parçasını kovalayarak Abuzer'in ayak sesleriyle ürküttüğü zavallı insanların dünyasından uzaklaşmaya çalışıyorum.

*

Vanlı Mehmet Çavuş da az bağrı yanıklardan değil. On beş yılın altında yatıyor. İlk ışığa düştüğü günden beri elli yıl geçmiş. Mapusaneye düşmeden önceki yaşamı destan. Arnavutluk'ta, Karadağ'da ayaklanış, Haydi, Mehmet Çavuş. Otuzbir Mart Karşı Devrimi patlar, haydi Mehmet Çavuş. Nereye? Nereye olacak, Taşkışla'ya kapanıp Selanik'ten gelen Hareket Ordusu'na karşı «Ulu Hakan» Abdülhamit Han Efendimizi korumaya. Hareket Ordusu, Taşkışla'yı ele geçirince Mehmet Çavuş'la birlikte bir yığın cahil Mehmetçiği yakaladığı gibi apar topar kurşuna dizmek üzere ıssız Büyükdere Çayırı'na götürür. Orada hepsini sorgusuz sualsiz onar onar kurşuna dizmeye başlarlar. Ne var ki ilk kez Mehmet Çavuş'un talihi yaver gider. Arkadaşıyla gözleri bağlanıp kurşuna dizilmek üzereyken Mahmut Şevket Paşa'dan kurşunlama buyruğunun durdurulduğu haberi gelir.

Sonra, Balkan Savaşı patlar. Kurbanlık koyun gibi elde hazır tutulan on binlerce bayatlamış askere buyurulur: Haydi, Mehmet Çavuş. Seferberlik patlar, haydi, Mehmet Çavuş. Mısır'da İngilizlere tutsaklık, sonra, Ulusal Kurtuluş Savaşı. Tutsaklıktan kurtulup on beş yıl sonra memleketi Van'a dönerken Orta Anadolu'da trenden indirilir. Haydi, Yunan'a karşı, Mehmet Çavuş.

Kürt Mehmet Çavuş, şakacı, konuşkan, iri yarı sevimli bir adam. Paslı, boğuk bir sesi var. Kürt Mehmet Çavuş denince mapusanede birçoğunun usuna, kıçına delik kamışlar sokularak Van Gölü'nün acı sularında boğulan hırsız mandaların serüveni gelir: Mehmet Çavuş, her gün Van Gölü'nün öbür kıyısından yüzerek gelen, mısır tarlasının başına bela kesilen hırsız iki mandanın kıçına iki kamış sokar, sonra salıverir onları geldikleri yere. Ürken

mandalar, kıçlarındaki kamışlarla eve dönmek üzere yine Van Gölü'nün acı sularına dalarlar. Kamışlardan bağırsaklarına çeşme gibi akan acı su, zavallıcıkları alır gölün dibindeki ölüm ülkesine doğru götürür. Ne yazık ki düşmanları da Mehmet Çavuş'a buna benzer bir oyun oynarlar. İki değerli öküzünün kıçına değnek sokarak zavallı hayvanların bağırsaklarını parçalarlar. Görünürde sapasağlam olan öküzlerin birkaç gün süren acıdan sonra ölüp gitmesi, bunun nedenini çabucak anlayan Mehmet Çavuş'u çileden çıkarır. Adalet önünde de hakkını alamayan Mehmet Çavuş, mavzerini kaptığı gibi öküzlerinin kaatilini bir ahlat gibi dalından düşürür. Ondan geri gelsin on beş yıl mahpusluk.

Mehmet Çavuşu her görüşte
Bir yandan bu destan gibi adama acırım
Bir yandan acı, zalim sulara
Dalıp bir daha çıkmayan mandalara.

*

Bizim Eyüp'le bahçede volta vuruyoruz.

— Musa, Nadejda'nın beni görmek üzere hapisaneye ilk geldiği günden beri aklımı kötü kötü kurcalayan bir şey var. Onun beni ziyarete gelişini hiç beğenmiyorum. Kovamam da. Bu, insanlığa sığmaz. Hapisten çıktıktan sonra korkarım beni Bulgar casusu diye kovalayacaklar. Biliyorsun, Nadejda, Bulgar. İnan ol, bu günlerde bütün huzurum kaçtı. Neden Nadejda'ya daha ilk gün «Bundan sonra bir daha gelme» diyemedim diye hep kendi kendimi yiyorum. Yine de verdim kararımı. Bundan sonra gelirse görüşmeye gitmeyeceğim. Musa, dünyanın en korkunç, en bayağı, en aşağılık işi, casusluk. Bu suçun kuşkusu altında mı ezileceğim hep, bir söğüş tavuk yiyeceğiz diye. Türkler'in Bulgar düşmanlığı, korkuyorum benim başımda patlayacak.

Eyüp'ün gözlerinin dupduru mavisi bulanmaya başladı. Kafasından falsolu bir saat tiktakı geliyor. Artık, o Lucrecius'un, Epikür'ün, Hayyam'ın çömezi değil. Artık, düşünce dünyasında yaptığı gezi, gönül ferahlatıcı bir gezi değil.

Beni sık sık dışarıda gelip buluyor. Uzun uzun volta vurarak konuşuyoruz.

— Musa, ben, Bulgaryalıyım. Nadejda da Bulgar. Hapisten çıktığım gün beni kovalayacaklar.

Benzer nakarat, belki günde yüz kez yineleniyor. Ruhunun odasına açtığım belki yüz ışıklı pencere onun içinde kaynayan karanlığa vızgeliyor.

*

Ruşen Zeki Hoca'nın hali yaman. Ne geleni var, ne gideni. En büyük düşmanı biliyor beni. Yemeğimizden yemiyor. Şundan ki hepimizin yemeği kızkardeşimden düzgünce gelen on lirayla karşılanıyor. Son günlerde baktım: Hoca, içinden yıkılmışa da benziyor. Arkadaşlarla konuştum. Onu yine aramıza almayı kararlaştırdık. Duvarın çıkıntısına, soğuk taşlara oturmuş, kara kara düşünüyordu.

— Hoca, bana ahmak mı demiştin?

Çok önceleri bana tek yanlı olarak saatlerce sövüp saymış, böylece biraz olsun boşalmıştı.

— Evet, ahmaksın.

— Bana alçak mı demiştin?

— Evet, alçaksın.

— Bana sersem mi demiştin?

— Evet, sersemsin.

— Peki, ben bunların hepsini kabullenirsem dargınlığımız biter mi dersin?

— Evet, biter hepsini kabul edersen.

— Öyleyse, dedim, barıştık gitti. Ben, sersemim, ben alçağım, ben ahmağım. Hepsi, benim en sevgili, niteliklerim, özelliklerim.

— Öyleyse bundan böyle yemeğinden yerim.

İşte, böylece Hoca'yla sürüp giden dargınlığımız sona erdi. Ne garip. Demek, Hoca, zeki bir düşman yerine ahmak, sersem, alçak bir dostla ahbaplık etmeyi yeğ buluyor. Sen, sonuca bak. Koğuş birden bire bir genişledi, bir ferahladı, bir açıldı: Dört duvar çini mavi bir gökyüzü gibi ışıl ışıl, şimdi. Bir yük daha kalktı omuzlarımdan. Bilen bilir: Bir ufacık odanın içinde iki can düşmanının yıllar yılı doldurduğu çile ne güç, ne güç.

*

Bu sabah, Keskinli Ömer, keçileri kaçırmışa benziyordu. Hızlı hızlı koğuşlara girip çıkıyor, Müdüriyete giden yolda, yani bizim bahçemizde, ellerini arkasına atmış, ince uzun bacaklarıyla bir yarış atı gibi gidip geliyorsa da, bugün o soylu hayvanlar gibi zararsız duygularla dolu değildi. Birinci Koğuşta Keskinli İsmail'in göğsünü şişle deldikten sonra ceza münferitlerinde biraz demlenmiş, İsmail de hastanede iyileşip çıkınca her şey unutulup gitmişti. Olayı Müdür de, Başgardiyan da, gardiyanlar da, İsmail de unutup gitmişse de, unutmayan bir kişi kalmıştı. O da Ömer'di. Bütün büyüklüğüyle, yapacağı işi tasarlamış, planlamıştı. Yarım kalmış iş onu mutsuz ediyor, uykularını kaçırıyordu. Bu işi bitirmenin peşindeydi. Hiç kimse bunu ayırt edecek durumda değildi. Ancak, bugün, onu görenler gerçekten oynatmış sanırlardı. Bizim koğuşun önünden hızlı hızlı geçti. Ne selâm ne sabah. Hani nerede kaldı o naziklik, o usluluk, o terbiye? Sezdiğime göre, Keskinli Ömer, kaçırdığı keçileri aramaktaydı bir diziye. Bugün çamaşır günümüzdü. Yıkadığım çamaşırları koridordaki ipe asarken dışarıda büyük gürültüler işittim.

Bir ses:

— Geber kahpe, diye bağırdı.

Sonra:

— Yandım, anam, imdaaaat, diye bir başka haykırış işitildi.

Koşan bir yığın insanın ayaklarından çıkan telâşlı, korkulu sesler, bana bir olayın geçtiğini anlattı. Dışarı fırladım. Üçüncü münferitlerin açık cümle kapısına varınca her şeyi olduğu gibi gördüm. Geniş avluda gülünç bir panik vardı. Bizim Keskinli Ömer, elindeki uzun şişle Keskinli İsmail'i önüne katmış kovalamakta, bu sırada korkudan dizleri bükülüp yıkılan İsmail'in sırtına hızla şişi daldırıp çıkarmakta, can korkusuyla düştüğü yerden yine kalkıp kaçan İsmail'le birlikte yüze yaklaşan mahpus da bahçeyi dört dönerek kaçışmakta, münferitlere giden kapı da kapatılmış olduğundan bir çıkmaz döngü içinde koşuşup durmakta, sanki düşlerde canavarlarca kovalanıyorlarmışcasına, sesleri de çıkmamakta. Anlaşılan, olayı gören Cafer Gardiyan, yardım istemek üzere bir yana savuşmuş. İsmail, Keskinli Ömer'in son şiş darbesini yedikten sonra yerinden zorla doğrulurken kapının ağzında beni gördü.

— Koş, bize koş? diye bağırdım.

Adamcağız, birkaç kez düşüp kalkarak kapıyı buldu. Keskinli de Azrail gibi arkasındaydı. İsmail garibi, canavarın önünden kaçan zavallı bir davar gibi bizim kapıdan içeri daldı. Koridorun taşları üzerine yüzükoyun düşüp kaldı. Çabucak kapının sürgüsünü sürdüm. Ömer de bu sırada yetişmişti,

— Var git, Ömer, dedim, var git. Aldığı yaralar onu öldürür, bırak onu gayrı.

— Aç kapıyı Musa Efendi, geberteceğim namussuzu. Aç, diyorum, sonra karışmam.

Bunları söylerken kolunu kapının demir parmaklıklarından içeri sokup elindeki şişi bana sallıyordu. Sonra, bu işten vazgeçti. Elindeki kanlı şişi sallayarak aşağı, Müdüriyete doğru koşmaya başladı.

Sonradan öğrendiğime göre İsmail'in arkadaşlarından birini daha vurmak üzere gitmişti. Zavallı İsmail, yüzükoyun yerde yatıyordu. Dürttüm, seslendim, dizüstü oturarak kül gibi kesilmiş benziyle şaşkın şaşkın yüzüme baktı. Eli şişli karadüşün uzaklaşıp gittiğine hâlâ inanamıyordu. Gömleğini soydum. Şişin girdiği yerleri saydım. Meret, oğlanı yedi yerden şişlemişti. Üç böğründen dört de sırtından vurmuş. Şiş, olduğu gibi ciğerlere oturmuştu...

— Şiş yaraları çok acıyor mu, İsmail?

— Arkamdakiler değil de yarılarımdakiler çok acıyor.

Biraz sonra, bir sürü gardiyan geldi, İsmail'i alıp revire götürdüler. Keskinli Ömer, güçlükle ele geçirilmiş. Genç katil, kaçırdığı keçileri, vurduğu şiş yaralarında arıyorsa da aldanıyordu. Bence, o, bundan sonra kaçırdığı keçileri hiç bulamayacaktı.

*

Eyüp'ün görüşmecisi geldi yine. Elbette, bu görüşmeci Nadejda'dan başkası değil. Haberi alan Eyüp'ün gözleri büyüdü, rengi attı. Beni bir yana çekip işi çıtlattı:

— Aman, Musa, git, bu kadına de ki, Eyüp hasta yatıyor, gelemez.

Gittim, tellerin önünde durdum. Herkes birbirinin üzerine abanmış, karşısındakine meramını anlatmaya çalışıyor. Gardiyana söyleyerek Nadejda'yı çağırttım:

— Eyüp, çok selâm söyledi. Kalkıp gelemeyecekkerte hasta. 39-40 dereceyle yatıyor, dedim.

Nadejda'nın zambak gibi ak, uzun yüzü solar gibi oldu:

— Kocamla İran'a gidiyoruz bu gece. Artık, bundan sonra belki hiç görüşemeyeceğiz. Eyüp Bey'e çok selâm ederim, dedi.

Gardiyana, bana verilmek üzere bir paket uzattı. Gardiyan, paketi inceledikten sonra bana uzattı.

— Allahaısmarladık, diyen Nadejda'nın iyi insan bakışlı gözleri, yaşlarla perdelendi. Ağlamasını güçlükle yendiği anlaşılıyordu. En acı yanı, Eyüp'ün korkusunu da sezmişe benziyordu. Belki de daha çok buna üzülmüştü. Ak bir zambak demetine benzeyen sağ elini havaya kaldırarak son veda selâmını verdi. Dönerek uzaklaştı. Darağacına giden bir insan içinin karanlığına gömülmüş, dış kapıya doğru gidiyordu. Dışarı çıkarken ak mendiliyle gözlerini siliyordu.

Eyüp:

— Gitti mi? diye sordu.

— Gitti, dedim, İran'a gitti. Dönmemek üzere bir daha.

Eyüp, uzun uzun boşluğa daldı. Düşüncelerinin külrengi dumanı içinde kimbilir hangi ifritleri kovalıyordu?

Muzaffer, paketi açtı. Kocaman, yağlı bir tavuk sövüşü çıktı meydana. Sonra, ak peynir, kaşar filan. Eyüp, bunlara dalgın dalgın baktıktan sonra beni bir kenara çekerek kulağıma şöyle fısıldadı:

— Çok iyi biliyorum, Musa, benim için artık kurtuluş yok. Dipsiz bir uçurumdan aşağı yuvarlanmış gidiyor gibiyim ben, neyin nesidir bu anlayamıyorum. Hem de görürsün, yiyecek başımı bir gün şu tavuklar.

*

Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın şoförü Şükrü, işi büsbütün gizli düşmanlığa döktü. Koridorda bir kutuda beslediğim sarı bir kedi yavrusunu gardiyanlardan birine verip gizlice sokağa attırmış. Dışarıda Ankara yaylasının en korkunç soğukları kol geziyor. Şimdi, ne yapayım ben bu Şükrü'ye? Çiğ çiğ yesem hıncımı alamam. Kalpsiz adam, sanki yüreğimi koparıp buz tutmuş sokaklara fırlatıvermiş. Evet, bir kedi yavrusu bir şey değil. Bir şey değil, ama, salt Şükrü için bir şey değil. Şu sırada bağrımda-

ki uçurum, zorla susturulmuş gizli hıçkırıklarla dolu. Dostu olan fareciği öldüren gardiyanı tutup boğan prangalı mahkûma benzetiyorum kendimi bu sıra. Mutlaka o da cinayetini işlerken şu sırada benim duyduğum korkunç adalet sıtmasını duymuştur. Yeryüzünde işlenen bütün cinayetleri bu adalet sıtması yönetir, bu bir vahşilik değil, insanla birlikte gelişmiş en yüksek duygudur, insanoğlunun kanunları henüz bu duygunun sınırlarına yükselememiştir. Kanunlar bunu görmeden geçmektedir.

Ben de Şükrü'ye diş gıcırdattım, sövdüm saydım, ama, en sonra, elimden şu satırları karalamaktan başka bir şey gelmedi. Demek ki ben, yaşamaktan çok şeyler beklemekteyim hâlâ.

Umutsuz değilim. Bir de bana sorun, nasıl unuttum. Sıcacık, sarı tüylerinde parmaklarımı, ruhumu dinlendirdiğim küçümencik kedim, şimdi, buzlarla kaplı Ankara sokaklarında can veriyor.

*

Sabah sabah, paltosunun yakasını kaldırarak soğuktan korunmaya çalışan Cafer Gardiyan, donmuş parmaklarıyla koğuşun kilidini güçlükle açtı. Hepimize bir merhaba çekip sobada ellerini ısıttıktan sonra üçüncü münferitlerle Birinci Koğuşu açmak üzere rüzgârın kapımızın önüne yığdığı karların içine bir kez daha gömüldü. Cafer Gardiyan, kapıyı açmasına açmıştı ya çıkabilirsen çık dışarı. Bir buzlu yel esiyor ki koridordan yukarı, Alimallah kılıç gibi kesiyor. Böyle de olsa psikolojik özgürlükten yararlanmak üzere dışarı fırladım. Evet, mapusane özgürlüğünden olsun yararlanmak gerekiyordu. Baktım, bizim Küçük Mustafa, yanımdan geçiyor. İncecik giynekleri içinde öyle mosmor kesilmiş ki bana selâm verecek gücü yok.

— Merhaba, Mustafa, ne zaman geldin?

— Merhaba, abi, geldik yine işte. Bir hafta önce düştük.

— Hiç görmedim de.

— Gardiyanlar beni koğuştan salmıyorlar. On gün oluyor aynasızların eline düşeli. Suçumuz çengelle kilit kırmak.

— Eee, hani, artık, kilit kırmayı bırakıp cepçilik edeceğim, onda para var diyordun. Ne oldu o iş?

— Musa abi, ayrılamıyor insan ne de olsa alıştığı zanattan. Ama, bu kares (bu kez) çok işler çevirdim, şu altı ay içinde. Neler gördüm geçirdim bir bilsen.

— Babanın evine uğramadın mı hiç?

— Uğramaz olur muyum? Ama, orasını bir kalem geç. Babam denen hergele iki ay kapadı beni, sana geçen sefer anlattığım benim için yaptırdığı demir kafese. Güç belâ kurtuldum kafesten. Kızkardeşim, hani hep buraya gelen var ya, işte o, kafesin anahtarını babamın cebinden aşırıp kilidi açtı da öyle kurtuldum. Bir daha da eve hiç mi hiç uğramadım. Dolaştım durdum dünyayı seve seve. Sana da söz vermiştim hani Aşık Garip, Şah İsmail, Kesik Baş, Kerem ile Aslı alacağım diye. Ama, mangizleri ezdik arkadaşlarla. Kusura kalma. İnşallah bir daha sefere. Bu kares de kurtulup çıkalım hele, sen gör ondan kelli Küçük Mustafa'nın yapacağı işleri.

Sırtında kâğıt gibi ince bir giynek vardı. Soğuktan dişleri birbirine çarpıyordu. Rüzgâr uçurmuşcasına yanımdan ayrıldı, koşarak kantine girdi. Beş kuruşluk tahan helvası aldı. Koşarak çocukların kulesine doğru uzaklaştı. Fırtına, mapusanenin yüksek, kalın duvarlarında insanın tüylerini ürperten bir sesle ıslık çalıyordu. Sanki aç bir kurt sürüsü, mapusaneyi kuşatmış, uğursuz, uğursuz uluyordu.

*

Günler çok ağır da geçse yine geçiyor. Kara bir kışın arkasından ilkyaz, sonra yaz geldi. Artık çiçekler doğada değil, hep duygularımızda, düşüncelerimizde açıyor. Ancak, doğanın en güzel, en büyük çiçeği olan ebemkuşağı, bugün, mapusanenin arkasında akan Hatip Çayı'na yedi renkli ejderha başıyla su içmeye inmiş. Bu, mahpusların alayına bir hoş bayram oldu. Hepsinin başı yukarıda. Sanki tılsımlı bir merdivene tırmanır gibi bu kuşağa asılıp uzak özgürlük, umut, ışık bahçelerine doğru uçmaya başlayacaklar.

Hatip Çayına inmiş değil
Bu yedi renkli kuşak,
Yüzlerce hükümlünün
Gönlüne inmiş olacak.

Öyle sıcak, öyle şiire yakın
Öyle içimizdeki renklere benzer
İçimizdeki umut pınarından
Gelmiş su içer.

Ressam Mahmut, bu yedi renkli oyuncak altında Eyüp'le birlikte volta vuruyor. Ara sıra ebemkuşağına bir göz atmak üzere duruyorlar. Öyle parlak bir ebemkuşağı ki bu, sanki bütün mapusaneyi yedi renge boyamış. Ne var ki Mahmut'un jesti andıran bakışları, biraz yapmacığa, gösterişe çalıyor.

Köylü mahpuslar
Duygularının
Bin bir renkli ağır hevengi altında
Gerçekten bunalıyorlar.

Bizim Muzaffer, birden coşuyor:

— Hey gidi hey, diye bağırıyor, bizim Kastamonu'da görmeli ebemkuşağını, O gür ormanları, o Ilgaz Dağı'nı. Ruhu kurumuş bir insanın yolu düşse bir gün bu ormanlara, yeşilliğe boğulur Alimallah, yeniden yeşerir o kurumuş ruh. Ah, n'olurdu şu sırada anamın o eski çiftliğinden seyretseydim şu güzelim ebemkuşağını, n'olurdu?

Ruşen Zeki, gözlüklerinin altında pırıl pırıl yanan kahve rengi gözleri, yaratış sırasında bir şair gibi dalgın, söze karıştı:

— Sen, dedi, oğlum, memleket görmemişsin. Bir gün düşer de yolun uğrarsan Sivas'a, şu bizim Hoca'yı da bir göreyim dersen, bizim Hafik'e gel. Ovalar, altın ovalar, dümdüz ovalar, rüzgâr altında dalgalanır sarı, ya da yeşil bir deniz gibi. Hafik'ten çık, köy yoluna koyul, ta uzaklardan bir periler kenti göreceksin, camdan pırıl pırıl bir periler kenti. Sende anılar bırakır bunlar en güzel sabahtan, en güzel akşamdan. Pur Dağları'dır oğlum, bunlar, Pur Dağları. Bir kabarır, bir güzelleşir insanın hülyaları, insan kendini dünyanın en büyük şairi sanır. Kekik kokulu, süt taşan memeleriyle koyun sürüleri geçer yanı başından çıngıraklarla. Dumanlı Dağları'ndan keçi sürüleri iner. Pur Dağları'nı boğar türküye akşam suyuna inen tabur tabur keklikler. Bizim, köyde üç dört odalı bir evimiz vardır. Hapisten çıkınca, nasıl olsa kentlerde sana iş vermezler, ben oraya gideceğim, sen de gel benimle. Orada koyunlar, keçiler satın alırız. Virjil'in çobanları gibi yaşarız. Köylüler gibi kıl giynek giyer, sütle, yoğurtla, tar-

hana çorbasıyla geçinir gideriz. Bir görsen ağzının suyu akar, ayrılamazsın o yerlerden.

— Hoca, bırak şu kel Sivas dağlarını Allasen. Ağacı kavak, yemişi pürçüklü, sebzesi madımak, kuşu karga. Bilmem, ekinler yatarmış bir yana dalga dalga, Pur Dağları yanarmış sabah akşam pırıl pırıl. Sende varsa eğer biraz akıl, bizim Kastamonu'ya gel. Orman gör, kuş gör, ağaç gör. Otur güzelim Ilgaz Dağı'nın doruğuna, gözü açık düş gör. Memeleri şişkin sığır sürüleri, gür ormanlarda böğürür durur neşeden akşamlara dek.

Yağlı sütler sağılır akşamları bakraçlara
Yayla kovan kurar ağaçlara
Bal akar sel gibi kovuklardan.
Aç kalmazsın o yerlerde Adem Baba gibi.

— Yalnız başına bile kalsan. Yine de senin gibi olgun bir insanla isterdim o kel dağlarda yaşamayı. Cennete çevirirdik seninle orayı...

Ruşen Zeki bu sırada bana döndü:

— Sen ki, Türk sazında ses verecek şairlerden birisin, Musa. Haydi, sen de öv bakalım doğduğun yerleri. Konuş istersen Virjilvari. Mapusane en güzel türkü yeri, şiir yeri.

Dedim:

Ne yazık, ben görmedim hiç doğduğum yeri
Türkiye bahçelerinde gezer tozarım,
isteyerek istemeyerek,
doğduğumdan beri.
Her yer güzel benim için her yan kutlu,
İster umutsuz olayım ister umutlu
Her yandan tatlı anılarım var.
Samsun'dan esen mutlu bir rüzgâr
Bana beş yaş aşkımdan destanlar okur.
On üç yaşında güzel Tatar kızı Tenzile
Ağlatan güzelliğiyle ufkumda doğar.

Amasya'nın elma bahçeleri

İlk gençliğin en zengin aşk işkenceleri
Sivas'ta bulutları avuçlayan
yirmi yaş gençliği
Hâlâ cennet bilir o altın ovaları.
O romantik gençliğin özgürlük davaları
Sivas' ın kaba yellerinde
açar her bahar
Schiller' in «haydutlar»iyle el ele
renk renk çiğdemler gibi.

Neresi güzel değil ki
Türkiye bahçelerinin
Hangisi güzel değil ki
Gençlik dertlerinin
Aşk işkencelerinin?

Ben, şimdiye dek
Türkiye'mde sevmediğim bir yan görmedim.
Türkiye'mde sevmediğim bir insan görmedim.

Hoca, bütün eski kinini, tiksintisini unutmuş belki biraz da sevgiyle yüzüme baktı. Elbette, onun yurt sevgisi benimkinden de derindi, sıcaktı:

— Davayı sen kazandın, Musa, Virjil'in çobanlarından biri gibi. Ne yazık, sana verecek armağanımız yok. Ne bir düve, ne kaval, ne çamdan bir çanak. Sana bütün armağanımız bir koskoca aferin olacak.

Hepsi, güldü. Hikâyemiz henüz bitmemişti. Başımızda bizi dinleyen bir çok da dost mahpus vardı. Hepsi, bizim bu laf düellomuzdan çırasını yakarak bunun aydınlığında kendi köyünü, kasabasını, kentini övmeye başladı. Böylece Türkiye'nin cennet olmayan bir yeri kalmadı. Aldı yürüdü cennet üstüne cennet tasvirleri. Mapusane, bu güzel ikindi üstü Vergilius'un çobanlarıyla doldu.

Eyüp'le Ressam Mahmut İnci, hâlâ dışarıda uzun yürüyüşlerle volta vuruyorlar.

*

Kara tüylerinde sarı altın püskürtmeler ışıldayan dişi kedim,

yine Hoca'nın karyolasının altına kuru kuru pisledi. Hoca'da surat bir karış. Sopayı sezen zavallı kedimin yeşil alevli bakışlarında insanca bir korku, bir yalvarış. Sen misin koğuşa pisleyen? Elimden zor kurtuldu. Akşama doğru ayakyoluna gittim, bir de ne göreyim; benim kara kedim, helanın oluğu üzerinde bacaklarını insan gibi iki yana ayırmış çiş etmiyor mu? Şaştım kaldım. Dondum kaldım dersem daha doğrusunu söylemiş olurum.

Ben seni boşuna mı sevdim, benim akıllı kara kedim? Evet, kirletme yatağını sen de arslan gibi.

Birinci Koğuş'un da bir Hocası var. Kır sakallı, orta yaşlı. Kimseyle görüşmez, kimseyle, selâmı sabahı yoktur. Çalıştığı ufak bir memuriyette birkaç kuruş iç ettiğinden, sizin anlayacağınız, «ihtilas»tan düşmüş içeriye. Şimdiyse mapusanenin en dini bütün adamı. İbadet için ne sabahı var ne akşamı. Mapusaneye gireli üç yıl olmuş. O gün bugündür yatağı dürülüdür. Hiç bozulmamıştır. Günde yüzelli, iki yüz rekat nafile namaz kılar. Yorulunca, şöyle bir bükülür tahtalara serilmiş kilimin üzerine, başını katlanmış yatağa yaslar, öylece şekerleme kestirir, yani, uyur. İşte, gündüz gece onun bütün uykusu budur. Yılda dokuz ay oruç tutar. Zeytin çekirdeğinden dizilmiş doksan dokuzluk tespihi her gün o kerte şakırdar durur ki, tanelerin yirmi dört saatte bir aşındığı görülebilir. Hoca, yemek olarak akşamdan akşama kuru bir ekmek dilimi kemirir. Dışarıdan gelen bütün yemeğini bir tek dostu erkek Tekir kedisine yedirir. Kimi zaman da bunları aç bir Adem Baba'ya vererek daha çok sevaba girmek ister.

Yazın neyse ne de, Birinci Koğuşlular, kışın Hoca'nın Tekirinden tedirgindirler. Hayvan, hayvandır. Tez durmaz: Koğuşun kapısı soğuk havaya karşı her zaman kapalı bulunduğundan, sıkışınca ara sıra koğuşun bir yanına birkaç kuru dışkı bırakır. Bütün mapusane kedileri yeterince su bulup içemediğinden hep böyle kerpiç gibi pisler. Kediciğin bu huyu yüzünden koğuşun dişlileri, Hoca'yı sık sık lâfla olsun hırpalar dururlar. Tekire de sırası geldikçe futbol oynar gibi bir tekme indirirler. Ne yapsın zavallı Tekircik, nasıl bırakıp gitsin nafakasını? Son zamanlarda artık koğuşa kakasını yapmıyorsa da, koğuş bir kez aforoz etmiş onu. Temelli koğuştan dışarı atılmıştır. Öbür başıboş kediler gibi mapusanenin tavan aralarında saklanır. Ancak, akşamları gelir,

Birinci Koğuşun penceresinde tüner, nafakasını bekler. Koğuşun Hoca'ya kızgınlığı gizliden gizliye mayalanmış, sadizme dönmüş gibidir. Hayvancağız artık dışarıda barındığı halde gizli savaş, bütün şiddetiyle sürmekledir. Birinci Koğuşlular, artık kediyi pencerede de görmek istememektedirler. Hükümlülerin kadere, Hükümete karşı kızgınlıkları şimdi Tekir kedide somut bir erek bulmuştur. Hükümet adamlarını, Savcı'yı, Sorgu Yargıcını, Ağır Ceza Reisi'ni döver gibi kediyi tutup pataklamak, didik didik etmek, boşalmak istemektedirler. Mahpuslar da biraz alkoliklere benzer: Kafalarının dişlileri arasına düşen ufacık bir kırıntı, bu dişlileri kırıp parçalayıncaya dek orada döndürülür. Keskinli Ömer'in kafasındaki öldürme saplantısıyla bunun arasında bütün bir benzerlik vardır. Bu yüzden mapusane düşmanlığı, çok tehlikelidir.

Bir zaman, Hoca'nın üstün şefkati, ki bu da ötekilerin sadizmi gibi kaskatı bir karşı durma saplantısından başka bir şey değildi, bütün Birinci Koğuşun kodamanlarıyla başa çıktı. Ne yazık ki bir sabah çok iyi arkadaşımız Zühtü Bekman'ın da içlerinde bulunduğu koğuşun efendiden elebaşıları, nasılsa koğuşa girmiş olan Tekiri tuttukları gibi boynuna bir ip geçirip bahçedeki akasya ağaçlarından birine astılar. Sonra, zavallı hayvancağıza bastılar sopayı. Yin mü yimen mü? vur Allah, vur. Birisi yorulur, öbürü vurur. Fil değil ki zavallıcık, kendisini döven mahpuslardan birinin ayakkabısı büyüklüğünde bir hayvan. Bir eski halıyı silker gibi yüzüne gözüne, sırtına inen sopalar altında bir zaman sonra kımıldayamaz, inleyemez olur artık. Onu ağaçtan indirip çöp sandığına fırlatır, sonra, mapusanenin dışındaki çöplüğe attırırlar.

Koğuşun sadizmi artık doymuştur. Herkes güler, kaslarından boşalıp giden ağılı gücün boşalttığı yere serin bir diriltici havanın doluşunu şehvetle duyar. Zemberek gibi gerilmiş sinirler, ilkyaz güneşine çıkmış yılanlar gibi gevşemiştir. Kediye indirilen her değnek, sanki savrulmuş bir bıçak vuruşu ya da atılmış bir kurşundur.

Gelin görün ki, bütün koğuşun vura vura öldürüp çöplüğe attığı zavallı Tekir, bir hafta sonra, bir sabah acıklı acıklı miyavlayarak Birinci Koğuşun kapısından içeri girer, Hoca'nın ayakları dibine baygın serilir.

*

Ressam Mahmut İnci, bugün ilk kez, üçüncü münferitlerdeki hücresinin penceresinden bana çirkin lâflar atıp saldırıya geçti. Uzun, daracık yolda her günkü voltamı vuruyordum. Kendi üzüntülerimde, daha çok da sanat bahçelerinin yatıştırıcı güzelliklerinde ölümsüzlüğe meydan okurcasına dinlenmeye, durulmaya çalışıyordum. Ruhumda yarattığım bu cennetin tarhları arasında dolaşırken herkesi, her şeyi, bütün kinleri, öç duygularını insanoğlunun yeryüzüne getirdiği bütün pislikleri bayağı unutuyordum. Bu demir kafeste neme gerekti alemin etlisi sütlüsü. En iyisi, sanatın ölümsüz bahçelerinde her şeyi unutmaktı. Sen, istersen ölümsüz güzelliklere sığın, insanoğlu her an bütün iğrenç pislikleriyle yanı başındadır. Ondan kurtuluş yoktur. İşte, bu durgun öğle üstü yine Mahmut'un mahpus rüzgârlarından biri esti. Ağız dalaşımız çabucak sövüp saymaya döndü. Ne ağzımız kaldı ne yüzümüz gözümüz, ne de ana avradımız. Ben de en sonra şu blöfü savurdum:

— Ulan hergele, geç de göreyim seni bir daha şu bizim koğuşun önünden, bağırsaklarını deşmezsem eğer bana da Trabzonlu Musa demesinler.

Bu, blöf olmasına blöftü ama insana gittikçe yük olmaya başlıyordu.

«Mahmut'u sahiden doğrayabilir miyim? Doğrarsam ne olur? Doğramazsam ne olur?»

Bir sorun ki çözemiyor insan. Ne var ki, blöf yapacağı etkiyi yaptı. Mahmut, elimde Bursa bıçağını görür gibi oldu. Görüşme yerine giderken bizim koğuşun önünden geçmek zorunda oluşu onu kara kara düşündürüyor. Buradan geçerken hep, ya bir iki kabadayı ile ya da gardiyanlardan birinin korumasında geçiyor. Mapusane tehditlerinin ne kerte tehlikeli olduğunu o da zamanla öğrenmiş bulunuyor. Evet, Mahmut İnci'nin yağlı kurşunlar atan makinalı tüfeği, birden bire tutukluk yaptı.

«Bir kilo yüreklilik, bir ton talihle eşdeğerdir» diyen Carfield, ne güzel söylemiş.

Ne var ki, bir gün baktım, mapusanenin korkunç derebeyi Kızılcahamamlı Bayram, Mahmut İnci'nin hücresinin penceresinden ipiri gözleriyle beni süzmüyor mu? Bunun üzerine arslanın önünde korkmadığını göstererek saldırıyı önlemeye çalışan

psikolog bir avcı gibi ellerim arkamda ağır ağır oradan uzaklaştım. Anlaşılan, Mahmut, Kızılcahamamlı'yı herhangi bir noktadan bana takmıştı. Bu herif, gerçekten büyük tehlikeydi. Müdür'ün hemşerisi olduğundan mapusanede serbest de dolaşıyordu. Birgün ıssız bir saatte, şişiyle ya da bıçağıyla ansızın karşı ma dikilebilirdi.

Düşündüm taşındım, ne yazık ki Mahmut İnci'yle düşmanlığımıza hiç bir neden bulamadım. En sonra, kafama dank dedi: Ressamın düşman olduğu Yüzbaşı on beş gün önce tahliye edilmişti. Demek ki ona her an uğraşacağı oyuncak türünden bir düşman gerekiyordu. Bula bula da beni bulmuştu. Mahmut'un ruhunun zembereği boşanmış. Bu durumda kendisini iyiden iyiye boşlukta duyuyor. Bu yüzden de bir düşman istiyor. Karşısında her an aleste dursun. Ruhunun zembereği boşaldıkça onu bir saat gibi kursun. Bu kendi kendine doğmuş düşmanlık, benim için gerçekten çok zararlı. Doğrusu, hayli talihsiz adammışım.

*

Dün gece koğuşta toz yarışı yaptık: Kimimiz yorganımızı, çarşafımızı, kimimiz, battaniyemizi silkeledik durduk dakikalarca. Şükrü'yle aramızdaki dostluk denen sırça, bir kez kırılmış, tuzbuz olmuştu. Şükrü, burnundan solumaktaydı. Kurşunun delip geçtiği sol ciğeri öfkeden ıslık çalıyordu. Bu sırada içinde bir kez daha katil olmak hevesi ulumaktaydı sanki. Şükrü, bizim uyku saatimizde silkeliyor, biz de onun uyku saatinde. Mapusanenin en tehlikeli oyunlarından biri, elimizin altında korkunç bir silah gibi. Toz düşmanı Şükrü'yü, bizim koğuştan başka koğuşlara kaçırırsa, ancak bu toz kasırgaları kaçıracak. Şükrü, hiç insanlığı olmayan bir espiyonmuş meğer. Müdüre, Mapusane Savcısı'na, Hasan Saka'ya ancak bizi satarak yaranacağını, böylece de bu rahat koğuşun tapusunu alacağını sanıyor.

Hasan Saka'nın evinden geliyor yemeği
Bu yüzden Şükrü
Aklınca bizim koğuşun derebeyi.
Ne var ki toz kasırgaları

Artık, iflahını kesmek üzere.
Artık, soluk almak için
Sık sık kaçıyor Birinci Koğuşa.
Üçüncü münferitlere.

Ressamla Kızılcahamamlı Bayram
En yakın dostları arasında.
Yeni bir kurşun gibi görüyor
Beni sol ciğerinin eski yarasında.

*

Bugün Cezaevi Müdürlüğü'nden çağırdılar, gittim. İşin içinde bir bokluk vardı ya bakalım neydi.

Mapusanenin genç, yakışıklı, sevimli Savcısı, beni karşısına oturttu:

— Atatürk'e sövmüşsünüz, hakkınızda yakınma var, dedi, ne dersiniz?

Afallamadım dersem yalan. Atatürk'e sövmek de nereden çıkmıştı? Hemen işi çaktım. Şükrü'nün kafası işlemeye başlamıştı demek. Ondan başkasının işi değildi bu. İftiranın en etkini, en modada olanı.

— Savcı Bey, dedim, biliyorum bana bu iftirayı atanı. Hükümlülerin arasında hiçten nedenlerle kırgınlıklar, düşmanlıklar doğduğunu siz de yakından bilirsiniz. Bizim siyasiler koğuşunda yatan, katilden suçlu şoför Şükrü ile aramızda kırgınlıktan daha ileri bir durum bir düşmanlık doğdu. İkide bir bizi sağa sola espiyonladığı gibi, adi mahkûmları da üstümüze yürütmek için ötede beride kışkırtıcılık yapıyor. Bu yüzden bu işi yapanın da o olduğunu sanıyorum. Daha iki üç gün önce fena halde atışmıştık. Sonra, Efendim, Atatürk'e gelince, biz sol düşünceliler, onu tutarız. O, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda emperyalizme karşı dövüşenlerin en büyüğüdür. Bu yüzden bizim için anlamı büyüktür. Yüreklerimiz onun ölümsüz vatanıdır. Onu en aşağı sizler kadar severim, severiz. Ona ancak bir vatansız sövüp sayar.

Genç Savcı, söylediklerimi not etti:

— Efendim, dedi, ihbarı önemli bulduk. Sizi bunun için rahatsız ettik. Başka bir kişi için olsaydı... Cezaevinde iftiradan, ih-

bardan çok ne var? Her neyse, özür dilerim. Gidin koğuşunuza. Uymamaya çalışın o herife. Dikkat edin, bu gibi kötü iftiralara hedef olmamaya çalışın.

Şoför Şükrü, espiyon, espiyon, espiyon...

*

Müdür'ün mapusanede birçok espiyonu var. Bizim koğuşa Şükrü konmuş. Gece ağzımızdan, gündüz gözümüzden uçan kuş, hemen Şükrü'nün ağına düşüyor. Mapusane dediğin, elbette, espiyonsuz yönetilemez. Üçüncü münferitlerde belki on kulağı kesik var. Ressam Mahmut İnci'den tutun da Kızılcahamamlı bodur Nebi'den, Kızılcahamamlı Bayram'a dek. Bayram, bir yandan da Müdür'ün fedaisi. Mapusanenin bu eski kabadayısı, bu dünyada iri bir gövdeden başka bir şey gezdirmediği halde salt Kızılcahamamlı olduğundan Sinop Mapusanesi'nden eski mapusanesine dönmüştü. Müdürün Kızılcahamamlı oluşu yüzünden bir ağalık tonu gelmiş Bayram'ın sesine. Herkes gibi ben de ondan çekiniyorsam da korkmuyorum. Öğle üzeri iki ciltlik «Tahiregiller» adlı romanıma birkaç sayfa daha yazarak dinlenmek ya da öbür bölümleri tasarlamak üzere bahçeye çıktım. Müdüriyet bahçesiyle bizim koğuş arasındaki yol üzerinde içerlek bir köşe vardır. Orada gezen herhangi bir kişi Müdüriyetten de, bizim koğuştan da görünmez. Son kerte kör bir köşedir orası. Ancak, gökten uçan bir yaratık görebilir orayı. Burası, mapusanenin en kör noktalarından biridir. Hani, cephelerde tam siper yapmaya elverişli, mermileri üstünden aşırtır noktalar vardır. İşte, burası da tıpkı onlara benzer kör bağırsak gibi bir yer.

Öğle paydosuydu. Bu saatte bütün demir kapılar kilitlenmiş, gardiyanlar, yemeye gitmiştir. Salt biz siyasileriz dışarıda kalan. Bu da bir ayrıcalık değil, bahçeınizin dışarıda bulunmasından. Susuş kulesinin konukları, birkaç kişi, serbestçe gezer dolaşırız. İşte, bu saatte bu kör noktaya doğru inerken birden bire arkamda ayak sesleri işittim. Bizden biri sandım. Başka kimse olamazdı. Biri yanı başıma sokuldu.

— Merhaba, dedi.

Hiç dönmeden gelenin bir yabancı olduğunu kestirdim. Birdenbire ürkerek döndüm. Ellerini arkasına atmış esmer bir dev, adımlarını adımlarıma uydurarak yanı başımda yürümeye başla-

mıştı bile. Bu, Kızılcahamamlı Bayram'dan başkası değildi. Onunla hiç bir ahbaplığım yoktu. Gerçi, mapusanede yan yana volta vurmak için her zaman eski bir tanış olmak gerekmezse de, bu saatta onun yanı başımda belirivermesi hiç de hayra alâmet sayılamazdı. Bayram, en usta bir volta adımıyla hızı hızlı yürüyor. Nereden geldi, nasıl çıktı, anlamadım. İçimde esmeye hazırlanan korku rüzgârlarını bir yana iterek onu ilgilendirecek ilginç konulara çekmeye çalıştım. Bayram, hem dinliyor hem de ara sıra hışımla yere tükürüyordu. Açtığım konulara en kısa biçimde yanıtlar veriyor, ha bire volta vuruyoruz. Ara sıra bakıyorum, adımları, içinden geçen hızlı düşüncelere göre hızlanıyordu. İkimiz de kafamızın içinde bir şeyler kotarıyoruz. Onun kafasından geçenleri çok yakalamaya çalıştımsa da yakalayamadım. Durum, çok sıkıntılıydı. Bizim romanın en canlı bölümü gürültüye gitmişti. Konuşacağımız hiç bir şey kalmamıştı. Yine de onu ilgilendireceğini sandığım kimi konular üzerinde kafasını kurcalamaya çalışıyorsam da, o bunları tatlı bir iki yanıtla geçiştirerek saldırılarımı kolayca savuşturuyordu.

Usumun kıyısından geçmiyor bir piçlik düşündüğü. Oysa düşünmek gerek ki, bütün güçlü kişiler, kızmadan, öfkelenmeden vurur. Böylece yarım saat volta vurduk. Bu, mapusane yaşamımın en sıkıntılı, bıktırıcı voltası oldu. Bunun yirmi dakikasını sessizlikle doldurduk.

En sonra, Bayram:

— Şimdi geliyorum, bekle beni burada, diyerek önemli bir işi olanlar gibi bir ivecenlikle adımlarını açarak mapusanenin kuzeyine düşen birinci münferitlere doğru hızlı hızlı uzaklaştı.

Bekledim, bekledim, Bayram yok. Döndüm koğuşa, yine romanımı yazmaya başladım.

Bayram, akşam voltasında buldu beni:

— Hani, beni bekleyecektin?

— Yarım saat bekledim.

Birkaç gün sonra, işi öğrendim. Bayram, benden ayrılıp doğru birinci münferitlere koşmuş. Uzun Muammer'i aramış. Uzun Muammer, taşra kasabalarından gelme belâlılardan biri. Gözü göz değil. Sözde bizim ahbaplarımızdan, ama, içi iç değil. Vaktiyle kahvecilik ediyormuş. Bir miras işi yüzünden amcasını öldürmüş. Bir gece ay ışığında gezinirlerken adamcağızı uçurum-

dan aşağı itekleyerek canına kıymış. Katı yürekli bir adam. Mapusanenin en göze çarpan, cerbezeli, girişken, zeki insanlarından biri. Bu, biraz da vaktiyle kahvecilik ettiğinden olacak. Bizim Muzafferle arası çok iyi olduğu halde, her nedense o da bana düşman.. Hiç bir anlam veremedim buna. Bir zamandır Bayram'la sıkı fıkı ahbap. Hep birlikte gezip dolaşıyorlar. Paydos saatlerinde de dışarıda serbest dolaştıklarını gördüğüm olmuştu.

Bayram, benden ayrıldıktan sonra Sürmene bıçağını versin diye Uzun Muammer'e çok yalvarmışsa da öbürü buna yanaşmamış.

«Vermem, ulan, demiş, biliyorum ne bok yiyeceğini.»

İşte, o gün böylece ağır yaralanmaktan, belki öldürülmekten kurtulmuşum.

Musa, mukaddermiş demek
Şu belâlı yeryüzünde bir zaman daha
Ağı gibi dert sakızı çiğnemek.

*

Yirmi yirmi beş yaş şiirlerimden birkaçını İstanbul'a öğretmen arkadaşım Mustafa'ya gönderdim. Kızkardeşimden baskı parasını alıp bastıracak. Bizim «Deniz Feneri» yakında çıkar.

Mapusanenin en mutlu kişisi
yine sanat eri.
Şiir benziniyle işler
Onun dakikaları, saniyeleri.
Bu ara
Gelmediğinden sıra
Kaygılara, üzüntülere, tasalara
Şair, Semiramis'in asma bahçelerinden
İnmemektedir bir türlü yere.
Musa, ne kerte zorlarsan zorla kendini
mapusane gurbetindesin.
Bağrından taşan kükürt dumanlarını
püskürtmede.
Şiirin yeşilliklerine açtığın
mavi ışıklı pencere.

*

Mapusanenin akademisi gibi bir yer bizim koğuş. Geçen kervan, uçan kuş bir kez buraya uğrar. Dertli, elinde derdiyle, gardiyan dudağında türküyle gelir. Ancak, bizim zavallı Eyüp'çük, artık pek hoşlanmıyor gelen gidenden:

— Musa, diyor, ben, kuşkulanıyorum bunlardan. Beni dikizlemeye geliyor bunlar. Hepsinin gözleri benim üzerimde. Sanki yiyecekler gözleriyle beni. Hepsi mi hepsi espiyon, polis, bunların.

*

Dört aya hükümlü, uzun boylu, üzgün yüzlü genç bir adam da uğradı bizim akademiye. Dışarıda resmi polis memuruymuş. Üzgün, küskün yüzüyle kader kurbanlarından biri olduğu ilk bakışta anlaşılıyor. Genel konular, genel memleket, mapusane dertleri üzerinde çene çalınıyor. Bu sırada Eyüp, birden bire yattığı yerden hışım gibi fırlıyor. Mavi ateşler saçmakta bakışları. Bahçeye çıkıyor, saatlerce tek başına volta vuruyor. Ara sıra gözlerini koğuşun penceresine dikip korkuyla bakıyor. Yanına yaklaşıyorum:

— Ne oldu yine?

— Ne olacak, şimdi de beni kontrol için resmi polis gönderdiler. Beni yoketmek istiyorlar. Ah, ah, hep o Nadejda'dır bunlara sebep. O zaman neden getirdiği tavukları çalmadım başına? Neden yüz verdim, ah, o kadına?

Baktım, oğlan, iyiden iyiye hasta. Her gün bir basamak daha külrengi dünyaya doğru inmekte.

*

O iyi yüzlü hükümlü polis, görüşmecisine giderken bizim koğuşa da uğradı. Bir süre hoşbeş ettik. Derken yine Eyüp yerinden fırladı:

— Biz, polis istemiyoruz burada, diye hırçın bir sesle bağırdı.

Sonra, koşarak dışarı çıktı, içeride başka konuklar da vardı. Hepsi neye uğradığını şaşırdı. Eski polis, özür üstüne özür diledi:

— Çok üzgünüm, dedi, benim eski polislik görevimle insan-

lık onurum, hepsi, hepsi dışarıda kaldı. Kala kala bize mi kaldı Eyüp Bey'i espiyonlamak? Hem neden?

Ben:

— Siz de görüyorsunuz ki arkadaşımız rahatsız. Türkçesi, önüne geçilemez bir gidişin içinde arkadaşımız. Hasta, dedim.

*

Sabahleyin bahçede volta vuruyordum. Arkamda ayak sesleri işitip ürktüm. Birden bire Bavram geldi usuma. Ne var ki bu ayak sesleri ürkekti, çekingendi. Baktım, bizim Eyüp:

— Musa arkadaş, ben, bizim Muzaffer'den kuşkulanıyorum. Çok garip çıkıyor Müdüriyete. Herhalde Müdüriyete, Savcılığa, polise benim üstüme rapor veriyor. Biliyorum bunu yediğim ekmek gibi. Muzaffer polis değilse kelleını keserim.

Ne denir? Salt dinledim, boşalsın diye. Baktım, kuşku yılanı, yabancıları birer birer ısırdıktan sonra başını bizim arkadaşlara doğru uzatmaya başlamış. İlkin Muzaffer'i gözüne kestirmiş. Ondan sonra, bakalım sıra kime gelecek? Tekerlek bir kez bayır aşağı tekerlenmiştir. Bunun durup dinleneceği yoktur artık. İlk kez iyice bulandı kafam: Kuşku ateşi, zümrütüankanın yavrularını yutan ejderha gibi en yeşil ağaçlara tırmanmaya başladı.

*

Bizim Eyüp, üç yıldır kaygısızca bavulunda hapsettiği boyalarını, fırçalarını, paletini en sonra meydana çıkardı:

— Resim yapmak istiyorum, Musa. Bir yaratma ateşi sardı ruhumu. Yaratmak istiyor içim. İçimde külrengi bir genişlik, külrengi bir duman var. Gözlerim kapalı onu seyrederken boğulur gibi oluyorum sanki. İçimi kaplayan bu külrengi dumanı boşluklara püskürtmek istiyorum. İçimin uzaklarında bir mistik uğultu, bir yabancı nara. Musa, boğacağım bu külrengi sisi boyalarımla.

Bunları söyleyerek koğuştan dışarı çıktı. Gökyüzü, masmaviydi. Yeryüzü, aydınlık içinde yüzüyordu. Mapusanenin dışında ilkyaz, serbest gezenlere yemyeşil parklarını açmıştı. Eyüp, yıllardan sonra ilk kez, belki de sonsuz tekerlenişi durdurmak ya da yavaşlatmak uğruna feleğin çarkını fırçasının vuruşlarıyla tersine çevirmek istiyor.

*

Eyüp'ün külrengi tonlarla dolu ilk yağlı boya tablosu bugün koğuşun duvarından bize bakıyor. Bizim Susuş kulesinin resmi. Bundaki renk, bundaki hava, bundaki sanat lirizmi hepimize dokundu. Hepimiz, bir ağızdan:

— Güzel, dedik.

Hiç birimiz, onun bundan önce böyle güzel resim yaptığını, yapabileceğini bilmiyorduk. Bir deha sancısına benziyor bu çırpınış. Bu bir ilkyaz resmiyse de, güz resmini andırıyor. Tonlardaki ıslak melankoli bana fena halde dokundu.

Eyüp, arkadan ikinci resmine başladı. Sıtmalı bir çalışma. Bir kış tablosu bu seferki. Kışın ruhu berbat eden bütün tonları bunda doludizgin yarışıyor. Bu, büyülü bir resim. Nirvana'ya doğru tereyağından kıl çeker gibi bir gidiş. Benim de ölesim geliyor bu büyüleyici renkler içinde, tattan bayılıp ölesim.

*

Eyüp, hiç kimseyle görüşmüyor artık. Habire boyalarla uğraşıyor. Bütün iç dünyasıyla durmadan külrengi bir ufka doğru koşuyor. Gerçek, bir külrengi sisin içinde sanki eriyip sulu boya gibi silikleşiyor. Sanki, insan ruhu parça parça kopup tuvale yapışıyor. Eyüp, tuvali sanki gözlerinin mavisiyle boyuyor. Bu akşam üstünün insanı kasıp kavuran boyası nedir? Çalışırken başına mahpuslar birikiyor. O, bunların hiç birine aldırış etmeksizin boyaları habire melankolik bir renk senfonisine doğru savurmakta. Hababam dışarı savurmakta içinin külrengi fırtınasını. Keşke bir çiçek fırtınası olsaydı bu. Yaprak dökümüne benziyor daha çok. Bunlar, Keats'in güz düşleri, Nirvana'ya doğru göçen dehanın gözyaşları.

*

Eyüp, delirme tehlikesiyle karşı karşıya. Ruşen Zeki Hoca'nın sesinde de tuhaf bir korku var. Tımarhaneye benzemeye başladı bizim zavallı küçümencik koğuş. Her gün, her saat çirkin, sinir bozucu bir olay. Şu sırada Allah bilir ya, Robenson Crusoe'ya bir imreniyorum, bir imreniyorum.

Evet, imreniyorum Robenson Crusoe'ya
Ne mutluydu kim bilir adasında
Güçleriyle boğuşurken karşı karşıya doğanın.

Mapusanenin bir küçük odasında
İnsan insana diş biliyor,
İnsan insana düşman kesiliyor,
Robenson'sa orda salt
İnsana özlem duymuş,
İnsana sevgi.
İşte, bundan aramaktayım
Robenson'un insana sevgi duyarken
Duyduğu o tatlı, o acı zevki.

*

Eyüp'ün elinde İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun yayımladığı bir «Yeni Adam» Dergisi cildi var. Baktım, bizim Eyüp fena düştü bunun üzerine, bugünlerde. Durmadan bunu karıştırıyor. Hangi konuyu izlediğini belli etmemek uğruna caba da harcadığı görülüyor. Çaktırmadan sokulup baktım. Psikiyatrist Dr. İzzettin Şadan'ın yazdığı bir sıra yazıyı yer gibi okuyor, önemli bulduğu satırların altını da çiziyor. Bunu görünce şaştım. Demek, zavallı çocuk tutulduğu korkunç hastalığın türünü biliyor, bunun üstüne bilgisini de derinleştirmeye çalışıyor. Okuduğu yazıların başlığı «Şizofreni-Erken bunama.»

Çok üzüldüm, dışarı kaçtım. Bense, hastalığını bilmediğini sanarak onu hep güçlendirmeye çalışıyordum. Benim dışarı çıktığımı görünce arkamdan yetişti:

— Musa, dedi, evet, biliyorum hastalığımı. Erken bunamaya tutulmuşum ben. Sanki benim için yazmış bu yazıları İzzettin Şadan. Ben, artık iflah olmam, Musa.

İzzettin Şadan, vaktiyle bizim Gazi Eğitim Enstitüsü'nün doktoruydu. Ona viziteye çıkan bütün öğretmenlerle öğrencileri deli kategorilerine ayırır, bütün hastalıkları, en basit başağrılarını, nezleleri bile bir tür delilikle açıklamaya bayılırdı. Böylece kendi önemli topallığının ruhunda yarattığı korkunç kompleksten öç almaya çalışırdı.

*

Bahçedeyiz, yine. Eyüp'ün ağır adımlarına göre volta vuruyoruz. Serin sular serpmeye çalışıyorum onun üzüntülerine. Ne yazık ki o, hastalığının teşhisinde bir doktor gibi derinleşmiş:

— Biliyorsun, Musa, seninle okulda tartışmalar yapardık evlenmek üstüne. Yine biliyorsun, hep karşısındaydım ben evlenmenin. Musa, burada en iyi, en olgun arkadaşımsın. Ben anlamamışım seni daha önce. Sana bir giz açıklamak istiyorum, ki bunu ne anneme söyledim yaşamım boyunca ne de babama. Musa, babam alkolikti benim. İşte, bu yüzden tek yumurtalı doğmuşum ben. Diyeceğim şu ki ben bugüne değin sevincini duymadım gençliğimin. Ne bir kadının ardından koştum, ne de bir kadınla yattım. Hiç bir sapık zevkin de yanından geçmedim.

Gözleri kocaman kocaman açılmıştı. Bunların pınarlarında iri birer yaş damlası parlıyordu, pırlantaya benzer. Sözünü şöylece sürdürdü:

— Kadınların arkasından neden koşmadığımı elbette, anlıyorsun, Musa. Şundan ki kadınların karşısında beni gülünç duruma düşüren yarım bir erkekliğim vardı, Musa. İşte, şimdi de hapisliğin üzerimde yaptığı şok, şizofreniye çevirdi. Yani, Azrail, değneğini uzatmış, uzaktan uzağa benimle oynuyor. Bir çok yazı okudum. En sonra, buldum hastalığımın nedenini. İzzettin Şadan'ın yazılarını okuduktan sonra hastalığıma tam teşhis koydum.

*

Kazanlı elektrikçi Hasan'ın pek Tatar'a benzer yanı yok. Mavi gözleri, ak teni, uzun boyuyla bir kuzey insanı. Hasan, şakacı, zeki, bilgili, konuşkan. Bir muhabbet tellâlı kadının getirdiği on üç yaşında bir kadınla yatmış. Genç kadın sonra, «Ya beni alırsın ya da bin lira verirsin, yoksa, sana mapusaneyi boylatırım» diye diretmiş. Şimdiye dek kim bilir kaç bekâra oynanmış bu oyun? Muhabbet tellalı, olmalı, demiş, Hasan, olmaz, demiş. Sonra, polis karakolu, savcılık, yargılama derken bizim Hasan, bir çürük elma uğruna Adem gibi cennetten kovulup apar topar mapusaneyi boylamış. Dışarıdaki on üç yaşındaki afacan, şimdi, kim bilir, kimlere aynı şantajı yapmakta?

Neden mi derde girmiş Hasan'ın başı? Genç kadın henüz reşit olmamış. Parası bol olana göre reşit sayılan kız, Hasan gibi bin papeli bulup veremeyenler için reşit değil. Bu kız, şimdiye dek binlerce erkekle düşüp kalkmışmış, kimin umurunda?

Hasan, Bolşevik devrinde Rusya'dan kaçmış bir Türk ailesi-

nin çocuğu. Kazan, şimdi bile cennet gibi gözünde tütmekte. O eski Kazan Hanları'nın güzel kenti. Hasan, o kenti anlatırken bir coşar, bir coşar, her söylediği söz, eksiksiz bir doğa şiiri. Kazan ormanlarındaki türlü kuşları öykünerek öter. (Böyle kuşlar Türkiye'de ne gezer!) Orada ailece gezici ticaret yaparlarmış. Ta Hiveler'e, Semerkantlar'a giderlermiş. Oralarda para daha kolay kazanılırmış. Torbalarında bayağı taş parçaları götürür, Halife'nin payitahtı İstanbul'dan getirilmiş kutsal taşlar diye Buhara'da piyasaya sürerlermiş. Bu kutsal armağanlar çok para edermiş.

Hasan, bunları anlattıktan sonra:

— O aptallar olmasa, der, insan ne kazanır, ne yer? Biz, batı Türkleri, hep yemlik edinmişiz doğu Türklerini, her yıl o yana doğru güzel bir akın. Bunda kullandığımız en yararlı silah da İslam dini Semerkant'ın bir kaç kilometre ötesinden aldığımız bayağı bir taş parçasını ver, oralı gerçek bir Müslümanın hem canını, hem de kesesini al. Bırakın bir yana bu taşları, evimizde ayağımızı sildiğimiz en bayağı kumaş parçalarını oralara götürür, İstanbul ya da Kabe bezi diye satarız. Oraların saf insanları, bize İstanbul'daki Halifenin, Peygamberimizin en yakın çömezi diye bakarlar. Durun hele, yakında Bolşeviklik yıkılsın, Allah kısmet ederse koşacağım yine eski vatana. Yine, Semerkant'a, Buhara'ya, Hive'ye İstanbul taşları götüreceğim. Ne yazık, Halife'yi İstanbul'dan kovmanız çok kötü oldu. Şimdi geçmez oralarda İstanbul taşı. Ne var ki Kâbe kumaşı sağ olsun. Kazan'dan alır, yine bol bol taşırız oralara. Ancak, Bolşevikler onların gözlerini açtıysa o fena, işte.

Kazanlı Hasan, anlattığı bu yavelerle bizi büyülediğini sanarak sevinir. Yalan da değil. O, gerçekten de bizi büyüler. Çok güler yüzlüdür, anlattığı şeyleri artık modası geçmiş eski bir masal cenneti gibi sunar. Bunların çoğuna artık kendisi de inanmaz. O da eski camların bardak olduğunu bilecek kerte zekidir. Büsbütün bize karşıt konuştuğu halde hiç kızıp öfkelenmeyişimizden o da sürmesi gereken dostluğumuz hesabına hoşnuttur.

*

Sabahleyin baktım: Bizim Eyüp koğuşta yapayalnız. Apansız içeri girdim. Gözleri büyük büyük açılmış, bana döndü. Gizli

bir iş yaparken suçüstü yakalanan kişilerde olduğu gibi gözlerinde saklayamadığı bir korku parlıyordu. Elinde, Muzaffer'in ara sıra şiir, hikâye yazmaya özendiği sarı saman defteri, donakaldı. Sonra, defteri Muzaffer'in yastığının altına soktu.

İniltiye benzer biçimde soluk aldıktan sonra şöyle dedi:

— Benim için gece yazdığı rapor ne oldu, dersin? Kim bilir, belki Müdürün eline bile varmıştır. Gel, gezelim dışarıda biraz-Musa. Nedir benim şu yeryüzünde çektiklerim? Şu bizim Muzaffer polis değilse kellemi keserim. Dün gece hiç uyumadı. Bütün gece, benim üstüme Müdüre rapor yazdı. Kim umardı bu iyi arkadaşlarımızdan bu kötülüğü? Ne olur, yalvar ona da benim üstüme rapor yazmasın artık.

*

Baktım, gelen Kara Paşa'ydı. Evet, o sevimli eşkiya Kara Paşa. Yine yüzü baştan başa eski tatlı gülümseyişinin çiçekleriyle süslü. İri, kara gözleri, yalnız, üzgün bakıyor. Biraz düşük gibi kapkara alevi pos bıyıkları.

— Hoşgeldin, Kara Paşa. Böyle yere hoşgeldin denmezse de yine de hoşgeldin, diyelim.

— Hoşbulduk, Musa Ağa.

Uzun parmaklı kocaman esmer elleri hiç de köylü eline benzemiyordu.

— Demek, yine eski mekâna dönmek zorunda kaldın? Eşkiyalıktan mı yine?

— Sen olacağına bak.

Sonra, geçen çıkışından beri başından geçenleri anlatmasını istedim, nazlanmadan anlattı: Sizin anlayacağınız, mapusaneden çıkar çıkmaz yine almış eline mavzeri, akdağ senin, mavi dağ benim basıp gitmiş serbestliğin gözüne. Bir dul kadın kaçırmak istemiş bir akşamüstü bir köyden. Düşmüş peşine jandarmalar, hemen bir köşede kıstırıp bir araba sopa attıktan kelli takmışlar bileklerine kelepçeyi, atmışlar içeri. Su yolunda kırılmak zorunda mıdır hütün su testileri? Artık, yeni bir yedi buçuk yıl hasırdır onun için.

Bir görüşmeci günü. Yine bizim koğuşun önü, görüşmeye gidip gelenlerden kaytarmış bir hükümlü topluluğuyla kaynaşıyor.

Muzaffer, bana iri yarı, yayvan esmerce yüzlü birini tanıttı:

— Bak, Musa, Ankara'nın ünlü Tavukçu Tayfur'u.

Tayfur, yılışık bir gülümseyişle elimi sıktı. Konuşma olanağını bulduğum bütün mahpusları deşer, en önemli serüvenlerini dinlerim. Bu, bende bir çeşit sanatçı çabasıdır. Bir kaç dakikalık hoşbeşten sonra onun da anılarını kurcalamaya karar verdim. Dışarıdayken bir gün ünlü Tavukçu Tayfur'un Karaoğlan'daki aş evine girdik bizim Mustafa'yla. Doyasıya tavuk yeneceğini sanıyorduk. Birer kanat parçası yiyerek dışarı çıktığımızda tavuk yemek iştahımız kursağımızda kalmıştı. Tayfur'u görünce o günü anmaktan kendimi alamadım.

Ben, onu anılarını meydana döksün diye kurcalarken çevremizdeki kalabalık biraz daha artmıştı. Tayfur, neşeli bir adamdı. İş yaşamında başından geçen pek çok şeylerden biri de şuydu:

— Bütün Ankara'da tavukçuluk üstüne ünüm almış yürümüştü. Hemen herkes, bir ara sokaktaki dükkânıma uğrar, tavukla karnını doyurur, evlerine götürenler de olurdu. Öyle şımarmıştım ki bir gün birkaç arkadaşla kafayı çektiğimizde haddimizi aşar biçimde istekler üstüne konuşmaya başladık. Arkadaşlardan biri, bütün Ankara'ya tavuk verdiğim halde neden Çankaya'ya vermeyi düşünmediğimi sordu. «Atatürk, bir kez senin tavuklarının tadını alırsa sofrasını artık hep senin nefis tavuklarınla süsler» dedi. Ben de kafayı iyice tutmuşum. Hemen telefona sarıldım, Çankaya'nın numarasını çevirmeye başladım. Bir yandan da yüreğim. küt küt atıyordu. «Ne yapıyorsun, ulan Tayfur, belanı mı arıyorsun?» diyordum kendi kendime. Çankaya'dan bir Yaver'in sesi geldi, ne istediğimi sordu. Beni atlatabileceğini düşünerek doğrudan Atatürk'ü istediğimi söyledim. O, Atatürk'ü ne yapacaksın dedikçe, ben de çok önemli ancak kendisine söylerim, diyordum. Kim bilir, ben çok önemli deyince belki de yeni bir suikast haberi vereceğimi sanarak, en sonra telefonu Atatürk'e bağladılar. Biraz sonra, Atatürk'ün boğuk sesini işiterek korkudan titredim. «Ne haltettin, ulan, Tayfur?» dedimse de artık iş, işten geçmişti. Benim ikirciklendiğimi anlayan Atatürk, «Konuş Tayfur» diye beni yüreklendirdi. Ben de ezilip büzülerek ona tavuk yemeklerinizin nefisliğinden sözettim. Bunun üzerine karşımdaki telefon küt diye kapandı. «Ulan, Tayfur, aldın mı başına şimdi belayı» dedim. Oturdum, kara kara düşün-

meye başladım. Dağdan başıma düşmesini beklediğim kayalar düşmekte gecikmedi. İki üç sivil, beş altı da resmi polis dükkânıma damladı, bir kartal, bir serçeyi kapar gibi kapıp bayağı ayağını yerden keserek beni bir polis arabasına tıktılar. Doğruca vali Tandoğan'ın makamına götürüldüm. Beni kollarımdan sürükleyen polisler eski bir çuval gibi Vali'nin ayaklarının dibine attılar. Vali, mavi gözleri ateş saçarak bana bakıyordu. Elinden gelse beni çiğ çiğ yerdi. İlk yaptığı iş suratıma tükürmek oldu. Sonra, açtı ağzını yumdu gözünü. Bu sırada odaya doluşan bütün polisleri dışarı çıkardı:

«Ulan puşt, dedi, ulan deyyus, dedi, sen ne cesaretle Paşa Hazretlerine tavuk satmak için telefon edersin? O senin tavuğunu yer mi bir kez? Senin pis tavukların hiç Çankaya'ya girer mi? Hem girse bile ona mı söylenir bu? Şimdi, sana küstahlığının cezasını çektireceğim. Bir daha ömrün oldukça böyle boklar yemezsin.»

Böyle diyerek masasının arkasındaki paravanaya doğru bir el hareketi yaptı. Oradan, zebella gibi iki resmi polis fırladı. Ellerinde meşe odunu türünden kalın sopalar vardı. Beni yere yatırmaya filan gerek görmeden ellerindeki bu sopalarla okşamaya başladılar. Yediğim sopaya eşekler dayanamazdı. Gövdeme rastgele inen sopalar ilkin sarhoşluğum sürdüğünden pek canımı yakmaz gibi olmuşsa da, sonradan sarhoşluktan ayıkınca danalar gibi böğürerek sopaların önünden kaçmaya başladım. Odanın içinde dört dönüyordum. Nereye kaçsam, polislerden biri önümü kesiyor, Allah yarattı demeden nereme gelirse bütün gücüyle sopasını indiriyordu. Allah bilir ya bunlar mutlaka canavardı. Nevzat Tandoğan, benim yediğim sopalara kılı kıpırdamadan bakıyordu. Sanki uşaklarına evinin ya da dairesinin halılarını silktiriyor gibiydi. Öyle taş yürekli bir görünüşü vardı. Odada kaçacak, saklanacak bir yer yoktu. Bu sırada Polis Müdürü Salih Kılıç'ın içeri girdiğini gördüm. Hemen koşup onun arkasına saklandım. Vali'nin polislerinin gözleri öyle kararınıştı ki onun Polis Müdürü olması bile onları durdurmadı. Onun çevresinde bir kaç kez döndük. Polislerden biri bu sırada Salih Kılıç'ın kıçına kalın sopasını indirince, Vali'nin oturduğu yerden bir kahkaha işitildi. Salih Kılıç, sopanın indiği yeri oğuşturarak Vali'nin

karşısında dikildi. Ellerini göbeğinde bağlayan Polis Müdürü'ne Vali'nin şöyle dediğini işittim:

«Buna bu papara yetmez, Salih. Bunu Müdüriyet'e alarak sen de biraz okşat. Atatürk'le eğlenmenin insanın başına ne işler açacağını bir güzel bellesin hergele.»

Bundan sonra, anama, avradıma, yedi silsileme bir güzel sövüp saydıktan sonra beni Polis Müdürü'nün önüne katıp Polis Müdürlüğü'ne gönderdi. Doğrusu ya. O gece sabaha dek orada yediğim sopa, gördüğüm hakaret beni adamakıllı yıldırdı, insanlıktan çıkardı. Elimde o sırada bir bıçak olsaydı bana bu işkenceyi yapanları kıymık kıymık doğrardım. Bu düşündüklerim, elbette salt karnımda kaldı ama onlar doyasıya kıymıkladılar, didik didik dittiler, bir paçavra yığını haline getirdiler beni.

Tayfur, biraz dinlendi, hikâyesinin bizi sardığını, soluksuz dinlememizden anlamıştı.

Son söz olarak:

— Atatürk'ü ticari amaçlar için kullanmak, onu bir reklam aracı olarak düşünmek bana işte, böyle büyük bir felaket getirdi. Atatürk benim tavuklarımdan bir kezcik tatsaydı bu elbette benim dükkânım için çok büyük bir reklam olacaktı, dedi.

*

Atatürk, en sonra, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda ihanetle damgalanmış Yüzellilik listeye girmiş bütün politikacıları, askerleri affetti. Kanun çıkmak üzere. Cezaevi Savcısı, bizi çağırarak yüzelliliklerle birlikte bütün siyasal suçluların da affedileceğini, bu arada bizim de bu kanunun kapsamına girdiğimizi, tahliye için hazırlanmamızı bildirdi. Yüzelliliklerin affedileceği bir zamandan beridir kulağımıza çalınıyorsa da bundan bize de bir pay çıkacağını ölsek usumuza getiremezdik. Bizim suçumuz, temelde siyasal bir nitelikte olduğu halde bayağı suçlar arasında görülme eğilimine kurban gidiyordu. Salt burjüva suçlularınınki siyasal suç sayılıyordu. Bizim suçlar en bayağı hırsızlık, soygunculuk, ihtilas, rüşvet, eşkıyalık, ırza tecavüz suçları gibi görülmek isteniyordu. Cezaevi Savcısı'nın söyledikleri üzerimizde bayağı tatlı bir şok etkisi yaptı. Bugünlerde cezamızın üç yılı bitmiş, dördüncüye, yani sonuncu yıla basmak üzereyiz. Bir yıl kazanıyoruz demektir.

Ancak, aylardır Ankara Asker Cezaevi'nde garip, korkunç, ürkütücü bir şeyler oluyor. Nâzım Hikmet, sözde otuz Harbiyeli gençle bir gizli Devrim Örgütü kurmuş, arkasından da yakalanarak hapse atılmış. Hiç birimiz işin aslını, astarını bilmiyoruz. Demek oluyor ki Yüzelliliklerin affına biz de girersek Nâzım Hikmet'le arkadaşlarının da girmesi gerekiyor. Ama, nasıl olur? Yetkililer bütün hışımlarıyla çullanmışlar onun üzerine. Bu durumda onu salıverirler mi hiç? Kim bilir; Nâzım Hikmet'le öbür çocukları, affın dışında tutmak isterlerse bizim af işi de suya düşebilir. Ne yapalım, şurada kala kala bir yılımız kaldı. Yatarız.

Çevreme bakıyorum da mapusane doluyor, boşalıyor. Dışarısı, durmadan suçlu imal ediyor. Feleğin çarkı hep kötüye doğru dönüyor. Dişlerine taktığı zavallıları atıyor içeri. Karaşarlı Hüseyin'i bir daha hiç göremedim. Dilaver'in de hiç göründüğü yok. Acaba sürgüne mi gönderildi? Onun hikâyesi, bende koskoca bir destan gibi yaşıyor. Sabit Sami Paylı ile Fazıl, eski Hamburg Konsolosu Cemil Selman'ın iki kançıları, bir günde tahliye edilip gittiler. Zühtü Bekman da altı yılını doldurup çıktı. Dışarıda ufak bir yoğurtçu dükkânı açtığını işittik. Biz, o talihsizleriz ki bizi severek çıkıp gidenler bir daha bizi görmeye gelmek yürekliliğini gösteremiyor. Bizim çevremiz, taunlu bir bölge gibi karantinada. Düşmanlıklar bu karantina zincirini kolayca kırarak bize ulaşabiliyorsa da dostluklar oradan ileri geçemiyor.

Şükrü, bizi sürdürüp yerimize temelli yerleşmeye çalışırken günün birinde apansız savcılıktan gelen bir emirle yatağını yorganını toplayarak palas pandıras Konya Mapusanesine sürgün edildi. Nedenini de pek anlayamadık. Kışın, bizim Konya Mapusanesine sürgüne gönderileceğimiz haberi mapusane yöneticilerinin kulağına dek gelmiş, onlar da törensel olmayarak bize iletmişlerdi. Hazırlanmış bekliyorduk, bir çok kalabalık eşyamızı satmış, cebimize bir kaç kuruş harçlık koyalım demiştik. Satıştan toplanan paraları aramızda bölüştürmüş, istim üzerinde bekliyorduk. Derken bir gün Müdür, yanında Başgardiyan, bir iki sivil kişiyle gelmişti. O siviller hemen bizi sıraya dizip üstümüzü başımızı bir güzel araştırarak paralarımızı alıp götürmüşlerdi. Nedenini sonra öğrenmiştik: Meğer, muhasebeci Ahmet Bey'in kasasından bir kaç yüz lira çalınmıştı. Neyse ki paralar kolayca bu-

lunmuş, bizim paralar da geri verilmişti. Ondan sonra da bizim başka mapusanelere sürgün işimiz birden bire duruvermişti. Acaba, bilmeden bir kez daha Şükrü'nün oyununa mı gelmiştik? Belki de öyle. Belki de bizim yerimize Şükrü sürülmüştü.

Bizim Muzaffer, mapusanenin fahri elektrikçiliğini de yaptığından sık sık Müdüriyet yapısına girip çıkıyordu. Kasanın soyulmasını bu yüzden ondan bilmişlerdi. Muzaffer, onlar için çok yararlı olduğundan belki de onun yüzü suyu hürmetine sürgünden kurtulmuştuk.

Cezaevi Savcısının af uyarısı üzerine götürülecek eşyamızı, giyneklerimizi torbalara, bavullara yerleştirmiş bekliyoruz. Meclisten Af Kanunu çıktı. Birkaç mebusun, Yüzelliliklere sövüp sayar gibi konuşmalarına bakmadan kesinleşti. Resmi gazetede ilan edildi. Bunun üzerine yirmi yıla yaklaşık bir zamandan beri sürgünde kalmış olanlar birer ikişer yurda dönmeye başladılar.

Ancak, Filozof Riza Tevfik, mebusları yeren, onları tavuklara, dalkavuklara benzeten bir şiir yazıp Türkiye'ye göndererek Arabistan'da kalmayı yeğ tuttu:

Riza, hayatını ikiye böldü
çölde hür yaşadı ve mesut öldü.

Artvinli bir hükümlü, nereden eline geçirmişse son dizelerini yukarı yazdığım yergiyi sevinçle bize okudu. Mustafa Kemal'le Büyük Millet Meclisi'nin iyi niyetine meydan okuyarak Türkiye'ye dönmeyi reddeden Riza Tevfik'i bu mahpuslar bir kahraman gibi görüyordu. Bütün mahpuslar, vatan hainlerine af çıkararak kendilerini hiç düşünmeyen Hükümet, Devlet büyüklerine köşede bucakta gizlice verip veriştiriyordu.

Bu sırada aftan yararlanarak Arabistan'dan Türkiye'ye dönen Çerkes Ethem'in arkasına bir sürü sivil polis takıldığından adam, canını tehlikede görerek kendini sınırdışına dar atmış. «Deli» oyununu yazarak gurbette Mustafa Kemal'in gözüne giren, orada örtülü ödenekten para alan Refik Halit de Türkiye'ye dönmüştü.

Biz de her an tahliye buyruğumuz gelecek diye istim üzerin-

de bekliyorduk. Nâzım Hikmet davasının yüzünden bütün bizim gibilerin aftan çıkarıldığımızın haberini hâlâ almamıştık.

Mapusane, bir yandan bizim eski tanışlarımızı birer paçavra gibi dışarı fırlatıp çevremizi boşaltırken bir yandan da durmaksızın ülkenin mutsuz çocuklarından yığınla insanı yutuyor, obur bir dev gibi, bana mısın, demiyor. Üç yıllık mahpusluğumuzda yüzlerce tanış çıktı gitti. Zühtü, Sabit, Fazıl, gittikten sonra Cemil Selman'ı, onları sevmediği halde, kapkara bir yalnızlık sarmıştı. Ancak, metresi güzel Alman kadını da Hükümetin eliyle Nazi casusluğu kuşkusuyla sınırdışı edilince sanki birden bire on yıl yaşlandı. Elli yaşındaki genç, gürbüz adam, birden bire çöker gibi oldu. Artık, bize daha az uğruyor. Hiç bir geleni gideni yok. Bütün Türkiye'de olduğu gibi mapusanede de yapayalnız. Hiç kimseyle ahbaplık da kurmayı düşünmediğinden korkunç bir yalnızlığa gömüldü. Alman kızı, ara sıra ona ufak tefek yiyecek paketleri de taşır dururdu. Bunların ardı arkası kesilince sırtında suçların en karasını, Devlet parasını çalmak suçunu taşıyan eski anlı şanlı Hamburg Konsolosu, hemen mapusanenin Adem Babalarından biri haline geldi. Dilaver, Sabit Sami gibi elinde kalemi de olmadığından dilekçecilik de yapamıyor, İdare'nin verdiği kuru ekmeği kemirerek oturmaktan başka elinden bir şey gelmiyordu. Neyse ki pratik düşünceli kimi mahpusların salığıyla bu acılar evinin eski işlerinden birine el attı. Küçük renkli boncuklardan keseler, çantalar, yılanlar, daha bir çok çeşit öte beri örerek satıp katık almaya başladı. Bu işlerin ustası olan mahpuslar onun işlerini de satarak eline bir kaç kuruşluk alın teriyle kazanılmış harçlık veriyorlardı.

Yüzelliliklер yabancı ülkelerden birer birer Türkiye'ye döndükleri halde bizim tahliye işlemimiz gittikçe gecikiyordu. Belki bizi de Nâzım Hikmet'in Harbiye davasından sonra bırakırlar diye düşünüyor, diken üstünde oturup kalkıyorduk. Gövdemiz içerideyse de, düşlerimiz hep dışarıda güneşli özgürlük bahçelerinde perendeler atıyordu. Bu yüzden çok tedirgindik. Şiir, roman, oyun yazmayı bir yana bırakmıştım, hep düşlerimizin gagalarında uçurduğu paha biçilmez özgürlük mücevherlerinin arkasındaydım.

Drang nach osten (Doğuya giriş) idealini yavaş yavaş ger-

çekleştirmeye başlayan Nazi Almanyası'nın korkunç hesaplara dayanan hırsız düşünceleri, ağılı çelik oklar gibi Türkiye'deki ereklerine on ikiden vurmuştu bile. Hükümet saflarında bu ağının etkisi belirli bir biçimde görülmeye başladığı gibi Ordu'da da apaçık görülüyordu.

Sonradan hikâyesini anlatacağımız gibi Nâzım'ı bir punduna getirerek içeri aldılar. Evet, on ay süren uydurma Harbiye Okulu Davası şu günlerde sonuçlanır gibi oldu. Mahkemenin yetiştirdiği kocaman bir yemiş, başlı, elli, ayaklı bir genç adam biçiminde bizim koğuşa bırakıldı.

Harbiyeli Ömer Denizin ayaklarına
Yedi buçuk ton demir gibi
yedi buçuk yıl takıldı,
Sonra bugün getirilip
Bizim koğuşa bırakıldı.
Ateş gibi bir genç asker yirmi yaşında.
Ondan başka üç arkadaşı daha
Onar ay hapislikleri yeter görülerek
çıkarılmış kıtaya.
Sadi Alkılıç, Orhan Alkaya
(1944 tutuklamasının en ünlü espiyonlarından)
Sonra Abdülkadir Meriçboyu (A. Kadir)
Sözde Nâzım Hikmet
Otuz Harbiyelinin lideri.
On beş yıl yemiş,
Daha da davası bitmemiş.
Başka pürüzleri çıkmış İstanbul'da.
Ömer'in dediğine göre
O da bugünlerde
Bizim Susuş kulesine gelmek üzere yolda.

*

On aydır aslını astarını öğrenmek uğruna sabırsızlıktan çatladığımız Harbiye davasının hikâyesini en sonra Ömer Deniz'den şöylece dinledik:

— Okulda bir örgüt kurmaya karar verdik. Ben başta olarak

Sadi Alkılıç, Abdülkadir Meriçboyu, Orhan Alkaya hemen davrandık. Karakterine güvendiğimiz arkadaşlara işi çıtlatıyor, sonra, kafalarını bize yatkın görünce onları karanlık bir odaya alıyor, teatral hava içinde etkileyerek törenle örgüte alıyorduk. Ben, Başkan olarak masanın başında oturuyor, masanın üzerinde duran tabanca üzerine elini koydurarak onlara ant içiriyorduk. Herhangi bir ihanet, ölümü gerektiriyordu. Sık sık toplantılar yapıyor, bütün okulu kontrolümüz altında bulunduruyorduk. Hepimiz jandarma sınıfına geçmeye karar vermiştik. Bu konuda çok ince hesaplarımız vardı. Otuz arkadaş olmuştuk, liderleri bendim. Ne var ki örgütümüz havadaydı. Hiç bir devrimci güce bağlı değildik. Bu, bizi uzun uzun düşündürüyordu. Bu, böyle olamazdı. Bir yere bağlanmamız gerekiyordu. Düşündük, taşındık, şöyle bir karara vardık: Türkiye'de hiç bir devrimci örgütün olup olmadığını bilmediğimizden davamızın temel direği gibi ortada dikilen Nâzım Hikmet'e başvuracaktık. Ona bağlanmak bize yeterdi. Şimdi, ona bir temsilci göndermemiz gerekiyordu. Uzun uzun konuşup görüştük. En sonra arkadaşlar, temsilci olarak beni göndermeye karar verdiler. İstanbul'a gittim. Sorup soruşturarak Nâzım Hikmet'in evini buldum. Onun oturduğu apartmanın karşısındaki boş arsada saatlerce dikiliyor, onu bekliyordum. Bir kaç kez evin kapısını çalıp onu sorduysam da evde bulunmadığını söylüyorlardı. Bir kaç gün böylece onu bekledikten sonra konuşup görüşmek olanağını bulamayarak Ankara'ya dönmek zorunda kaldım. Ne yazık ki Nâzım Hikmet'i aramaya gittiğimde sırtımdan Harbiye giyneğini. çıkarmayı akıl etmemiştim. Okula vardığımda bir sürü tanımadığım sivil, subay, çevremi aldı. Bütün okul birbirine girmişti. Tutuklanmıştım.

Acaba kim ihbar etmişti bizi? Korkunç bir şeydi bu. Benim yakın arkadaşlarım, derken, bütün örgütün yakalandığını gördüm. Evet, ihanete uğramıştık. Polisi ta İstanbul' dan arkama takarak kendimin getirdiğimi hiç usuma getirmiyordum. En sonra, anladım ki benim Nâzım'ın evine gidip gelişim, orasını kontrol altında bulunduran polisin gözüne çarpmış, böylece arkama düşerek Ankara'ya gelmişler, bizim devrimci grubu olduğu gibi ele geçirmişlerdi. Mareşal Fevzi Çakmak, bu işten öyle heyecana kapılmıştı ki hemen o anda, hem Nâzım Hikmet'i, hem de benimle birlikte otuz arkadaşı Harbiye'nin bahçesinde kurşuna

dizdirmek istiyordu. Yargılama sırasında en sonra nasıl ele geçtiğimiz anlaşıldı. Nâzım, bunu kendini savunurken açıkladı. Benim her Allah'ın günü onun evinin karşısında dikilip duruşum haklı olarak onu kuşkulandırmış, beni Harbiyeli giyneği giymiş bir polis sanarak açmış telefonu Birinci Şube'ye şöyle telefon etmiş:

«Yahu, şimdiye dek, hamal, kundura boyacısı, devrimci diye çevreme, evime bir sürü polis gönderdiniz. Şimdi de beni gözetlemek üzere adamınızı Harbiyeli kılığına mı soktunuz?»

Bu telefonla uyanan polis, hemen benim arkama takılarak Ankara'ya gelmiş. İşte, ne olduysa ondan sonra oldu. Mahvolduk.

*

Ömer Deniz'den bir hafta sonra, ansızın Nâzım Hikmet çıkageldi. Bir seksen, bir doksan arası uzun bir Teksaslı kovboy boyu, kısacık, koca kafalı esmer Başgardiyanın yanında daha da uzun görünüyordu. Sırtında yeni dikilmiş kurşun renkli güzel bir giynek, başında deve tüyüne benzer yumuşak görünüşlü şık bir fötr şapka vardı. Ancak, bu güzel şapkanın kenarları değirmi olarak kesilmiş, siperi kısaltılmış, garip bir köylü şapkasına benzetilmişti. Yine de bu, çok yakışıklı bir görünüşü olan şaire yakışmaktan hali kalmıyordu. Ancak, şairin bu şık giyinişiyle hiç uyuşmayan bir özelliği de vardı: Sağ elinde ağzı boğulmuş kocaman ak bir eşya torbasını sallayarak geliyordu. Güzel yüzünün ortasında, bu yüz daha çok bir Alman'ın yüzünü andırıyordu, iri, zeki, çok güzel gözleri mavi alevler saçan bir ateşle parlıyordu. Yokuştan yukarı kısa adımlar atarak geldiği halde kısa bacaklı Başgardiyan onun yanı başında sanki koşarak geliyordu.

Onu koğuşun önünde karşıladık. İçimizde bir tek Ruşen Zeki'yi yüzce tanıyordu. Beni de 1930 yılından beri gıyaben tanıyor, sanat çabalarımı izliyordu. Hepimiz onunla ayrı ayrı kucaklaşıp öpüştük. Geldi, Muzaffer'in yatağına oturdu. Torbasını arkasına koyarak yastığa yaslanır gibi ona yaslandı. Küçük Hasan, Ruşen Zeki, Muzaffer, Eyüp, Ömer Deniz, ben, karşısında oturuyorduk. Hepimizi uzun uzun süzdükten sonra sordu:

— Şair hanginizsiniz?

Beni arıyordu. Arkadaşlar, gösterdiler.

Şimdi, yıl, 1938. Bundan sekiz yıl önce ona özgür koşukla,

yani kendi biçiminde yazdığım bir kaç şiir göndermiştim. Bana açık bir kartta şöyle kısa bir yanıt vermişti:

«Üstadım, gönderdiğin şiirleri aldım. İlk fırsatta bir dergide fiilen yayımlamaya çalışacağım. Sen yine yazdıklarını bana gönder. Gözlerinden öperim.»

Zavallı, Nâzım Hikmet, benim bu şiirlerimi hiç bir dergide yayımlayamamıştı. Şundan ki adamcağız kendi şiirleri yüzünden mahkemeye verilmişti. Başı beladaydı. Ondan sonra üstüste şiirleri, kitapları mahkemelere, en sonra da kendisi Bursa Mapusanesine düşmüştü. (Nâzım Hikmet'le ilişkisi olan anılar çıkarılmıştır.)

İşte, türlü belalardan kurtulup, türlü tehlikeleri savuşturduktan sonra şair, bir kez daha feleğin eline düşmüştü. Bu kez hali yamandı. Bu kez arkasında Hitler'in korkunç faşizmi vardı. Evet, Hitler katranla çizilmiş, başı göklere değen bir dev heyula gibi bütün mahkemelerin arkasında yükseliyordu.

Nâzım Hikmet, bir süre yeni giyneğiyle oturup dinlendikten sonra soyundu. Mapusane giyneklerini giydi. Bunlar, açık kurşun renkli, dizleri çıkmış, paçaları aşınmaktan iyice kısalmış daracık bir pantalonla, yine onun renginde bu kez yenleri son kerte kısalıp neredeyse dirseklerine çıkmış bir ceketten başka bir şey değildi. Bunlar, gerçekten uygun bir kat mapusane giyneğiydi. Onları giydikten sonra, şair rahatladı, yatağa bağdaş kurarak oturdu. Gözlerinin mavi saydam rengi üzerinde kara kömür dumanları gibi gezinen derin üzüntülerine meydan okuyarak hepimizin yüzüne tatlı gülümseyişiyle bir kez baktı.

— Böyle daha rahat, dedi, mapusane elbisesini giydikten sonra, insan yeni elbisenin verdiği uçmak hevesinden kurtulup zindanın tevekkülüne iniyor.

Sonra, birden bire konuyu değiştirerek:

— Çocuklar, biraz kahveniz bulunur mu? diye sordu. Şu sıra mis gibi burnumda tüttü. Zaten hep böyle değil midir, bir şey olmayınca daha çok istenir.

Muzaffer, hemen yerinden fırladı:

— Kahvemiz var.

Nâzım Hikmet, Muzaffer'in iri arslan gibi gövdesine, yakışıklı yüzüne, neredeyse kendi boynuna yaklaşan boyuna posuna

güvenle baktı, gülümsedi. Kahvenin bulunuşuna, özgürlüğe kavuşmuşcasına sevindi. Kabarmış kıvırcık sarı saçlarının çerçevelediği yüzü, bu sırada mutlu bir gülümseyişle örtüldü.

Bu günlerde elimize bol yumurta, şeker, kahve, çay geçiyordu. Bu bolluk geçici olmakla birlikte epeyce yüzümüzü güldürmüştü. Muzaffer, çabucak benzin ocağını yakarak kahveleri pişirdi. Bize birer çay bardağı, Nâzım'a ise koca bir su bardağı dolusu verdi.

Nâzım, kahveyi uzun uzun kokladı, içine çekti. Gözleri çok uzaklara daldı:

— Çocuklar, kahveniz, şekeriniz bulunduğuna göre yumurtanız da olacaktır herhalde, dedi.

Küçük Hasan, ben, Muzaffer, bakıştık. Neden mi? Bu güzel yiyecek maddeleri bizim tekelimizdeydi:

— Yumurta da var, diye atıldık.

O zaman Nâzım Hikmet sevinçle:

— Öyleyse bu iş de oldu bitti, dedi, şimdi, Muzaffer, getir bana bakayım bir yumurta, bir tabak, bir de kaşık.

Muzaffer, istenilenleri raftan alıp getirmeye çalışırken, Nâzım Hikmet hepimize bir soru yöneltti:

— Şimdi, şunu da sorayım size çocuklar, içinizde gogol-mogol nedir bilen var mı?

Hepimiz birbirimizin yüzüne baktık. Bunun nemene şey olduğunu, Hoca da içimizde olarak hiç kimse bilmiyordu. Nâzım Hikmet, Muzaffer'in getirdiği yumurtalardan birini alıp kırdı, akını ayrı, sarısını ayrı bir tabağa akıttı. Sonra, sarısını çalkalayarak bir su bardağı dolusu kahvesinin içine aktarıp karıştırdı. Altın rengi bir görünüş alan kahvesini sonsuz bir keyifle höpürdetmeye başladı:

— İşte, çocuklar, buna gogol-mogol derler. Siz de yapın da kahvelerinizi öyle için. Bakın ne güzel.

Muzaffer, çabucak hepimize birer yumurta sarısı çalkaladı. Şimdi, bütün koğuş halkı, gerçekten keyiflenerek karşılıklı gogol-mogollerimizi höpürdetiyorduk. Eski bir hapisaneci olan Nâzım Hikmet, gogol-mogolünü içerken artık, yeni mapusanesine de, yeni arkadaşlarına da alışmış görünüyordu.

Şair, kendisini kaygılı bakışlarla makasa alan Ömer Deniz'i

orada yokmuşcasına görmezlikten geliyordu. Bize geldiği zaman da, hepimizin elini sıktığı halde onun elini sıkmamıştı. Ömer Deniz, diken üstünde bulunuyordu. Nâzım'ın, bizi kendisine karşı kışkırtacağından korkuyordu. Bu, her halinden anlaşılıyordu.

Harbiye tuzağından bir yıl önce Nâzım'ı elde etmek üzere yapılan caba bir sonuç vermemişti. Şair, önünde dostça açılan uçurumun bütün yaşamını, sanat olanaklarını katrana bulayacak derinliğini görerek Ankara'nın ağılı havasından kaçarcasına İstanbul'a dönmüştü. Ne yazık, Harbiyeli acar bir kaç delikanlının, delikanlıca bir hevesleri, bir yıl sonra onun, düşmanlarının eline düşmesini sağlamıştı. Fırsatı gökte ararken yerde bulmuşlardı. Kim bilir nice uzun yıllar kaplanlar, içinden kaçtıkları kendi kafeslerini koca şaire konut edecekler. Ertesi gün Ankara Hapisanesi'nin sanki kırk yıllık gediklisi gibi çevreye uyan şair, eline kocaman bir domates, bir çeyrek de ekmek alarak bana:

— Haydi, dışarıda biraz volta vuralım, dedi.

Müdüriyete inen ince uzun yolda gidip gelmeye başladık. Şair, uzun bacaklarına gerekli adımlarla yürümüyordu. Kısa, hızlı adımlar atıyor, yine de benim olağan adımlarımdan daha çok yol alıyordu.(*) Nâzım Hikmet, bu daracık, boz düdük gibi giyneği içinde bayağı gülünç görünüyordu. Uzun zaman pijama gibi kullanılan giynek, onun boylu boslu yakışıklı gövdesini çirkinleştiriyordu. Yanımızdan gelip geçen mahpuslar, bu sarışın deve şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Nâzım, bunlara aldırış etmeksizin sularını sıçratarak domatesini ısırıyor, ekmeğini buna katık ediyor, bir yandan da konuşuyordu. Biraz sonra, yanımıza Muzaffer, Küçük Hasan, Hoca da geldi. Artık, daracık yolu doldurarak onun hızlı yürüyüş temposuna adımlarımızı uydurmuş koşarcasına yürüyoruz.

Bu sırada Eyüp, kapının önüne çıkmış, ikircikli bakışlarla bize bakıyor, bize katılıp katılmamak konusunda bir karara varamıyordu. Zavallı Ömer Deniz'se pencerenin önünde dikilmiş, kuşkulu gözlerle bizi dikizliyordu. Nâzım Hikmet'in kendi üstüne bize olumsuz kimi şeyler anlattığı kuşkusu içinde yüzdüğünü görüyordum. Oğlan, kuşkusunda haksız da değildi. Nâzım Hik-

(*) Adımlarını kısa atışının nedeni geçirdiği eskimiş siyatikti.

met, ilk kez kendisini serbest bulunca, kuleden yana bir göz atıp kendini güvene aldıktan sonra, hızlı, enerjik, biraz öfkeli sesiyle şöyle konuştu:

— Kendinizi koruyun ondan. Bu Ömer Deniz polistir. Benim başımı yaktığı gibi bir yığın arkadaşının da başını yaktı. Ben, bu çocuğu hiç tanımam. Başıma bu bela geleceği günlerden bir gün, baktım, bizim evin karşısındaki boş arsada saatlerdir, Harbiye delikanlısı kılığında bir adam dikiliyor. Bunu bizim Piraye ile Memet de görmüş. Onlar da bana gösterdi. Kritik günlerde evimin önünde hep küfeli hamallar, kundura boyacıları, eskiciler görürdüm. Görgülü gözlerim, hemen bunların polis olduğunu ayırt ederdi. Bugünlerde polisten arınmış olan evimin karşısına dikilen bu Harbiye öğrencisi, beni haklı olarak kuşkulandırdı. Kapıcıya filan da evde olup olmadığımı sormuş bir kaç kez. Ben de kapıcıyla evdekilere beni arayanlara bir güvenlik tedbiri olarak evde olmadığımı söylettirdim. Ne var ki Harbiyeli, kene gibi bir şeydi. Mutlaka da beni görmek istiyormuş. En sonra Birinci Şube'nin bir adamı sandığım bu delikanlıyı, kapımdan almalarını sağlamak üzere şu sözlerle Birinci Şube Müdürün'e öfkeyle bildirdim:

«Yahu, diye bağırdım telefonda, şimdiye dek kapımda, hamal, kundura boyacısı, eskiciler bulundururdunuz, şimdi de adamlarınızı, Harbiye öğrencisi kılığına sokarak mı gönderiyorsunuz?»

İşte, çocuklar, ne olduysa bundan sonra oldu. Apar topar yakalanarak Ankara'ya götürüldüm. Karşıma, bununla birlikte yirmi dokuz daha suç ortağım çıkarılınca siz varın görün bendeki şaşkınlığı. Emil Zola'nın savunduğu ünlü Yahudi soyundan Dreifuss'ün başından geçen adalet çıkmazına düştüğümü hemen anladım. Yine anladım ki Alman faşizminin ağılı ahtapot kolları, Türkiye'nin yöneticilerini de çelik kıskaçları içine almış. Bu bir adalet yanılması değil, gerçekten bilinçli bir suikast. Gerçi, Hitler'in bana er geç bir kötülüğünün dokunacağını biliyorsam da beni böyle çabuk gafil avlayacağını aklımın kıyısından geçirmiyordum, doğrusu. Herifçioğulları, kaşla göz arasında üstüme on beş yılı da yıkıverdiler. Bunun bir iki yılını da lütfen kaldırdılar.

Nâzım Hikmet, bir süre susarak volta vurdu, bizi de yanı sıra koşturdu. Sonra, sözünü şöylece sürdürdü:

— Yaşım kırka geliyordu. Daha çok provokasyonlarla içice gelişen sol mouvement'ların(*) militanlığından sıyrılıp bir devrimci sanatçı yaşamı sürmeye karar vermiştim. Ahmet Halit Kitabevi ile anlaşarak şimdiye dek çıkmış bütün şiirlerimi bir «külliyat» halinde bastırmaya başlamıştım. Bundan sonra oturacak, konularını tasarladığım büyük gerçekçi romanlarımı yazacaktım. Ne yazık ki felek insanı rahat bırakmıyor, durmadan dövüyor, yumrukluyor, yoğuruyor, kaçındığı savaşın ta içine atıyor.

Nazım Hikmet, sonra bana ünleyerek şunları söyledi:

— Sen de, Musa, anlaşılan benim gittiğim yoldan gideceksin. Kendini çok afişe etmeden yaz. Yoksa, benim kadar da dayanamaz, çok çabuk harcanırsın. Faşizm, bütün öncü güçleriyle Türkiye'ye sızmaya başladı. Şimdi, her kara politikacı kendisini biraz Hitler ya da Mussolini olarak görüyor. Faşizmin en tehlikeli yanı Ordu'ya sızmış olmasıdır. Onlar, Mareşal başta olarak, Atatürkçülüğü faşizm sanıyorlar. Türk solculuğu için en büyük tehlike de burada. Mapusanade boşuna çürümekle sanat yapılmaz. Bunu kafana yerleştir. Dört yıl boyunca aldığın dem sana yeter. Bir daha içeri girmemeye çalış. Evet, insan kahraman olur, ama, sanatçı olmak için zaman, ortam bulamaz. Bütün yırtıcı kuşlar gözlerini bir köşede gizli gizli karaladığın bir kaç zavallı şiirciğe dikmiştir. Onları ellerine geçirip ateşe atarlarsa sanki bütün yeryüzü güllük gülistanlık olacaktır. Özgür olmayan şair, şiirin cennetine düşse bile bunları toplayıp yurttaşlarına, dünyadaşlarına sunamaz. İstanbul'da sanat çabalarınızı Kemal Tahir'le sürdürürsünüz. Kemal Tahir'den bir şeyler okudun mu?

— Genel kadınlarla, solcu yazarlarla, Kerim Sadi ile yaptığı röportajları, Ayıngacı adlı bir şiirini okudum yalnız. Nasıl bir arkadaş, anlatır mısınız biraz?

— Güçlü bir yazar olma yolu üzerinde bir arkadaş. Onunla ilk karşılaştığımda yumurta topuk giyen kavgacı gürültücü külhanbey snopluğuna özenen bir gençti. Sosyalizme ayak atmasından sonra kavganın kimlerle yapılacağını çabucak, kavradı.

Sekiz, yıllık «gıyabi» tanışıklığımızın kafama yığdığı bir yığın soruyu ona birer birer soruyorum, o da hoşnutlukla anlatıyor. Sabahattin Ali ile nasıl tanıştığını şöyle anlattı:

(*) Hareketli davranış anlamına gelen bu Fransızca sözcüğü çok kullanırdı.

— Sabiha Zekeriya ile çıkardığımız Yarım Ay Dergisi'ne her yandan yazılar, şiirler geliyordu. Senden önce onun imzasıyla Almanya'dan bir kaç şiir geldi. O da bizim gibi serbest nazımla yazmaya çalışıyordu ama, bu şiirler pek başarılı değildi. Yayımlayamadım. En sonra kendisi çıkageldi. Baktım, oğlan, bizden. Yeşil elmalıktan çıkıp kızarmış bayağı. O günlerde bana Orman başlıklı bir de hikâye getirmişti. Büyük bir merakla okudum, baktım, oğlan, şairden çok hikayeci. Güzel yazıyor. Sadri Ertem de hikâyeyi güzel buldu. O zaman Sabahattin'e dedim ki:

«Üstadım, sen, bana kalırsa şiiri bir yana bırak da hikâyeciliğe başla. Sana bu kapıda önemli ekmek var. Ama, bu arada şiir de yazma demem. Şiir de yaz, kurtlarını dök, ama, ille ve lakin hikâyeciliği iş edin.»

Sabahattin Ali, bu sözümü tuttu. Ondan sonra gerçekten güzel hikâyeler yazmaya başladı. Şiiri geride kaldı.

Nâzım Hikmet, şiir diliyle yergileri üstüne sorduğum sorulara da yanıtlar verdi:

— Peyamı Safa ilk günden beri benim dümen suyumda yüzüyordu. En yakın arkadaş çevremdeydi denebilirdi. Benden bir şeyler umduğunu seziyordum, ama, ne olduğunu pek anlayamıyordum. Sizin Vehbi Cem'le çıkardığınız Adsız kitap üstüne ona bir kritik bile yazdırmıştım, bilmem, gözüne çarpmış mıydı? (Çarpmıştı.) Oğlan benim yanımda bayağı militan gibi hareketli çalışıyorsa da kimi mükeyyifata düşkünlüğünü, örneğin eroin gibi çok pis bir narkotik maddeye alışkanlığını gördükten sonra içimde kara kuşkular kıpırdandı. Bu korkunç alışkanlığın, zamanla en yiğit karakterleri yere serecek bir güç taşıdığını biliyordum. Dostluğumuz, yine de yıllarca sürdü. Bir gün, Almanya'da gittikçe palazlanan Hitler üstüne Türkçede faşizan bir yazarın çıkardığı bir kitaba vurucu bir yazı yazmasını söyledim, yazdı. Ne yazık ki faşizmin, Hitler'in aleyhindeki bu güzel yazı, sonradan onun, bizden ayrılıp Türk faşistlerinin saflarına katılmasına yol açtı. İş şöyle oldu: Bir gün Peyami, dudaklarında bir gülümseme, elinde Almanya damgalı bir mektupla yanıma geldi. Nedir o diye? sordum. Hitler'den mektup, dedi. Bu sırada Hitler'den gelen mektuba belli etmemeye çalışarak çok önem verdiğini anladım. Biraz Almanca bilirim. Mektubu okudum. Hitler, diyordu ki:

«Aziz yazar, bugün Türkiye'de Stalin üstüne bile kitaplar basılıp satılırken benim üstüme küçük bir kitap yazan bir Türk yazarını, makalenizle azarlamanız beni çok üzdü. Madem ki memleketinizde Stalin'den söz edecek kerte özgürlük var, bu özgürlükten benim üstüme yazı yazan, beni seven bir yazar neden yararlanmasın?»

Peyamî Safa'nın sert yazısından kaygılanan kitap yazarı da kendisinin asla faşist olmadığını, Avrupa'da yepyeni bir kaynaşma meydana getiren bir akımın yaratıcısı üstüne uluorta bilgi vermek istediğini yazarak geriler gibi görünmüştü. Peyami Safa, benim arkamda para yüklü enternasyonal kasalarının bulunduğunu sanıyordu. Uzun zaman bu kasalardaki gizli paralardan yararlanacağını umdu. Bana bunu bir kaç kez sezdirdi de. Oysa bu sırada benim musahhih ücretimden, bir de İpekfilim'deki çalışmalarımdan başka hiç bir gelirim yoktu. İşte, Peyami, bunu kesin olarak anladıktan sonradır ki benim dümen suyumdan yavaş yavaş sıyrılmaya başladı. Ufaktan provokasyona varan kimi davranışlarını da yakalayınca kafamın tası attı. Benim eski bir göreneğim vardır. Bir arkadaş benden uzaklaşmak mı istiyor, bunu yapmak için de sansasyonel bir davranışın içine mi girmek istiyor, onun bunu yapmasına meydan vermeden önce ben daha atik davranıp vuruşumu vururum. İşte, Peyami Safa'ya bir provokatör diye ünleyerek yazdığım dört başı bayındır yergi böylece oluştu. Baskın basanındır deyimince vuruşumu vurdum, onu bayağı sersemlettim. O da ondan sonra benim üstüme epeyce kötü yazılar yazmaya yeltendiyse de etkisiz kaldı. Ben, bir kez ona öldürücü vuruşu vurmuştum. Ama, ondan sonra da Peyami, Türk faşizminin öncülerinden biri olarak gelişti. Hitler'in mektubu onu iyice avlamıştı. Üçüncü enternasyonalden gelmeyen papelleri, belki de ileride Hitler'den sızdırabileceğini düşünüyordu, kim bilir?

Peyami Safa serüveninden sonra, Nâzım Hikmet'i kafamı eskiden beri kurcalayan bir çok tanınmış kişi üstüne sorguya çektim. Mustafa Suphi ile on dört arkadaşının ölümünde Kazım Karabekir'in parmağı olup olmadığı sorusuna şöyle yanıt verdi:

— Onları Kazım Karabekir'in öldürttüğüne yüzde yüz inanıyorum. Emri Mustafa Kemal'in verdiğinden kuşkulananlar

varsa da, ben onların Kazım Karabekir'in eliyle öldürtüldüğüne yediğim ekmek gibi inananlardanım. (Oysa Nâzım'm bunları söylemesinden otuz yıl sonra onların, Mustafa Kemal'in Yahya Kahya'ya çektiği telgraf üzerine öldürüldüğü kesinlikle anlaşılmıştır. Telgraf, özel ellerdedir.) Bir gün, şiirlerimi bir (külliyat) halinde basmaya başlayan Kitapçı Ahmet Halit'in yayınevine girdim. Orada iri yarı tombulca kırmızı yüzlü yaşlıca bir adam gördüm. Bu tanımadığım bir kişiydi. Benim içeri girdiğimi gören Ahmet Halit hemen kolumdan yakalayarak o adamın yanına götürdü:

— Seni Kazım Karabekir Paşa'yla tanıştırayım, dedi.

Karşımdakinin Kazım Karabekir olduğunu anlayınca kafamın tası attı.

— Ben katillerin elini sıkmam, diye bağırarak dışarı yöneldim.

Kazım Kârabekir'in bana uzanan eli havada kalmıştı. Kapıyı çarpıp dışarı çıkacağım sırada arkamdan şöyle bağırdığını işittim:

— Ben öldürtmedim onları Nâzım Bey.

Ama, kim inanır? O öldürttü onları, biliyorum bunu yediğim ekmek gibi, evet.

Bu yanlış kanı, mezarına dek Nâzım'ın arkasını bırakmadı.

Nâzım Hikmet, Fevzi Çakmak'ı eski Prusya militarizminin, Hitler'in getirdiği yeni faşizmle birleşmiş bir temsilcisi olarak görüyordu. Onunla arkadaşlarının, Türkiye'yi Birinci Dünya Savaşı'nda olduğu gibi bir kez daha Alman emperyalizminin komutasına vereceklerinden kuşkulanıyordu.

— Bugünkü Almanya, Wilhelm Almanya'sı değil. O bunun yanında zemzemle yıkanmış sayılırdı. Türkiye, bir akılsızlık eder de, onun egemenliği altına girerse vay halimize. Yüz binlerce insanla birlikte hepimizi kıtır kıtır keserler. Fevzi Çakmak, sakin, dindar görünüşü altında büyük hırslar taşıyan bir askerdir. Bundan sonra Türk sosyalizmi için daha da kara günler gelecektir. Bir kaç yıl önce «Sesler geliyor, gün batısından sesler. Koynunda güneşin kaybolduğu zindan. Aydınlanacak mı?» diye sormuştum. Alman sosyalizminden umudumuz vardı. Ne yazık ki bu umudun üstüne gamalı haç ejderhası işedi.

İspanya İç Savaşı, söz konusu olunca baktım, Nâzım'ın iri, güzel gözleri, iki mavi gözyaşı damlasına döndü. Dokunsan ağlayacaktı. İspanyol kralcılarına, faşist generallerine, papaz sürülerine, Faslı satılık sömürge askerlerine, gönüllü adı altında Cumhuriyetçilerle dövüşmek üzere gönderilmiş İtalyan, Alman asker güçlerine karşı umutsuzca çarpışan İspanyol halkının destanını «Yaşamak Hakkı» adlı romanında dile getirirken tutuklanıp o da faşizmin bir kurbanı olarak zindana atılmıştı. Haber Gazetesi'nde tefrika ettirdiği, tutuklanınca yarıda kalan bu roman üstüne şöyle konuştu:

— Franco'nun Cumhuriyetçilere karşı çektiği ayaklanış bayrağı, beni temelimden sarsmıştı. Öfkemden tir tir titriyordum. Bir çok dünya aydınının yaptığı gibi oraya gidip uluslararası Tugayda bir er olarak çarpışmayı da düşünmedim değil. Ne yazık ki bu da olacak iş değildi. En sonra, sanatçı yanım kımıldadı. Faşizme karşı çarpışan İspanyol halkının romanını yazmaya karar verdim. İspanya'ya ilişkin kitaplar, gazeteler bulup karıştırdım. İspanya üstüne şimdiye dek edinmiş olduğum bütün bilgimi önüme serdim. Bir yerde çok garip bir resim gördüm. Bir balıkçı kayığı bir çift öküzle kumsala çekiliyordu. Bunu hemen değerlendirdim. İspanyol İç Savaşı çok hızlı günlerinde olduğundan roman çok ilgiyle karşılandı.

Bu romandan para alıp almadığını sorunca güldü:

— Ne parası üstadım, dedi, bir amatör romancı coşkunluğuyla işe başladım. Amaç, davaya yararlı olmak. Haber Gazetesi sahiplerinin bana verecek paraları olmadığını bildiğimden onlara bu romanımı bedava vermeyi önerdim, hemen kabul ettiler. Ne yazık ki bu roman böyle yarım kaldı gitti. Çünkü, ben bunu günü gününe yazarak gazeteye aktarıyordum. Tutuklanınca, romanın gerisi daha doğmadan kafamda kaldı. Artık, bir daha da yazılmaz. Zaten İspanyol Savaşı da bitti. Kim bilir, belki günün birinde İspanya'nın faşist namussuzlarından kurtuluşu savaşını da yazarız. Böylece kursağımızda kalan iştahımızı dindirmiş oluruz, mapusanelerde ölüp gitmezsek, elbette.

Bu sırada, ister istemez usuma Nizamettin Nazif gelmişti. O, İspanya İç Savaşı süresince Cumhuriyetçiler için çok güzel, coşkun yazılar yazmış, bizde büyük bir sempati uyandırmıştı. Bun-

dan dolayı, üstada onun sosyalist olup olmadığını, eğer böyleyse bunun derecesini sordum.

Nâzım Hikmet, bilge bilge güldü. Cebeci sırtlarının üstünde yükselen maviliğe bir süre daldı, sonra:

— Nizamettin Nazif'in ne olduğunu hiç kimse anlayamamıştır, dedi. Kendisi benim arkadaş çevremdendi. Karşı karşıya oturup İspanyol faşistlerinin halka yaptığı zulümden konuşurken çocuk gibi ağlar, gözlerinden şıpır şıpır yaş akardı. Bir gün yine karşılıklı oturmuş İspanyol halkının yazgısı üzerinde acı acı konuşuyorduk. Nizamettin, dalgın, uzaklara bakıyor, bir yandan da tatlı tatlı ağlıyordu. Hem konuşuyor hem de Babıâli yokuşundan inip çıkanları seyrediyorduk. Nizamettin'in yaşlı gözleri daha çok körpe kadınlarla kızlar üzerinde dinleniyordu. Ama, bunları gözyaşları arasından da olsa bir avunuş olarak seyretmekten kendini alamıyordu. İşte, böyle dakikalardan birinde yerinden fırladı.

«Aman, Nâzımcığım, diye bağırdı benimki gidiyor!»

Ceketini bile yarım yamalak sırtına alarak sokağa fırladı. Yoldan geçen, bir Ermeni matbaa ustasının genç, güzel, körpe kızıydı. Nizamettin'in, ellerinin tersiyle gözyaşlarını silerek kızın ardından koşusu, şimdi bile canlı bir tablo gibi gözlerimin önündedir. İşte, Nizamettin Nazif, biraz da budur.

Üstada, Nizamettin Nazif'in pembe anlamda da olsa bir sosyalist olup olmadığını sordum.

— Belki duyguca biraz sosyalisttir. Başkaca bir şey diyemem. Vaktiyle, Milli Kurtuluş Savaşı günlerinde Eskişehir'de dayısı Arif Oruç'la birlikte Yeni Dünya adlı ünlü bolşevik gazetesini çıkarıyorlardı. Ankara'daki Sovyet Elçiliğinde fink atıyordu, ama yine de bu onun sosyalist ya da komünist olduğunu ispatlamaz. O sıralarda Mustafa Kemal'in onu Sovyetlere karşı casus gibi kullandığı da kulağımıza çalınan söylentilerdendi.

Nâzım Hikmet'i Kadrocular üstüne de biraz, deşmek istedim.

En güzel günlerimin üç melun adamı var
Biri sensin
biri o
biri ötekisi.

diyen yergi şiirinin Vâlâ Nurettin, Şevket Süreyya, Vedat Nedim Tör mü olduğunu sordum. Yedi sekiz yıl onları şiddetle suçlayan şairin düşünceleri, şimdi değişmişe benziyordu. Hiç biri üstüne hırpalayıcı bir söz söylemedi. Şevket Süreyya'nın Kadro Dergisinde kendisini sosyalist hayalcilikle, Blankistlikle suçlayan, küçükseyen yazısını hatırlattım.

— Ben, on dokuz yirmi yaşlarında bir ara Blanqui'nin hayranı kesilmiştim, ama, marksizmle yüz yüze geldikten, onu devrimin ana felsefesi olarak benimsedikten sonra elbette artık marksist bir devrimci olup çıkmıştım. Bana, Milli Kurtuluş Savaşı yapan bir ülkede bir marksist devrimci şair olduğumdan dolayı Blankist demek elbette apaçık bir iftiradan başka bir şey değildir. Şevket Süreyya ile arkadaşları sözüm ona Kadro'da Milli Kurtuluş Savaşı vermiş bir ülkenin ekonomik ideolojisini yapmaya çalışıyorlardı. Hem de kendilerinin birer devrimci olduklarını sanıyorlardı. Oysa yaptıkları iş, Türkiye'de uygulanmaya çalışılan devlet kapitalizmine yeni, taze terimler aramaktan başka bir şey değildi. Adliye Bakanı Mahmut Esat Bozkurt radyoda Mustafa Kemal'in gözleri önünde Marks'ın Kapital'ini över, Türkiye gibi geri kalmış bir ülkenin ancak Marksist metotların uygulanmasıyla kalkınabileceğini bangır bangır bağırarak söylerken, onlar devlet kapitalizminin paslı çarkları arasında boşuna soluk tüketiyorlardı.

Kadrocuların topyekun Milli Emniyet'in elebaşılarıyla sarmaş dolaş yaşadıkları üstüne kulağımıza çoktan beri direterek gelen söylentilere dokundum. Şair bir yüzüme baktı, sonra, mapusanenin duvarları üzerinden uzaklara dalarak konuştu:

— İri kıyım bir solcunun Ankara'nın çarkları içinde bir görev alabilmesi ancak, Atatürk'ün, sonra onun elinin altındaki en önemli kişilerin tezkiyesiyle olabilir. Ankara Hükümeti, patriyarkal bir aile topluluğudur. İri kıyım solcuları, eskiden beri aile topluluğuna karşı yaramazlık yapan kendi çocukları olarak görmek isterler. Değerlerine inandıkları bu kişileri kendi çarklarına takarak çalıştırmak, böylece Türkiye'de işitilmeye başlayan bu falsolu sesleri susturup bu değerleri de Türk toplumuna kazandırmak isterler. Örneğin, vaktiyle kurulan Komünist Partisi'nin

Genel Sekreteri olan Vedat Nedim Tör, bütün teşkilatı ele vererek işin içinden sıyrıldıktan sonra bir kenara atılıp yok edilmedi. Matbuat Umum Müdürlüğü'ne atandı. Orada uzun yıllar yeni Devlete yararlı işler gördü. Onunla birlikte Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Belge, Sadri Ertem vb. Kadro Dergisinin çevresine toplanıp marksizmin üstüne örtüleme dumanları püskürtürken bir yandan da yönetim mekanizmasında birer okkalıca yer aldılar. Türkçesi, doyuruldular.

Atatürk'ün, kendisine de bir iş verilmesi için yaptığı öneri üstüne bir şey bilip bilmediğini sordum.

— Böyle bir şey olduğu benim kulağıma da çalındı, dedi, benim ünümün ayyuka çıkması, Hükümet, Devlet büyükleri üzerinde bir yandan hayranlık uyandırırken, öbür yandan da kaygı uyandırmaya başlamıştı. Sanırım, Atatürk'ün sofrasında günün birinde benim üstüme bir konuşma açılmış. Atatürk:

«Bu çocuğu tatmin edin demiş, Matbuat Umum Müdürlüğünü verin ona.»

Karakterimi yakından bilenler, benim, parayla pulla mevki ile avlanamayacağımdan söz etmişler. O zaman sözde Atatürk:

«Yahu, diyesiymiş, Türkiye'de bir tek namuslu adam var, o da bizden değil.»

Geçen yıl, yerli faşizmin itkisiyle polisin üstüme çokça düştüğü günlerde Şevket Süreyya beni Ankara'ya çağırdı. Bir dostluk çağrısıdır, dedim, kalktım, gittim. Bana dedi ki:

«Nâzım, memleketin havası sana karşı ağırlaşmaktadır. Sen, bana kalırsa artık, bundan sonra İstanbul'da barınamazsın. Herkes senin sırtından bir hasat yapmaya kalkabilir. Fazişm, bütün siyasal düşünceleri, yönetici kadrolarını etkilemeye başlamıştır. Senin bugün bütün Türkiye'de görünür görünmez bir yığın düşmanın türemiştir, türemektedir de. İstanbul'un irili ufaklı bütün polislerinin gözleri, hep senin üzerindedir. Bir küçük karakol polisi bile sana posta koyabilir. Durumun ne kerte kötüye gittiğini bu sana anlatabilir. İşte, bu ufak tefek yöneticilerin, olur olmaz düşmanın saldırısından kurtulabilmen için Ankara'ya gelip bizim yanımızda, göz önünde yaşamalısın artık. Elbette, zamanın nezaketini göz önüne alarak biraz daha temkinli, akıllı uslu yaşaman gerekecek. Şunu aklından çıkarma ki birçok kişi, bü-

tün yeryüzünde, özellikle Avrupa'da gittikçe palazlanan saldırgan faşizmden esinlenerek senin ve arkanda oldukları sanılanların postunuzu tuzlamak üzere fırsat beklemektedir. Seni Millî Emniyet'in başkanı Sökmensüer'le tanıştırmak istiyorum. Biz, burada bütün bildiğin arkadaşlar, büyük bir güvenlik içinde yaşamaktayız. Sonra senin sandığın gibi satılık insanlar da değiliz. Türkiye, modern düşünceler üstüne kurulmuş yepyeni bir Devlet'tir. Biz de onun modern ideologlarıyız. Sapı silik bir sürü eski yönetici asker-bürokrat kadro içinde saygılı bir yerimiz var. Sen, istersen bu yönetici kadroya hiç yaklaşma. Otur, memleket gerçekleri üstüne inkılâpçı eserler yaz. Bugünkü Türkiye'nin gerçekleri senin gibi daha birçok büyük şaire, yazara ekmek yedirir. Atatürk, aslında sosyalist düşüncelere düşman değildir. Bizi de o yüzden güttüğü insan safları arasına almış, benimsemiştir. O, daha çok sosyalist düşünceyi kendi saflarından dışarı taşırarak ihtilâlci militanlığa dökenlere karşıdır. Örneğin, Onun yirmi yıllık devrim arkadaşı Mahmut Esat Bozkurt, her gün radyodan, Türkiye'nin ancak Maksist yöntemle kurtulabileceğini haykırıp duruşuna hiç ses çıkarmaz. Ancak, bu yiğitlik, Halk Partisi safları arasında yapılabilir. Dışarıdan gazel okumak yasaktır. Atatürk, kendi kontrolü altında olmak koşuluyla her türlü yeni düşünceye saygılıdır. Ne yazık ki onun buyruğundaki bütün bürokratlarla her akşam sofrasında yer alan sanatçı, bilimci taslağı kişiler, dünyadan habersiz, kara cahile yakın zavallı insanlardır. Hemen hepsi de marksist düşüncenin yaratıcı hazinelerinden uzakta, büyük Fransız burjuva, devrimi çerçevesindeki harcıalem düşünce kırpıntılarının tutsaklığında yaşamaktadırlar. Biz burada bir elit marksist topluluğuz. Bürokratların bizi şimdi de komünist saymalarına, diş bilemelerine de, yukarılardan aldığımız güçle pul vermemekteyiz.»

Her neyse bir gün Şevket Süreyya'nın Çankaya'daki evinde Millî Emniyet'in Başkanı Sökmensüer'le görüştük. Beni ürkütmemek için kırk yıllık dost gibi karşıladı. O anda Millî Emniyet'in kucağına düştüğümü anladım. Kendimden tiksindim.

«Nâzım, dikkat, dedim, devrimciliğin sonu gelmek üzere. Sen, dirimini değil sanatını, idealini kurtarmak zorundasın. Sen, Ankara'ya bayağı bir hemşeri olarak yerleşmek istiyorsan ilk

ağızda Millî Emniyet'in Başkanıyla ahbaplığa girişmenin ne gereği var? Onunla ahbaplık kurmak, satılık bir leş olmaya doğru atılmış ilk adım değil de nedir?»

Sökmensüer, gerçi eski bir asker, namuslu bir bürokrat görünüşünde bir görevliydi, ama, memleketin köşesinde bucağında onun buyruğu altında nice sorumsuz dramlar oynanmaktaydı. Onunla dostluk kurmak, bir kaplanla dostluk kurmak saflığında bulunmaktan başka bir şey değildi, içimdeki altın adalet terazisinde bir daha boydan boya tartıldım. Ankara'daki eski, yeni dostlarımla karşılıklı açık ya da kapalı düşüncelerimiz gerektiği gibi değerlerdi. Onların bindiği kefe, kuş gibi havalanmıştı. Ertesi gün, kendi tehlikeli, sevimli bölgeme dönmeye karar verdim.

"Bacayı Kaldır, Bacayı İndir" hikâyesiyle hikâyecilik alanında çok önemli bir adım atmış olan Sadri Ertem üstüne işittiklerimizin, yani, onun Millî Emniyet'in adamı olup olmadığının ne kerte bir gerçek payı taşıdığını sordum. Nâzım Hikmet, düşüncelerini toparlamaya çalışarak mavi bakışlarıyla şöyle bir kez daha gökyüzünün mavi genişliğini taradıktan sonra konuştu:

— Sadri Ertem, yetenekli bir adamdır. Şaka değil iyi hikayecidir. Boyundan büyük şeyler bilir. Ben, İstanbul'a dönüp de yine yazarlığa başladığım günden beri dümen suyumda olanlardan biridir. Daha o zamandan Millî Emniyet'in adamı olduğunu sanıyorum. Ankara'ya Şevket Süreyya'ya geldiğim günlerde de Millî Emniyet'e girip çıktığını gördüm. Bana hiç zararının dokunduğunu görmediysem de, onun mütehassıs eleman olarak salt sol düşünceler, örgütler üzerinde çalıştığını sanıyorum. İstanbul'da sol düşünceli görünüp, sol düşüncelileri kontrol eden kimi gazeteci arkadaşlar da var, ama, şimdilik bu konuyu kapayalım. Sol düşüncenin bulunduğu her yerde zamanla satın alınıp onun karşısına geçirilmiş bir sürü sol düşünceli insan da türüyor. Yarın, memleket yüzeyinde çalışmaya başladığınızda en yakın sandığınız kişilerin sonradan birer provokatör olduğunu göreceksiniz. Alınyazısı gibi bir şey bu.

Nâzım Hikmet, bir ara usuna gülünç bir şey gelmiş gibi güldü:

— Anadolu yakasında bir yerde küçük bir matbaada çalışıyordum, kışkırtılmış birkaç delikanlı, bodrum katında bulunan

matbaamızın penceresine gelip bana laf atıyor, benimle eğlenmeye yelteniyorlardı. İri gövdemle birkaç kez onlara görünüp ürküttüysem de yine bana sataşmakta direttiler. En sonra onları başka yandan vurmak için:

«Bana bakın oğlum, diye bağırdım, bende yok öyle şey, canınız istiyorsa Sadri Ertem'e gidin.»

Çocuklar, ondan sonra gerçekten de bir daha görünmediler.

Biz, dinlemekten yorulmamıştıksa da, şair, gezinmekten yorulmuştu.

İçeri girdik. Onun isteği üstüne birer gogol-mogol yapıp içtik. Bu sırada Ömer Deniz, hepimizin yüzünü ayrı ayrı inceliyor, Nâzım Hikmet'in kendi üstüne bize neler söylediğini anlamaya çalışıyordu. Biz de ona eskisinden daha iyi davranarak, kendisi için olumsuz şeyler düşünmemekte olduğumuzu anlatmak istedik. Bunu anlayan zeki çocuk, Nâzım'ın dev varlığı karşısında ezilmemek için bu iyi davranışlarımıza dayanarak kendini korumaya çalışıyordu. Bu sırada konuşmaktan, gezinmekten yorulmuş olan şair, yatağına uzanarak bir şekerleme kestirmeye başladı. Uyuması için konuşmalarımızı kestik. Çabucak uyudu.

O ne? Biraz sonra gözlerini açarak kımıldamaya, yerinden kalkmak için çabalamaya başladı. Gözlerini açıp kapıyor, ağzını da açıp kapayarak imdat istiyor gibiydi, şaşırmıştık.

Ömer Deniz, hemen yerinden fırlayarak onun yanına koştu. Bize dönerek:

— Korkulu rüya görüyor, dedi.

Sonra, Nâzım Hikmet'in başını, gövdesinin üst yanını tutup yataktan kaldırdı. Biraz silkeledi. Nazım'ın mavi gözleri doğal bakışıyla açılıp şaşkınca bize baktı. Çok üzgün bir hali vardı. Kim bilir ne korkunç bir karadüş görmüştü. Uzun, düşmanca işlenimlerle sürüp giden bir mapusane yaşamı, demek ki onda büyük bunalımlı karadüşlerle dolu tedirginlikler yaratmıştı.

Şu sırada bu kara düşü yaratanların elinde oyuncak gibiydi. Şurasına burasına, gözüne, kulağına, duvara yaslanışına, ay ışığına işeyişine bakıp ona her babayiğitin dayanamayacağı cezalar kesip duracaklardı.

*

Karşılıklı oturup konuştuğumuzda Nâzım'a birçok soru so-

rup yaşamının bilmediğimiz birçok yanları üstüne bilgi ediniyorduk. Soruları daha çok ben yöneltiyordum.

Bir gün, Ruşen Zeki, Nâzım'a:

— Nâzım, senin Bursa Mapusanesi'nden Piraye'ye yazdığın güzel bir şiirin vardır. Şunu bir de senin sesinden dinleyemez miyiz? diye sordu.

Nâzım Hikmet, hiç nazlanmadı. Bağdaş kurduğu yatağında kendini biraz arkaya vererek göğsünü çıkardı, kalın, tatlı, davudi sesiyle okumaya başladı:

Karrımmm benim
Gözleri baldan tatlı arrrımmm benim.

Böylece vurguları biraz abartarak şiiri okuyup bitirdi. Sonra, içinde türlü eşyasıyla şiirlerinin, yazılarının karmakarışık bulunduğu ak dağarcığını karıştırıp bir defter çıkardı:

— Durun hele sırası gelmişken size birkaç da Askeri Mapusanede yazdığım şiirlerimi okuyayım, dedi.

Usumdan hiç çıkmayacak olan şu dokunaklı zindan şiirini ilk olarak okudu:

Bugün pazar
Beni bugün ilk defa güneşe çıkardılar vb.

Sonra, usuna gelmiş gibi bana ünledi:

— Senin de mapusane ürünlerin olacak, dedi, ver de bir gözden geçireyim.

Yüzelliliklerle birlikte bizim de affa uğradığımız haberi üzerine bütün yazdıklarımı küçük bavuluma istiflemiştim. Bizim af suya düştükten sonra da bunu hiç açmamış, şaşkın bir bekleyiş dönemine girmiştim. Yazmış olduğum romanları, şiirleri, oyunları öyle güzel istiflemiştim ki bunların nasıl olup da böyle güzelce istiflendiğinin hikâyesini bilmeyen Nazım, ben çantayı açtığımda bir şairin bu kerte «intizamperver» oluşuna şaştığını şu sözleriyle anlattı:

— Üstadım, (Bu onun, eskidenberi üstad sözcüğünü soysuzlaştırıp hiçe indirmek uğruna harcadığı çabalardandır. Ne var ki,

zamanla sevdiği kişilere de böyle ünlemek alışkanlığını edindi. Bana 1930 yılında İstanbul'dan gönderdiği açık kartta da böyle ünlemişti.) sen çok mu intizam seversin, yani, bien-rangé demek istiyorum?

Bu söze yalnızca gülerek yanıt verdim. Şundan ki hemen her sanatçı biraz da Nâzım'ın ak mapusane dağarcığının içindeki düzgünlüğe benzer kaotik bir dünyanın yolcusuydu. Nâzım, yazılmış romanlarımı, şiirlerimi, oyunlarımı aldı. Belki de başkaca okunacak bir şey bulunmadığından günlerce sırtüstü yatağına uzanarak okudu. Bu arada bana kimi sorular sordu. Kimi sanat uyarılarında bulundu:

— Üstadım, dedi, ben mapusanede yazdığım şiirleri hiç beğenmem. Ransız cansız, cılız oluyorlar. Ben şiirlerimi dışarıda, sokakta, caddede yürürken düşünüp yazmaya alışmışım. Şiirlerimden adımlarımın sesi gelmelidir. Burada yazdıklarımda bu ritm yok. Senin şiirlerinde de böyle bir kansızlık göze çarpıyor. Resimli Ay'da çalışırken bana gönderdiğin şiirlerle *Deniz Feneri* adlı şiir kitabında, Adsız kitapta yayımladığın şiirler daha gürbüzdü. Sana şunu da söyleyeyim ki şiirinin çok sağlam- parlak, renkli bir kumaşı var. Zamanla bundan çok iyi şiirler çıkaracağını umuyorum. Bu herkese vergi bir «talent» değildir. Romanların daha gerçekçi bir güç taşıyor. Ne yazık ki hepsinden ancak birkaç sayfa okuyabildim. Canım çok sıkılıyor. Biraz dil çalışmak istiyorum. Belki bununla biraz kendimi avutabilirim.

Ona bir İngilizce sözlükle birkaç İngilizce gramer, ders kitabı, Bernard Shaw'un *Joan of Arc* adlı oyununu verdim. İngilizce öğrenmeye kararlıydı. Fransızca, Almanca, Rusça biliyordu.

Bizim yazılarımızı karıştıran Nâzım:

— Şimdi ben de size kendi romanımı okuyayım, bakalım, nasıl bulacaksınız? Bu roman Ayvalık, Çanakkale Bölgesi'nde geçer. Türk-Rum kaçakçılarının, zengin zeytinliklerin hikâyesidir. Birkaç büyük cilt tutacak.

Böyle söyleyerek bütün maddi, manevi malının, mülkünün taşıyıcısı olan ak bezden dağarcığına elini daldırdı. Oradan uzun eseri cedit kâğıtlarından bir tomar çıkardı. Bunlar, iri, düzgün, Arapça harflerle doldurulmuştu. Bunları dizlerinin üzerine bırakmadan önce bir süre şöyle bir gözden geçirdi. Sonra, bize bakarak şunları söyledi:

— Ben, bunları size okuyacağım ama, bitirdikten sonra kritiklerinizi bekleyeceğim. Bunu otokritik olarak kabul edeceğim. Ben, eskiden beri şiirlerimi güvendiğim kişilere, eşe dosta okur, onların içten tenkitlerini beklerim. Siz de hiç çekinmeden düşüncelerinizi söylemelisiniz. Devrimci gerçekçi sanat ancak böylece gelişebilir. Birbirimizin eksiklerini çekinmeden söylemeliyiz. Beni üstat saydığınız için her yazdığıma iyidir, güzeldir damgasını vurup beni boşuna pohpohlamaktan çekinmelisiniz. Otokritik, bizim sanat ortamının, bizim çiçek bahçemizin suyu, gübresidir. Bizim otokritikte düşmanlık, kıskançlık yoktur, salt imrenme vardır, övgü vardır. Gerçekten güzel bir sanat yapıtının övülmesi de bir insancıl sanat ödevidir. Sakın ha bununla size eserimi övün demek istemiyorum. Şimdi, dinleyip bana sert tenkitlerinizi söylemenizi bekleyerek okumaya başlıyorum.

Kalın, tatlı, davudi sesiyle uzun bir şiir okuyormuş gibi okumaya başladı. Üslubu camdan, kristalden bir saraya benziyordu. Tasvir ettiği roman kişileri, bunun içinde ışıktan yüzleri, giyecekleriyle dolaşıyor, ya da yine ışıklandırılmış heykeller gibi ölümsüzlüğe karşı dikiliyorlardı, Denizin aydınlık kumları üstünde, sekiz on metre derinlikte yatan bir kaçakçının ölüsünü anlatırken, bunu cam bir tabuta uzatılmış bir ölüye benzetiyordu. İnsan, bir yol, bir imge ışığıyla aydınlatılmış ölüyü artık bir daha kafasından çıkarmamak üzere ölümsüz bir resim gibi alıyordu. Ancak, Nâzım'ın davudi güçlü sesi, romanın zengin, renkli, süslü imgeleri beni yormaya başlamıştı. Romanın tasvirlerindeki bol şiir öğeleri, okuyuş uzadıkça yorucu bir hal alıyordu. Gerçekçi bir romanın üslubundan çok, kişileri zengin olmalıydı. Üslûp elden geldiğince sade, gösterişsiz olmalıydı. Romanın kişileriyle, onların psikolojik hazinelerine ulaşabilmek, onların serüvenine varmak, elden geldiğince çabuk varmak temel sorundu. Yorucu bir üslup, imge zenginliği bunu engelleyen başlıca etken oluyordu. Nâzım Hikmet, bir saat süren okuyuşunu bitirdikten sonra arkaya yaslanıp geniş bir soluk alarak mavi gözlerini gözlerimizde gezdirdi. Şimdi, eleştirilerimizi bekliyordu:

— Haydi, çocuklar, kritiklerinizi bekliyorum, dedi, elden geldiğince insafsız davranmanızı istiyorum. Beni pohpohlamaya, bana hoş görünmeye kalkışmayın. Bir sanatçı ne kerte büyük

olursa olsun yanılabilir. İyi niyetle yapılmış bir tenkit, çoğu zaman en büyük sanatçılara bile yol gösterebilir. Fildişi kulesinde oturup kendini şair saymak, dahi saymak her zaman kolaydır. Asıl güç olan, halkın annacına geçip, hem sanatını, dediklerini beğendirmek, hem de gerçekten iyi sanatçı olabilmektir. Halk, sanatçının yapıtı için en kesin mihenk taşıdır. Sanatımızı bir kez bu mihenk taşına vurmak zorundayız. Oradan çıkan sese kulak vermeliyiz. En cahil sandığımız halk katları bile güzel sanat yapıtından anlar. Fildişi kule şairleriyle sanatçılarının bu konudaki karamsarlıklarına aldırış etmeyin. En güzel kritiği, ne benim vaktiyle resmi münekkitliğimi yapmış olan Nurullah Ataç, ne de Boileau vb. yapabilir. En korkunç münekkit halktır. Don Kişot'u, Hugo'nun Sefiller'ini, Shkespeare'in bütün tiyatrolarını, Yunus Emre'yi, Monte Kristo'yu, Rafael'i, Leonardo Da Vinçi'yi filan hep ayakta tutan halkın ölümsüz yargısıdır bence. Güzel yapıttan halkın anlamadığını söylemek düpedüz yalandır, iftiradır. Neyse bu konferansı keserek sizin tenkitlerinizi dinlemeye başlayalım.

Nâzım, bunları söyleyerek bir kez daha arkaya yaslandı, ağzımızdan çıkacakları dinlemeye hazırlandı. Türkçe Edebiyat Öğretmeni Ruşen Zeki, romanı çok renkli, başarılı buldu. Öbür arkadaşlar da çok beğendiklerini söylediler. Ben de yukarıda açıkladığım düşüncelerimi belirttim. Dikkatle dinledi. Sonra, Muzaffer'i karşısına alarak, dağarcığından çıkardığı pastel boyalarıla bir resim defterine onun portresini çizmeye başladı. Ondan sonra sırasıyla Hoca'nın, Eyüp'ün, benim de portrelerimizi yapmayı denedi. Ne var ki, benim portremde başarı sağlayamayarak yarıda bıraktı.

Benim resmimin üstesinden gelemeyen şair, birden bire annesini anarak:

— Bana hemen bütün yeteneklerim annemden geçmiş gibidir, dedi. Annem, İstanbul'da barınan insan kalabalıkları arasında bayağı aydın bir insandır. İyi de ressamdır. Ondan görerek zamanla ben de resim yapmaya başladım. Ne var ki, benimki hiç bir vakit bir özentiden ileri geçmedi. Annemse sergiler açacak kadar bu işin erbabıdır. Ne yazık ki hepsini bir kez daha arkada bıraktık. Hani ne derler:

Harap olası hanede evladü iyâl var.

Bir idealist için en dayanılmaz acı, çoluk çocuktan ayrılma acısıdır. Karımla çocuğum arkada kalmasaydı ben burada bu ağır mahkûmluk zincirlerime bakmadan bir kuş gibi hafif, tasasız olabilirdim. Karım Piraye, çok iyi bir kadındır. Benim çok kahırlı günlerime kahramanca diyebileceğim bir bilinçli sabırla katlanmasını bilmiştir. En çok şimdi, on iki yaşında bulunan benim Memet'e (Memet Fuat) acıyorum, çok özlüyorum onu. Bana hep «Nâzım» derdi. Çok hoşuma giderdi bu. Gündüzleri matbaalarda musahhihlik, geceleri kitaplarıma çalışma, ondan sonra gözlerim uykusuzluktan şişmiş olarak doğru İpek Film stüdyolarına. Orada birçok filmi keser biçer, ipek filmcilere para getirici filmler hazırladım.

Ruşen Zeki:

— Ne kadar alırdın İpek Film'den, Nâzım? diye sordu.

— Yüz lira.

Ruşen Zeki şaşırmıştı:

— Çok az, dedi.

— Çoğunu nerede bulacaksın? Hem heriflerin düzenini yıkmaya çalışıyoruz. Hem de bize ekmek parası veriyorlar. Ben, bu parayı hiç de azımsamadım. Yaşam koşullarımız çok dardı. Ayrıca evlerinde oturduğumuz mülk sahipleri de bizi patlayacak bir bomba gibi gördüğünden sık sık kapı dışarı edilmek tehlikesiyle de karşılaşıyorduk. Size garip, hoş bir hikâye anlatayım. Bir gün kendimize göre alçakgönüllüce bir ev ararken gazetede bir ilân gördük. Bu Anadolu'yu demir ağlarla örmeye çalışan çok zengin müteahhitlerden (Uzun yıllar sonra Millî Kalkınma Partisi'nin kurucusu, Başkanı) Nuri Demirağ'ın apartmanında bir çekme katın ilânıydı. Gündüzün matbaada pek çok tashih işim olduğundan ancak akşama doğru başımda ünlü yağlı kasketim, üstümde kirlice iş elbisemle Nuri Demirağ'ın yazıhanesine uğradım. Nuri Demirağ, şöyle bir yüzüme bakarak oturmamı söyledi. Bir kiracı olarak gözü tutmamıştı beni anlaşılan. Soğuk, sıcak suları bulunan, kaloriferli apartmanını bir işçinin tutamayacağını kestirdiğinden benim işimi gücümü sordu. Musahhihlik yaptığımı söyledim. Adamcağız güç durumda kalmıştı. Beni doğrudan doğruya red de edemiyordu.

«Senin musahhih maaşın bu evin kirasını ödemeye yeter mi?» diye sordu.

«Bilmem, dedim, pek çok istemezseniz belki yetirmeye çalışırız.»

Demirağ, bir yandan kılığıma kıyafetime, bir yandan da düzgün konuşmama, aydın kişilere özgü yüz çizgilerime bakıyor, tereddütler geçiriyordu. Nereden usuna geldiyse birden bire adımı sordu.

«Nâzım Hikmet» dedim.

Sen misin bunu söyleyen? Koca Demirağ, birden bire yerinden fırlayarak üstüme atıldı.

«Vay, sen ha? Nâzım Hikmet ha? Neden deminden beri söylemezsin de beni tereddütler içinde bırakırsın? Baksana şu raflara, eksiksiz bütün kitapların orada. Ben, senin Türkiye'de en iyi okuyucularından, takdirkârlarından biriyim» diyerek durmadan elimi sıkıyor, sıcak bir dostlukla sallıyordu.

«İstediğin ev olsun, Nâzımcığım, dedi o daireyi bu andan başlayarak sana tahsis ediyorum. Para pul istemem. Verirsen darılırım. İstediğince otur. Sıcak suyu da vardır.»

«Nuri Bey, dedim, size çok teşekkür ederim, ama, dairenizde bedava oturamam. Size elimden geldiğince bir ödemede bulunmak isterim. Sizin iyi yürekliliğinizi, dost duygularınızı sömürmek aklımın köşesinden geçmez.»

«Canım, dedi, kabul, bütün şartlarını kabul ediyorum. Elin daralınca kira vermezsin, bollaşınca da sembolik bir şeyler verirsin olur biter. Böylece benim dostluk duygularımı da incitmemiş olursunuz.»

Nuri Demirağ'a teşekkür ederek hemen o gün pılıyı pırtıyı, çocukları apartımanın en üst katındaki sıcacık, kaloriferli kata taşıdım. Hemen o gece çoluk çocuk orji yaparcasına güzel birer banyo aldık. Ellerimdeki, yüzümdeki matbaa mürekkebi karalarını bir güzel çıkardım. Artık, haftada birkaç kez sıcak sulara gömülüyor, Nuri Demirağ'ın sayesinde keyif çatıyorduk. Ne var ki, aybaşları da yıldırım hızıyla geliyor, bütün ağzımızın tadını kaçırıyordu. İlk aylığı verdikten sonra ev sahibine bundan başka bir kuruş olsun ödeyememiştik. Para işlerimiz birden bire kötüleşmişti. Nuri Bey'in bütün insanca davranışı bile benim üzün-

tümü azaltamıyordu. Evet, o bizden hiç kira istemiyorsa da ben bütün kiraları toplu da olsa ona ödemeye kararlıydım. Beş ay işlerimiz üst üste kötü gitti, adama ilk verdiğimizden başka bir şey ödeyemediğimizden minnet yükü belimi büktükçe büktü. Bu yükün altında iki büklüm yaşamaktansa çıkıp bir kulübede oturmayı yeğ buluyordum. Banyonun sıcak suları gövdeme ağılı ahtapot kolları gibi sarılıyordu sanki. Bol sıcak suda yıkanan sakız gibi ak, mis kokulu çamaşırlarımız bile benim burnuma pis kokulu otlar gibi kokuyordu. İyi yürekli bir kapitalistin yardımıyla geçinmenin, ateş gibi yakan çıkmaz çemberi içinde duyuyordum kendimi. Ama, çocuklar hoşnuttu. Karım Piraye ile Memet, sıcak suların, kalorifer sıcaklığının nimetlerinden doyasıya yararlanıyor, gerisini sormuyorlardı. Neyse ki, en sonra bir işten elime epeyce para geçti. Adamın beş aylığını birden ödedim. Gerçi bunları almak istemedi ama, hemen evi boşaltacağımı söyleyerek kiraları zorla eline tutuşturdum.

Nâzım, burada daldı. İri mavi gözleri bir süre benim geceleri kalkıp ezdiğim duvardaki tahtakurusu lekeleri üzerinde dinlendi. Sonra, sarı kıvırcık saçlarını bir süre karıştırdı, ensesini kaşıdı. Kafasının şu sırada İstanbul'da çoluk çocuğunun yanında olduğunu anlıyorduk.

Gözlerinde aynı üzgün dalgınlıkla konuşmasını şöyle sürdürdü:

— Bir devrimcinin en zayıf yanı çoluk çocuk sahibi olmasıdır. İster, istemez vakitli vakitsiz insanın aklı hep evdedir. Bin bir türlü olasılık, insanın kafasını ağılı tırnaklarıyla tırmalar durur. En çok Memet'e acıyorum demin dediğim gibi. On iki yaşında, tam gelişme çağında, tombul bir çocuk. Onu iyi, değerli bir insan olarak yetiştirmek için bilseniz ne büyük bir istek duyuyordum. Gerçi Memet benim öz evlâdım değil ama, bu benim için hiç de önemli değil. Benim ona alışmam, evlâdım olarak sevmem yeter. Topluma cins yarış atları, aygırlar, tohumluklar yetiştirecek değiliz ya. Kafa kâğıdı, şecere halisüddem bir soylu kökenden olmak bana vızgelir.

*

Nâzım Hikmet'e bir gün:

— Şu deniz kızı Eftalya ve Mustafa Kemal hikâyesinin aslı astarı var mı? diye sordum.

Güldü:

— Halk, her zaman efsaneler yaratmaktan hoşlanır, dedi, gerçi, Atatürk'le aramızda böyle bir olay geçtiyse de denildiği gibi değil. Benim bacaklarımdaki siyatik ağrılarının en çok azıttığı günlerdeydi. Eş dost Yalova Kaplıcaları'nı salık verdi. Çocukların rızkından keserek, kalktım oraya gittim. Banyolarda epeyce ferahlatıcı bir güç vardı. Bir gün banyodan çıkmış, dışarıda ağaçlar altında oturuyordum. Baktım, biraz sonra Atatürk, yaranıyla gelerek beş on adım ötemde bir masaya oturdu. Ben, onları görmezlikten geldim. Ne benim rahatını kaçsın, dedim, ne onların. Bacaklarımı güneşe uzatmış, bir yandan dinleniyorsam, da bir yandan da kafam onlarla uğraşıyordu. Onların da benimle uğraşmakta olduklarını biraz sonra anladım. Yaverlerden biri yanıma gelerek:

— Nâzım Bey, dedi, Paşa Hazretleri sizi masasına çağırıyorlar.

Yerimden kımıldamaksızm adamın yüzüne baktım. Şimşek gibi şunu düşündüm: Beni Atatürk'ün masasında görürlerse çevremde uzun yıllardır doğan devrimci efsane birden bire duman olup gidecekti. Böyle düşünerek yavere:

— Kardeşim, dedim, Paşa Hazretlerinin masasına çağrılmak benim için büyük bir şereftir, ne yazık ki bacaklarımdaki siyatik, öyle sıkıştırmaya başladı ki şuradan şuraya inlemeden gidemeyecek duruma geldim. Söyle, beni af buyursun.

Yaver, sözlerimi ona iletti. Atatürk'ün ondan sonra orada bulunduğu sürece mavi gözleriyle beni sık sık bombardıman ettiğini gözlerimin ucuyla gördüysem de renk vermedim.

Bir zaman sonra İstanbul'da yaratılan efsaneyi ben de kendi kulağımla işiterek şaştım: Sözde, Yaver beni Paşa'nın masasına çağırdığında ona şöyle demiştim.

«Arkadaş, yanlış kapı çaldınız. Ben, Denizkızı Eftalya değilim. Siz, gidin, onu çağırın.»

Güldü:

«Ben, aklımı peynir ekmekle mi yedim ki Millî Kurtuluş Savaşımızın en büyük kahramanına böyle aşağılayıcı bir söz söyleyeyim» diyerek sözlerini bitirdi.

Bizim çıkma günlerimiz, Nâzım'ınsa daha çok batağa saplanacağı günler gittikçe yaklaşıyordu. Nâzım Hikmet, İstanbul'da kendi üstüne birçok karanlık şeylerin döndüğünü iyice sezmişti. Kendisini ölüme dek götürecek bir komplonun çelik ağları içine düştüğünü pek iyi anlıyordu. Bu yüzden biz feraha yaklaştıkça, o katran gibi bir karadüşler bataklığında gece gündüz çırpınıp duruyordu. Geceleri pek az uyuyor, hep kitap okuyarak kendini avutmaya, karadüşler ülkesinden böylece biraz olsun uzak bulunmaya çalışıyordu.

İşte, bu günlerden bir gün Başgardiyan ansızın çıkageldi:

— Nâzım Bey, çabuk hazırlanın, İstanbul'a gideceksiniz, dedi.

O, hiç bir şey sormadı, bir kez küçük su dökmeye gidip geldikten sonra hemen mapusane partallarını sırtından çıkarıp ak dağarcığına tıktı. Bana:

— Sende başka işine yaramayacak, İngilizce kitaplar filan varsa ver de hiç olmazsa gittiğim yerde kendimi avutayım. Anlaşılan bizim çilemiz dolmamış, dedi. Üstadım, İstanbul'da Kemal Tahir'le buluşur, çalışırsınız. İlk önce kendinizi kolay diş geçirilmez, yıkılmaz birer sanatçı olarak yetiştirmeye çalışın. Benim bu adamların elinden kurtulmam, anlaşılan, mahşere kaldı. Şu Harbiyeli çocuklar arasında da benim, Alphonse Dauder'nin *Le Petit Chose* dediği bizde de Küçük Efendi adıyla çevrilmiş olan romandan esinlenerek *Küçük Efendi* dediğim ufak tefek bir çocuk var. Güzel şiirler yazabilecek gibime geliyor. Onu daha önce hapisten kıtaya yolladıklarını biliyorsunuz. Belki günün birinde o da sizin küçük kervana katılabilir. Adı Abdulkadir'dir.

Nazım Hikmet'in şiirlerinin, kitaplarının, eski çamaşırlarıyla giyneklerinin tıkıldığı torbaya biraz da yol azığı olarak bir şeyler tıktık. Koğuşun ufak harçlığından cebine biraz da bir şeyler koyduk. Biraz sonra, gardiyan Cafer gelip ona seslendi. Nâzım, gözlerinden çakmak çakmak bir acı fırtınası geçerken hepimizi birer birer bağrına bastı. Sonra gardiyanın yanı başında ak dağarcığını sırtına atarak hızlı adımlarla Müdüriyete doğru inmeye başladı. Tüylü fötr şapkası, dalgalı, sarı saçlarının isyancı yığını üstünde ufacık duruyordu.

Ömer Deniz, bu sırada, onun kenarları kesik şapkasını göstererek:

— Birazdan bu güzel şapkanın neden bu duruma geldiğinin hikâyesini anlatacağım size, diyerek acı acı gülümsedi.

Hepimizi kucaklayarak ayrılan Nâzım Hikmet, bir tek en küçüğümüz olan Ömer Deniz'le helâlleşmemişti.

(Nâzım, bu gidişinde İstanbul'da Yavuz Zırhlısı'na hapsedilecek, orada Kemal Tahir'le, onun kardeşleriyle birlikte çok ağır başka cezalara çarptırılacaktı. Bütün cezası böylece yirmi sekiz yıla çıkacaktı.)

Nâzım Hikmet gittikten sonra, Ömer onun kesik kenarlı şapkasının hikâyesini bize şöyle anlattı:

— Nâzım, burada on dört yılı yiyip de, arkasının da geleceğini sezince kaçmaya karar verdi. Fevzi, Çakmak, onun için çok kötü düşünüyordu. Nâzım bunu da biliyordu. Bu ağır cezaların katmerlene katmerlene gelişini önemsemiyor da, bir punduna getirip kendisini kurşuna dizdirebileceklerinden kuşkulanıyordu. Bu yüzden gözleri kararan Nâzım, kaçmaya karar vermişti. Benim bu kaçma hazırlığından haberim yoktu. İş olup bittikten sonra öğrendim. Onun çevresinde iki kuşkulu kişi dönüp duruyordu. Bunlar, Suriye'deki istihbarat örgütlerimizde çalışan iki kardeşti. Esmer, sivri, antipatik suratları, hiç de güvenlik uyandırmayan çakır gözleri vardı. Bu çakır gözler, bu esmer suratlara sanki sonradan iğreti olarak takılmış baykuş gözleri gibiydi. Bunların bu Asker Hapisanesi'nde ne işi var diyeceksiniz? Herifçioğulları Suriye'de hem bizim, hem de Fransızların hesabına, Türkçesi iki yönlü çalışmış, vatana ihanet etmişler, sonra yakayı ele verip bizim bulunduğumuz mapusaneye atılmışlardı. Onlara da herhalde ağır cezalar kesilip biçilmişti, pek iyi bilmiyorum. Ne var ki, her ikisi de son günlerde yapışık kardeşler gibi Nâzım'dan ayrılmaz olmuşlardı. Ne olup bittiğini olayın sonuna dek bir türlü anlayamadık. Ben, bu hikâyeyi kendim de içindeymişim gibi anlatayım da öyle dinleyin:

Bu iki casus kardeş, Nâzım'ın çevresine boşuna yanaşmamışlardı. Onlar, onu öldürtmek isteyen Millî Emniyet'in emrindeydiler. Mareşal Fevzi Çakmak, Nâzım'ı öldürmek kararını vermiş bulunuyordu. İki kardeş, çabucak, Nâzım'ın kafasına girmiş-

ler, hep birlikte sözüm ona kaçmaya, Suriye'ye gitmeye karar vermişlerdi. Bir gece, üçü birlikte kaçacak, birbirlerinden ayrılacaklar, ilk günlerde hepsi bir yanda saklanıp izlerini yitirecek, ondan sonra gidecekleri yere gideceklerdi. Suriye'de sol akımlar epeyce civcivlendiğinden Nâzım, oraya kaçacaktı. Nâzım, bir akşam güzelim tüylü fötr şapkasının kenarlarını çepeçevre keserek onu bir köylü şapkasına benzetti. Yeni giyneklerini torbaya doldurarak, üzerinde çok gülünç duran kısacık kollu ceketiyle kısa paçalı pantalonunu giyip şapkayı da başına geçirdikten sonra, ceplerini kantinden aldığı bir kilo kesme şekerle doldurdu. Hapisaneden çıkar çıkmaz dağlara vuracağından bol enerjiyi gereksiyordu. Bunu da şekerle sağlayacaktı. Çetin dağ yolculuğundan sonra ilk konaklayacağı yer, Keskin kasabasındaki Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda adı geçen ünlü Rıza Bey'in konağıydı. O, Mustafa Kemal'e muhalefetinden dolayı vaktiyle asıldıysa da onun oğlu Yusuf Silsüpür, şimdi oradaydı. Nâzım'ın da genç arkadaşlarındandı. Nâzım, o gün akşama dek göstermek istemediği sonsuz bir heyecan içinde avluda sarı bıyıklarını burarak volta vurdu durdu. Cezaevinin alçacık duvarlarını bekleyen birkaç nöbetçinin elinden, gözünden kurtulmak her zaman elde birdi. Arkada boş tarlalar, bahçeler uzuyordu. İki casus kardeşle Nâzım Hikmet, son olarak avluda fiskos ettikten sonra, sözüm ona, kuşkuyu çekmemek üzere birbirlerinden temelli ayrıldılar.

Ne var ki akşam karanlığı basarken birden bire mapusanenin çevresini bir bölük askerin sardığını gördük. Demek ki kaçış plânı Komutanlığa haber verilmişti. İşte, bu bir bölük askerin mapusanenin çevresini sarışı, Nâzım'ın öldürülmesini önledi.

Bunun hikâyesi de şöyle: Mareşal Fevzi Çakmak, Nâzım Hikmet'i öldürtmeye karar verir ama, onu göz önünde hukuk manevralarıyla filân öldürtmekten de çekinerek, Millî Emniyet'in aracılığıyla öldürtmeyi daha uygun bulur. Çakır gözlü kuzgun kardeşleri bu işi kotarmakla görevlendirirler. Bu işi «kaçarken vurulmuştur» biçiminde Nazi yöntemiyle becermeye karar verirler. Eğer o gece Nâzım Hikmet, yolunu bulup (Yolunu bulacaktı, çünkü o kaçarken nöbetçiler bulundukları yerden alınacak, önü boş bırakılacaktı) kaçsaydı, Ankara'nın dışına çıktığında arkasından kovalayanlarca dağlarda vurulacaktı. Ne var ki Mare-

şal' in bu öldürtme plânı, hemen o gün bilenlerden biri aracılığıyla Şükrü Kaya'ya bildirilmiş. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da hemen durumu Atatürk'e bildirmişti. Atatürk'ün verdiği emirle de korkunç cinayet önlenmişti. Nâzım Hikmet'in bu komplodan hiç haberi olmamış, kaçışını engelleyen talihsizliği o kendisiyle mukadderat birliği ettiği kişilerin puştluğuna vermişti.

Ömer Deniz'in bu «ifşaatı» bizi pek çok heyecanlandırdı.

Harbiye olayından sonra bizim Yüzelliliklerle birlikte affedilmemiz suya düşünce yine birden bire gelmiş bir ilkyaza benzeyen çiçekli özgürlük duygularını içimizin zindanına hapsederek avutucu çalışmalarımıza döndük.

«Kaldırım Mühendisi» adlı romanımı yazıyor, koridorda saatlerce volta vurarak sanatın sarp çiçek bahçelerine tırmanma eksersizleri yapıyordum. Artık, bütün dünyayla ilgisini kesmiş olan Eyüp, ara sıra ininden çıkarak benim arkama takılıyor, beni de karanlık dünyasının katranına boğuyordu. En yakın arkadaşlarından kuşkulanma işi, artık en yüksek doruğundaydı. Nâzım Hikmet'in zavallı gencecik Ömer Deniz üstüne söylediği kuşkulandırıcı sözler, Eyüp'ün kafasında korkunç yankılar yapmıştı. Adımlarını benim adımlarıma uyduruyor:

— Bak, Musa, diyordu, Ömer Deniz Nâzım'ın başını yaktı, benim başımı da yakacak. Yediğim ekmek gibi biliyorum ki beni gözetlesin diye verdiler bizim koğuşa onu. Sen, beni çok yakından bilirsin, Musa, ben nasıl Bulgar casusu olurum? Ben ki casusluğun yerlisinden bile tiksinirim. Kaldı ki yabancı uluslara casusluk yapacağım. Ama, sen gel bunu Ömer'e sor. Gece gündüz benim davranışlarımı kontrol ederek rapor yazıyor. Bu korkunç raporlar, yarın hapisaneden çıktıktan sonra bir ejderha kesilip arkama düşecek. Sen olsun kurtar beni bu arkadaşın elinden. Yalvar ona, acısın bana, bıraksın artık bu polisliği.

— Peki, korkma sen. Ben, onun raporlarını hep işe yaramaz duruma getiririm.

Yahu, sana bir şey söyleyeyim mi? Ben, onun bütün yazdığı şeyleri okudum. Güzel hikâyelerden başka bir şey değil onlar.

— Sen, bilmezsin, şifreli yazar o. Seni de uyutmuştur. Yine de yalvar ona. Çok acı çekiyorum, Acısın bana.

Nâzım Hikmet, gittikten bir süre sonra başlayan bu kuşku, hem onu yedi bitirdi, hem de beni tedirgin etti. Daha sonra birden bire yön değiştiren kuşku engereği Ruşen Zeki'nin arkasına düştü. Ruşen Zeki ile ilk dargınlığımızdan sonra (ikinci dargınlığımız geride) onun bomboş durmaktan bozulan kafasını olumlu bir uğraş ile rayına oturtmak üzere kitaplarından *Beethoven*'i Fransızca'dan Türkçe'ye çevirmesini istemiştim. Kırık dökük Fransızca'sıyla bunu yaptıktan sonra ona Segal'in *Ekonomi Politiğin Prensipleri* adlı kitabını vererek çevirmesini telkin ettim. Bunu da hemen hemen yaptı. Benim kırık dökük Fransızcam da ara sıra onun başa çıkamadığı yerlerde yardıma koştu. Altı ayda biten çeviride kimi kuşkulu tümceler kalmıştı. Nâzım geldikten sonra onu da yardıma çağırdık. O da bunların üstesinden gelemedi.

İşte, Nâzım Hikmet gittikten sonra yine inzivasına çekilen Hoca, tek uğraş olarak şimdi bile bu kitabın revizyonuyla ilgileniyor, bizimle hiç konuşmamak için bunu bir bahane olarak kullanıyordu. Onun böyle kendine dönük çalışması, Eyüp'ü iyice kuşkulandırmıştı. Muzaffer'den, Ömer'den sonra onun üstüne rapor yazmak sırası şimdi Ruşen Zeki'ye gelmişti. Yatağında sırt üstü uzanarak saatlerce onun çalışmasını gözetliyor, onun ara sıra kafasını kaldırarak parlayan gözlük camlarının altından kendisine bakışını bir polis kontrolü olarak alıyor, umarsızlıktan tırnaklarını avuçlarına geçirerek dikizlenmekten kurtulmak üzere kalkıp dışarı kaçıyor, orada benim havalanma saatime rastlarsa durmadan bana Ruşen Zeki üstüne dert yanıyordu.

Ruşen Zeki'nin böyle bir adam olmadığı, olamayacağı üstüne saatlerce kandırmaya çalışışım hiç bir yarar sağlamıyordu.

*

Gündüzün kuzeyden inen leylek sürülerinin, bir ara Ankara'nın üzerinde dönüler çizerek geçip gitmesi bende her güz olduğu gibi yine korkunç bir sıla özleminin öldürücü ateşini yaktı. Gecenin sessizliği içinde yatağıma kurulmuş Lâtince'ye çalışırken gökkubbenin en yüksek noktasından geceyi ısıtarak ateş parçaları gibi içime düşen turna çığlıklarını işitince çok fena oldum. Doğanın bütün kurdu kuşu özgürlük içinde yeryüzünün

bütün güzelliklerini kendi hava ve hevesleri için doludizgin kullanırken biz, bir kez daha bu küçücük odanın tahtakurusu kokan köleleştirici ortamında kış uykusuna hazırlanmak zorundaydık. Üç buçuk yıllık mahpusluğumuz dolmak üzereydi.

Bu sırada Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayı'nda ölümü, hepimizde bir şaşkınlık yarattı. Bizim gibi birkaç okumuş mahpus dışında hemen herkes ölünün helvası türünden büyük bir af beklemeye başladı. Af düşmanı olan ismet Paşa'nın bir kez daha Başvekilliğe gelmesi belkisi bu af umudunu suya düşüren biricik karanlık noktaydı. Nitekim, aradan çok geçmeden Mareşal Fevzi Çakmak'ın Büyük Millet Meclisi'nin kürsüsüne bir yumruk indirerek İsmet Paşa'yı Cumhurbaşkanlığı'na getirdiği işitildi. Bütün mapuslar, en gencinden en yaşlısına, en hafif suçlusundan en ağır suçlusuna dek lanetle yere tükürdü, somurtkan bir hal aldı.

— Arkadaş, artık, bu herif başa geçti ya bu memlekette kıyamete dek af olmaz, diye söylenenler oldu.

İsmet Paşa'nın af düşmanı oluşu da şuna bağlanıyordu: Sözde Paşa'nın çok yakın bir akrabası öldürülmüş, ondan sonra da, Paşa bütün katillere, mapusane kuşlarına düşman kesilmiş. Onların damda çürümesine sevinir olmuş.

Bizim Bulgaristanlı Küçük Hasan'ın tahliyesine şurada ancak birkaç gün kaldı. Çocuk, eski lâcivert giyneklerini çövene basıp bir gece beklettikten sonra ertesi gün yıkayıp kuruttu, ütüledi, tertemiz bir kat giynek kazandı. Onun çıkma günü yaklaştıkça Eyüp'ün korkusu da artıyordu. Sanki birkaç gün sonra çıkacak olan kendisiymiş gibi öldürücü bir korkuya kapıldığını seziyordum. Artık, hiç birimizle de konuşmadığından içinde geçen dramı ancak yüzünden, türlü hallerinden anlıyordum. Küçük Hasan, tahliye günleri yaklaştıkça, her uzun cezalı hükümlünün başına gelen nostalji sıtmasının kavurucu samyeline yakalanmış, iştahı kesik, uzaktan ses veren kalın ökçeli kunduralarıyla dışarıda volta vuruyor, bu sırada bizden büsbütün kopmuş bulunuyordu. Hoca da çıkış günleri yaklaştığından, özgürlüğün uzak dumanlı dağlarına yaslanarak gittikçe bize karşı daha çok efeleniyor, eski kinlerini yardıma çağırarak onlarla haşır neşir olmak,

özellikle benden öç alır gibi görünüyordu. Muzaffer, daha çok halk adamlığının etkisiyle adî hükümlülerden kimi ahbaplarıyla düşüp kalkmakta bir mutluluk buluyor, Ömer Deniz, kitap okuyor, Fransızcaya çalışıyordu.

Küçük Hasan'ın çıkmasına bir hafta kala hiç beklemediğim, bir sırada küçük koğuşumuzun boğucu havasında ilk kanser tümörü patladı. Ortalığı korkunç bir koku kapladı. Üç buçuk yıldır eski kuruntularıyla yaşayan Ruşen Zeki, korkunç bir iftira salvosuyla bana saldırdı. Yarım saat en çirkin, en affedilmez biçimde konuştu. Bütün arkadaşlar, bu sırada koğuştaydı. Bu da benim için çok elverişli oldu. Ruşen Zeki, hepimizin susarak dinlediğimiz sırada, kesin bir zafer kazandığını sanarak sustu. İftiraya uğrayan salt ben olsam neyse, Küçük Hasan' la Ömer Deniz de kimi nedenlerden ona diş biliyorlardı. Kendimi savunmak zorunda kalarak Ruşen Zeki'yi mat eden kozlarımı kullandım. Arkadaşlar da bu kozların gücünü biliyorlardı. Ruşen Zeki, bana öyle yanlardan iftira okları yağdırmıştı ki savunmayı beceremezsem mahvolduğum gündü. Savunmamı usturupluca yaptım. Bu kez, çoktan beri ona diş bileyen tanıklarım davrandılar. Küçük Hasan Muzaffer'in elektrikçilik tornavidasını kaptığı gibi Ruşen Zeki'nin üstüne saldırdı. Hemen Muzaffer'le birlikte onu yakalayıp öldürücü aygıtı elinden aldık. Bu kez, Ömer Deniz bizim su testimizi yakaladığı gibi içindeki suyla birlikte Hoca'nın kafasına fırlattı. Başını sakınmasaydı, seyrek ağarmış saçlarla örtülü başı bir karpuz gibi ikiye ayrılabilirdi. Koca testi, büyük bir gürültüyle arkasını verdiği duvarda patladı. İşte, o zaman Ruşen Zeki, belki yaşamı boyunca ilk kez papucun pahalı olduğunu anladı. Kül gibi kesilen esmer yüzü, zeki, yalvaran bakışlarıyla bana döndü:

— Musa, dedi, bunlar beni tanımaz. Sen olsun beni tanırsın. Aramızdaki anlaşmazlığı böyle ölüme götürecek kerte ileri vardırmalarına göz yumma.

O, yalvarıcı sesiyle bunları söylerken iki genç arkadaş, kızgınlıktan gözleri kararmış, en çirkin sövüntülerle onun üstüne atılmak istiyor, Muzaffer, birisini, ben öbürünü güçlükle tutuyorduk.

Pek de uzun olmayan yaşamım boyunca ilk kez bir adam, o da yeryüzünde saydığım sayılı kişilerden biri, bana karşı yaptığı

haksızlıkla ruhumu, adalet duygularımı temellerinden sarsmış, beni bütün anlamıyla şifa bulmazcasına isyan ettirmişti. İçimde hiç patlamayacak gibi görünen en sessiz yanardağ öyle bir kükremişti ki lavları, dünyaya her zaman tatlı tatlı dostça, şairce bakmış olan gözlerimden alev alev fışkırıyordu. Yine de kendimi tutmaya çalışarak ona, hiç sindiremeyeceği çok ağır sözler söyledim. Genç arkadaşlarımın saldırganlığını dindirdim. Benden yirmi yaş büyük olan bu eski saygıdeğer adam, gün görmüş öğretmen, bana insanoğlunun hiç bir zaman düzelmeyeceği üstüne ilk korkunç, zalim kanıyı verdi.

Bu olaydan sonra küçücük koğuşumuzun içinde dayanılmaz bir cehennem yaşamı başladı. En yaşlı koğuş arkadaşımızın yaptığı uygunsuzluk, koğuşu düşman kardeşlerin tiksinti bataklığıyla çevrili savaş alanına çevirdi. İçimdeki tiksinti, bir bataklıkta fokur fokur kaynayan iğrenç, öldürücü gazlar gibi kaynayıp duruyordu. Şunu anladım ki bir insana en korkunç tiksinme duygusunu her zaman, en çok sevdiği kişiler öğretiyordu.

*

Köşesine çekilip fosur fosur sigara tüttüren Ruşen Zeki'yi görüp de ayaklanan genç, namuslu duygularımı azdırmamak için elden geldiğince gündüzleri hep dışarı kaçıyor, tek başıma volta vurarak şiir, roman konuları üzerinde dalga geçiyor, Kendimi avutmaya çalışıyordum. Ruşen Zeki, son yersiz çıkışıyla kendisini büsbütün yalnızlığa mahkûm etmişti. Hiç bir arkadaş onunla bir tek laf etmiyordu. Onun korkunç, anlamsız saldırısı, geniş bir arkadaş olan Muzaffer'in bile adalet, insanlık duygularını berelemiş olacaktı ki o da onunla iki laf etmekten kaçınıyordu.

Bugünlerde beni çileden çıkaran bir başka olay daha oldu. Bir sabah, kahvaltıdan sonra dışarı çıktım. Uzun koridor boyunca volta vurmaya hazırlanıyordum ki istemeyerek geri dönüp bizim koğuşun penceresine baktım. Orada korkudan, meraktan yuvarlaklaşmış bir çift mavi göz gördüm. Kımıltısızca üzerime dikilmişlerdi. Birdenbire bir kuşkuyla ürperdim: Eyüp, dönüp dolaşıp bu kez de benden mi kuşkulanmaya başlamıştı? Bu kuşku, içimi yaktı. Aldırış etmeyerek aşağılara doğru yürüdüm. Ben, dikkatle kendisine bakınca biraz şaşırır gibi olan Eyüp, bir ara pencerenin

önünden çekilmişse de oradan uzaklaşmamıştı. Ben, aşağıya, Müdüriyete doğru inerken arkamdan bakıyor, geriye dönüp koğuşa doğru yürümeye başlayınca pencerenin önünden çekiliyordu. Evet, anlamıştım. Şizofrenik kuşku canavarı, öbür dostları yalayıp yutmuş, şimdi, en sonra, sıra bana gelmişti. Onu, uzun yıllardır bir psikiyatri doktoru gibi tedavi etmeye çalışan ben, şimdi onun kuşkulandığı bir düşman olup çıkmıştım. Aşağı doğru inerken birden bire geriye dönüp baktığımda her zaman onu pencere önünde beni dikiz eder durumda yakalıyor, hem acıyor, hem de gülüyordum. Demek ki en sonra beni polis yapıp çıkmıştı. İki üç gün bu böyle sürüp gitti. İçeride yatağına uzanmış bırakıp çıktığım Eyüp, bakıyordum, biraz sonra ayağa fırlıyor, pencerenin önüne dikilip beni dikizlemeye başlıyordu. İlk günlerde buna gülüp geçtiysem de sonradan sinirlenmeye başladım. Ne talihsizlikti! Küçük koğuşumuz bütün anlamıyla bir tımarhane koğuşuna dönmüştü. Oğlan, belki günün birinde öbür arkadaşları bıraktığı gibi benim de yakamı bırakır gider diye boş verdiysem de bir türlü yakamdan düşmedi. Bütün cansıkıntılarımı, öfkelerimi bir yana bırakarak ona aklımca bir tedavi aşısı yapmaya karar verdim. Bir gün, onu yatağına serilmiş bırakarak dışarı çıkınca onun yine ayağa fırlayarak beni gözetlemeye başladığını gördüm. Hazırladığım plâna göre hemen yapmacık bir öfkeyle içeri daldım. Beni böyle kızgın görünce şaşırdı. Ona bütün acıma duygularımın gücüyle acıdımsa da yapmaya karar verdiğim şok tedavisini hemen uygulamaya geçtim:

— Senden hiç ummazdım bunu, Eyüp, dedim, sen dışarıda ne güvenilir bir arkadaştın. Kafamı kesseler senin bir jurnalci olacağın usumun kıyısından geçmezdi. Aylardır dikkat ediyorum, sözde arkadaşların provokatörlüklerinden kuşkulanır gibi görünerek bizim üstümüze raporlar dizip Savcılığa gönderiyorsun. Bu zavallı arkadaşlarına acımıyor musun hiç? Dışarı çıktıklarında bu verdiğin raporların onları ne güç durumlara sokacağını düşünmedin mi hiç? Sende hiç acımak yokmuş meğer. Bakıyorum, bugünlerde en iyi arkadaşın olan beni dikizleyip duruyorsun. Demek ki benim de başımı yakmaya karar verdin. Ne yazık ki senin polis olduğunu vaktiyle anlayamamışım. Kimse anlamasın diye Ankara polisi seni de bizimle birlikte yatırmış.

Bizim ne yurtsever, temiz çocuklar olduğumuzu bildiğin halde nasıl olup da bize kıyıyorsun, bizi kurtulacağımız sırada yeni bir uçuruma atmaktan çekinmiyorsun? Yazıklar olsun sana. Herkesin polis olabileceği usuma gelirdi de senin olacağın gelmezdi.

Aşıyı burada kestim. Eyüp, on beş yirmi dakika şaşkın şaşkın beni dinledikten sonra bir tek sözcük söylemeden gitti, yatağına oturdu. Gözlerini döşemeye dikerek uzun zaman o durumda kaldı. Ben de mahsus, elime bir kitap alıp okur gibi yaparak konuşmamın, daha doğrusu suçlamamın onun üzerindeki tepkisini anlamaya çalıştıysam da hiç bir şey anlayamadım. Sonra, cansıkıntısıyla kalkıp bahçeye çıktım. Bir saat hızlı hızlı volta vurduktan sonra koğuşa döndüğümde Eyüp'ü orada göremedim. İçimden çok uzak bir kuşku rüzgârı eşti. Hiç usumda yokken bir ayakyoluna bakayım, dedim. Şaşılası şey. Eyüp, helaya bir sandalye koymuş, onun üstüne çıkmış, pencerenin demirlerine çamaşır ipini bağlıyordu. İpi görünce birden bire duraladım. Dört yıl önce hapse düştüğümüzde henüz cezalarımızın kesilmediği günlerde, korkudan gözlerinin rengi solan Eyüp'e takılıp şakalaşır, Almanca ip anlamına gelen Strick sözcüğünü söyler, boynumu gösterirdim. Eyüp'ün arslan gibi kalıbı içinde bir çocuk varlığı taşıdığını nasıl anlayabilirdim? Bir gün, bunun gerçek olabileceğinden korkarak beni sertçe azarlamıştı. O günden sonra da aramızdan kara kedi geçmiş gibi, uzun süre birbirimizle doğru dürüst konuşamaz olmuştuk. İşte, o dört yıl önceki Strick dönmüş dolaşmış, kendi elleriyle oğlanın boynuna dolanmaya çalışıyordu. Eyüp, bu durumda bana yakalanınca şaşırır gibi olduysa da sandalyeden inmeyi bile usuna getirememişti. Hemen işi Muzaffer'e anlatarak Eyüp'ü oradan uzaklaştırmasını söyledim. Muzaffer, onu kucakladığı gibi koğuşa getirdi. İpi çözerek sakladık. Ancak, ben Muzaffer'e, Eyüp'e yaptığım şok tedavisinden hiç sözetmedim. O dahi beni anlayamayabilirdi. Benim kendisini azarlayışıma anlaşılan o kerte üzülmüş olacaktı ki kendini asmaya bile karar vermişti. Bu, bütün yaşamım boyunca beni üzen bir olay olarak kalacaktı.

*

Ankara cezaevini biraz olsun modernleştirmek, hükümlüleri yararlı işlerde çalıştırmak üzere ona birkaç atelye eklemek düşü-

nülmüş, bu da uygulanmaya başlanmıştı. Kuzey yanına rastlayan duvar yıkılarak mezarlığa doğru biraz yer kazanılmış, burada atelyeler yapılıyordu. Cezaevinde büyük bir kargaşalığı andıran bir çalışma vardı. Müdür Kemal Bey, idamlıklardan başka bütün mahpusları dışarı dökmüş, çalıştırıyordu. Biz de Muzafferle birlikte gidip inşaatı yerinde görmüş, biraz dışarının havasını solumuş, öğle paydosunda koğuşa dönmüştük. İnşaat yerinde durup dinlenmeyen bir çalışma vardı. Çok tehlikeli sayılan birçok mahpus, başıboş ortalıkta, dolaşıp duruyordu. Biz de benim pişirdiğim kuru fasulye yemeğini yemiş, şekerleme kestiriyorduk. İnatla elimdeki kitabı okumaya çalıştıkça uyku, kedi fareyle oynar gibi benimle oynamaya başlamıştı. Saatler, artık benim için o kerte değerliydi ki uykuyu tehlikeli bir düşman olarak görmeye başlamıştım. Dört yılı bitirip dışarı çıktığımda gerçek bir üniversite bitirmiş gibi olmalıydım. Gece uykularından çaldığım gibi gündüz şekerlemelerinden de çalmak istiyordum.

Yine de şekerlemenin tatlı şeytanları, göz kapaklarının üstüne binmiş tahtaravalli oynuyordu. İşte, bu tatlı dakikalarımdan birini, birinci Susuş Kulesinin on altı yaşındaki berduşu Muharrem yırtıverdi. Yangın var diye bağırır gibi bütün gücüyle bağırarak koğuşa girdi:

— Koş, Musa, Abi, koş, aşağıda adam kesiyorlar.

— Nerede kesiyorlar, ulan, kim kesiyor?

— Müdüriyetin bahçesinde kesiyorlar, Keskinli Ömer kesiyor. Haydi, koşun, belki kafasını bile kesip düşürmüştür, şimdi.

Koşarak koridoru geçtim. Koridorun ucundaki set üzerine varınca korkunç olay, gözlerimin önüne serildi: Keskinli Ömer, on beş yirmi metre ötemde yere diz çökmüş, daha önce iki kez şişlediği İsmail'i yüzükoyun yere yatırmış, başını sol dizinin üstüne koymuş, elindeki parlak Bursa bıçağını habire oğlanın ensesine sürtüp duruyordu. Kurbanın daha önce öldüğü anlaşılıyordu. Şundan ki hiç kımıldamıyordu. İsmail'in kafası, neredeyse kopup düşmek üzereydi.

Bu sırada karşı duvarın üzerinde tüfeklerini Keskinli Ömer'e doğrultan iki jandarma:

— Bırak ulan, adamı, şimdi ateş ederiz, diye bağırıp duruyorlarsa da bundan başkasının ellerinden gelmediği anlaşılıyordu.

Artık, hiç kimse kurbanın yardımına koşamazdı. Belli ki o, çoktan dünyasını değiştirmişti. Ne var ki Ömer, onu hâlâ sağ sayarak mutlaka kellesini kesip gövdesinden ayırmaya çalışıyordu. Bu sırada başlarında Müdür'le bir sürü jandarma, süngü takmış olarak bahçeye girince, Ömer'de şafak attı. Boynu ancak ufak bir et parçasıyla gövdesine bağlı olan İsmail'i yüzükoyun taşların üstüne bırakarak yukarıdaki basımevine doğru kaçtı. Kapının önünde durmuş onu seyreden Basımevi Şefi Tatar Kadri ile işçiler, Ömer'in kanlı bıçağı önünde içeri kaçarken, arkalarından kapıyı kapamayı da unuttuklarından kaatil, bütün hızıyla içeri daldı. Arkadan süngü takmış olarak gelen jandarmalarla Müdür'ün burnuna kocaman demir kapıyı kapayarak kalın demir sürgüsünü de sürüverdi. Sonra, basımevinin makinaları, tezgâhları arkasına saklanan Tatar Kadri ile öbür işçilerin burnuna doğru kanlı bıçağını sallayarak:

— Bana bakın, lan, diye bağırdı, herhangi biriniz bir kahpelik etmeye kalkarsanız sonra cehenneme de kaçsanız gelir sizi bulur, ırzı kırık İsmail gibi canınızı alırım Alimallah, diye bağırdı.

Bu sırada dışarıda biriken izleyiciler, kapıyı güm güm dövüp duruyorlarsa da içeriden çıt çıkmıyordu. En sonra, makine dairesinin dışında kalmış bir hükümlü işçi, can korkusuyla kendini dışarı atmak uğruna demir kapının sürgüsünü çekerek dışarıda birikenlere yol verdi. Eski Jandarma Komutanlığı'ndan kalma yiğitliğiyle ileri atılan Müdür Kemal, Ömer'e birkaç adım kalana dek yaklaşarak şöyle konuştu:

— Ver elindeki bıçağı, Ömer, seni dövdürmeyeceğim. Olan oldu, hiç olmazsa bundan gerisini kurtarmaya çalışalım.

Ömer, elindeki kanlı bıçağını kendisine yaklaşacak olana saplamak üzere avını yeni parçalamış bir kaplan gibi yüzünü gelenlere dönmüş, çevik, atik bekliyordu. Müdür, iri gövdesiyle ona doğru bir adım daha atmayı denedi. Bu gereksiz yürekliliği az kalsın bütün bağırsaklarının dışarı dökülmesine yol açacaktı. Ömer'in salladığı bıçak, Müdür'ün ceketinin önünü şimşek gibi parçalayıvermişti. Müdür can korkusuyla geri fırlamasaydı, mapusanede bugün ölü sayısı ikiye çıkacaktı.

Bu sırada gardiyanlardan gözü pek biri, eline geçirdiği uzun

bir demirle Ömer'in bıçaklı eline iyi bir vuruş vurdu. Bıçak, yere düşünce, kara yağız gardiyan Kürt İsmail, Ömer'in üstüne atıldı. Onu arkadan sımsıkı yakaladı.

Bu işler, içeride geçerken ben de bomboş bahçeye indim. Kurbanın yanına vardım. Ömer'in, insanın kesilmesi üstüne epeyce bilgisi vardı demek. Onu sığırlar, davarlar gibi boynundan değil de ensesinden kesmişti. Baktım, İsmail'in gövdesinde daha önceden vurulmuş sayısız bıçak yarası vardı. Ben birkaç saniye içinde yirmi-yirmi beş bıçak yarası saydım. Sonradan sorumluların saydığı vuruşların otuz dokuz olduğu anlaşıldı.

Olayın başlaması şöyle olmuştu: Cezaevine eklenen modern kuruluşların yapımı için koğuşlardan alınıp iş yerine götürülen hükümlüler arasına bir yolunu bulup Ömer de karışmış, paydos zamanında birçoğu koğuşlarına kapatılırken o, eski atelyelerle tavan arasına giden geçitteki merdivenin altına saklanmış, koğuştan dışarıdaki işçiler arasında kalan kurbanını bir pars gibi gözetlemeye başlamıştı. Bu işçiler, bahçedeki havuzun başında yarenlik ederlerken Ömer, sindiği yerden hışım gibi fırlamış, İsmail'e ilk bıçağı saplayarak orada bir panik yaratmıştı. Zavallı kurbanın çevresinde birkaç saniye içinde hiç kimse kalmamıştı. Bahçede atacak bir tek taş da bulunmadığından İsmail'e salt kaçmak düşmüş. İlk bıçak vuruşlarını da yiyip sersemlemiş olan adamcağız uzaklara kaçamadığından havuzun çevresini dolanmaya başlamış. Biri bıçaklı, öbürü bıçaksız bu kaçış kovalayış uzun zaman sürmüş, İsmail, her bıçak yiyişte bir kez diz üstü düşüyor, sırtına inen yeni bıçak vuruşları altında can korkusuyla bir kez daha yerinden fırlayıp kaçmaya çalışıyordu. Bu sırada duvarın üzerine dikilmiş olan nöbetçi jandarmalar da katili korkutmak için boşuna lafla ateş edip duruyorlardı. Böylece havuzun çevresinde otuzu aşkın bıçak vuruşu yiyen İsmail, son çabayla basımevinden gelen çağrı seslerine doğru atılarak, şimdi serilmiş cansız yattığı yere dek gelebilmişti. Burada yetişen katil, son öldürücü vuruşlarını vurarak onu cansız yere sermiş, sonra da işi büsbütün garantilemek üzere adamcağızın başını sol dizine yatırarak, kafasını gövdesinden ayırmaya çalışmıştı.

Keskinli Ömer'in serüveni bununla bitmedi. Son kerte tehlikeli bir adam haline geldiği düşüncesiyle onu eski Sekizinci Ko-

ğuşun, şimdiki revirin arka pencerelerine bakan bir ceza münferidinde prangaya vurdular. Altına yatak vermedikleri gibi su, ekmek de vermediler. Her birkaç saatte bir de hücrenin çıplak beton tabanına birer ikişer teneke su dökmeye başladılar. Henüz yirmi yaşına varmayan bu canavarın yargılansa bile yine idam edilemeyeceği düşüncesiyle onu bu durumda öldürmeye karar verdiler. Ceza hücresi, pencereleri de tuğlayla örüldüğünden, bütün anlamıyla bir zindandı. Burada, bir hafta on gün bu durumda yaşayan Ömer, en sonra çıldırma emareleri göstermeye başlamıştı. Ayaklarındaki zincirlerin müsaade ettiği oranda açılıp-açılıp kafasıyla taş duvarlara tosluyor, kafası bir türlü kırılmak bilmiyordu. Birkaç gün üst üste aç bırakıldıktan sonra ona dörtte bir ekmek, bir bardak su verilmeye başlanmıştı. Sonra, bu her gün bir bütün ekmeğe, bir testi suya çıkarılmıştı. Altına da eskisi gibi teneke teneke su dökülmüyor, kuru betonun üstünde kıvrılıp yatmasına göz yumuluyordu.

Günün birinde bu olaysız geçen günler kervanının sessizliği, birden bire yeni bir bıçak vuruşuyla parçalandı. Hemşerilerinden biri aracılığıyla nasılsa eline bir bıçak geçiren Keskinli Ömer, akşamın alacakaranlığında ona kuru ekmeğini uzatan gardiyana bir bıçak sallayarak yaraladı. Mapusane birkaç gün yine çalkandı. Ömer'in kuru betondan yatağına yine teneke teneke sular döküldü. Bu işkence yatağında çökertilmesine çalışıldıysa da o, bu korkunç işkencelere de demir gibi dayandı. Mahkemelerde sürüp giden yargılamalar da cezasına bir yığın daha demir külçe gibi yıl eklendiyse de yaşı şimdi bile yirminin altında olduğundan darağacına götürülemedi.

(Ben cezamı doldurup çıktıktan yıllarca sonra bile Keskinli Ömer olayı zincirleme olarak sürecek, o, bu arada bir gardiyanı bıçaklayıp öldürecek, daha birçok mahpusu bıçaklayarak kaydı hayat şartıyla mapusaneler kuşu olmayı garantileyecektir.)

Hepimiz tatlı uykulardayken şafak vakti korkunç, tiz, tüyler ürpertici bir çığlıkla yataklarımızdan fırladık. Bu çığlık, kuduz köpeklerin ulumasından çok daha tüyler ürperticiydi. Sesin nereden geldiğini anlayamadığımızdan şaşkın şaşkın birbirimizin yüzüne bakakaldık. Hepimiz yatağımızda doğrulduğumuz halde Eyüp, hiç bir şey işitmemişcesine kaygısızca uzanmış yatıyordu.

Bu korkunç çığlığın münferitlerden geldiğine karar vererek yine başlarımızı yastığa koyduk.

Hemen dalmak üzereydik ki deminki uğursuz çığlık, bir kez daha sessizliği çın çın öttürdü. Bu kez baktım, Eyüp doğrulmuş, şafağın mavi bir aydınlıkla yıkadığı pencere camlarına bakıyordu. Çığlığı, onun attığını anlamıştım. Bin yıllık bir uykudan korkunç bir dünyaya uyanmış bir geçmiş zaman insanı gibi büyümüş gözlerle pencereye bakıyor, ara sıra aynı korkmuş bakışlarla benim yüzümü yalıyordu.

— Ne o, sen mi bağırdın, Eyüp, korkulu düş mü gördün, yoksa? diye sordum.

— Bak, bak, dedi, yukardan, Jandarma Kulesinden aşağı ip sarkıtıyorlar. İp, ip.»

Baktım, onun ip dediği şey, Jandarma Kulesinden sarkan kara elektirik tellerinden biriydi. Bunların elektrik telleri olduğunu söyledim, inanmadı, daha önce de binlerce kez görmesi gereken telleri daha yakından görmek üzere yavaş yavaş yatağından kalkıp pencereye gitti. Boynunu bir tuhaf uzatarak onları uzun uzadıya inceledikten sonra yine yatağına döndü. Ne var ki bütün arkadaşların ağzının tadı kaçmıştı.

Eyüp'ün delirmeye başladığı meydandaydı. Durumu Cezaevi Müdürü'yle doktoruna ayrı ayrı bildirdik. Mapusanede öyle çok yalancı hasta, deli vardı ki bunu da onlardan biri sayarak aldırış etmediler. Eyüp'ün durumu günden güne ağırlaşıyordu. Artık, eskisi gibi iştahla yemek de yiyemiyor, giynekleriyle yatıp kalkıyor, ellerini, yüzünü yıkamayı unutuyor, küçük çişini etmek üzere ayakyoluna gitmeyi düşünemediğinden koğuşun ortasına çöydürüyor, sidik paçalarından süzülerek ortada gölleniyordu. Artık bir hayvan gibi bile karnını doyurmak gereksinimini duymuyordu.

Muzaffer'in, benim, Ruşen Zeki'nin, Eyüp'ün tahliyesi hızla yaklaşıyordu. Tahliye günümüz yaklaştıkça Eyüp'ün hastalığı daha çok artıyordu. Bulgaristanlı oluşundan dolayı polisin onun sosyalistliğini bağışlamayıp ona daha korkunç kulplar takacağı korkusu zavallı oğlanı her gün, her saat biraz daha felâketin katranla dolu uçurumlarına doğru sürüklüyordu. Artık, onu hiç bir

şeyin kurtaramayacağını anlıyorduk. Birkaç kez daha Müdüre, doktora, Cezaevi Savcısına durumu bildirdiysek de yine bir sonuç alamadık.

Çıkmamıza bir hafta kala, zavallı Eyüp'ün durumu büsbütün kötüleşti. Artık, büyük abdesti için de ayakyoluna gitmeyi düşünemiyor, yatağında dikilerek patırdatıyor, pislik paçalarından yatağına akıyordu. Gardiyanlar, aklı başında hükümlüler, onun bu acıklı halini görüyor, salt acıyarak geçip gidiyorlardı. En sonra, yakınmalarımız Müdürü uyandırdı. Zavallı Eyüp'ü revire kaldırdılar. Oradan da bir iki gün sonra İstanbul Akıl Hastanesi'ne gönderdiler.

(Onun akibetinden ancak dört ay sonra İstanbul'a vardığımda haber alabilecektim. Oğlan, menenjit tüberkülozdan ölüp gidecekti.)

Bütün mapusane kuşlarının çıkacakları günler yaklaştıkça ekmekten, aştan kesildiklerini işitir, bunun nemene şey olduğunu anlayamazdık. Bu, bizim başımıza da geldi. Kafamız hep, dışarıda karşılaşacağımız yeni yaşamımızın olumlu, olumsuz ayrıntılarında dolaşıyor, uzun saatlar ayaklarımız yerden kesiliyor, sanki Bağdat Hırsızı'nın sihirli halısıyla uzun yolculuklar yapıyorduk. Ekmek, aş gerçekten de bu olağanüstü gezintiler yanında usumuzun köşesinden bile geçmiyordu. Yataklarımızı, yorganlarımızı, kimi çullarımızı partallarımızı satmış, cebimize biraz harçlık koymuştuk. Ruşen Zeki bizden on-on beş gün sonra hapse düştüğünden bizden daha sonra çıkacaktı. Biz, Muzaffer'le ikimiz bir günde çıkınca koğuşta Ruşen Zeki ile Ömer Deniz yalnız başlarına kalacaktı. Ömer Deniz'se hâlâ ona diş bilediğinden Ruşen Zeki, çıkacağımızdan iki gün önce Müdür'le doktora yalvararak revire yatmasını sağladı.

Yirmi üç nisanı yirmi dörde bağlayan gece koğuşta üç arkadaş kaldık. Jandarmalar, bütün gece tepemizde yanık köy türküleri söyleyip durdular. Uyku ile uyanıklık arasında bir gece geçirdikten sonra erkenden yerimizden fırladık. Ben, kızkardeşimin İstanbul'dan gönderdiği yeni kurşun renkli giyneklerimle frenk gömleğimi, ayakkabılarımı giydim. Muzaffer'e de bir kat yeni giynek gönderilmişti. Gardiyanlar, görev başına gelir gelmez üçüncü münferitlerden başlayarak bütün koğuşları dolaşıp

sekiz yüz mahpusla helâlleşmeye başladık. Üçüncü münferitlerde azılı düşmanlarımdan Mahmut İnci, Kızılcahamamlı Bayram da vardı. Bunlara boş vererek hücreleri birer birer dolaştık. Ressam Mahmut, beni görünce sonsuz bir sevinçle yatağından don gömlek fırlayarak boynuma sarıldı, yanaklarımdan öptü, öpüştük, helâlleştik, gözlerinden sicim gibi yaşlar akıyordu. Mapusane düşmanlıkları anlaşılmaz şeylerdi. Böylece Mahmut İnci ile çok eski bir dost gibi ayrıldık. Sonra, Kızılcahamamlı Bayram'ın hücresine girdik. Beni çiğ çiğ yemek istediğini bildiğim Bayram, biz içeri girerken kirli yorganının altından fırlayarak pantalonunu çabucak bacağına geçirirken kafasını her iki yana sallayarak bir yandan da:

— Tüh, yanlışlık oldu, yanlışlık oldu, diye yineleyip duruyordu.

— Ne yanlışlığı Bayram Ağa? diye sordumsa da o yine:

— Yanlışlık oldu, yanlışlık oldu, diyor, başka bil şey demiyordu.

Kendisini beni öldürmeye kandırmış olan Ressam Mahmut İnci'nin arkamızda dikilerek hâlâ ağlayıp durması, Bayram'a yapacağı yanlışlığı bütün açıklığıyla anlatmıştı.

Sonra, öbür koğuşları da dolaşıp mahpusları, tanıdık tanımadık toptan selâmlayarak Müdüriyete gittik. Ressam Mahmut İnci, bizden önce oraya varmış, gözlerinden yağmur gibi yaşlar akıtarak son kez elimizi sıkmak üzere bizi bekliyordu. Benden hiç af dilemediyse de nereden geldiği anlaşılmayan sonsuz gözyaşları her şeyi anlatıyordu. Yukarıda Müdürün, aşağıda Başgardiyanın, görebildiğimiz gardiyanların ellerini sıkarak helâlleştik.

Sonra, dört yıl önce 1935'in 24 nisan günü girdiğimiz iki kanatlı kırmızı boyalı kocaman kapının içinde açılmış kapımsı bir delikten, 1939 yılı 24 nisanında dışarı çıktık.

Muzaffer, Ankara'da bulunan akrabasının yanına gitti. Ben de yazılarımı, eşyamı, bir de, bir sepete yerleştirdiğim, çiğnenip ezilmiş sarı kedi yavrumu alarak bir yaylıya atladım. Sonra, Adana'daki ablamla eniştemin yanına gitmek üzere geçici olarak şimdilik bir otele yollandım.

Kedimle eşyalarımı otele bırakarak sapsarı bir çiçek denizine dönmüş olan bozkıra açıldım. Şöyle insansız, doğayla baş ba-

şa bir iki saat geçirmek istedim. İnsanoğlundan tiksinecek duruma gelmiştim. İçimde insan sesinin hiç işitilmediği kuytu ormanlara, dağ başlarına kaçmak eğilimi çan çalıyordu. İçeride bu acıklı özlemimi dile getiren *İnsan Sesi* adlı bir de şiir diliyle destan yazmıştım. Doğaya, doğanın derinliklerine, Robenson düşüncelerine doğru uzaklaşmak tutkusu, toplumun içeride, dışarıda bana reva gördüğü anlayışsızlıktan, düşmanlıklardan doğmuştu. İnsan sesinden tiksiniyordum. Bir küçük koğuşun daracık sınırları içinde kendi düşüncedeşlerimizden bile görmek talihsizliğine uğradığımız zulüm, bunun ses biçimindeki görünüşleri, beni insan sesine düşman etmişti. Güzel, yararlı, iyi, insancıl davranışlar, eylemler için çıkan sesler, her zaman devede kulak kalıyordu. İnsan seslerinin yüzde doksan dokuzundan çoğu kakafoniden ileri geçmiyordu.

Gazi Eğitim Enstitüsü'nün yöresindeki, eskiden çok sevdiğim Üç Höyükler'e doğru yürüdüm. Kıyasıya güzel bir ilk yaz günüydü. Kel bozkır, bir sarı çiçek okyanusunun başlangıcı gibiydi. Buradan sonsuzluğa dek yürünebilir gibi geliyordu insana. Höyüklerden birinin üstüne oturdum. Tarlakuşları, yine gökyüzünün masmavi aydınlığı içinde esmer birer asma yaprağı gibi yükselerek en güzel türkülerini söylüyordu. Ateşli gençliğimin en güzel dört yılını alıp götürmüş olan kapkara yılların, ardında bıraktığım eski dostum tarlakuşları da anılarımın mavi aydınlıkları arasından çıkarak onlarla yan yana yükseliyor, biraz da benim özlemli ruhum gibi, onların türkülerine üzgün mutluluk türküleri katıyorlardı.

Bulutsuz gökte yükselen güneş, saçlarımı, giyneklerimi, ellerimi, içimi, yemyeşil otları, sapsarı çiçekleri, özgürlük düşüncelerimi, yavaş yavaş kımıldamaya başlayan mutluluk duygularımı ısıtıyor, bana dört yıl önce bıraktığım yerden başlamak üzere yine doludizgin yaşamak için altın buyruklar veriyordu. Sırt üstü uzanarak başımın altında ezilen otların, çiçeklerin kokusunu daha yakından duydum. Yalnızlık, ıssızlık, çoktan beri özlemini çektiğim sevgililerimden daha az güzel, daha az mutlu edici değildi.

Ölümsüz bir barış dünyasının mutluluğu söyleyen şiiri, sanki damarlarımda kan biçiminde akıyordu. Tarlakuşları, gözleri-

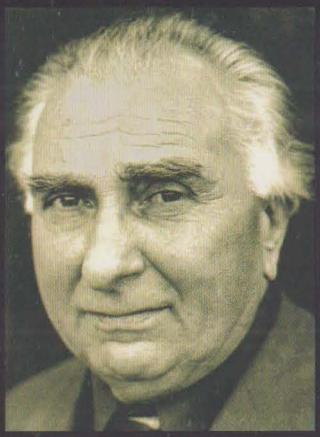
min üzerinden çifter çifter kayarak, sololarını yaparak geçiyor, sanki bütün yeryüzü, bugün salt benim mutlu olmam için çalışıyordu.

Polis, mapusane, zindan, dost kavgaları hep uzaktaydı. Yaşam kavgasının, sınıf kavgasının geçtiği dünya, sanki bir daha hiç içine girmeyeceğim bir masal dumanının içinde eriyip gitmiş gibiydi.

Bir iki saatlik bu tatlı aldanış şiirinin son dizelerini tattıktan sonra kente dönerken, gözlerim, benim gibi çiçekli yeşillikler arasına gömülüp hülya kurduğunu sandığım bir genç adama ilişti. Biraz sonra onun da yerinden doğrulup arkamdan geldiğini görünce bütün duyduğum yalancı özgürlük şiiri bir alev yağmuru kesilip başımdan aşağı yağmaya başladı.

Anladım, bu, sivil bir polisti. Mapusaneden çıktığım dakikadan beri beni izlediği belliydi.

SON

HASAN İZZETTİN DİNAMO
MUSA'NIN MAPUSANESİ

Doğa, ilkyazın en güzel günlerini yaşarken, bizim de başımızın üstünde düşüncelerimizin gençlik türküleri esiyordu.

Vakitsiz gençlik türküleri söyledik diye mayıs'ın bu çimen, müzik, çiçek desenli halısı üzerinden kaldırılıp dört arkadaş, dört yıl içeri atıldık.

Mahpushane, bize seki seki derinlere doğru inen karanlık cehennem bahçeleri hazırlamış. Can, kapkara, ağılı çiçekler açan bu bahçelerde her an çelik uçlu çakırdikenleriyle dalanır durur. Burada insan, bir zavallı buğday tanesi gibidir. Her gün kaygı değirmeninin taşları arasında yeniden ufalanır durur.

İyi ki biz, yüreğimizi düşüncemizin buyruğuna vermişiz. Belki bu yüzden sarsıntımız daha az olacak. Yaşamak sevincimiz daha az ağlayıp saçlarını daha az yolacak.

ISBN:978-9944-61-006-3

